УКРАЇНСЬКІ
НАРОДНІ
КАЗКИ

СКАРБНИЦЯ
СВІТОВОЇ КАЗКИ

СКАРБНИЦЯ
СВІТОВОЇ КАЗКИ

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Для молодшого
та середнього
шкільного віку

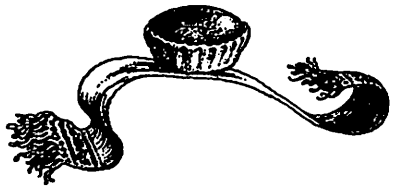

Художник
ІГОР ВИШИНСЬКИЙ

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 1992

ББК 84.2
У45

Збірник найпопулярніших українських народних казок — перша книжка із започаткованої бібліотеки «Скарбниця світової казки».

Упорядкування, передмова та адаптація текстів

ЛІДІЇ ДУНАЄВСЬКОЇ

Редакційна колегія:
Андрухів Д. С., Гоян Я. П., Гримич В. Г., Дунаєвська Л. Ф., Попович Є. О., Сенюк О. Д., Халимоненко Г. І., Чайковський Б. Й., Чирко І. К., Шумада Н. С.

У 4803640104—159 / 206—92 87.92.

ISBN 5-301-01082-4

© Лідія Дунаєвська, упорядкування, передмова, 1992
© Ігор Вишинський, ілюстрації, 1992

Від упорядника

Наш юний друже! На карті нашої планети позначено багато великих і малих держав. І ось тепер серед них ти побачиш нову суверенну державу — Україну, найріднішу для нас землю. У піснях, легендах, казках і думах її народів бринить душа нашої України, нуртує сила могутнього духу волі, правди і добра.

Людство на Землі живе тисячоліттями. У природних чи суспільних катаклізмах змінюються цивілізації, згоряють і заново спалахують тисячі життів, але історія землян склалася так, що різні народи сформувалися в окремі цілісні організми із своїми, лише їм притаманними рисами характеру, духовною культурою, котра витворювалася залежно від способу діяльності населення певного регіону, його природного оточення, суспільного устрою, історичних подій. В силу історичних обставин на нашій Україні мирно і дружно живуть народи різних національностей — українці, росіяни, білоруси, поляки, чехи, болгари, євреї, німці, татари, турки, гагаузи, корейці, угорці та ін. Україна межує із землями Польщі, Словаччини, Угорщини, Молдови, Румунії, Росії, Білорусії.

Одвічне спілкування народів-сусідів привносило у їхні культури нові грані. Культурні обміни переважно удосконалювали життя різних народів, іноді вони змінювали «обличчя» цілих континентів (згадаймо хоч би Америку, Африку, Австралію). Але майже незмінними залишилися до кінця XX століття національні мелодії, пісні та героїчний епос, у котрому сфокусована тисячолітня історія певної національної єдності. Великий український історик В. Антонович писав: «Народ може від сильних утисків змінити зверхні ознаки своєї національності, але ніколи не змінить ознак внутрішніх, духовних» [1]. Ці внутрішні духовні ознаки проявилися у творчості кожного народу, у його ідеалах мудрості, добра і краси, у його усному слові, образотворчому мистецтві, музиці.

Знайомлячись із найдавнішими шумерськими міфами про Гільгамеша, світовим епосом — киргизьким «Манасом», казахським «Алпамиш-Батирем», таджицьким «Гургулі», індійськими «Рігведою», «Рамаяною», «Пан-

[1] Антонович В. Про козацькі часи на Україні.— К.,1991.— С. 211.

чатантрою», арабо-іранськими зібраннями казок «Тисяча і одна ніч», карело-фінською «Калевалою», французькою «Піснею про Роланда», билинами Київської Русі, сербськими юнацькими піснями, ірландськими сагами, молдавськими та румунськими казками про богатиря Фет-Фрумоса та ін., мимоволі одкриваєш для себе глибоку своєрідність кожної національної культури, непересічні цінності моральних ідеалів, незламний дух волі і правди, готовність героїв до самопожертви за щастя свого краю.

Водночас фольклору, зокрема міфам, легендам, казкам різних народів, притаманні типологічні риси. Зустрічаємо тут подібні мотиви, образи і навіть сюжети. Учені-фольклористи давно вже досліджують причини цієї подібності. Бо можна пояснити природними умовами життя, національними особливостями разючу відмінність, наприклад, українських мелодій від мелодій туркменських чи узбецьких. В одних — звучання лісу, трав, струмків, шелест пшениць, в інших — сонячна спека, розмірена хода каравану в розпалених пісках, спрага тендітної туї. Та значно важче зрозуміти неймовірну подібність багатьох українських казок з казками різних народів світу. Наприклад, не лише героїчними образами, чудесними персонажами, мотивами, а й сюжетами близькі казки українські «Котигорошко», «Про красуню і злу бабу», «Про того чоловіка, що йому Бог подарував столик, козу і бубончики» з грузинськими «Пашкунджі», «Три сестри», «Подарунки чорного ворона», чи змалку відомі усім українським дітям сюжети «Царівни-жаби», «Про дурня» з оповідями далеких Філіппін — «Тсонгіта», «Хуан Напівдурний» та ін.

Найпоширенішими у світовому фольклорі є казки про хитрого лиса, лисичку-сестричку. Цей образ концентрує у собі і байкову іронію, і гротескну, нарочиту гру мотивів, і філософські й навіть політичні ідеї. Якщо ти прочитаєш казки різних народів і пригадаєш українські «Як ходила лисичка по сміттячку», «Лисиця-кума», «Когут, песик і лис», «Вовк та лисиця», порівняй їх із азербайджанськими «Як лисиця з ішаком потоваришували», «Хитра лисиця», «Вовк і лис», македонською «Лисиця, півень і одуд», боснійською «За зраду розплачуються», китайською «Лисиця-перевертень стає дружиною» тощо. Ти побачиш, скільки гумору, винахідливості, розуму «приписують» різні народи цьому традиційному персонажеві. Образ лисиці зустрічається і в пам'ятці тваринного епосу — індійській «Панчатантрі» і в численних збірках ірано-арабських казок «Тисяча і одна ніч», у французькому, німецькому, англійському, у всеслов'янському фольклорі. У XII столітті на грунті цього епосу одна за одною почали виникати невеликі поеми, в яких оповідалося про ті чи інші витівки лиса. Автором чи не першої із них — поеми «Ізенгрім» (1148 року) — був німець Ніварда Гентський, котрий навчався у Франції, а потім жив у Нідерландах. Він захоплювався французькою культурою, усі позитивні герої його поеми відзначаються французьким гумором, витонченістю розуму, а грубі вовк та осел — навпаки, іменуються німцями.

У такій «заданості» казкових персонажів проявилися особисті симпатії та антипатії Ніварда Гентського до монахів німецьких монастирів, такими антиподами до цих пір мандрують у казковому світі багатьох народів лисиця та вовк, і такими вони зустрічаються і в нашому українському оповідальному епосі про тварин.

Близько 1175 року француз П'єр де Сен-Клу написав поему про лиса Ренара та вовка Ізенгріна — «Роман про Лиса». Приблизно за 30 років у

Франції з'явилося до 20 поем різних авторів, у яких, крім лиса і вовка, діяли різні тварини — від царя лева до маленького равлика. Вінцем блукань цього сюжету стала знаменита поема Гете «Рейнеке Лис» (1793 р.). Чи то образи лисиці і вовка були тривалий час такими популярними в усій Європі, чи, може, під впливом західноєвропейської літератури, але українська казкова скарбниця, вщерть наповнена сюжетами про витівки хитрої лисиці та недоумкуватість вовка, привернула увагу письменників і в XIX ст. 1860 р. Панас Мирний пише казку «Лисичка-сестричка» за мотивами казок народних, а пізніше Іван Франко створює філософську поему «Лис Микита», літературну казку «Фарбований лис». Образи лиса і вовка з тією ж традиційною характеристикою зустрічаємо у його збірці «Коли ще звірі говорили».

«В епосі та казці сюжетні схеми характеризуються подібністю мотивів, починаючи, наприклад, з давньоіндійської «Рамаяни», героїчного епосу алтайців «Кара-Маас», давнього сказання огунів «Пісня про Багач-хана, сина Дерсе-хана», який ввійшов у «Книгу мого діда Коркута», пізнього узбецького героїко-романтичного епосу «Рустамхан», «Тулумбій» і закінчуючи казками багатьох тюркських і монгольських народів» [2].

В казковому фонді та епосі східних народів — індійського, узбецького, огузького, алтайського — широко розповсюджений сюжетний тип одруження сина падишаха на трьох сестрах: старшій, котра може нагодувати пловом увесь народ, середній — та обіцяє виткати килим, що покрив би всю землю, молодшій, яка має народити сина й дочку. Старша дружина стає поварихою, середня — ткачихою, а молодша народжує дітей. Сестри забирають дітей і підкидають молодшій цуценят. Через багато років падишах на полюванні в лісі зустрічається з сином, але старші сестри знову намагаються погубити сина молодшої. М. К. Дмитрієв визначає подібність сюжету «Казки про царя Салтана» О. Пушкіна і турецької казки «Дількуреш» з усіма її типологічними мотивами. Плавання вигнаної царівни із сином у бочці, чудесний острів, фантастичні предмети і пригоди, тобто друга половина твору О. Пушкіна — це переспів турецької «Казки про плішака».

Аналогічні мотиви і той же тип сюжету зустрічаються в українських казках «Песинський, Жабинський, Сухинський і золотокучеряві сини цариці» (записана П. Чубинським у Борисполі на Київщині) та «Три сестри» (записана О. Стороженком стенографічно від бабусі із Задніпров'я).

Схожість художніх, епічних, казкових чи міфологічних образів, сюжетів учені — і серед них видатні збирачі та видавці німецьких казок брати Грімм, англійські етнографи Е. Тайлор, Д. Д. Фрезер, російські міфологи О. Афанасьєв, Ф. Буслаєв, історик О. Веселовський, наші великі співвітчизники О. Потебня, М. Драгоманов, В. Гнатюк, М. Грушевський — пояснюють як взаємним запозиченням — культурним обміном, так і типовим міфологічним мисленням наших предків. Як міцний дуб, золотий колос, зелена травинка чи духмяна квітка несуть із покоління в покоління «шифровану» інформацію своєї форми, кольору, якості, запаху, таємничої для нас мови спілкування зі світом, так і людина постійно відтворюється у зовнішності, характері, здібностях своїх спадкоємців. Саме тому в міфологічній пам'яті людства — у всіх релігіях, обрядових традиціях, народній творчості,

---

[2] Кайдаш-Покровская Н. В. К проблеме жанровой дифференциации эпоса и сказки тюркоязычных народов.— В кн.: Типология народного эпоса.— М., 1975.— С.237.

зокрема в казках, легендах, календарно-обрядовій та родинно-побутовій поезії, загадках, замовляннях,— знаходимо відображення уявлень древніх про три світи (небесний, земний і підземний), чотири сторони світу, магічні числа 3, 7, 9, 12. Згадаймо, наприклад, 3-, 9-, 12-голових зміїв українських та інших слов'янських казок, могутнє дерево, котре символізує міфологічне древо життя (дідусь із казки «Жорна» виліз по ньому аж на небо до Бога), персоніфіковані образи злиднів, правди, кривди, життя, смерті, долі.

Коли ти, читачу, будеш знайомитися із вітчизняними та казками інших народів, зверни увагу на подібність мотивів, образів добротворців-богатирів, мудрих дівчат-чарівниць, трудолюбивих пасербиць. У кожного народу є казки про перевагу розуму над силою, правди над кривдою — і перемагає в поєдинку сміливий, винахідливий (українська казка «Чоловік Болтанський, богатир бусурманський», а також дуже близькі до неї німецька «Хоробрий кравчик», грецька «Лазарос і дракони» та ін.).

Випробування сили героєм-богатирем у благородних подвигах, у боротьбі із завойовниками-поневолювачами (змієм, драконом, чортом, дивом, Костієм Бездушним, ворожим військом — «чужою землею») — це ідеологія давніх племен, котрі тривалий час, а деякі (зокрема народи Індокитаю) до XX століття, дотримувалися обряду посвячення чоловіка у воїни — так званої ініціації. Одна із древніх форм ініціації передбачала здобуття молодим воїном певної кількості ворожих скальпів. Погоня за скальпами відома тобі, певно, із прекрасних творів Фенімора Купера «Звіробій», «Останній з могікан», із романтичних історій юних героїв Вальтера Скотта. У слов'янському, зокрема, українському казковому епосі вона трактується як відрізування голів чи язиків у переможеного богатирем змія, у відвоюванні нареченої в Костія Бездушного («Царівна-жаба»), у виконанні важких завдань чорта, змія, орла, золотого купця («Яйце-райце», «Золота гора», «Летючий корабель», «Про Сученка-богатиря» та ін.).

У казках багатьох народів, часто різних за стилем, чимало спільних образів чудесних птиць (в українських — це орел, гриф, у грузинських — нашкуджі, в арабських — Рух, у народів Півночі — ворон, в російській традиції — жар-, або ніготь-птиця, в іранському епосі — Варагни, в індійському — Гаруди, в Месопотамії — Андуза тощо). Чудесна птиця-велетень виносить Котигорошка з підземного царства, дівчата-дочки Костія прилітають на море купатися лебідками чи голубками («Іван Богданець»). Зображення птахів на скелях, на предметах відоме людству ще з часів палеоліту. У світовій міфології птиця мислиться пернатим посланцем Бога або чистою ангельською душею, провісницею долі. Залишки давньої віри в походження роду од тварини, птиці чи рослини — тотемізму — зустрічається у мотивах перетворення героя в птицю, тварину чи рибу або піклування цих істот про нього. Давні тотемні уявлення виявляються і у творах про бідну пасербицю, якій допомагає виконати важкі мачушині завдання бичок (українська «Казка про Марусю») чи корівка (російська «Крихітка-Хіврунька»). Пригадайте, як мачуха сердиться на бичка, дізнавшись, що це він Марусі допомагає прясти полотно, і наказує його зарізати. Гірко плаче Маруся за своїм помічником, а він їй наказує: «Не плач... але тільки як будуть їсти моє м'ясо, то ти не їж, а збери кісточки і закопай під двором за воротьми». Маруся так і зробила, а на весну зійшла там яблунька...

Цікаво, що подібний варіант, трохи складнішого, правда, мотиву проростання дерева з бичачої крові зустрічається ще у давньоєгипетській казці про братів Анупу і Бітіу, записаній єгипетськими писарями XIX династії за XIV віків до Христа. Текст її знайдено в могилі фараона Сеті II. 1896 року він був опублікований у книжці В. А. Клоустона «Народні казки і оповідання, споряджені А. Кримським».

Отже, зерна мудрості з казок одних народів знаходимо в інших, вони пускають коріння у новий національний грунт і творять образну систему, сприйнятливу для цієї культури.

Тоді що таке казка, в чому її національна індивідуальність? Перш за все, казка — оповідь. В українському фольклорі — це гумористичні або повчальні оповідання про тварин, про чудодійні вчинки чи подвиги героїв та героїнь, про всілякі гротескні пригоди представників різних верств народу. Але, на відміну від легенди, переказу, спогаду, сну, казка обрамлюється традиційними висловами, так званими формулами ініціальними та фінальними, які відразу настроюють слухача (читача) на вигадку: «Сказала б казки — не вмію, сказала б приказки — не смію, сказала б небилиці — так багато плутаниці. Ну, казки, хоч і не вміючи, а треба казать»; «Живуть, і хліб жують, і постолом добро возять».

Національний характер української казки найперше — у її образах і барвистій мові оповіді.

Відомо, що казка ритмічна, вона насичена зміною одних дій іншими, які проявляються якщо не в русі її персонажів, то у їхніх діалогах. Тут не побачиш, як в легенді, затяжливих описів природи, інтер'єру — усе підпорядковане стрімкому розвитку подій, в центрі яких герой-добротворець та антигерой-злотворець. Етимологія назв — «Чабанець», «Козак Мамарига», «Іван Богданець» (від Богом даний), «Казка про Івана Голика і його брата», «Яйце-райце», «Красносвіт» тощо — свідчить про національний характер змісту.

Підземна баба із казки «Про Сухобродзенка Йвана та Настасію Прекрасную» за верстатом «військо тче»: «На сей бік кине — люлька й бардак, на той бік кине — військо й козак».

В сучасній «Казці про Марусю», записаній на Чернігівщині, традиційний мотив сватання дідової дочки орнаментується виключно українськими барвами: «Ось їде мимо дуже гарний козак на воронім коні і хоче вирвати яблуко...»

Типова українська картинка одним штрихом змальована у казці «Про дідову і бабину дочку»: «Давай я відерце подержу, а ти поки перелізеш через перелаз».

У казці «Про красуню і злу бабу» бачимо традиційні заняття української сільської дівчини:

«А вона вже вишиває рушники орлами. А цар каже:

— Де ж таки тобі, сину, да мужичку брати!

Тоді царевич як узяв рушник, що вона вишила, да повіз до батька, так цар аж руками сплеснув: — Чи нічого ж?»

Окремими рисами на тлі світових мотивів виписуються національні традиції: «Батько їх умовляє, мати їх умовляє. Ні!

— Підемо, та й годі! Благословіть нас на дорогу.

Старі,— нічого робити,— взяли поблагословили їх на дорогу, баба надавала їм білих паляниць, спекла порося...» («Летючий корабель»).

Повні українського ліризму звертання батьків до дітей, як-от у казці «Про царенка Йвана і чортову дочку»:

«Він (цар) так і впав на порозі: «Сину, мій,— каже,— орле мій, не мій же тепер ти!» Або: «Коли ж, мій сину, ти вернешся?» — пита цариця, вбивається. «Не питайте»,— каже. Тільки і сказав».

Важливо, що в лаконічному описі певного простору, в якому діють персонажі, пізнаємо українську природу, інтер'єри української хати, предмети побутового вжитку, наприклад, втікаючи од батька, стає зміївна полем, церквою, озером, парубок — старцем, сторожем, селезнем («Яйце-райце»). Кущ зіноваті, нехворощ, рушники, хустки, які гаптують зміївни, жорна, горщичок — усе це таке знайоме.

Отже, національне в українській казці перш за все проявляється в етимології її персонажів, у вияві елементів народних традицій, у мові. Відомий український історик І. Огієнко писав: «В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання» [3]. «Мова — це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова — це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторона нашого психічного я» [4].

Казка зафіксувала нашарування різних періодів мовної культури, національну традицію, спосіб усного мовлення, котрий, на відміну від мовлення писемного, літературно-художнього, підвладний так званому закону економії слова. «Народна поетична мова завжди скупа, стиснута, завжди викаже лише необхідне і ні слова більше. Тут немає підробки, нема обману ваших почуттів» [5].

Казкові оповіді відзначаються інтенсивною діалогізацією і зміною епізодів. Вони легко піддаються інсценізації. Цьому сприяє ще й особлива композиція тексту — анафоризація — єдинопочаток, завдяки чому казка ділиться на окремі викінчені відрізки; ретардація — триразове повторення певних подій, градація дії — наростання ефекту. Усна казка — це справжня драма одного актора з особливими відтінками інтонацій, жестів, через що вона здатна викликати живу реакцію слухача, зацікавлювати і дорослих і малих.

Серія «Скарбниця світової казки» починається зі збірника казок українських. Вони публікуються лише в незначній адаптації, і ти, прочитавши їх, побачиш, яке розмаїття мови в різних регіонах України. Уважно вчитайся — і ти зрозумієш, як важливо уміти оповідати прозові твори і як це нелегко. На Україні відомо чимало оповідачів казок. Ще в минулому столітті це — Родіон Чмихало, Текля Дончиха, Тимко Гринишний, Гриць Оліщук-Терлецький та ін.

В останні десятиліття письменниками і казкознавцями примножені ці славні імена народних талантів — носіїв духовних національних скарбів: А. Калин, В. Королович, Л. Тріска, О. Івасюк, Ю. Гебрян, Ю. Ревть, Х. Плешинець, М. Шопляк-Козак, К. Цісовська, М. Борисенко, О. Полякова. Відомий письменник та учений, лауреат Шевченківської премії С. Г. Пушик у романі «Страж-гора» змалював прообраз казкарки Доні Юрчак, од якої записав цілий фольклорний збірник, куди ввійшли казки, притчі та ін.

Українські казки стали записуватися порівняно пізно. Якщо у XXII ст. до н. е. був вже відомий збірник китайського казкового епосу «Шан-Хої-Кінг», ірано-арабський «Тисяча і одна ніч», французька фольклорна традиція зафіксована у літературних казках Шарля Перро (XVII ст.), європейської слави здобули книжки, видані братами Вільгельмом і Якобом Гріммами на початку XIX ст., то перші записи українських казок здійснені лише в 40—50-х рр. письменниками Г. Квіткою-Основ'яненком, Л. Боровиковським, М. Максимовичем, І. Срезневським. 1869—1870 рр. виходить перший збірник «Народні південно-руські казки» І. Рудченка.

У цьому збірнику опубліковані найпопулярніші народні казки, записані на Україні у XIX ст. класиками української фольклористики І. Рудченком, П. Чубинським, І. Манжурою, М. Павликом, Б. Грінченком та ін., а також у XX ст. письменниками П. Лінтуром, С. Пушиком, В. Качканом, молодими фольклористами Київського університету. Книга містить традиційні-сюжети українських казок, записані Марією Домонтович в українській діаспорі Канади та віднайдені науковцем Неонілою Зборовською в козацьких селах Семиріччя (Казахстан).

В середині — кінці XIX ст. українська казка завоювала симпатії більшої частини письменників, учительства, дослідників народної творчості. Окремим томом видаються казки у зібранні П. Чубинського «Праці етнографічно-статистичної експедиції Російського географічного товариства в Західно-Руській край» (1878). За це зібрання український письменник Павло Платонович Чубинський — автор сьогоднішнього національного гімну українського народу «Ще не вмерла Україна» — удостоєний золотої медалі Російського географічного товариства і медалі Міжнародного конгресу в Парижі. У 1876 р. помітним явищем у слов'янській фольклористиці стало видання М. Драгоманова «Малоруські народні перекази й оповідання».

Казки ввійшли до великого наукового видання «Етнографічних матеріалів, зібраних в Чернігівській та сусідніх з нею губерніях» Б. Грінченка (1895—1899 рр.), до «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», «Казок та оповідань з Поділля» (1928). «Мода» на друковану казку у II половині XIX — на початку XX ст. була особливо великою. З'явилися збірники І. Манжури, Ю. Яворського, Ігнатія з Никлович, Б. Грінченка, В. Гнатюка, А. Кримського, М. Возняка. В останні кілька десятиріч на Україні видавалося чимало книжок казок, упорядкованих Г. Сухобрус, В. Юзвенко, І. Березовським, П. Лінтуром, М. Івасюком та В. Бесарабом, С. Пушиком, В. Бойком, І. Хлантою, О. Бріциною та ін. Збірник «Українські народні казки», підготовлений В. Г. Бойком, перекладений німецькою, французькою, англійською, п'ятнадцятьма мовами народів Індії.

До казки як джерела інших форм мистецтва зверталися і звертаються і письменники, і художники, і композитори. Серед записувачів народних та авторів літературних казок імена Марка Вовчка, О. Стороженка, А. Свидницького, П. Куліша, С. Руданського, М. Костомарова, І. Франка, І. Манжури, Лесі Українки, Грицька Григоренка, Олени Пчілки, Ганни Барвінок, А. Крушельницького, Павла Тичини, А. Шияна, М. Стельмаха, В. Чередниченко, Н. Забіли, В. Сухомлинського, Григора Тютюнника. Багато уваги приділяють казкам М. Івасюк, І. Малкович, Ю. Ярмиш, Д. Чередниченко,

---

[3] Огієнко І. Українська культура.— К., 1991.— С. 239.

[4] Там же.— С. 240.

[5] Жемчужников Л. Сказки и сказочники.— У кн.: П. Кулиш. Записки о Южной Руси.— Спб., 1857.— Т. II.— Ч. 1.

А. Костецький. Цілий збірник оповідей цього жанру записав письменник-доктор філологічних наук В. Качкан.

Лібретто дитячих опер на національному казковому матеріалі створили О. Олесь, Дніпрова Чайка, а класики української музики М. Лисенко та К. Стеценко написали музику до опер відповідно «Коза-дереза», «Пан Коцький» та «Івасик-Телесик», «Лисичка, котик та півник».

Число художників, які зверталися до народної фантастики українського масиву, надзвичайно велике. Серед них записувач різних жанрів фольклору П. Мартинович, ілюстратори І. Їжакевич, О. Кульчицька, В. Литвиненко, Г. Якутович, В. Мельниченко, А. Гілевич, Н. Денисова, Ю. Крига, Л. Новицька та ін.

Казка надихає творців народного образотворчого мистецтва Н. Чорненьку, Н. Кушнір, К. Бурлаку, О. Гоменюк, Т. Демченко, М. Приймаченко, З. Маняка тощо.

В останні роки на Україні відома група ентузіастів-записувачів народної прози (І. Гурин, М. Зінчук, Н. Присяжнюк, М. Руденко та ін.). Багатий матеріал народних легенд, казок, звичаїв, пісень зібрала молода дослідниця, автор однієї із перших шкільних програм з народознавства Л. Іваннікова.

Казки і сьогодні зберігаються у генетичній національній пам'яті. Бо вони, за висловом Пантелеймона Куліша, «живуть разом з народом, занепадають з ним або цвітуть вічною красою з незнищенними моральними його засадами» [6].

Український казковий епос — свідчення невичерпного духовного і морального багатства України — рівної серед рівних, великої серед великих держав Землі.

---

[6] Кулиш П. Сказки и сказочники.— У кн.: Записки о Южной Руси.— Спб., 1857.— С. 4.

Рукавичка

Був собі дід та загубив рукавичку. От біжить мишка, уліз-ла в ту рукавичку та й сидить.

А це скаче жаба та й каже:

— Хто, хто у цій рукавичці?

— Мишка-скряботушка. А ти хто?

— Жаба-скрекотушка. Пусти і мене.

— Іди.

От біжить зайчик та й каже:

— Хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-скряботушка й жабка-скрекотушка. А ти хто?

— Зайчик-лапанчик. Пустіть і мене.

— Іди.

Коли це біжить лисичка:

— Хто, хто у цій рукавичці?

— Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка і зайчик-лапанчик. А ти хто?

— Лисичка-сестричка. Пустіть і мене.

— Іди.

От вони сидять; біжить вовчик і питає:

— Хто, хто у цій рукавичці?

— Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик та лисичка-сестричка. А ти хто?

— Вовчик-братик. Пустіть і мене.

— Іди.

Коли йде ведмідь, гуде і питається:

— Хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик, лисичка-сестричка і вовчик-братик. А ти хто?

— Ведмідь-набрідь. Пустіть і мене в рукавичку.

— Іди.

От і той уліз.

Біжить кабан:

— Хро-хро-хро! Хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик і ведмідь-набрідь. А ти хто?

— Кабан-неклан. Пустіть в рукавичку і мене.

— Іди.

От і той уліз, та й сидять.

Коли це іде стрілець. Бачить, що рукавичка ворушиться, він як стрільне — аж там от скільки шкур!

Ріпка

Був собі Андрюшка, а в нього баба Марушка, а в баби дочечка Мінка, а в дочки сучечка Фінка, а в сучки товаришка киця Варварка, а в киці вихованка мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід рискаль та й мотику, скопав у городі грядку велику, мервицею попринадив, граблеьками підгромадив, зробив пальцем дірочку дрібку — та й посадив ріпку.

Працював дід немарно: зійшла ріпка гарно. Щодень йшов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку підливав, їй до життя охоти додавав.

Росла дідова ріпка, росла! Зразу така, як мишка,була, потому як буряк, потому як кулак, потому як два, а на кінці стала така, як дідова голова.

Тішиться дід,аж не знає, де стати.

— Час,— каже,— нашу ріпку рвати.

Пішов він у город: гуп, гуп! Узяв ріпку за зелений чуб: тягне руками, вперся ногами, добуває сил усіх, сопе, як ковальський міх,— мучився, потів увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дід бабу Марушку:

— Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку вирвати поможи!

Взяв дід ріпку за чуб, баба діда за плече — тягнуть, аж піт тече! Торгає дід ріпку за чівку, торгає баба діда за обшивку, працюють руками, упираються ногами — промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку:

— Ходи, доню, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони у город: гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, торгають руками, упираються ногами — промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дочка сучку Фінку:

— Ходи, Фіночко, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город: гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, сучка дочку за спідничку. Торгає дід ріпку за чівку, баба діда за обшивку, дочка бабу за запаску, сучка дочку за спідничку — промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе сучка кицю Варварку:

— Ходи, Варварко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город: гуп, гуп!

Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, сучка дочку за спідничку, киця сучку за хвостик. Тягнуть і руками, і зубами, упираються ногами — промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе киця мишку Сіроманку:

— Ходи, Сірочко, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город: гуп, гуп!

Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, сучка дочку за спідничку, киця сучку за хвостик, мишка кицю за лапку — як потягли, як потягли, та й балабунц!

Упала ріпка на діда Андрюшку, дід — на бабу Марушку, баба — на дочку Мінку, дочка — на сучку Фінку, сучка — на кицю Варварку, а мишка — шусь у шпарку.

Колобок

Жив собі дід та баба, та такі убогі, що нічого в них нема. От раз дожились вже до того, що не стало у них і хліба — і їсти нічого. Дід і каже:

— Бабусю! Піди у хижку, назмітай у засіці борошенця та спечи мені колобок.

От баба так і зробила: витопила в печі, замісила яйцями борошно, що назмітала, спекла колобок і положила на вікні, щоб простиг. А він з вікна — та на призьбу, а з призьби — та на землю та й побіг дорогою.

Біжить та й біжить, а назустріч йому зайчик.

— Колобок,— каже,— колобок, я тебе з'їм!

А він каже:

— Не їж мене, зайчику-побігайчику, я тобі пісні заспіваю.

— Ану, якої?

— Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

Та й побіг.

Біжить та й біжить. Зустрічає його вовк.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, вовчику-братику, я тобі пісні заспіваю.

— Ану, якої?

— Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

Та й побіг.

Знову біжить та й біжить. Зустрічає його ведмідь.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, ведмедику-братику, я тобі пісні заспіваю.

— Ану!

— Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

Та й маху...

Біжить та й біжить. Зустрічається з лисичкою.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, лисичко-сестричко, я тобі пісні заспіваю.

— Ану, якої?

— Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

— Ану-ну, ще заспівай! Сідай у мене на язиці, щоб мені чутніше було.

От він і сів та й давай співати:

— Я по коробу метений,
На яйцях спечений...

А лисичка його — гам! Та й проковтнула.

Кіт, цап і баран

Жили-були в одного господаря цап і баран. Жили в згоді-злагоді: сіна в'язочку — і ту між собою ділили. А як кого били, то тільки кота Мурлику; він такий злодій і розбійник, все тільки світом шляється та краде, що попало.

Сидять собі раз цап і баран та й балакають. Аж тут де не взявся сірий кіт Мурлика, йде та так жалісно плаче, що аж засумували цап і баран, та й питають:

— А чого це ти, Мурлико, так важко плачеш, на трьох ніжках скачеш?

— Як мені не плакати? — відповідає кіт Мурлика.— Била мене стара баба, била, била, за вуса крутила, ноги мені поломила!

— А за яку ж то провину?

— Що я сам себе не пізнав та й бабину сметану злизав!

І знов заплакав кіт Мурлика.

— Чого ж ти далі плачеш?

— А того плачу, що як баба мене била, то все говорила: «А до мене їде зять, то що мені замість сметани їсти подать? Хіба,— каже,— цапа і барана заріжу!»

Заревіли, зарепетували цап і баран:

— Ех, ти, проклятий котище! Ми тебе на смерть заколемо! Через тебе ж нам погинути прийдеться!

Та котик вину свою признавав і о прощення прохав. Цап і баран йому простили і всі три рада в раду: що робити, що чинити?

— Ах, брате баранчику, чи тверда у тебе голова? — питає кіт Мурлика.— Ану попробуй у ворота вдарити!

Баран з розгоном кинувся та буц рогами в ворота. Ворота похилилися, та не відчинилися. Піднявся цап рогатий, бородатий та як туцнув у ворота, а ворота відчинилися.

Порох стовпом піднімається, трава до землі згинається, біжать цап і баран, а за ними скаче на трьох ніжках сірий Мурлика. Змучився він скоро, не встигає та й за цапом і бараном покликає:

— Не оставляйте мене, братчики, на поталу диким звірам! Я вам за те в пригоді стану!

Взяв цап посадив кота на себе, і знов понеслися вони горами, долинами, травами, пісками. Бігли день, бігли ніч, аж сил не стало, мусили припочити. А тут саме натрапили на скошене поле, а на полі стоги сіна, як палати стоять. А ніч була осіння, холодная.

— Де тут огня добути? — радять цап з бараном. А кіт каже:

— Вдартеся рогами!

Ой, як розбіглися цап з бараном та як вдарили на себе рогами, аж іскри скочили та й на сіно впали! Загорілася ватра, тепло, гарно.

Гріються цап, баран і котик біля огнища; аж дивляться — непрошений гість іде: вуйко Медведенко.

— Пустіть,— каже,— зігрітися! Щось мене студить...

— Просимо, просимо! Погрійтеся, вуйку Медведенку! А звідки Бог провадить?

— Ет, ходив на пасіку та з мужиками посварився, аж боки болять, нездужаю... Іду до лисиці лікуватися.

Ну, стали разом темну нічку ночувати. Медведь під стогом, кіт на стогу, а цап з бараном біля ватри.

Тільки що задрімали, аж тут іде сім вовків сірих, а восьмий білий — та просто до стогу!

— Фу-фу! — каже білий вовк.— Щось тут нечистим духом пахне! Що тут за народ? Ану попробуймо, хто міцніший!..

Заблеяли цап і баран з перестраху, а Мурлика так відізвався:

— Ой ти, білий вовче, князю над вовками, сірими братами! Не сердь нашого старшину — князя, бо він дуже сердитий; як розсердиться, то — Боже борони — ніхто його не вдобрухає!.. Он, не бачиш у нього бороди? В ній то і сила його; бородою він звірів побиває, а рогами лише шкуру здіймає! Краще ви спокійно і чесно підійдіте та попросіте: ми, мовляв, хочемо тільки з вашим молодшим братчиком, що під стогом лежить, побавитись, щоб не нудно було!

Тоді вовки бородатому цапові тільки здалека вклонилися, а самі обступили медведя і почали його зачіпати. А він як набрав сили та як вхопить вовків по два в одну лапу, а вони як заридали та застогнали... А далі якось вирвалися та давай ногам знати, аж закурилося за ними!

Так-то хитрий кіт став цапові й баранові в пригоді.

Коза-дереза

Жив собі дід да баба. І була в їх коза. Погнала баба пасти козу. Пасе-пасе да й напоїть, ні хвилинки не постоїть. А ввечері жене козу додому. Пригнала додому, а дід стоїть на воротях у червоних чоботях, кийком підпирається, у кози питається:

— Кізонько моя люба да мила, чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, не пила й не їла. Як бігла через містечок, вхопила кленовий листочок. Як бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку. Тільки пила й їла.

Дак дід бабу не пустив більше, щоб вона гонила пасти. На другий день внучку послав — жени ти, внучко!

Внучка пасе-пасе да й напоїть, ні хвилинки не постоїть, і травичку рвала да козу годувала. А ввечері жене її додому. А дід стоїть на воротях у червоних чоботях, кийком підпирається, в кізоньки питається:

— Кізонько моя люба да мила, чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, не пила й не їла! Як бігла через містечок — вхопила кленовий листочок, як бігла через гребельку — вхопила водиці крапельку. Тільки, дідусю, пила й їла!

Прогнав дід внучку.

На третій день погнав козу сам. Пас уже ж, пас її добре. А ввечері жене її додому. Угнав у село, вона пішла. А він городами, став на воротях у червоних чоботях, кийком підпирається, в кізоньки питається:

— Кізонько моя люба да мила, чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, не пила й не їла. Як бігла через містечок, вхопила кленовий листочок, як бігла через гребельку — вхопила водиці крапельку. Тільки, дідусю, пила й їла.

Дак дід тоді прив'язав її в повітці да як зачав бить! Коза кричить:

— Не мене! Не мене!

А він б'є, а він б'є.

— Щоб не брехала! — каже.

Дак вона як одірвалася, да як вискочила з повітки й побігла. Забігла аж у ліс. Біжить-біжить. Коли там хатка лисиччина була. Дак вона дверці турнула, да в хатку, да на піч — сіла й сидить. Коли лисичка приходить. Бачить — дверці повалені. Дак лисичка й питає:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

— Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена.
Як дам рогом —
Будеш за порогом.

Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

Лисичка злякалася, сіла під хаткою да й плаче.

Коли ведмідь іде:

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Здоров, ведмедику-братику!

— А чого це ти плачеш?

— Ой, як же мені не плакать? Як у моїй хаті звір страшний-страшезний сидить, що не можна й вигнать.

— Ану йдем, я вижену!

Увійшли. Він через поріг переступив да:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

— Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена,
Як дам рогом —
Будеш за порогом.
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

Ведмідь — назад! Каже:

— Е, лисичко-сестричко, я боюсь!

Да й побіг. А лисичка сидить, плаче знов. Коли вовчик іде.

— Здорова, лисичко-сестричко! Чого це ти плачеш?

— Здоров, вовчику-братику! Як же мені не плакать, як у моїй хаті звір страшний-страшезний сидить, що й вигнати не можна.

— Ану йдем, я вижену!

— Е,— каже,— ведмідь гонив, да не вигнав, то й ти не виженеш!

— Ану ж ідем!

Зайшли. А вовчик:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

— Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена,
Як дам рогом —
Будеш за порогом.
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

Вовчик — назад з хати!

— Е,— каже,— лисичко-сестричко, боюсь!

Побіг вовчик. А лисичка сидить, плаче знов. Коли зайчик біжить.

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Здоров, зайчику-братику!

— А чого це ти плачеш?

— Ой, як же мені й не плакать, як у моїй хаті звір страшний-страшезний сидить, що не можна й вигнать.

— Ану йдем, я вижену!

— Е,— каже,— куди тобі вигнать! Вже ведмідь гнав — не вигнав, вовк гнав — не вигнав, а тобі — куди там тобі вигнать!

— Ану ж ідем!

Увійшли в хату. Зайчик:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

— Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена.
Як дам рогом —
Будеш за порогом.
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

Де-е! Зайчик тільки писнув з хати. Каже:

— Куди там мені вигнать!

І побіг. А лисичка сіла да й плаче. Коли лізе рак.

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Здоров, рачок-братичок!

— А чого це ти плачеш?

— Ой, як же мені не плакать, як у моїй хаті звір страшний-страшезний сидить, що не можна й вигнать!

— Ану ж ідем. Я вижену.

— Е, куди тобі вигнать! Ведмідь гонив — не вигнав, вовк гонив — не вигнав, зайчик гонив — не вигнав, а ти такий малий — виженеш!

— Ану ж ідем,— каже рачок.

Увійшли в хату. Дак рак:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

— Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена,
Як дам рогом,
Будеш за порогом.
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

А рачок каже лисичці:

— Ану, підсади мене на піч!

Дак лисичка підсадила його. Дак рак каже:

— А я — рак-неборак,
Як ущипну — буде знак!

Да козу щип! щип! А коза:

— Не мене! Не мене!

Да з печі. І побігла.

Дак лисичка така рада! Залишила рачка жити в себе. Да й живуть-поживають. І добра наживають.

Когут, песик і лис

Жив собі дідусь з бабусею, та жили вони в великій бідноті. Всього майна у них тільки й було, що один когут і одна собачка. Та й цим не було що їсти дати. То раз каже голодна собака до когута:

— Знаєш що, брате когутику?

— Не знаю,— каже когутик.

— А що, якби ми пішли в ліс? Тут нам жити важко, ходім, може, що попоїсти трапиться.

— Ходім,— каже когут,— гірше не буде!

І пішли вони в світ за очі. Ідуть так цілий день. Аж стало вечоріти; пора нічлігу пошукати. Зійшли вони з дороги в ліс і побачили велике дуплаве дерево. Когут сів на галузці, а пес заліз у дупло, і оба заснули.

Рано, скоро світ, когут запіяв: «Ку-ку-рі-ку-у!»

Почув цей голос лис; захотілося йому когутячого м'яса на снідання, тому підійшов він до когута та й став його вихваляти.

— От,— каже лис,— що когут, то когут! Такого птаха я ніколи й не бачив. І пір'я прегарне, і гребінь хоч куди, а голос — то розкіш. Злети-но до мене, красавче!

— А чого? — питає когут.

— Підеш до мене в гості; у мене нині празник, я тобі гарного горошку дам.

— Добре,— каже когут.— Але мені самому якось ніяково йти. Зі мною ще є мій товариш.

«От яке щастя! — подумав собі лис.— Замість одного буде два когути!»

— А де ж твій товариш? — питає когута.— Я і його попрошу в гості.

— А там, в дуплі, ночує!

Лис кинувся до дупла, а пес його за шию хап! Зловив і роздер.

Не впусти рака з рота

Летіла ворона понад морем, дивиться — лізе рак. Вона хап його та й понесла через лиман у ліс, щоб, сівши де-небудь на гіллі, гарненько поснідати. Бачить рак, що приходиться пропасти, та й каже вороні:

— Ей, вороно, вороно, знав я твого батька і твою матір: славні люди були!

— Угу! — каже ворона, не раззявляючи рота.

— І братів, і сестер твоїх знав,— каже рак,— що за добрі люди були!

— Угу! — гугнить ворона, а рака кріпенько держить.

— Та вже хоч вони і гарні люди,— каже рак,— а тобі не рівня. Мені здається, що й на світі нема розумнішої над тебе!

— Еге! — крикнула ворона на весь рот і впустила рака в море.

От тим-то, як кого одурять хвалою або улесливою річчю, то люди й кажуть:

— Упустив рака з рота.

А як кого остерігають, то кажуть:

— Гляди, не впусти рака з рота.

Жорна

Жили-були дід і баба. Вони були такі бідні, що все ходили в ліс, збирали жолуді, мололи їх і їли. От один жолудь впав у погріб і почав рости. Полізла якось баба в погріб, глядь — а там дубок до самого полу [1] виріс. Крикнула баба до діда:

— Глянь-но, старий! Дуб до самого полу виріс!

[1] П і л — тут: підлога в хаті над погребом.

Взяв дід сокиру і прорубав піл навколо дуба. Став дуб далі рости. Ось уже й до стелі виріс.

Прорубав дід і стелю. А дуб виріс до самого неба.

Баба й каже дідові:

— Полізь ти на цього дуба, може, зверху жолудів натрусиш.

От поліз дід на дуба, а там — жорна й півень. Півень і каже дідові:

— Візьми мене, діду, з жорнами. Я тобі в пригоді стану!

Взяв дід півня і жорна і зліз униз. Баба зраділа, що в них тепер є жорна і півень.

Як стала баба жорна крутити, то що раз крутне — а вискочить то млинець, то пиріжок, то яблуко. Повну хату вона всього намолола. Стали старі жити, добра наживати. А тут пан сусідський дізнався про жорна і прийшов їх позичити, бо, каже, гості приїхали, а вгощати нічим. Дав старий панові жорна, той і пішов собі. Та й не приносить і не приносить ті жорна. Тоді півень і каже:

— Дідусю, бабусю, піду я до пана і принесу вам жорна!

І пішов. Іде та йде, аж бачить — лисиця біжить. І питає:

— Куди, півнику, йдеш?

— По жорна до пана,— каже півень.— Залізай до мене в торбу!

Лисиця й залізла, а півень іде далі. Назустріч вовк біжить і питає півня:

— Куди йдеш?

— По жорна,— відказує півень.— Залізай до мене в торбу, як хочеш зі мною йти.

Вовк і поліз. Іде півень далі, а назустріч йому біжить ведмідь. Біжить і питає:

— Куди йдеш?

— До пана по жорна,— каже півень.— Як хочеш зі мною, залізай у торбу.

Заліз ведмідь.

А півень тим часом у панський двір заходить і кричить:

— Віддай мені, пане, жорна!

Пан як почув, що півень таке кричить, піймав його і кинув до гусей, щоб вони його добре поскубли.

Тільки гуси кинулися до півня, а він і випустив лисичку. То-то вона там розпорядилась! А півень ще дужче гукає:

— Пане, віддай жорна!

Пан дуже розсердився, давай півня ловити. Піймав і кинув до баранів, щоб вони його рогами затовкли.

Барани до півня, а він і випустив вовка. Вовк із цілою кошарою справився. А півень щосили гукає:

— Пане, зараз віддай мені жорна!

Лютує пан, гониться за півником. Піймав і кинув до корів, щоб вони його затоптали. А півень і випустив ведмедя. Той зараз же все стадо перебрав...

А півень вилетів з корівника і кричить-гукає:

— Пане, зараз же віддай мені жорна!

Пан ловив, ловив півня, піймав і кинув у колодязь. Давай півник воду в колодязі пити. Пив, пив і всю випив. І знов кричить про жорна.

Пан вхопив півня і кинув у піч, у вогонь. Тут півник всю воду із себе випустив і залив вогонь. Та знов кричить:

— Пане, віддай мої жорна зараз же!

Пан до того вже розсердився, що піймав півня і тут же проковтнув. А півень і в панові розкричався, та так кричав, що пан собі живота розрізав, випустив півня і жорна віддав.

Приніс півень жорна додому, і стали вони усі жити-поживати і добра наживати. І до цього часу в них ті жорна є.

І я там була, і два млинці в них з'їла.

Тут і казці кінець, а хто слухав, тому огурець.

Лисиця-кума

Назнала лисичка медок та щодня й ходе. От іде вона, її й питають:

— А куди се ти, кумо?

— Та піду, піду.

— Та куди ж ти підеш?

— Та в куми просять.

Пішла собі. Приходе, її й питають:

— А як там звуть?

— Та Початочок.

На другий день знов іде.

— А куди се ти, кумо, йдеш?

— Та піду, піду.

— Та куди ж ти підеш?
— Та кумою просять.
Пішла собі. Приходе, її знов питають:
— А як там звуть?
— Серединкою.
— На другий день знов іде лисичка, її знов питають:
— А куди се ти?
— Та піду, піду.
— Та куди ж ти підеш?
— Та кумою просять.
Пішла знов. От приходе, її знов питають:
— А як там звуть?
— Перекинь та вилижи.
Коли огляділись до липівки [1], що на горищі з медом була, аж вона перекинута й вилизана.

Пан Коцький

В одного чоловіка був кіт старий, що вже не здужав і мишей ловити. От хазяїн його взяв та й вивів у ліс, думає: «Нащо він мені здався, тільки дурно буду годувати,— нехай лучче в лісі ходить». Покинув його, а сам поїхав. Коли це приходить до нього лисичка та й питає його:
— Що ти таке?
А він каже:
— Я — пан Коцький.
Лисичка каже:
— Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.
Він і згодився. Ото веде його лисичка до своєї хати,— так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не їсть, а йому принесе.
От колись зайчик побачив лисичку та й каже їй:
— Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на досвітки.
А вона йому каже:
— Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве.
Заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові. Зійшлись докупи, стали думати: як би тут побачити пана Коцького — та й кажуть:
— А зготуймо обід!
І взялись міркувати, кому по що йти. Вовк каже:
— Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.
Дикий кабан каже:
— А я піду по буряки, по картоплю.
Ведмідь:
— А я меду принесу на закуску.
Заєць:
— А я капусти.
От подобували всього, почали обід варити. Як зварили, стали радитись: кому йти кликати на обід пана Коцького.
Ведмідь каже:
— Я не підбіжу, як доведеться втікати.
А кабан:
— А я теж неповороткий.
Вовк:
— Я старий уже і трохи недобачаю.
Тільки зайчикові й приходиться.
Прибіг заєць до лисиччиної нори; коли це лисичка вибігла та й дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:
— А чого ти прийшов?
Він каже:
— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла з своїм паном Коцьким до нас на обід!
А вона каже йому:
— Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.
Зайчик прибігає до них та й хвалиться:
— Ховайтесь, казала лисичка, бо пан Коцький як прийде, то й подушить нас.
Вони й почали ховатися: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан риється у хамло [1], а зайчик лізе в кущ. Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до стола, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже:
— Ма-у!.. ма-у!.. ма-у!..
А ті думають: «От вражого сина син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

[1] Липівка — діжка з липового дерева.

[1] Хамло — дрібні галузки, хмиз.

Ізліз пан Коцький на стіл та й почав їсти, аж за ушами лящить. А як наївсь, то простягсь на столі. А кабан лежав близько стола в хамлі, та якось комар і вкусив його за хвіст, а він так хвостом і повернув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст. Кабан як схопиться та навтіки!

Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево й подрався туди, де ведмідь сидів. Ведмідь як побачив, що кіт лізе на нього, почав вище лізти по дереву та до того доліз, що й дерево не здержало,— так він додолу впав — гуп! — та просто на вовка,— мало не роздавив сердешного. Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко; а заєць і собі за ними — забіг не знать куди... А потім посходились та й кажуть:

— От який малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв!

Вовк і лисиця

Біжить лісом вовк; бачить — дятел на дереві сидить: тук-тук, тук-тук.

— Гей, дятле, даремна твоя робота,— кричить йому вовк,— весь свій вік працюєш, рубаєш, а сам без хати.

А дятел подивився на вовка і каже:

— А ти, сірий, все життя овець дереш, а сам без кожуха ходиш.

Подивився вовк на себе: правду каже. Побіг далі. Біжить, а назустріч йому лисиця.

— Здрастуй, кумо!

— Здоров, куме!

— Кумо, скажи, як кожуха мені пошити?

Здивувалася цьому лисиця, але каже:

— А так: носи мені вівці, із шкур тоді пошию.

Почав вовк старатись: носить і носить шкури, і м'ясо носить, а кожуха нема.

— Скоро, кумо? — питає.

— Скоро.

Знову носить вовк:

— Скоро, кумо?

— Зовсім мало треба: один комір пошити,— говорить

йому лисиця і радить вовкові попову кобилу задерти: шкура кобиляча якраз на комір буде.

Пристеріг вовк кобилу та й напав на неї. Забіг ззаду, як лисиця казала (щоб за хвіст тягнув, то й шкура буде ціла), прив'язав свого хвоста до кобилячого, а кобила як смикнула та й потягла вовка. А той кричить:

— Рятуй, кумо!

— А ти ногами бори, впирайся і бори!

Тут бори не бори, а будеш на поповому дворі!

Як ходила лисичка по сміттячку

Ходила лисичка по сміттячку та й загнала деревце в ніжку. Іде вона та й стогне:

— Ой, ніжка болить! Ой, ніжка болить!

І стала її темная ніч застигати. Бачить лисичка — хатка стоїть. Підійшла вона до дверей: стук-стук!

— А хто там такий? — питають з хатки.

— Я, лисичка-сестричка.

— А чого ж тобі, лисичко-сестричко, треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувати.

— Ой, лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде й постелитись!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся та якось і переночую.

— Ну, як так, то йди.

І пустили лисичку в хату. Лягла лисичка під лавою та все стогне:

— Ой, ніжка болить! Ой, ніжка болить!

А господар почув та й питає:

— А що тобі таке, лисичко?

— Та ходила я по сміттячку та й загнала деревце в ніжку.

— Давай вийму!

— Е-е, не хочу, болітиме!

— Не бійся, я тільки подивлюсь!

Та, розглядаючи, господар хап за деревце — так і витягнув.

— Ой,— кричить лисичка,— що ви зробили?

— Деревце вийняв,— каже господар,— що, не болить уже ніжка?

— Не болить,— згоджується лисичка.

— Бач, дурненька, а ти й боялась!

— А покажіть мені моє деревце! — просить лисичка.

— Нема,— каже господар,— я вже в піч укинув.

Як розкричиться лисичка:

— Одно у мене деревце було, та й те в піч укинули... Віддайте!

— Та нащо воно тобі, лисичко?

— Треба мені, віддайте!

— Так де ж я тобі його візьму, як воно згоріло!

— Ну, як не даєте мого деревця, то віддайте за нього курочку! — каже лисичка.

— Чи ти, лисице, здуріла? Де ж це видано, щоб за деревце віддавати курочку?

— Ну, то віддайте моє деревце!

Що ти з такою капосною лисицею зробиш? Морочилися цілу ніч, а на ранок господар розсердився, дав їй курку і сказав, щоб з хати забиралась.

Взяла лисичка курку, іде, пританцьовує й приспівує:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку.

І так вона йшла, аж стала її темна ніч застигати.

Розглядається кругом лисичка, де б його переночувати? Та й бачить — хатка стоїть. Підійшла вона під двері — стук-стук!

— А хто там такий?

— Я, лисичка-сестричка.

— А чого тобі треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувати.

— Ой, лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде постелитись!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюсь, хвостиком обгорнуся та якось і переночую.

— Ну, як так, то йди.

Увійшла лисичка в хату та й питає:

— А куди я свою курочку пущу?

— А ти й курочку маєш? То пусти там, у сіни, між наші качки.

— А як ваші качки з'їдять мою курку?

— Цур, дурної! Де ж ти бачила, щоб качки курей [illegible]

— Дивіться! Бо як пропаде моя курочка, я за неї вашу качечку візьму!

— Не бійся, спи спокійно! — кажуть господарі.

Поснули всі в хаті, а лисичка встала, вийшла в сіни, з'їла свою курочку, а пір'я скрізь по сінях порозкидала. Облизалася, обчепурилася, лягла під лавою та й заснула.

Вранці прокинулась та й стала свою курочку шукать:

— Ой, лишенько, де ж це моя курочка? Дивіться, ваші качки з'їли мою курку, і пір'я по сінях валяється, а ви казали, що качки курей не їдять! Тепер віддайте мені за курочку качечку!

Як зчинила лемент, то господарі дали їй качку і випхали з хати:

— Іди собі, куди знаєш, як ти така!

Іде лисичка, та така рада, знов пританцьовує:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку — качечку.

І так вона йшла, аж покіль її знову стала темная ніч застигати.

І дивиться лисичка — хатка стоїть. Підійшла вона під віконце — стук-стук!

— Хто там?

— Я, лисичка-сестричка.

— Чого тобі треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувать.

— Ой, лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде буде тобі й постелитись!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся та якось і переночую!

— Ну, як так, то йди.

Ввійшла лисичка та й питає:

— А де я свою качечку подіну?

— А в тебе й качечка є? То пусти її в хлівець між гуси, хай там переночує.

— Е-е, боюся, ваші гуси мою качку з'їдять!

— Де ж це чувано, щоб гуси качку з'їли?

— Дивіться, бо як пропаде качка, я за неї вашу гуску візьму.

Полягали спать, і як всі поснули, лисичка тихесенько вибралася з хати, підкралася до хлівця, витягла й з'їла качку,

а пір'я поміж гусьми порозкидала. Тоді вернулась до хати та й заснула під лавою. Вдосвіта встала, побігла до хлівця і зараз крику наробила:

— Рятуйте, пропала качка! Я ж казала, що ваші гуси з'їдять її! Он, дивіться, всі в качиному пір'ї ходять! Віддайте мені тепер за качку гуску!

І доти репетувала, доки люди віддали їй гуску і прогнали з хати.

Пішла вона лісом та така рада! Пританцьовує, приспівує:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку — качечку, за качечку — гуску! Ой, яка я розумна!

Так вона ходила, покіль стала її темная ніч застигати. І побачила вона знову хатку та й постукалася: — стук-стук!

— Хто там?

— Я, лисичка-сестричка, пустіть, люди добрі, переночувати!

— Ой, лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде й постелитися!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся, якось переночую.

— Ну, як так, то йди!

Пустили її в хату, вона привіталася та й просить кудись гусочку на ніч пустити.

— Куди ж її пустити? — міркують люди.— Хіба в повітку до овець.

— А, буває, овечки з'їдять мою гусочку? — остерігається лисиця.

— Та хіба ж овечки їдять гусей? Ще про таке ніхто зроду й не чув! Не плети дурниць, лисичко, та лягай спати.

— Дивіться! Бо як з'їдять ваші овечки мою гуску, то я за неї вашу овечку візьму!

Всі лягли спать і поснули, а серед ночі лисичка впоралася з гускою, як раніше з куркою та качкою: м'ясце з'їла, пух і пір'я порозкидала по овечках, вилизалась, обчепурилась, вернулась до хати, згорнулася клубочком під лавою і заснула. А вранці, як звичайно, в хаті бучу збила:

— Пропала моя гуска, ваші овечки її з'їли, дивіться — всі в пуху ходять! Віддайте тепер за гусочку овечечку!

І доти кричала, доки овечку вижебрала, тоді пішла з хати. Іде та й знов сама себе хвалить:

— Ой, яка ж я розумна! За деревце виміняла курочку,

за курочку виміняла качечку, за качечку виміняла гуску, а за гусочку — аж овечечку! От я розумна!

В такій веселій прогулянці минув їй день, і стала її темная ніч застигати.

Оглянулася лисичка — хатка стоїть, вона й постукала: стук-стук!

— Хто там?

— Лисичка-сестричка.

— Чого тобі треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувати!

— Ой, лисичко-сестричко, у нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде й постелитись!

— І-і, люди добрі, я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся та якось і переночую!

— Ну, як так, то йди!

Увійшла лисиця і просить овечку в сіни пустити. Хазяїн дозволив,і всі спать полягали. Вночі лисичка овечку зарізала, м'ясця трохи з'їла, а решту за двором закопала і спокійно до ранку під лавою переспала. А вранці, як звичайно, почала овечку шукати й кричати, що хтось її вночі з сіней випустив.

— Так ніхто ж вночі й не виходив,— кажуть люди.

— Хіба невістка, як удосвіта йшла корови доїть?

Божиться невістка, що не випускала, а в сінях овечки і не бачила, так лисиця й слухати не хоче, такий гармидер підняла:

Віддайте овечку! А як немає овечки, то за неї невісточку віддайте!

Бідкаються люди:

— Та як же ми тобі невістку віддамо? Син за нею плакатиме!

Дають їй за овечку порося — нічого не хоче лисичка, тільки щоб дали їй невістку.

— Добре,— кажуть люди,— тільки ми її тобі в мішок зав'яжемо, а то як же ти її нестимеш?

Та й зловили здоровенного собаку Сірка, укинули в мішок, зав'язали і віддали лисиці:

— На, бери! Та йди від нас, як ти така недобра!

Пішла лисиця та радіє, собою пишається:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку — качечку, за качечку — гусочку, за гусочку — овеч-

чечку, а за овечечку — невісточку! Чи ти, невісточко, мене чуєш?

Та як підкине мішок, а Сірко в мішку: «Гав-гав-в-в!»

— Чого це ти, невісточко, пособачилася? — питає лисиця та й знову своєї пісеньки співає:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку — качечку, за качечку — гусочку, за гусочку — овечечку, а за овечечку — невісточку! Чи ти, невісточко, мене чуєш? Співай зо мною!

Та як підкине мішок, а Сірко в мішку: «Гав! Гав-в-в!»

І взяла лисичку цікавість — чого ж таки невісточка пособачилася? Стала вона розв'язувати мішок, щоб подивитися, а з мішка як вискочить Сірко та до лисиці! Лисиця тікати, він за нею! Бігла, бігла, аж їй дух заперло, а таки під самим Сірковим носом у нору вскочила.

Сидить у норі, віддихує, а далі й питається:

— Очки мої очки, що ви робили, як Сірко-білко гнався за мною, хотів мене наздогнати та розірвати?

— А ми, лисичко, все до шляху придивлялись, щоб ти не зачепилась та не впала, щоб Сірко-білко не наздогнав тебе та не розірвав.

— От, любі мої очки, я вам окуляри куплю! А ви, мої вушка, що робили, як Сірко-білко за мною гнався, хотів мене наздогнати та розірвати?

— А ми, лисичко, все прислухались, чи далеко Сірко-білко; пильнували, щоб він тебе не наздогнав та не розірвав.

— От, любі мої вушка, я вам сережки куплю! А ви, мої ніжки, що робили, як Сірко-білко за мною гнався, хотів мене наздогнати та розірвати?

— Ми, лисичко, щосили бігли, щоб Сірко-білко тебе не наздогнав та не розірвав.

— От, любі мої ніжки, я вам черевички куплю. А ти, хвостище, як помелище, що робив?

— А я, лисичко-сестричко, все тобі між ноги плутався, хотів щоб ти зачепилась та й упала, щоб таки Сірко-білко тебе наздогнав та й розірвав!

— А, так ти такий! Ну, то я тебе Сірку-білку віддам! Сірко-білко, на! На! Відкуси по сіреньке! — Та й вистромила з нори хвостище, як помелище. А Сірко-білко як ухопив його зубами, так усю лисицю з нори витяг і роздер.

Качка і бузьок на мандрівці

Стара качка задумала пуститися на мандрівку. Треба було найти собі товариша подорожі.

— Вибери собі кого з-поміж нас! — говорили птахи.

Качка розглядалася, розглядалася і в кінці вибрала собі бузька. «Я так люблю слухати, як він торохкотить дзьобом,— думала собі качка.— Він також знаний по всьому світу. Та й жаби знає ловити, а я так радо їм їх! Тож він, напевно, буде мені найліпшим товаришем подорожі».

Пустилися в дорогу. Та ба! Качка мусила без упину таки добре бігти, щоби наздогнати довгоногого бузька.

Небавом і сил їй не стало. Тож каже:

— Тепер бачу, що я зробила злий вибір. Я вважала на дрібниці, а що найважніше, на те зовсім не звернула уваги.

Як птахи обирали собі царя

Гусак каже:

— Я — птиця роду хорошого і коліна високого, можу над всією птицею буть царем.

А чапля це почула та й каже:

— Гусю, гусю, ти тільки гелготиш, а царем не можеш буть, бо ти всього боїшся. А я, чапля, роду хорошого і коліна високого, то мені буть царем!

А чайка, почувши це, й каже:

— Чапле, чапле! Ти по болоту ходила, жаби ловила, ти — жабоїдка, ракоїдка; не тобі буть царем, а мені: я — роду хорошого і коліна великого!

А горобець і каже:

— Чайко, чайко! Ти тільки кигик та кигик! Ти б мовчала, твоє діло — кужіль та веретено. А я — то можу буть царем!

А синиця і каже:

— Горобче, горобче! Куди тобі в царі йти?! Ти вже не так робиш, як наші батьки робили: на однім стебелечку сиділи і одно зернятко їли-дзьобали; а ти тепер чужі коноплі п'єш та ячмінь б'єш. Та пила б тебе кров та зола, виннику, майданнику, броварнику. Не тобі буть царем! Лети собі звідси!

А селезень почув це та й каже:

— Я б був у вас царем... Та як ішла синиця за щигля заміж, то я як посмикнув гарячого пива, то охрип... Та й досі шавкотю: попортив у горлі. Через це я не можу буть у вас царем.

А орел сидів на дереві та слухав їх розмову. Та тоді як шугне між них!.. Вони всі і порозлітались. І стали його бояться, і оставили його царем. Та так він царем і досі над усею птицею.

Про котика та півника

Були собі котик та півень, та й жили вони разом. Котик на охоту ходив, а півник господарював. От іде котик у ліс та й каже півникові:

— Замкнися в хаті, а як прийде лисичка, то не озивайсь; вона подумає, що тебе в хаті нема, та й піде геть. А як озвешся, то видере віконце і тебе з'їсть. Не озивайся ж!

— Добре,— каже півень.

Котик пішов, а лисичка прибігла під віконце та й гукає:

— Півнику-братику, відчини!

А півник забувся, як його котик учив, та й каже:

— То-о-о-к, ток-ток-ток-ток! Не велів коток!

То лисичка зразу віконце видерла, півника в зуби вхопила та й подалася.

Кричить півник щосили:

— Котику-братику!
Несе мене лиска
За зелені ліски,
За жовтії піски,
За бистрії води,

За високі гори!
Котику-братику, виручай мене!

Котик ще недалеко був, зразу почув і прибіг. Наздогнав лисицю, добре її набив, а півника одняв і додому приніс. І став його знову вчити:

— Як прийде лисиця, не озивайся. Вона подумає, що тебе нема, і піде геть. А як озвешся, знов віконце видере і тебе забере. А я тепер далеко піду, як кричатимеш, вже й не почую.

Полагодив котик віконце та й пішов, а півник за ним і двері замкнув. Сів на сідало подрімати, коли вже й лисичка під вікном:

— Півнику-братику, відчини!

Мовчить півник.

— Та відчини, чого ти боїшся? То я з тобою пожартувала! Я тебе не займатиму, тільки жару наберу, в печі не маю чим розпалити. Відчини!

А півник забувся та й каже:

— Т-о-о-к, ток-ток-ток-ток! Не велів коток.

Почула лисичка, що півник у хаті, видерла віконце, вхопила півника в зуби й побігла.

Кричить півник:

— Котику-братику!
Несе мене лиска
За зелені ліски,
За жовтії піски,
За бистрії води,
За високі гори!
Котику-братику, виручай мене!

Не чує котик.

Кричить півник удруге, щосили гукає:

— Котику-братику!
Несе мене лиска
За зелені ліски,
За жовтії піски,
За бистрії води,
За високі гори!
Котику-братику, виручай мене!

На цей раз котик почув і, хоч далеко був, а таки лисицю наздогнав і півника відбив. Приніс його та й сердиться:

— Ти, дурню! Як озиватимешся — з'їсть тебе лисиця. Я тепер дуже далеко піду, не почую, як кричатимеш. Не озивайсь до неї!

— Та я вже не озиватимуся! — каже півник.

Полагодив котик віконце вдруге та й пішов. А лисиця вже тут. Сіла під віконцем та й:

— Півнику-братику, відчини!

Мовчить півник.

— Не придурюйся, що тебе в хаті нема, я знаю, що ти тут, відчини!

Мовчить півник.

— Як мовчатимеш, тобі ж гірше буде: я видеру віконце і тебе з'їм. А як відчиниш, тільки жару наберу і піду. Відчини!

Не втерпів півник та й каже:

— Т-о-о-к, ток-ток-ток-ток! Не велів коток!

У ту ж мить лисичка віконце видерла, півника в зуби вхопила і майнула з ним у ліс.

Кричить півник щосили:

— Котику-братику!
Несе мене лиска
За зелені ліски,
За жовтії піски,
За бистрії води,
За високі гори!
Котику-братику, виручай мене!

Не чує котик, далеко дуже зайшов. Кричить півник удруге — не чує котик! Надувся півник та з усієї сили як закричить:

— Котику-братику, виручай мене!

То котик таки почув, кинувся бігти навздогін, але як не гнався, а під самим його носом лисиця з півником у свою хату вскочила й замкнулась.

«Що ж тепер робити? — думає котик.— З'їсть лисичка півника, шкода побратима!»

Пішов котик додому, передягнувся на кобзаря, взяв писану торбу та, як смеркло, пішов до лисиччиної хати. Заглянув у хату — в печі топиться, вода гріється, лисиця ножа

гострить, а півник такий бідний на полу сидить, смерті дожидає.

Вдарив котик по струнах, грає й приспівує:

— Ой, тили-лички,
Та було в лисички
Та чотири дочки,
А п'ятий синко
Звався Пилипко!
Вийди, лисе, подивися,
Чи хороше граю!

Як почула старша дочка та й каже до лисиці:

— Вийду я, мамо, подивлюся, що то за кобзар, що так гарно грає!

— Піди подивись,— каже лисиця,— тільки зараз вертайся, бо, як вода нагріється, будем півника різать і патрать.

Вийшла старша дочка на ганок, а котик її цок! — та в лобок, та під лавку, та в мішок — у писану торбу, та знов грає:

— Ой, тили-лички,
Та було в лисички
Та чотири дочки,
А п'ятий синко
Звався Пилипко!
Вийди, лисе, подивися,
Чи хороше граю!

І друга дочка каже:

— Піду і я, мамо, на кобзаря подивлюся та покличу сестру до хати, чого вона так довго з тим кобзарем стоїть!

— Іди,— каже лисиця,— та швиденько вертайтесь обидві, вода вже скоро нагріється, будем півника різать і патрать.

Вийшла й друга дочка на ганок, котик і її цок! — та в лобок, та під лавку, та в мішок — у писану торбу. І знов грає:

— Ой, тили-лички,
Та було в лисички
Та чотири дочки,
А п'ятий синко
Звався Пилипко!
Вийди, лисе, подивися,
Чи хороше граю!

Гукає лисиця на третю дочку:

— Піди та поклич тих двох — що вони з тим кобзарем виробляють, що так довго не вертаються! Вже скоро півника будем різать і патрать!

Вийшла й третя дочка на ганок, котик і її цок! — та в лобок, та під лавку, та в мішок — у писану торбу. І далі грає:

— Ой, тили-лички,
Та було в лисички
Та чотири дочки,
А п'ятий синко
Звався Пилипко!
Вийди, лисе, подивися,
Чи хороше граю!

Розсердилася лисиця, на четверту дочку гукає:

— І чого ті дівки коло кобзаря ляси точать! Біжи поклич їх, скажи, що вода вже готова, треба вже півника різать та патрать. Та гляди мені, не зачепися й ти там!

Пішла четверта дочка. Тільки вийшла на ганок, а котик її цок! — та в лобок, та під лавку, та в мішок — у писану торбу. І знов грає.

Ждала, ждала лисиця — не вертаються дочки. Посилає вона сина:

— Піди ти, Пилипку, позаганяй сестер до хати. Вже вода кипить, час півника різать і патрать!

Вибіг Пилипко на ганок, а котик його цок! — та в лобок, та під лавку, та в мішок — у писану торбу. І знову грає.

Як уже й Пилипко не вернувся, вискочила лисиця сама на ганок подивитись, що ж там за диво таке, й дітей до хати позаганяти, а котик її цок! — та в лобок, та під лавку, та в мішок — у писану торбу.

Тоді ввійшов у хату, забрав півника і все лисиччине майно. Та й пішли з півником додому і стали щасливо жити.

Лисиця та журавель

Лисиця з журавлем затоваришувала. Та й просить журавля:

— Навчи мене літати, а я тебе навчу, як тут зимувати.

Забрала журавля до себе в нору.

Журавель і питає:

— Скільки в тебе, лисичко, думок?

— У мене аж сім думок,— відказала хвастуха-лисичка.

— А в тебе, журавлику, скільки?

— А в мене,— каже смиренний журавель,— тільки дві: як курли, так курли.

— Ось лягай,— каже,— ти, журавлику, тут, коло нори, я тебе багном обляпаю, а як прийдуть стрільці, ти лежи нерухомо, що б вони з тобою не робили. Вони будуть тебе вертіти, перекидати з боку на бік, скажуть: «Лисиця задушила», а я тим часом вибіжу з нори та й побіжу; вони,побачивши мене, покинуть тебе та поженуться за мною, а ти й полетиш.

І справді, наспіли стрільці, вертіли журавля, вертіли, запримітили й нору лисиччину та й кажуть:

— Це лисиця його задушила і заволокла сюди. Ось і нора її.

А тут лисиця і винирнула. Та й навтіки.

Стрілець у погоню за нею, а журавель закурликав, знявся і собі полетів. Стрільці не зловили нікого.

Потім зійшлися лисиця й журавель. Лисиця своє провадить, каже:

— Навчи ж мене, журавлику, літати.

Журавель каже:

— Сідай на мене, на крила, та держись.

Піднявся вгору, а вона — лясь! І впала на землю.

— Ні, ти мене вище підійми! — каже лисиця.

Він її ще вище підняв. Не вдержалась лисиця, упала на пеньок та й убилась.

От тобі і сім думок! А в журавля дві, та правдиві.

Лисиця та рак

Біжить лисичка полем. Добігає до річки, аж дивиться — рак виліз з води на камінь та клешні точить, щоб гостріші були.

— Здоров був, раче! — каже йому лисичка.— З тим днем, що сьогодні! Це ти, мабуть, до косовиці готуєшся, що клешні об камінь гостриш?

Поздоровкався рак та й каже:

— Я клешнями роблю те, що ти зубами; так треба, щоб гостріші були.

А лисичка тоді йому:

— Тепер я бачу, чого з тебе люди сміються, розказуючи, як ти сім літ по воду ходив, та й ту на порозі розлив! Як його ходити у світі, коли на ногах зуби? Признайся, що таки правду люди говорять про тебе!

— Може, колись теє й правдою було, та тепер брехнею стало! Ось коли хочеш, то давай побіжим наввипередки. Я тобі ще на один скок уперед ходу дам. Біжим до тієї осички, що стоїть онде на узліссі.

— Як так, то й так,— каже лисиця.

Повернулась до лісу, стала на один скок уперед проти рака та й дожидає, коли той звелить бігти. А рак, учепившись клешнями за лисиччиного хвоста, підобгав усі вісім ніг та й гукнув.

— Но!

От лисичка і подалась вподовж поля. Добігає до осики, повернулась, щоб подивитись, а де той рак чимчикує, аж чує позад себе:

— Та й забарилась ти, лисичко! Я вже і на осику лазив, усе визирав, чи скоро ти прибіжиш.

Дуже здивувалась лисичка, аж рота роззявила.

— Чи то ж видано! — каже.

І більш не сміялася з рака.

Казка про молоду рибку і пана боба

У прозорій теплій водиці купалась молода рибка зі своєю мамою. Та захотілось їй попливти швидше і кудись далеко. Так допливла вона до берега. Дивиться, а на березі росте великий зелений біб.

— Добрий день, бобище! — з насмішкою привіталась молода рибка.

— Здоров була, куценька,— відповів біб.

Молода рибка образилась на це і навіть заплакала. Мало того, пішла скаржитись до своєї мами — великої риби.

— Мамо,— каже вона,— мене біб назвав куценькою!.. Хіба це справедливо? Невже не маю хвостика?

— А може, ти його чимсь образила?

— Ні, мамочко, ні.

— Ось ходім до нього, і я спитаю, чому він тебе ображає.

Попливли до берега, де ріс біб, обидві риби — мати і донечка.

— Добрий день, шановний пане бобе! — привіталась риба-мати.

— Доброго здоров'я, пані рибо!

— А чого це ти, шановний пане бобе, образив мою донечку, назвавши її куценькою?

— Яке привітання, така й відповідь, дорогенька! Вона назвала мене «бобище», а я її — «куценька».

Куликове болото

Як настала холодна осінь, журавель збирався в інший край та й каже куликові:

— Ось ну лишень, куличе, рушай і ти! Коли б ти знав, які

хороші сторони є на світі! Тепло там та гарно, та всячина росте й плодиться!..

— Дарма,— каже кулик.— Мені й тут добре! Нема в світі над моє болото! Не бійсь, і тобі закортить вернутися до його.

Як віл бігав наввипередки з конем

Стрінувся одного разу ще за давніх, дуже давніх часів кінь з волом, і завели вони жваву розмову про те, хто з них скоріше бігає. Кінь твердить своє, а віл своє.

— Ти тільки подумай,— говорив сердито віл до коня,— я побіг би набагато швидше, ніж ти, але боюся, щоб земля не провалилась підо мною. Ти ж знаєш, який я великий, яка в мені сила!..

— Це тобі так здається,— посміхаючись, сказав кінь.— А якби дійшло до діла, то ти нічого не докажеш.

— А ми можемо спробувати, хто швидше бігає,— рішуче махнув рогами віл.

От і вирішили вони випробувати свої сили — хто зможе швидше і довше бігти. Кінь рушив собі, а віл собі. Побігли наввипередки.

«Та хіба я гірший від коня?» — думав тепер віл, сердито махаючи рогами.

Його страшенно сердило те, що кінь біг набагато швидше, ніж він. Біг неборак з такою силою, що земля стогнала під його ногами.

«Як бігти, то бігти»,— думав собі віл.

І, мабуть, все було б добре, якби вола по дорозі не стрінуло нещастя... Надбіг віл на глибокий рів і, мов галушка, полетів на дно.

— Оце я так і думав, що земля провалиться підо мною,— бідкався тепер віл.

Пролежав і простогнав на дні ями, може, з півгодини. Аж тут бачить: над ровом стоїть якийсь чоловік.

— Що ти тут робиш? Як ти попав у таку глибоку яму? — запитав незнайомий.

— Попав — як попав,— процідив сердито віл,— але як звідси вибратися? Це ж глибінь, чоловіче добрий!..

Незнайомий побіг скоренько додому, запряг свої два воли у віз і побіг до тої ями, де знаходився віл. Спустився бічним ходом на дно ями, прив'язав вола до воза, і за кілька хвилин віл був уже на поверхні ями, на березі.

— Ніколи більше не буду я швидко бігти. Нехай біжить кінь, якщо він такий хитрий і розумний, я буду йти помалу,— заявив сердито віл, прощаючись з чоловіком.

І від того часу, та й по сьогоднішній день, воли ніколи швидко не бігають і не спішать...

Лисиця з лисенятами та ледачий чоловік Нехайло

Жив чоловік на прізвище Нехайло. Одержав він у спадщину невеличку ділянку виноградника. Весною пішов Нехайло на виноградник подивитися, що там робити треба.

Подивився та й каже:

— Завтра візьму сапу і всю траву виполю.

І пішов додому.

А на виноградникові, у траві, було кодло маленьких лисенят. Як почули це, перелякалися. Прийшла стара лисиця, а лисенята до неї:

— Мамо,— кажуть,— приходив якийсь дядько і казав, що завтра прийде і всю траву виполе. Тікаймо!

Лисиця-мати каже:

— Сидіть спокійно. Це господар цього виноградника. Я його знаю. Він не скоро прийде.

Минуло чимало часу. Приходить Нехайло на виноградник з сапою. Дивиться — бур'ян по пояс. Почухав потилицю.

— Ех,— каже,— тут сапою нічого не зробиш. Піду додому, візьму косу.

Та й пішов.

Лисенята почули та до матері:

— Мамо! — кричать.— Тікаймо! Знову приходив той чоловік. Пішов додому за косою. Завтра прийде, поріже нас.

— Грайтеся і нічого не бійтеся,— відповіла лисиця.

Минуло ще місяців зо три. Приходить Нехайло вже з косою. Спробував косити, коса не бере. Подумав Нехайло та й каже:

— Спалю бур'ян. Піду візьму сірники.

— Тепер тікаймо,— сказала стара лисиця,— це він зробить!

Казка про чоловіка та Данила-бурмила

Пішов одного разу чоловік у ліс по дрова. А серед цього лісу була поляночка. Якраз посередині полянки і проходила дорога, котрою повинен був іти чоловік. Чоловік сидів на возі та курив люльку. Враз його віз зупинився. Він ніби проснувся, вдарив коня батогом, але той затупцював на місці, настороживши вуха, дивився кудись у ліс. Чоловік зліз із підводи, оглянув поляну. Аж дивиться — на нього суне ведмідь.

— Чого ти тут шукаєш? — запитав його чоловік.

— Та я ховаюся! — відповів Данило-бурмило.

— А від кого?

— Знаєш, що не від вас, людей, а від холодної зими, котра скоро, мабуть, прийде. Її тільки я й боюся.

— Що тобі зима! Ти сильніший зими!

— О, якби я міг вхопити її у свої лапи, я б її роздавив та й не голодував би більше.

— Ну, просто дивно, що і ведмеді постять. Лиш пости, Данило-бурмило, за свої гріхи. Їх у тебе немало. Багато ти овець поїв!

— А ти не ріжеш овець? І тобі не гріх? Ви, люди, лиш нас видите! Я кормлюсь лиш малиною і розриваю лиш малих тварин, котрі вам шкоду роблять. Ну коли я голодую, я мушу взятися і до овець. Правда, цим роблю вам шкоду. Ну повинен я з голоду загинути? А під зиму мені то й біда. Ви звезете додому урожай, купите теплий одяг, навезете дров. Над вами зима може свистати. Ну у мене нічого немає на зиму, хоч шерсть і виросла, а вона мене від холоду не обстереже. Тому я і шукаю собі теплої берлоги.

— Берлогу ти знайдеш, а чим кормитися будеш? Чим прикриєшся?

— Ми, ведмеді, не люди. Нам зимою їсти не потрібно. Ми тоді спимо. От я тучний. Взимку наше тіло живиться своїм жиром. Коли б я не був тучний, не пробудився б я весною. А так, хоч із кожею та костями, но однако пробуджусь. Було б тільки теплеє житло!

— Ходи до мене. Я тобі і їсти буду давати, і в теплому спати будеш; лиш влітку будеш стерегти у мене бджіл.

Погодився Данило-бурмило, сів на підводу, та й привіз його хазяїн до себе. Хазяйка дала йому поїсти масного борщику, а потім хазяїн повів його в хлів. У хліву було темно, як у барлозі темної осінньої ночі. Тут Данило-бурмило та й почав думати, який він щасливий, що влаштувався в хазяїна; нічого не буде робити, а влітку, що там постереже бджіл, часом і меду лизне — і все піде гаразд.

Але довго ведмедю жити не прийшлось у хазяїна. Коли хазяйка принесла йому їсти, за нею прискочила собака та мало не заїла його. В другому хліві були корови. Вони все фурчали на нього та сердились, що йому аж страшнувато стало. Всі його тут ненавидять; ще на шиї товстий ланцюг, не можна і погуляти, як бувало колись у лісі. От і вирішив він просити хазяїна, щоб той пустив його в ліс,— лиш на одну годинку. Хазяїн послухав ведмедя та й пустив його з хліва в двір. Ведмідь потягся, вийшовши з теплого хліва на холод, знов зіщулився та й каже хазяїнові:

— Дякую, добрий чоловіче, що ти мене прокормив, але далі я тут жити не можу.

Не встиг хазяїн і опам'ятатись, як ведмідь уже далеко побіг попід ліс, а далі звернув із дороги в ліс. В лісі він сів відпочити та й сам до себе каже:

— Краще голодна воля, як сита неволя!

Господиня і рак

Був раз такий рак, що служив у господині за наймита. Раз — було то якось перед Різдвом — сказала ракові господиня:

— Піди-но, чуєш, до міста та й купи там дріжджів на пампушки, та не бався і приходи борзо назад додому.

Рак зібрався й пішов. Іде він, іде, але як? Ви знаєте, як він ходить! Минуло Різдво — рака нема; минули М'ясниці — ба уже й Великий піст, і Цвітна неділя, і Великий четвер — а рака таки нема. Аж у Велику п'ятоньку рано дивиться господиня через вікно — лізе рак і несе повне горнятко дріжджів.

— Слава Богу,— погадала собі господиня,— будуть дріжджі хоть на Паску!

Отворяє рак двері та й на самім порозі — бовх! Упав, горнятко розбив, і дріжджі в сміття виллялися!

— От таке-то завсігди буває з поспішної роботи,— сказав рак, встаючи з порога.

От того, дітоньки, пішла в нас приповідка:

— Пішов, як рак по дріжджі.

Солом'яний бичок

Жив собі дід та баба. Дід служив на майдані майданщиком, а баба сиділа дома, мички пряла. І такі вони бідні — нічого не мають! Що зароблять — то проїдять, та й нема. От баба і напалась на діда:

— Зроби та й зроби мені, діду, солом'яного бичка і осмоли його смолою.

— Що ти, дурна, говориш, навіщо тобі той бичок здався?

— Зроби, я вже знаю навіщо.

Дід — нічого робить — взяв зробив солом'яного бичка і осмолив його смолою.

Переночували. От на ранок баба набрала мичок і погнала солом'яного бичка пасти; сама сіла під могилою, пряде кужіль і приказує:

— Пасись, пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду! Пасись, пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду!

Поти пряла, поки й задрімала. Коли це з темного лісу, з великого бору біжить ведмідь. Наскочив на бичка.

— Хто ти такий? — питає.— Скажи мені!

А бичок і каже:

— Я — бичок-третячок, з соломи зроблений, смолою засмолений.

Ведмідь каже:

— Коли ти солом'яний, смолою засмолений, то дай мені смоли обідраний бік залатати!

Бичок нічого, мовчить. Ведмідь тоді його зараз за бік, давай смолу оддирати. Оддирав-оддирав, та й зав'яз зубами, та ніяк і не вирве. Сіпав, сіпав — ні! Затяг того бичка бозна-куди. От баба прокидається, аж бичка й нема.

— Ох, мені лихо велике! Де це мій бичок дівся? Мабуть, він уже додому пішов.

Та мерщій днище та гребінь на плечі та додому. Коли дивиться — ведмідь у бору бичка тягає. Вона до діда:

— Діду, діду, бичок наш ведмедя привів,— іди його вбий!

Дід вискочив, оддер ведмедя, взяв і закинув його у погріб.

От на другий день, ще ні світ ні зоря, баба вже набрала кужеля і погнала на толоку бичка пасти. Сама сіла під могилою, пряде кужіль і приказує:

— Пасись, пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду! Пасись, пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду!

Поти пряла, поки й задрімала. Коли це з темного лісу, з великого бору, вибігає сірий вовк та до бичка:

— Хто ти такий, скажи мені!

— Я — бичок-третячок, з соломи зроблений, смолою засмолений.

— Коли ти смолою засмолений,— каже вовк,— то дай і мені смоли засмолити бік, а то вражого сина собаки обідрали.

— Бери!

Вовк зразу до боку, хотів смолу оддерти. Драв-драв та зубами й застряв, що ніяк уже й не оддере. Що хоче назад — то ніяк... Він так вовтузиться з тим бичком!

Прокидається баба — аж бичка вже й не видно. Вона подумала: «Мабуть, мій бичок додому побрів». Та й пішла. Коли дивиться — вовк бичка тягає. Вона побігла, дідові сказала. Дід і вовчика в погріб укинув.

Погнала баба й на третій день бичка пасти. Сіла під могилою та й заснула. Біжить лисичка.

— Хто ти такий? — питає бичка.

— Я — бичок-третячок, з соломи зроблений, смолою засмолений.

— Дай мені смоли, голубчику, приложити до боку; вражого сина хорти трохи шкури не зняли!

— Бери!

Зав'язла й лисиця зубами, ніяк не вирветься. Баба дідові сказала. Він укинув у погріб і лисичку. А далі й зайчика-побігайчика піймали.

От як назбиралось їх, дід сів над лядою в погребі, давай гострити ніж. Ведмідь його й питає:

— Діду, навіщо ти ніж гостриш?

— Щоб з тебе шкуру знять та зробить з тієї шкури й собі, й бабі кожухи.

— Ой, не ріж мене, дідусю, пусти лучче на волю: я тобі багато меду принесу.

— Ну, гляди!

Взяв і випустив ведмедика. Сів над лядою, знов ножа гострить. Вовк його й питає:

— Діду, навіщо ти ножа гостриш?

— Щоб з тебе шкуру знять та на зиму теплу шапку пошить.

— Ой, не ріж мене, дідусю, я тобі за це цілу отару овечок прижену.

— Гляди!

І вовка випустив. Сидить та ще ножа гострить. Лисичка виткнула мордочку, питає:

— Скажи мені, будь ласка, дідусю, навіщо ти ножа гостриш?

— У лисички,— каже,— гарна шкурка на опушку й на комірець, хочу знять.

— Ой, не знімай з мене, дідусю, шкури, я тобі й гусей, і курей принесу!

— Ну, гляди!

І лисичку пустив. Остався один зайчик. Дід і на того ножа гострить. Зайчик його питає, а він і каже:

— У зайчика шкура м'якенька, тепленька — будуть мені на зиму рукавички й капелюх.

— Ой, не ріж мене, дідусю, я тобі стьожок, серьог, намиста доброго нанесу, тільки пусти на волю!

Пустив і того.

От переночували ту ніч, коли на ранок, ще ні світ ні зоря, аж — дер-дер! Щось до діда в двері. Баба прокинулась.

— Діду, діду! Щось до нас у двері шкряботить; піди подивись.

Дід вийшов, коли то ведмідь цілий улик меду припер. Дід узяв мед, та тільки що ліг, аж у двері знову — дер-дер! Коли вийшов — аж повен двір овець вовк понагонив. От незабаром лисичка принесла гусей, курей — усякої птиці. Зайчик понаносив стьожок, серьог, намиста доброго... І дід радий, і баба рада. Взяли попродали овечки та накупили волів, та став дід ходить тими волами в дорогу, та так розбагатіли, що не треба лучче.

А бичок, як не стало вже треба, поти стояв на сонці, поки й розтав.

Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем

В якомусь-то царстві, в якомусь государстві жив собі дуже багатий пан. От треба тому панові наймита — нікому свиней пасти. Посилає пан приказчика шукать свинаря.

— Тільки,— каже,— з такою умовою, що, як вибуде рік, дам йому день поля [1] на рік, а не вибуде, то нічого не плачу.

Пішов прикажчик по селу, розпитує:

— Чи нема де якого нетяги? [2]

— А там,— кажуть,— живе убогий парубок, він піде.

[1] День поля — тут: давня міра площі.

[2] Нетяга — бідна, неімуща людина.

Ото й найняли того парубка. Вибув він рік, і дали йому день поля на рік.

Іде парубок від пана та й думає: «Служив я, думає,— рік, вислужив день поля на рік. Що мені з ним робить?» Думав-думав: «Посію баштан... Чи не розбагатію?» Думав-думав: «А чим же я поле виорю, що в мене ні волів, ні плуга?..» А далі й надумавсь: «Піду до пана». Приходить.

— Пане,— каже,— любий пане, милий! Служив я у вас рік, вислужив день поля на рік, та нічим мені зорать його. Чи не зорали б ви мені? Я б уже вам відробив.

Пан зглянувсь на нього.

— Добре,— каже,— виорю!

Зорали ту нивку, посіяв він баштан. І як уродив же той баштан! Кавуняччя — отаке! А дині — отакі!

Поставив собі парубок курінь серед баштана, там і живе — баштан стереже. Тільки, як стали пристигати дині, помічає він, що оце вдень лежала гарна динька, а на ранок устане — сама шкаралущина! «Ну,— думає,— я ж таки пристережу, хто мої дині переводить, я йому дам!»

От настала ніч. Сів він у курені, стереже. Коли чує — хрум-хрум! Він потихесеньку туди — аж там лисичка; він підкрався та хап її за хвіст! Та й піймав.

— Ага! — каже.— Я тобі дам динь!

Та як замахнеться!

— Ой, чоловіче-голубчику,— каже лисичка,— не бий мене, я тобі у великій пригоді стану

— А дині їстимеш? — каже.

Та її ціпком... А вона проситься:

Хоч живу пусти мене, я й то тобі у великій пригоді стану!

Бив-бив, а далі й питає:

— У якій же ти мені пригоді станеш?

— Я,— каже,— тобі висватаю царівну!

— Ну, гляди!

Та й пустив. «Ото хитра! — думає.— За царівну сватає...»

Побігла лисичка до царя. Там її не пускають, виганяють.

— Треба мені самій царя бачити, пустіть! Я щось йому скажу.

Її гонять, а вона у палац претьсяся. Цар і почув.

— Що там за лемент? — питає.

— Та тут,— кажуть,— волоцюга припленталась.

— Впустіть,— каже цар.

Її й пустили. Вона цареві в ноги:

— Царю-государю,— каже,— змилуйся, що я до тебе з недоброю вістю прийшла!

— З якою недоброю вістю? — питає цар.

— Так і так,— каже,— була я в змія, хвалився він мені, що буде твоє царство воювати — дочку твою візьме за себе. Так оце я прийшла тобі розказати...

— Ох, мені лихо! — ухопився цар за голову.— А в мене ж і військо не готове!

Та на царедворців:

— Га, сякі-такі!.. Мене хочуть воювати, а ви нічого не знаєте!

Лаяв їх, лаяв...

— Кличте раду! — гукнув.

Тут де не взялись генерали, сенатори, панства усякого поназбігалось — радяться, як їм того змія повоювати? Радились-радились — нічого не врадять, нема війська! А лисичка знов цареві в ноги:

— Царю-государю, змилуйся,— каже,— що я тобі пораджу: в мене цар курінний,— як віддаси за нього дочку, він того змія звоює!

Цар і сюди кинувсь, і туди кинувсь — нічого робити.

— Як звоює,— каже,— то вже віддам!

Прибігає лисичка до куреня:

— Здоров, курінний цар!

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Я тобі добру вість принесла.

— Кажи.

— Була я в царя, за тебе царівну сватала; так цар сказав, як звоюєш змія, то віддасть. Ходім воювати!

— Тю-тю, дурна! — каже парубок.— Як же мені його звоювати?

— Нічого, звоюєш: мене слухай, все гаразд буде. Одягайся, ходім.

— А баштан на кого покину?

Вона як почала його вмовляти — пішли.

Ідуть та йдуть, лисичка попереду біжить, парубок позаду йде. Коли назустріч їде змій: так і сипле іскри, так і сяє!

— То,— каже лисичка,— змій їде. Ти постій тут під копицею (на луці були), а я побіжу вперед до нього.

Став той парубок під копицею, думає: «Пропав же я!» А лисичка побігла до змія.

— Здоров, зміїку-братику!

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Що я тобі скажу, зміїку-братику! — каже лисичка.— Біжу я оце до тебе з недоброю вістю: іде на тебе цар війною, хоче тебе звоювати і все твоє багатство відняти!

— Де ж він? Далеко? — питає змій.

— Якби,— каже,— далеко, а то близько!

— Що ж мені тепер робити? — питає.

— А що робити? — каже лисичка.— Он під копицею стоїть чоловік, віддай йому все своє — і коні, і коляску, і одежу,— а сам уберись у його одежу та й іди собі додому; цар тебе не пізнає... А то пропав!

Змій мерщій одежу з себе, а свиту на себе — та бігом звідти!

«Спасибі лисичці, від смерті врятувала!» — думає.

Тоді той баштанник убрався в золоту одежу і такий став гарний, що хоч не схочеш, то полюбиш! Сів у коляску, поїхали з лисичкою.

— Бач,— каже вона,— а ти боявся!

Приїхали до царя. Лисичка цареві в ноги:

— Царю-государю! Кланяється тобі цар курінний і шле подарунки: він звоював змія, просить дочку твою за себе!

Цар зрадів, цариця зраділа, царівна теж. Повискакували, беруть його, ведуть. А через тиждень і весілля справили. І я там був, мед-вино пив, у роті не було, а по бороді текло.

Вовча присяга

Вовк робив одному господареві все шкоду. Господар заставив на вовка лапку [1]. Вовк зловився. Коли надійшов господар і увидів вловленого вовка, урадувався й сказав:

— Прецінь [2], маю тебе! Тепер згинеш в моїх руках.

---

[1] Лапка — пастка.

[2] Прецінь — мабуть.

Та й давай окладати його палицею. Вовк зачав проситися, а господар каже:

— А ти не мав серця мені все таку кривду робити?

А вовк на те:

— Ти знаєш, батеньку, що мені Бог призначив м'ясом живитися, тож я мусив кожного разу твою вівцю попсувати, хоч не з'їм, бо знаєш, що я не маю ні хати, ні комори, де би собі на довше переховати.

— Не дарую, а уб'ю! — каже господар.

Вовк не переставав проситися, обіцяв, що вже того ніколи не зробить, що вже м'яса не буде їсти, але буде живитися корінцями, хіба на Великдень або на Різдво вловить собі рибку. Господар умилосердився і пустив вовка, мовлячи:

— Іди в світ і не гріши більше!

Подякував вовк господареві і забожився, що додержить присяги (бо він присягнув). Вийшов він на кінець городу, а безрога [1], таки того самого господаря, уздріла вовка, злякалася, пішла в калюжу й занурилася в ній. Вовк оглянувся, чи не видно господаря, сів на березі й приглядається, ніби не знав, що то таке, та й думає: жаба не жаба, рак не рак, ящірка не ящірка, гадина не гадина.

— Ага! То, певно, щупак! — каже вовк, та й хлуст у воду і свиню за вухо.

Аж тут біжить господар з дрючком і кричить на вовка. А вовк лиш хвостом закинув — та й в ноги.

— Ото маєш вовчу присягу! — кричав господар.

Муха і павук

Була собі незвичайна муха — зовсім не схожа на інших мух. Природа наділила її незвичайною вродою: голова в неї зелена із золотим відтінком, спина голуба — з жовтим, а крила червоні — з коричневим. Усі мухи заздрили їй і ненавиділи, бо мухи-кавалери були закохані в красуню. Муха знала про це і загравала з ними. Тому подарує усмішку

[1] Безрога — свиня.

веселу, тому — погляд лагідний. Усі вони розум втрачали від неї. Засипали її різними подарунками, гризлися між собою — кожен хотів бути єдиним. Натішилася муха над ними, переключилася на комарів. Таке ж було і з комарами. Усі, як один, закохалися в красуню. Тішилася вона ними, поки набридли. Поміркувавши трохи, подалася вона до жуків. Адже це особи поважні, не такі джигуни, як комарі. Зачарувала муха й жуків своєю вродою та веселою вдачею.

Що тільки було між ними! Перекусались, перебились всі між собою за одну муху. Покинула вона й жуків, бо не було між ними такого, на якому могла б зупинитись. Вже й нудьгувати почала. Та ось побачила павука. Будував він свої хороми. Зацікавилася ним. Дивилася й дивилася, як він працює своїми довгими руками. Подумала: «Ну, оце і є той, що мені треба». Муха відчула, що закохалася.

Стала вона залицятись до павука.

— Не для мене, часом, ці хороми будуєш? — лагідно запитала.

— Давно тебе жду, моя люба, для тебе будую. Хочу, щоб ти назавжди залишилась у моїх хоромах. Заходь же скоріш! — радісно каже павук.

Зайшла муха; не встигла оглянути хороми, як павук уже заснував той хід, яким вона зайшла.

— Ну от, тепер ти назавжди залишишся в мене.

Муха дивилась на його довгі руки й думала: «Ще ніхто такими руками мене не обнімав. У таких обіймах від щастя померти можна».

Як і попереднім своїм кавалерам, вона сказала павуку:

— Клянуся тобі, що це моє перше й останнє кохання!

З радістю муха кинулася в павукові обійми, бо він уже простягав до неї свої довгі руки.

Міцно обняв павук муху, і вона дійсно померла. Але, як ви здогадуєтесь, не від щастя.

Як курочка півника оживила

Як були собі дід та баба; у їх були курочка ряба й півничок. Курочка побігла на торжок, а півничок — на сміттичок да й удавився колосочком. От курочка побігла принести йому води:

— Море, море, дай води!
— Нащо води?
— Куру дать.
Ой у полі да на горі
Кур лежить, кур
Да й не дише,
Крильцями, лапками не колише.
— Пойди до вепри — нехай дасть клову [1].
Пішла курочка до вепри:
— Вепро, вепро, дай клову.
— Нащо клову?
— Морю дать.
— Нащо морю?
— Води дасть.
— Нащо води?
— Куру дать.
Ой у полі да на горі
Кур лежить, кур
Да й не дише,
Крильцями, лапками не колише.
— Пойди до липи, нехай дасть листу.
Пішла курочка до липи:
— Липо, липо, дай листу.
— Нащо листу?
— Вепри дать.
— Нащо вепри?
— Клову дасть.
— Нащо клову!
— Морю дать.
— Нащо морю?
— Води дасть.
— Нащо води?

[1] Клов — тут: їжа.

— Куру дать.
Ой у полі да на горі
Кур лежить, кур
Да й не дише,
Крильцями, лапками не колише.
— Пойди до дуба, нехай дасть жолудя.
Пішла курочка до дуба:
— Дубе, дубе, дай жолудя.
— Нащо жолудь?
— Липі дать.
— Нащо липі?
— Листу дасть.
— Нащо листу
— Вепри дать.
— Нащо вепри?
— Клову дасть.
— Нащо клову?
— Морю дать.
— Нащо морю?
— Води дасть.
— Нащо води?
— Куру дать.
Ой у полі да на горі
Кур лежить, кур
Да й не дише,
Крильцями, лапками не колише.
— Пойди до купця, хай дасть дівчині вінок.
Пішла курочка до купця:
— Купче, купче, дай вінок.
— Нащо вінок?
— Дівці дать.
— Нащо дівці?
— Сіна дасть.
— Нащо сіна?
— Корові дать.
— Нащо корові?
— Масла дасть.
— Нащо масла?
— Дубу дать.
— Нащо дубу?
— Жолудь дасть.

— Нащо жолудь?
— Липі дать.
— Нащо липі?
— Листу дасть.
— Нащо листу?
— Вепри дать.
— Нащо вепри?
— Клову дасть.
— Нащо клову?
— Морю дать.
— Нащо морю?
— Води дасть.
— Нащо води?
— Куру дать.
Ой у полі да на горі
Кур лежить, кур
Да й не дише,
Крильцями, лапками не колише.

Купець дівці вінок дав; дівка корові дала сіна; корова дубу дала масла; дуб липі дав жолудь; липа вепри дала листу; вепра морю дала клову; море води куру дало.

Курочка рябенька зраділа, набрала води в роточок і побігла до неживого півничка, впустила йому в носочок. А він тоді: «Куку-ріку! Кукуріку! Кукуріку-у-у-у!»

Жінка і курочка

Жила раз стара баба та мала курочку. Тоту курочку так бавила й пестила, як би яке котятко. За то несла їй курочка щодень по однім яйці.

Но стара не вдовольнялася одним, та й захотілося їй, щоб та курочка хоч по двоє або аж по троє яєчок на день несла. Ну що тут робити? От коротка рада: «Чим ми кому ліпше, так і він нам».

І стала курочку ще ліпше доглядати і пхати в ню, як в дірявий мішок. Коли же курка спаслася та стовстіла, то й цілком нестися перестала.

Якщо замного жадаєм, то й то тратим, що маєм.

Дід та баба

Як жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та й знесла та курочка яєчко, яєчко не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало та й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

Прилетіла сорока та й питає у ворітець:

— Ворітця, ворітця, чого ви скрипочете?

Ворітця й кажуть:

— Якби ти знала, то б на собі пір'ячко обірвала!

— Як?

— А так: як жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та й знесла та курочка яєчко, не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало та й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

Сорока й обірвала на собі пір'ячко. Сіла вона на дубочку, а дубочок і питає:

— Нащо ти, сороко, на собі пір'ячко обірвала?

— Е, якби ти знав, то б на собі гіллячко опустив і листячко обірвав.

— Як?

— А так: як жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та знесла курочка яєчко, не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

Дубок і опустив гіллячко, і листячко на ньому обсипалось.

Пасся баранець під дубком і питає:

— Дубочку, дубочку, нащо ти на собі гіллячко опустив?

— Е, якби ти знав, то б і ріжки позбивав.

— Як?

— А так: жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та знесла курочка яєчко, яєчко не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало та й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

От баранець і позбивав на собі ріжки. Пішов він до криниці пити води, а криниця й питає:

— Баранець, баранець, нащо ти на собі ріжки позбивав?

— Е, якби ти знала, то б і замуравилась! [1]

— Як?

— А так: як жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та знесла курочка яєчко, яєчко не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало та й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

От криниця й замуравилась. Прийшла писарева наймичка води брати до криниці та й питає:

— Криничко, криничко, чого ти замуравилась?

— Е, якби ти знала, то б і відра побила!

— Як?

— А так: як жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та й знесла та курочка яєчко, яєчко не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало та й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

Наймичка й побила відра. Приходить додому, а писарка й питає:

— Нащо ти відра побила?

— Е, якби ви знали, то б і коси на собі обірвали!

— Як?

— А так: як жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та й знесла та курочка яєчко, яєчко не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало та й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

От писарка й обірвала на собі коси. Писар і питає:

— Нащо ти на собі коси обірвала?

[1] Замуравитись — зарости травою (моріг — молода трава).

— Е, якби ти знав, то б усі папери в писарні порозкидав і людей повигонив.

— Як?

— А так: як жили собі дід та баба, та була в них курочка ряба, та й знесла та курочка яєчко, яєчко не простеньке — золотеньке. Дід бив, бив — не розбив; баба била, била — не розбила; мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало та й розбилось. Дід плаче, баба плаче, курочка кудкудаче, а ворітця скрипочуть.

От писар усі папери в писарні порозкидав і людей повигонив.

Казка-загадка

Якась чарівниця обернула трьох жінок у квітки на полі. Одній з них дозволено було на ніч ходити додому, бо в неї була дитинка мала. Одного разу перед світом та жінка й говорить своїй матері:

— Оце мені треба повертатись до своїх товаришок, щоб квіткою пишатися в полі, то коли ви, мамо, незабаром прийдете до нас, впізнаєте мене й зірвете, то я тоді назавжди зостанусь з вами.

Все так і здійснилось.

От тепер і догадайтеся, як мати пізнала свою дочку, коли всі три квітки були однаковісінькі?

А мати через те пізнала, котрою квіткою була її дочка, що на тій квітці не було роси, а роси не було через те, що дочка була вночі дома і не стояла квіткою надворі в холодну пору, коли падає роса. Інші ж квітки стояли.

Дикі гуси

Були собі чоловік та жінка і мали двоє дітей: малого ще хлопчика Василька і більшу дівчинку Марусю. Жили вони хутором у степу, і близько жодної оселі людської не було.

Кажуть раз батьки до дівчини:

— Завтра вдосвіта ми поїдемо на ярмарок, а ти з Васильком дома зостанешся. Зачиніться в хаті й не виходьте, бо близько дикі гуси літали, щоб часом Василька не вхопили.

А в степу саме літня спека була. Поїхали батьки, а дітям в зачиненій хаті так душно! Василько й каже:

— Відчини, Марусю, двері; хай я трошки прохолону! А як гуси летітимуть, ми ж почуємо і двері зачинимо!

Відчинила дівчина двері, а в хаті однаково душно. Василько й проситься:

— Ходім, Марусенько, трошки на призьбі посидимо. Як гуси летітимуть, ми ж їх побачимо — вскочимо в хату й зачинимось!

Послухала Маруся знову, вийшла з братиком на причілок посидіти, а він і каже:

— Винеси з хати кухлик води, так пити хочу!

Метнулася Маруся в хату, тільки води в кухлик набрала, коли гуси під вікнами: «Е-ге-ге!» — і крик Васильків:

— Ой, Марусечко, мене гуси вхопили!

Вибігла вона з хати, дивиться, а вже гуси ген-ген полетіли.

Побігла дівчина за гусьми навздогін. Біжить та й біжить, та й добігла до річечки. А та річечка не проста: вода в ній з меду, береги з киселю.

Питається Маруся:

— Річечко, річечко! Чи не бачила ти, куди ті дикі гуси полетіли, що мого брата ухопили?

А річечка каже:

— Знаю, але не скажу. Перше з'їж мого киселику і мого меду випий.

Проситься Маруся, що їй ніколи, треба брата доганяти. Обіцяє і меду, і киселю наїстися, як вернеться. Не слухає річечка, каже, щоб зараз їла. Мусила скоритись: наїлась киселю, напилась меду, ще й бережки обчистила, пообмітала. А річечка показала їй, в який лісок гуси з Васильком полетіли.

Вскочила Маруся в лісок та й не знає, якою їй стежкою бігти. Коли бачить — яблунька стоїть; та така червива, повна гусені. І яблучок на ній рясно, тільки, видко, зелені вони й кислі.

Гойдається яблунька від вітру та й каже:

— А я бачила, куди гуси з Васильком полетіли, а я знаю! Кинулась дівчинка до неї:

— Яблунько, яблунько, покажи ж мені, куди вони полетіли?

— З'їж перше мого кислого яблучка, тоді скажу.

Проситься Маруся, що поспішає. Обіцяє, назад ідучи, кислиць наїстися. Не слухає її яблунька, не каже, куди гуси полетіли. Заходилась тоді дівчина кислички їсти. І їла, аж поки оскому набила, і з яблуньки геть усю гусінь пооббирала, і глиною стовбур обмазала. Тоді яблунька показала, якою стежкою за гусьми гнатися. Вибігла Маруся з лісу: перед нею поле, за полем сині гори, а на стежці піч стоїть, та така облупана, хтозна-коли й мазана — і повна гречаних пиріжків.

— Пічечко, пічечко, чи не знаєш ти, куди гуси полетіли, куди вони мого братика понесли?

— Знаю,— каже піч,— але не скажу, перше мого гречаного пиріжка покуштуй.

Вже й не просилася Маруся, а заходилася швидше пиріжки їсти та піч чепурити; винесла попіл, підмазала челюсті й побілила верх, а піч їй тоді показала, в яких горах гуси свої нори мають. Тільки сказала в кущах сховатися і до темної ночі ждати, доки гуси поснуть; тоді Василька викрасти і з ним утікати.

Поки добігла Маруся до гір — темніти стало. Гуси її не помітили, і вона в кущах сховалася коло самих гусячих нір. Чує вона, як гуси сичать та Василька щипають, а він плаче:

— Ой, Марусенько, де ти, сестричко? Рятуй, бо гуси заб'ють мене!

Плаче Маруся в кущах, а не виходить звідтіль, пам'ятає, що їй піч наказувала. А як дочекалася, що гуси поснули, влізла в ту нору, де Василько був, схопила його на руки та й давай тікати.

Цілу ніч через поле бігла, а як розвиднилось, стала до лісу добігати. А тут гуси прокинулись. Побачили, що Василька нема,— навздогін полетіли. Чує дівчинка, що гуси женуться, просить вона пічку:

— Пічечко, пічечко, я тебе обчистила і прибрала і твої пиріжки їла — сховай мене з братиком від гусей!

Сховала їх піч за челюсті ще й заслінкою закрила.

Прилетіли гуси, питаються печі, чи не бачила вона, куди побігла дівчинка Маруся з братиком Васильком. А піч каже:

— Бачила! — та й показала їм на іншу стежку.

Полетіли туди гуси, а піч випустила дітей, і вони побігли лісом.

Добігають до яблуньки, чують, а гуси знову за ними женуться. Маруся й каже:

— Яблунько, яблунько, я тебе від гусені очистила і твоє яблучко їла, сховай мене з братиком від гусей.

— Ставайте під гілля,— каже яблунька, опустила віти й геть дітей закрила.

Прилетіли гуси, питають яблуньку, куди побігла Маруся з Васильком. А яблунька їм зовсім іншу стежку вказала.

Як уже не видно стало гусей, підняла яблунька віти, і діти побігли далі. Та, як добігли до медової річки, почули знову, що гуси за ними женуться. Маруся й каже:

— Річечко, річечко! Я твій киселик їла і мед пила і твої бережки всі пообмітала; сховай мене з братиком від гусей!

— Лізьте у воду,— каже річка та й затулила їх киселиком.

Прилетіли гуси, питаються, куди побігла Маруся з Васильком. А річечка їх назад у ліс спровадила.

Вискочили діти з річки, біжать степом додому, а гуси побачили, що їх обдурено, давай назад летіти. Гнались, гнались, вже от-от наздогнали б, а таки діти перші в хату вскочили й двері зачинили. Полетіли гуси попід вікнами, покричали та так ні з чим і відлетіли.

А надвечір батько з матір'ю із ярмарку вернулись. То ж було і радощів, і жалю, як їм діти свою пригоду оповідали!

А що на другий день раю було! Прокинулись діти і чують — вози риплять. Виглянули з хати, а то три вози їдуть: один — повний яблучок, та не зелених кисличок, а великих рум'яних і солодких яблук; другий — повний пиріжків, та не гречаних, а пшеничних — пухких, біленьких та рум'яних. А на третім возі дві бочки стоять — одна з медом, друга з киселем.

От коли діти ласували! Як не поїли, то й досі їдять.

Телесик

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: «Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?»

От баба й просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колисочку, то я положу деревинку в колисочку та й буду колихати; от буде мені хоч забавка!

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить. Послухався він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку. Положила баба ту деревинку в колисочку — колише й пісню співає:

Люлі-люлі, Телесику,
Наварила кулешику,—
І з ніжками, і з ручками
Буду тебе годувати!

Колихала-колихала, аж поки полягали вони увечері спати. Встають уранці — аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того синка Телесиком. Росте той синок та й росте,— і такий став гарний, що баба з дідом не навтішаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

— Зробіть мені, тату, золотий човник і срібне весельце: буду рибку ловити та вас годувати!

От дід зробив золотий човник і срібне весельце, спустили на річку,— він і поїхав. Їздить Телесик по річці, ловить рибку та годує діда й бабу, наловить та віддасть — і знову поїде. А мати йому їсти носить. Та й каже:

— Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі.

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

Телесик почув.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка снідати принесла.

Пливе. Пристав до бережка, наївся, напився, відпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибку ловити.

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега та й давай гукати товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

А він чує.

— То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Махнув весельцем — човник і поплив. А змія стояла-стояла та й пішла від берега геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до бережка та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

Він почув.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка мені обідати принесла.

Приплив до берега, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, відпхнув човника і поплив знову.

А змія приходить до берега та знов товстим голосом:

Телесику! Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

А він почув, що не материн голос, та й махнув весельцем:

— Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та й пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері.

Коваль і скував. Вона пішла до бережка і стала кликати:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

А він думав, що то мати.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! То ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його мерщій ухопила з човна та й понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

— Зміючко Оленко, відчини!

Оленка й відчинила: змія ввійшла в хату.

— Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпадалося, та спечи мені Телесика, а я піду гостей покличу, та будемо гуляти.

Та й полетіла кликати гостей.

От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається, а тоді й каже:

— Сідай, Телесику, на лопату!

А він каже:

— Коли ж я не вмію,— як його сідати!

— Та вже сідай! — каже Оленка.

Він і поклав на лопату руку.

— Так? — каже.

— Та ні-бо, сідай зовсім.

Він і поклав голову.

— Отак, може?

— Та ні-бо, ні! Сідай увесь!

— А як же? Хіба так? — та й поклав ногу.

— Та ні-бо,— каже Оленка,— ні, не так!

— Ну так покажи ж,— каже Телесик,— бо я не знаю як.

Вона й почала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й укинув її в піч і заслінкою піч затулив; а сам замкнув хату, зліз на превисоченного явора та й сидить.

От змія прилітає з гостями.

— Зміючко Оленко, відчини.

Не чуть.

— Зміючко Оленко, відчини!

Не озивається.

— От вража Оленка — десь повіялась!

От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, вийняла печеню, та й їдять,— думали, що то Телесик. Попоїли добре, повиходили надвір та й качаються по траві:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясця наївшись!

А Телесик із явора:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'ясця наївшись!

Вони слухають: «Де це?» Та знов:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясця наївшись!

А він знову:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'ясця наївшись!

Вони знову: «Що воно таке?»

Давай шукати, давай дивитися та й угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли-гризли, аж зуби поламали,— а не перегризуть. Кинулись до коваля:

— Ковалю, ковалю, скуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!

Коваль і скував. Вони як почали знову... От-от уже перегризуть. Коли летить табун гусей.

Телесик їх і просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середні візьмуть!

А змії гризуть-гризуть... Аж летить знову табун гусей. Телесик і просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити.
Ще й хороше походити!

Так і ці йому кажуть:

— Нехай тебе задні візьмуть!

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії — та й знову гризуть, відпочинуть — та й знов... Аж летить іще табун гусей. Телесик так їх просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,

А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

І ці кажуть:

— Нехай тебе заднє візьме!

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик,— от-от явір упаде, от-от доведеться пропасти! Коли це летить собі одним одне гуценя: відбилось — насилу летить. Телесик до нього:

Гуся, гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

От воно:

— Сідай! — каже та й ухопило його на крила. Та втомилось, сердешне, так низько несе. А змія за ним — чи не вхопить його — женеться. Та таки не наздогнала. От гуценя принесло та й посадовило Телесика на причілку знадвору, а само ходить по двору, пасеться.

Сидить Телесик на причілку та й слухає, що в хаті робиться. А баба напекла пиріжків, виймає з печі й каже:

— Це тобі, діду, пиріжок, а це мені пиріжок!

А Телесик знадвору:

— А мені?

А вона знову виймає пиріжки та й каже:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

А Телесик знов:

— А мені?

Вони й почули.

— Що це? Чи ти чуєш, діду, щось наче гукає?

— Та то,— каже дід,— мабуть, так учувається.

То знов баба:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

— А мені? — з причілка каже Телесик.

— Отже, таки озивається! — говорить баба та зирк у вікно — аж на причілку Телесик. Вони тоді з хати, та вхопили його, та внесли в хату, та такі раді!

А гусятко ходить по двору, мати й побачила:

— Он гусятко ходить. Піду впіймаю та й заріжу.

А Телесик каже:

— Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.

От вони нагодували його, і напоїли, і під крильце насипали пшона. Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

Кривенька качечка

Був собі на селі дід-мисливець, який все по лісах та озерах ходив, зайців та качат стріляв, а що вполює, те продасть або собі на харч лишить. Так і жили вдвох з бабою, а дітей у них не було.

Раз, пізньої осені, коли вже й сніжок падати починав, пішов дід у ліс на зайців полювати. Проходить він поза лісове озерце, дивиться, а там качка плаває.

«Звідки вона тут узялася? — думає дід.— Дикі качки вже давно у вирій відлетіли, мабуть, у неї крило зламане, що не полетіла разом з ними».

І хотів дід качку застрелити, та передумав: «Як озеро замерзне, то я її на льоду живою впіймаю; за зиму вона в хаті привикне, а весною нанесе яєчок та висидить каченята, та й будуть у нас з бабою свої качки».

І став дід щодня на озерце ходити.

А озерце швидко замерзало. Спочатку крига тільки під берегами була, а потім вже й усе озеро замерзло, лише посередині його ще ополонка зосталась, і в ній качка плаває. Та за кілька днів і та замерзла, і одного дня побачив дід качечку вже на льоду. Став її ловити, а вона така дика: втікає, кричить, дзьобом і лапами геть подряпала йому руку, проте дід таки зловив її і приніс до хати. Тільки з рук пустив, а вона під піч; як залізла в куток, так три дні й не вилазила звідти. Баба їй і їсти сипала під піч, і воду ставила — не пила й не їла качка три дні. А на четвертий вийшла з-під печі, стала їсти й пити.

І тут помітили дід з бабою, що крила в неї цілі, тільки ніжка зламана — отож качечка була кривенька. Баба її дуже

жалувала, пильнувала, щоб вона все мала, що їсти й пити, і качечка швидко стала зовсім свійська.

І стала баба помічати, що в них щось дивне діється в хаті. Піде вона рано по воду, повернеться до хати, а в печі вже вогонь горить, обід вариться; а почне щось шити, аби тільки з хати хоч на хвильку вийшла, вже їй роботу скінчено — чи рукав, чи сорочку дошито, ще й такими взірцями чудовими помережано!

А то вже й сусіди стали питати:

— Що за дівчина така з вашої хати по воду ходить? Ой, дівчина красна, тільки на ногу трошки кривенька!

Страх напав на бабу, стала вона з дідом радитися та людей питати. Казала їм одна старенька бабуся:

— Це у вас в хаті щось таке живе, що ви не знаєте. Зробіть так, щоб воно думало, що вас немає, а самі десь сховайтесь. Як побачите, що в хаті щось заворушилось, то накрийте його чорною хусткою й міцно тримайте, не випускайте з-під хустки, поки не попроситься; тоді взнаєте, що у вас у хаті є.

Прийшов дід до хати та й каже бабі голосно:

— Печи, бабо, пироги та паляниці, бо завтра їдемо на ярмарок.

І заходилася баба пекти, а дід лагодитися в дорогу. На другий день рано запряг дід коні, сів з бабою на віз та й виїхав з двору. Баба справді поїхала, а дід потихесеньку вернувся та й сховався коло печі в закутку.

Стоїть він та й стоїть, коли дивиться, вибігла з-під печі качечка. Сюди-туди метнулася, до чого не торкнеться — скрізь якесь диво робиться: віник сам хату мете, сокира сама дрова рубає, ніж сам картоплю скребе, вогонь сам в печі розгорівся. З дива дід мало не впустив хустки, та якось схаменувся, і, як качечка побігла повз нього, він хап! — та й накрив її чорною хусткою.

Тримає він ту хустку, додолу придавлює, а під нею щось росте, пручається, от-от вирветься дідові з рук, та він тримає з усіх сил.

І стало під хусткою проситися:

— Дідусю, пусти мене, я тобі за дочку буду!

Пустив він хустку, а з-під неї дівчина показалася така гарна, як сонечко, тільки одна ніжка трошки кривенька. Це ж качечка на дівчину перекинулась.

І стала та дівчина в діда в хаті жити. Полюбили її дід та

баба, як рідну дочку, і вона їх шанує, слухається. А сусіди так заздрять їм: звідки таку красну дівчину собі за дочку взяли?

Тихо та щасливо минула зима, а на весну, як стало сонечко пригрівати, попросила дівчина свого названого батька, щоб зробив їй гребінь та днище, а до того ще й золотий стільчик:

— Хочу, дідусю, на двір виходити, на сонечку прясти!

Послухав її дід і зробив усе, як просила.

Одного дня, коли вже й травиця зеленіти почала, винесла вона на двір свій стільчик, сіла на ньому й почала прясти. Коли летять з вирію дикі качки, а це були її брати й сестри. Побачили вони дівчину на стільчику та й заспівали:

— Он де наша діва,
Он де наша Іва!
На метеному двірці,
На золотому стільці!
Скиньмося по пір'ячку —
Нехай увинеться,
Нехай летить з нами!

А вона їм відказує:

— Не полечу з вами!
Як зломила я ніжку,
Ви мене покинули,
Самі полинули.
Не полечу з вами!

То вони й полетіли собі далі.

Коли це летить другий гурт качок. А то були її дядьки й тітки. Побачили дівчину на стільчику та й ну також співати:

— Он де наша діва,
Он де наша Іва!
На метеному двірці,
На золотому стільці!
Скиньмося по пір'ячку —
Нехай увинеться,
Нехай летить з нами!

А вона й їм відказує:

— Не полечу з вами!
Як зломила я ніжку,
Ви мене покинули,
Самі полинули.
Не полечу з вами!

І ці полетіли далі.

Коли трохи згодом летять ще дві качки, та так низько-низько, ніби дуже потомились. А то були її батько й мати. Побачили дівчину на стільчику та й співають те саме.

Дівчина і їм відказує:

— Не полечу з вами!
Ви мене покинули,
Самі полинули.
Не полечу з вами!

Але батько з матір'ю не полетіли геть. Вони все літали та й літали над дівчиною, все співали та й співали своєї пісні, просили її та плакали, та вискубували собі пір'я, а воно спадало на дівчину. І вже так обскубилися, що майже голі стали, вже ледве й крилами махають. І не витримала дівчина: скочила з стільця, вдарилася об землю, закрутилося круг неї обскубане пір'я, пристало до дівчини, та й стала вона качечкою, махнула крилами й полетіла за батьками.

Вибігли дід та баба — а качечки вже й не видно. Зосталися дід і баба сиротами, тільки стільчик та гребінь з днищем їм на спогад лишились.

Про бідного парубка і царівну

Була собі в гаю хатка, а в тій хатці жила жінка з сином. Поля у їх не було, бо кругом був гай густий, а хліб вони купували. Не стало в їх хліба, то жінка й посилає свого сина по хліб.

— На тобі,— каже,— сину, ці гроші, та підя купи хліба.

Узяв той син гроші й пішов. Іде та й іде, коли дивиться, аж веде чоловік собаку вішати.

— Здоров, дядьку!

— Здоров!

— Куди ти собаку ведеш?

— Поведу,— каже,— в гай та повішу, а то вже старий став, ні до чого не годящий.

— Не вішай його, чоловіче, продай лучче мені!

— Купи!

— Що ж ти хочеш за його?

— А ти що даси?

От він оддав ті гроші, що мати йому дала на хліб, а собаку взяв і повів додому. Прийшов додому, а мати його й питає:

— А що, сину, купив хліба?

— Ні, мамо, не купив.

— Чом же не купив?

— Я йшов, коли дивлюсь — веде чоловік собаку вішати, дак я взяв та й купив.

Дала йому мати грошей і послала його знову по хліб. Пішов він, коли дивиться — несе чоловік кота.

— Здоров, дядьку!

— Здоров!

— Куди ти, дядьку, йдеш?

— Несу кота в гай.

— Нащо ж ти його несеш у гай?

— Повішу. Не можна через його нічого в хаті вдержать: що б не поставив, що б не положив, уже він його не промине!

— Ти б,— каже,— мені його продав!

— Купи!

— Що ж тобі дати за його?

— Я не буду торгуватися: що даси, за те й продам.

От він ті гроші, що мати дала на хліб, оддав, узяв кота та й пішов додому. Приходить, а мати його й питає:

— А де ж ти хліб дів?

— Та я й не купив!

— Чом же ти не купив? Де ж ти гроші дів? Може, ще якого чорта купив?

— Купив,— каже.

— Нащо ж ти купив?

— Ніс чоловік у гай кота і хотів його повісити, дак мені його жалко стало,— я взяв та й купив.

— На ж тобі ще грошей, та гляди вже — нічого не купуй: у хаті вже й одного окрайця хліба нема.

Пішов він. Іде та йде, коли дивиться — б'є чоловік гадюку.

— Нащо ти,— каже,— чоловіче, гадюку б'єш? Ти б лучче мені її продав!

— Купи,— каже,— продам.

— Що ж тобі дати?

— Що даси, то те й буде.

Оддав він йому всі гроші. Той чоловік забрав і пішов собі далі, а гадюка й каже:

— Спасибі тобі, чоловіче добрий, що ти визволив мене од смерті. На тобі оцей перстень: як тобі чого треба буде, то ти перекинь його з однієї руки на другу — до тебе зараз прибіжать слуги. Що б ти їм не загадав, що б ти не придумав,— усе зроблять тобі.

Узяв він той перстень і пішов додому. Підходить до хати, перекинув з однієї руки на другу — явилось їх стільки, що страх!

— Щоб мені,— каже він їм,— був хліб!

Тут сказав, а тут уже й нанесли хліба такого, що страх!.. Прийшов він у хату та й каже:

— Ну, тепер, мамо, уже не будем ходити хліба купувати: дала мені гадюка такий перстень, що як перекинути його з однієї руки на другу, то зараз прибіжать слуги; що б я їм не казав, що б я їм не загадав,— усе зроблять.

— За що ж вона тобі дала?

— За те, що я її визволив од смерті. Її чоловік хотів убити, а я в його купив за ті гроші, що ви дали на хліб.

От вони так і живуть, і ті собачка та кіт із ними. І тільки йому чогось схочеться,— він зараз перекине перстень, слуги прибіжать і зроблять що треба. От і схотілося йому женитьсяся. Він і каже своїй матінці:

— Підіть, матінко, та висватайте за мене царівну!

Пішла вона до царівни, розказала, чого прийшла, а царівна й каже:

— Як пошиє твій син такі черевички, щоб на мою ногу якраз прийшлись, то піду за нього заміж.

Пішла вона додому та й каже синові:

— Казала царівна, як ти пошиєш їй такі черевички, щоб на її ногу прийшлись, то піде за тебе заміж.

— Добре,— каже,— пошию.

Увечері вийшов у двір, перекинув з руки на руку перстень,— зараз і назбігалось їх. От він і каже їм:

— Щоб мені до ранку були черевички, золотом шиті, а сріблом підбиті і щоб ті черевички якраз прийшлись царівні на ногу.

На другий день устає він — уже черевички готові, стоять на столі. Взяла мати черевички і понесла царівні.

Поміряла вона,— якраз на її ногу. От вона й каже:

— Скажи своєму синові, щоб він пошив мені за одну ніч сукню до вінця і щоб та сукня була не довга і не коротка, не тісна і не широка,— щоб саме на мене прийшлась.

Приходить та жінка додому та й каже:

— Казала царівна, щоб ти пошив їй через ніч до вінця сукню і щоб та сукня була не довга й не коротка, не тісна й не широка,— щоб вона саме на неї прийшлась.

— Добре,— каже,— мамо, лягайте спати: все зроблю, що б вона мені не загадала.

Полягали спати: а він вийшов у двір, перекинув перстень з руки на руку — зараз слуг найшло такого, що страх!

— Щоб мені,— каже,— до ранку була сукня із такої матерії, що світиться так, як сонце, і щоб сукня саме прийшлася на царівну.

— Добре, все зробимо.

Ліг він спати. На другий день устає й каже матері:

— Ну, йдіть, мамо, до царівни та й несіть сукню. Що вона ще скаже?

— Що ж я,— каже,— сину, понесу? Де ж та сукня?

Пішов він до стола, підняв хустку,— так у хаті й засяяло, неначе сонце зійшло.

— Ось, мамо, на столі сукня лежить під хусткою,— несіть її!

Взяла вона сукню та й понесла. Приходить до царівни, а вона й питає:

— А що ти нам скажеш, жінко добра?

— Принесла,— каже,— вам сукню до вінця.

Як одкрила вона ту сукню,— так у покоях і загорілось усе. Наділа царівна її, стала перед дзеркалом, подивилась,— аж підскочила: так зраділа, що така гарна зробилась. Пройшла вона раз по світлиці, пройшла вдруге — просто як сонечко: так од неї й сяє...

— Ну,— каже,— жінко добра, нехай він мені ще зробить міст од мого палацу аж до тієї церкви, де ми будемо вінчатися, і щоб той міст був із срібла й золота. Як міст буде готовий, тоді підемо до вінця.

Приходить та жінка додому та й каже синові:

— Казала царівна, щоб був міст од того палацу, де вона живе, до церкви. Казала, щоб той міст ти зробив із золота та срібла.

— Добре,— каже,— мамо, лягайте ж одпочивати.

Полягали ввечері спати, а він вийшов у двір, перекинув з руки на руку перстень,— такого слуг насходилось, що й двір тісний став. От він їм і каже:

— Щоб мені до ранку був міст із срібла й золота од палацу царівниного до церкви,— я там буду вінчатися,— і щоб, як туди я буду з царівною їхати, з обох боків цвіли яблуньки, груші, вишні, черешні, а як назад буду їхати, то щоб уже все поспівало.

— Добре,— кажуть,— до ранку все буде так, як ви хочете.

На другий день устає він, вийшов з хати, аж дивиться — стоїть міст, із обох боків садки ростуть. От він вернувсь у хату та й каже матері:

— Ідіть, мамо, та скажіть царівні, що вже й міст готовий, нехай їде до шлюбу.

Пішла мати до царівни, сказала їй, а вона й каже:

— Я вже міст бачила,— дуже гарний міст. Скажи ти своєму синові, нехай він приїздить вінчатися.

Прийшла та жінка додому та й каже синові:

— Казала царівна, щоб ти завтра їхав вінчатися.

От він через ніч збудував собі палац, а на другий день поїхав до церкви, повінчався з царівною, і вертаються назад, а на мосту вже все поспіває: і яблука, і груші, і вишні, і черешні, і всяка-всяка садовина, яка тільки на світі єсть...

Приїхали вони в той палац, одгуляли весілля та й живуть собі. І та собачка та котик з ними. Прожили вони там який час, от раз царівна й питає свого чоловіка:

— Скажи мені, серденько, як ти пошив мені черевички й сукню: ти ж з мене змірка не брав? Як ти за одну ніч збудував такий міст і де ти набрав стільки золота та срібла?

— У мене,— каже,— є оцей перстень; як я його перекину з однієї руки на другу, то зараз назбігається до мене слуг повен двір. Що б я їм не загадав — усе зроблять. То вони

зробили й черевики, й сукню і збудували міст і палац сей, що ми живем,— все вони мені роблять.

От вона діждалась поки він заснув добре, стихенька зняла в його той перстень, перекинула з руки на руку, так слуг такого найшло, що страшно й глянути. От вона їм і каже:

— Щоб зараз тут були коні й ридван,— я поїду до свого палацу, а щоб із цього палацу ви зробили стовп такий, щоб тільки можна було моєму чоловікові стояти й лежати, і зараз цей стовп щоб перенесли за море. Та глядіть мені, щоб ви його не збудили, щоб він уже прокинувсь у стовпі.

— Добре,— кажуть,— усе буде так, як звелено.

Вийшла вона, стоїть ридван. Сіла вона та й поїхала. А палац ураз стовпом став,— так його й потягли ті слуги через море.

Другого дня вранці прокидається царівнин чоловік, аж нема ні жінки, ні палацу, ні персня,— нічого нема; тільки стовп стоїть. Хотів вийти — дверей нема. Полапав він одну стіну, полапав другу,— не можна вийти; тільки віконце маленьке пущено. Живе він, бідний, там,— ніхто йому і їсти не дає. Там би він і вмер, і пропав, якби не собачка та кіт, бо й вони в тому стовпі зосталися, і можна їм вилазити в те віконце. От собачка побіжить у поле, украде з торби в якого хлібороба шматок хліба та й принесе йому, а котик візьме в зуби, полізе до віконця і віддасть йому. Назбирали трохи хліба, от собачка й каже котові:

— А що,— каже,— єсть у нашого хазяїна хліб, ходім за море, може, як-небудь чи не добудемо перстень.

— Ходім! — каже кіт.

От пішли. Біжать та й біжать, прибігають до моря. Сів котик на спину собаці, та й попливли. Довго пливли і таки добились до берега. Вийшли на берег, погрілись трохи на сонці, а котик і каже:

— Ти,— каже,— зостанься над морем, а я побіжу до палацу. Як я добуду персня, то бігтиму щосили сюди, щоб зараз і назад, а то щоб ще й не наздогнали.

— Добре,— каже собачка.— Іди ж ти до палацу!

От котик побіг. Біжить та й біжить і не відпочиває, та все біжить. Коли дивиться — аж стоїть палац і коло його варта. От той котик прибіг у двір і бігає. Підійшла та царівна під вікно, дивиться, аж кіт ходить по двору. Вона взяла його

й пустила в світлиці. Тиняється той котик по світлицях та все придивляється, де царівна перстень ховає. Як догледівся, діждався, що всі полягали спати, ухопив перстень та й побіг. Прибігає до моря та поспішається так,— скочив собаці на спину, собака кинувсь у воду,— попливли.

От перепливли вже вони й море, скоро й берег,— собака й питає котика:

— А що, держиш персня?

Кіт мовчить, бо перстень у його в роті. А собака таки не покидає свого:

— Скажи, я тебе питаю, чи ти держиш персня? А то я тебе в море скину, коли не скажеш.

Мовчить кіт, а собака так розсердивсь:

— Ну, не кажеш,— оце ж кидаю!

Кіт злякався та:

— Держуу!..

А перстень бульк у море! Мовчить тоді кіт знову, нічого не каже.

Перепливли через море, повиходили,— кіт і напався на собаку:

— Такий-сякий! Через тебе я персня впустив! Нащо ти мене допитував? Тепер лізь у море, шукай персня! Як хочеш, а лізь!

Поліз собака,— бродив-бродив, бовтавсь-бовтавсь,— нема. Почали вони вельми сваритися з котиком. А далі й кажуть:

— Будемо ходити понад морем та питати, може, хто найдеться такий, що нам його дістане з моря.

От вони погрілись трохи на сонці та й пішли понад морем. Кого зустрінуть, кого побачать, усе розпитують, чи не може він дістати перстень із моря або чи не знає такого, щоб міг дістати: нікого такого не напитають. А кіт і каже:

— Знаєш що? Ходім понад берегом та візьмемось до жаб та до раків.

— Добре,— каже собачка,— ходім!

От і пішли. Найдуть оце жабу й питають:

— А що, винесеш нам із моря перстень? Винось, а то вб'ємо.

Яку піймають, то вона їм каже:

— Я знаю, де ваш перстень. Пустіть мене, то я вам його принесу.

Вони пустять її, то вона собі й попливе, а про перстень і ні гадки. То жаби боялись їх, а то вже й перестали. Котра попадеться, то зараз і каже, що «принесу перстень», вони її й пустять. От ідуть вони увечері понад морем, аж дивлять-ся — жабеня скаче. Вони піймали його та й питають:

— Ти знаєш, де в морі лежить перстень?

— Не знаю... квак, квак!

— Як ти не знаєш, то ми тебе вб'ємо.

І почали те жабеня душити. Стара жаба побачила, вилізла з води, така здорова, як відро, та й каже:

— Не бийте моєї дитини: я вам із моря винесу ваш перстень.

— Добре,— кажуть.—Ми його будем держати, аж поки ти нам не принесеш, як принесеш, тоді його пустимо.

Пірнула та жаба в море, знайшла перстень, оддала їм. Вони перстень узяли, пустили те жабеня і побігли до стовпа. Прийшли до свого хазяїна, аж він уже ввесь хліб поїв; уже два дні й кришки в роті не було,—такий сухий став, як скрипка. Зараз котик додерсь до віконця, оддав йому той перстень. Він перекинув його з руки на руку,—зараз і явились слуги. От він їм:

— Перенесіть цей стовп назад туди, де й був, і щоб був знову з його палац, а в йому жінка й мати.

Тільки сказав,—так усе й зробилося. Жінку ж він прогнав, а сам там живе з матір'ю, з котиком та з собачкою.

Летючий корабель

Були собі дід та баба, а в них було три сини: два розумні, а третій дурний. Розумних же вони й жалують, баба їм щонеділі білі сорочки дає, а дурника всі лають, сміються з нього, а він знай на печі у просі сидить, в чорній сорочці, без штанців. Як дадуть, то й їсть, а ні, то він голодує.

Аж ось прийшла чутка, що так і так: прибув такий царський указ, щоб зібралися до царя на обід, і хто збудує такий корабель, щоб літав, і приїде на тім кораблі, за того цар дочку віддає.

Розумні брати й радяться:

— Піти б то, може, нам, де наше щастя закотилося!

Порадились, просяться в батька та в матері:

— Підемо ми,—кажуть,—до царя на обід: загубити нічого не загубимо, а може, там де наше щастя закотилося!

Батько їх умовляє, мати їх умовляє... Ні!

— Підемо, та й годі! Благословіть нас на дорогу.

Старі,—нічого робити,—взяли поблагословили їх на дорогу баба надавала їм білих паляниць, спекла порося, пляшку горілки дала,—пішли вони.

А дурень сидить на печі та й собі проситься:

—Піду—я туди, куди брати пішли!

—Куди ти, дурню, підеш?—каже мати.—Там тебе й вовки з'їдять!

— Ні,—каже,—не з'їдять, піду!

Старі з нього спершу сміялись, а то давай лаяти. Так ні! Вони бачать, що з дурнем, мовляв, нічого не зробиш, та й кажуть:

— Ну йди, та щоб ти вже й не вертався, й щоб не признавався, що ти наш син.

Баба дала йому торбу, наклала туди чорного черствого хліба, пляшку води й випровадила його з дому. Він і пішов.

Іде та йде, коли зустрічає на дорозі діда: такий сивий дідуган, борода зовсім біла, аж до пояса.

— Здорові, діду!

— Здоров, сину!

— Куди йдете, діду?

А той каже:

— Ходжу по світу, з біди людей виручаю. А ти куди?

— До царя на обід.

— Хіба ти,— питає дід,— умієш зробити такий корабель, щоб сам літав?

— Ні,—каже,—не вмію!

— То й чого ж ти йдеш?

— А Бог його знає,—каже,—чого! Загубити не загублю, а може, там де й моє щастя закотилося.

— Сідай же,—каже дід,—та спочинеш трохи, пополуднуємо. Виймай, що там у тебе в торбі.

— Е, дідусю, нема тут нічого, самий черствий хліб, що ви й не вкусите.

— Нічого, виймай!

От дурень виймає, аж з того чорного хліба та такі стали паляниці білі, що він ізроду й не їв таких: сказано, як у панів.

— Ну, що ж,— каже дід,— як його, не пивши, полуднувати? Чи немає там у тебе в торбі горілки?

— Де б то вона в мене взялась? Є тільки води пляшка!

— Виймай! — каже.

Він вийняв, покуштував — аж там така гарна горілка стала!

— От бач,— каже дід,— як Бог дурнів жалує!

От вони розіслали свитки на траві, посідали, давай полуднувати. Пополуднували гарненько, подякував дід дурневі за хліб, за горілку та й каже:

— Ну, слухай, сину: йди ж тепер ти в ліс та підійди до дерева, та перехрестися тричі й удар сокирою в дерево, а сам мерщій падай ниць і лежи, аж поки тебе хто не розбудить: тоді,— каже,— тобі корабель збудується, а ти сідай на нього й лети, куди тобі треба, тільки по дорозі бери, кого б там не стрів.

Дурень подякував дідові і розпрощався: дід пішов своєю дорогою, а дурень пішов у ліс.

От увійшов у ліс, підійшов до дерева, цокнув сокирою, упав ниць та й заснув.

Спав, спав... Коли це за який там час чує — хтось його будить.

— Уставай, уже твоє щастя поспіло, вставай!

Дурень прокинувсь, коли гляне — аж стоїть корабель: сам золотий, щогли срібні, а паруси шовкові так і понадимались — тільки летіти! От він, недовго думавши, сів на корабель, той корабель знявся й полетів... Як полетів та й полетів — нижче неба, вище землі — й оком не зглянеш!

Летів-летів, коли дивиться дурень: припав чоловік на шляху до землі вухом та й слухає. Він і гукнув:

— Здорові, дядьку!

— Здоров, небоже!

— Що ви робите?

— Слухаю,— каже,— чи вже позбирались до царя на обід люди.

— А хіба ви туди йдете?

— Туди.

— Сідайте зо мною, я вас підвезу.

Той сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: іде чоловік шляхом — одна нога за вухо прив'язана, а на одній скаче.

— Здорові, дядьку!

— Здоров, небоже!

— Чого ви на одній нозі скачете?

— А того,— каже,— що коли б я відв'язав другу, то за одним ступнем увесь би світ переступив. А я,— каже,— не хочу...

— Куди ж ви йдете?

— До царя на обід.

— Сідайте з нами.

— Добре.

Той сів, знову полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: стоїть на дорозі стрілець і прицілюється з лука, а ніде не видно ні птиці, нічого.

Дурень і крикнув:

— Здорові, дядьку! Куди ви цілитеся, що не видно ні птиці, нічого?

— То що, що не видно? То вам не видно, а мені видно!

— Де ж ви її бачите?

— Ет,— каже,— там, за сто миль, сидить на сухій грушці!

— Сідайте з нами!

Він і сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: іде чоловік і несе за спиною повний мішок хліба.

— Здорові, дядьку!

— Здоров!

— Куди ви йдете?

— Іду,— каже,— добувати на обід хліба.

— Та в вас і так повен мішок!

— Що тут цього хліба! Мені й на один раз поснідати не стане.

— Сідайте з нами!

— Добре!

Сів і той. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: ходить чоловік коло озера, мов чогось шукає.

— Здорові, дядьку!

— Здоров!

— Чого ж ви тут ходите?

— Пити,— каже,— хочеться, та ніяк води не знайду.

— Таж перед вами цілісіньке озеро, чому ж ви не п'єте?

— Ет, що тут цієї води! Мені й на один ковток не стане.

— Так сідайте з нами!

— Добре!

Він сів, полетіли.

Летіли-летіли, коли глянули: аж іде чоловік у село й несе куль соломи.

— Здорові, дядьку! Куди це несете солому?

— У село,— каже.

— Ото! Хіба в селі нема соломи?

— Є,— говорить,— та не така!

— А хіба це яка?

— А така,— каже,— що яке б душне літо не було, а тільки розкидай цю солому, то зараз де не візьметься мороз і сніг.

— Сідайте з нами!

Той сів, і полетіли далі.

Летіли-летіли, коли дивляться: іде чоловік у ліс і несе в'язку дров за плечима.

— Здорові, дядьку!

— Здоров!

— Куди ви дрова несете?

— У ліс.

— Ото! Хіба ж у лісі нема дров?

— Чому нема? Є,— говорить,— та не такі.

— А які ж?

— Там,— каже,— прості, а це такі, що як тільки розкидати їх, так зараз де не візьметься військо перед тобою!

— Сідайте з нами!

І той згодився, сів, та й полетіли.

Чи довго вони летіли, чи не довго, а прилітають до царя на обід. А там серед двору столи понаставлені, понакривані, бочки меду та горілки повикочувані — пий, душе, їж, душе, чого забажаєш! А людей,— сказано,— півцарства зійшлось: і старі, і малі, і пани, і багаті, і старці убогі. Як на ярмарку.

Дурень прилетів із товариством на тім кораблі, спустився в царя перед вікнами, повиходили вони з корабля й пішли обідати.

Цар дивиться у вікно — аж хтось прилетів на золотім кораблі. Він лакеєві й каже:

— Піди спитай, хто там золотим кораблем прилетів!

Лакей пішов, подивився, приходить до царя.

— Якась,— каже,— мужва обідрана!

Цар не вірить.

— Як,— каже,— можна, щоб мужики на золотім кораблі прилетіли? Ти, мабуть, не допитався.

Взяв та й пішов сам між люди.

— Хто,— питає,— тут на цім кораблі прилетів?

Дурень виступив.

— Я! — каже.

Цар як подивився, що в нього свиточка — латка на латці, штанці — коліна повилазили, то аж за голову взявся: «Як-таки, щоб я свою дитину та за такого холопа віддав!» Що ж його робити? І давай йому загадки загадувати.

— Піди,— каже на лакея,— скажи йому, що хоч він і на кораблі прилетів, а як не добуде води живущої й цілющої, поки люди пообідають, то не то що царівни не віддам, а оце меч — а йому голова з плеч!

Лакей і пішов.

А Слухало, той самий, що припадав до землі вухом, підслухав, що цар казав, та й розказав дурневі. Дурень сидить на лаві (такі лави кругом столів пороблено) та й журиться: не їсть, не п'є. Скороход побачив.

— Чому ти,— питає,— не їси?

— Де вже мені їсти! І в пельку не йде.

І розказав — так і так:

— Загадав мені цар, щоб я, поки люди пообідають, добув води живущої і цілющої... Як же я її добуду?

— Не журись! Я тобі дістану!

— Ну, гляди!

Приходить лакей, дає йому царський наказ, а він уже давно знає, як і що.

— Скажи,— говорить,— що принесу!

От лакей і пішов.

А Скороход відв'язав ногу від вуха та як махнув,— так в одну мить і набрав води живущої і цілющої.

Набрав, утомився.

«Ще,— думає,— поки обід, вернуся, а тепер сяду під млином, відпочину трохи».

Сів та й заснув. Люди вже обід кінчають, а його нема. Дурень сидить ні живий ні мертвий. «Пропав!» — думає.

Слухало взяв, приставив до землі вухо — давай слухати. Слухав-слухав.

— Не журись! — каже.— Під млином спить, вражий син.

— Що ж ми будемо тепер робити? — каже дурень.— Як би його збудити?

А Стрілець каже:

— Не бійся: я збуджу!

От як нап'яв лук, як стрельне — як торохне стріла в млин, аж тріски полетіли... Скороход прокинувсь — мерщій туди! Люди обід тільки що кінчають, а він приносить ту воду.

Цар — що робити? Ну загадувати другу загадку: як із'їсть із своїм товариством за одним разом шість пар волів жаре-них і сорок печей хліба, тоді, каже, віддам свою дитину за нього, а не з'їсть, то от мій меч — а його голова з плеч!

Слухало й підслухав та й розказав дурневі.

— Що ж мені тепер робити? Я й одного хліба не з'їм! — каже дурень.

Та й знову зажурився — аж плаче.

А Об'їдайло й каже:

— Не плач, я за вас усіх поїм, і ще буде й мало.

Приходить лакей: так і так.

— Добре,— каже,— нехай дають.

От нажарили дванадцять биків, напекли сорок печей хліба. Об'їдайло як почав їсти — усе дочиста поїв, ще й просить:

— Ех,— каже,— мало! Хоч би ще трошки дали!..

Цар бачить, що нічого не вдіє,— знову загадав загадку, щоб сорок сорокових кухлів води випив за одним духом і сорок сорокових кухлів вина, а не вип'є — мій меч — його голова з плеч!

Слухало підслухав — розказав; дурень плаче.

— Не плач! — каже Обпивайло.— Я,— каже,— сам вип'ю, ще й мало буде.

От викотили їм по сорок сорокових кухлів води й вина.

Обпивайло як узяв пити, все до каплі видув,ще й підсміюється.

— Ех,— каже,— мало! Хоч би ще трохи — ще б випив.

Цар бачить, що нічого з ним не вдіє, та й думає: «Треба його, вражого сина, зо світу звести, а то він мою дитину занапастить!» От і посилає до дурня лакея:

— Піди скажи, що казав цар, щоб перед вінцем у баню сходив.

А другому такеєві загадує, щоб пішов сказав, щоб баню чавунну напалили: «Там він, сякий-такий, і зажариться!» Грубник натопив баню — так і пашить: самого чорта, мовляв, можна зажарити!

Сказали дурневі. От він іде в баню, а за ним слідком іде Морозько з соломою. Тільки що увійшли в баню, аж там такий жар, що не можна видержати. Морозько розкинув солому — й відразу так стало холодно, що дурень насилу обмився, та швидко на піч, та там і заснув, бо намерзся-таки добре! Вранці відчиняють баню, думають — тільки з нього попілець зостався,— аж він лежить на печі; вони його й збудили.

— Оце,— каже,— як я міцно спав!

Та й пішов із бані.

Доповіли цареві, що так, мовляв, і так: на печі спав, і в бані так холодно, наче цілу зиму не топлено. Цар засмутився дуже, що його робити? Думав-думав, думав-думав...

— Ну,— каже,— як дістане мені на ранок полк війська, то вже дам свою дочку за нього, а не дістане, то от мій меч — йому голова з плеч!

А сам думає: «Де-таки вже простому мужикові полк війська добути? Я цар, та й то!..» От і дав наказ.

Слухало ж підслухав і розказав дурневі. Дурень знову сидить та й плаче:

— Що мені тепер робити на світі? Де я того війська добуду?

Іде на корабель до товариства:

— Ой виручіть, братця! Виручали не один раз із біди і тепер виручіть! А то — пропав я на світі!..

— Не плач,— каже той, що ніс дрова,— я тебе виручу.

Приходить слуга:

— Казав наш,— каже,— цар, як поставиш завтра на ранок цілий полк війська, тоді — твоя царівна!

— Добре, зроблю! — каже дурень.— Тільки,— каже,— скажи цареві, як не віддасть ще й тепер, то я на нього війною піду й силою царівну візьму.

Уночі повів товариш дурня в поле й поніс із собою в'язку дров. Як почав він ті дрова розкидати, як почав розкидати, то що кине — то й чоловік, що кине — то й чоловік! І такого

війська набралось, Господи! На ранок прокидається цар — аж чує: грають. Він питає:

— Що там так рано грає?

— То,— кажуть,— той своє військо муштрує, що на золотім кораблі прилетів.

Цар тоді бачить, що нічого не вдіє, і звелів його покликати до себе.

Приходить лакей, просить. А дурень такий став, що його й не пізнаєш: одежа на ньому так і сяє — шапочка золота, а сам такий гарний, що й не сказати! Веде він своє військо, сам на воронім коні попереду, а за ним старшина... Підступив під дворець.

— Стій! — крикнув.

Військо у лаву стало — як перемите! Він пішов у дворець; цар його обіймає, цілує:

— Сідай, мій зятю любий!

Вийшла й царівна; як побачила — аж засміялась: який у неї гарний чоловік буде!

От їх швидко й повінчали, такий бенкет задали, що аж до неба дим пішов.

Казка про Івана Голика і його брата

Десь-не-десь в тридесятому царстві, в іншій державі жив цар з царицею чи князь з княгинею, і було в них два сини. От князь і каже своїм синам:

— Ходімо зо мною до моря, послухаємо, як морські люди пісні співатимуть.

От вони й пішли. Ідуть гаєм. Князь і захотів вивідать у своїх синів: котрий з них на відшибі буде, а котрий на його царстві хазяйнуватиме. Ідуть гаєм, коли ж стоїть три дуби, князь глянув та й питає старшого сина:

— Сину мій любий, що б із цих трьох дубів було?

— А що ж,— каже,— батечку? Була б із них добра комора, а якби попилять, то гарні дошки були б.

— Ну,— каже,— синку, ти будеш хороший хазяїн.

Тоді питає й меншого:

— Ну, а ти, синку, що б із цих дубів зробив?

Він і каже:

— Батьку мій любий! Коли б мені була воля та сила, я б третього дуба зрубав та переложив на ті два; та скільки є князів і панів, я б їх усіх вивішав.

Князь почухав голову й замовк.

От прийшли до моря, стали усі глядіть, як риба грає, а князь узяв та меншого сина й пхнув у море.

— Пропадай же,— каже,— лучче сам, ледащо!

Тільки що батько сина у море пхнув, його кит-риба зараз і вхопила. Він у ній ходить. Давай та риба хватати вози з волами й кіньми. Ходить він у рибі, перешукує, що є у возах, тим і харчується, та якось і знайшов в одному возі люльку, тютюн і кресало. Узяв у люльку тютюну наклав, викресав вогню і давай курити. Одну люльку викурив, наклав другу — викурив, наклав і третю — викурив. От та риба від диму і впилась, припливла до берега й заснула. А на березі ходили мисливці, один побачив та й каже:

— Отже, братця, по гаях скільки ходили, та нічого не знайшли. Чи ви бачите, он яка риба коло берега лежить? Давайте її стрілять!

От стріляли її, стріляли, потім познаходили сокири й давай її рубати. Рубали-рубали, коли ж чують — кричить у ній усередині:

— Гей, братця! Рубайте рибу, та не зарубайте християнської крові.

Вони з ляку як кинуться! — і повтікали. От він виліз у дірку, що мисливці прорубали, вийшов на берег та й сидить. Сидить собі голий — бо на ньому що було вбрання, погнилю вже, може, він цілий рік був у рибі — і думає собі: «Як мені тепер у світі жити?»

А той старший брат зробився вже сам великим паном. Батько помер, так він і зостався хазяїном на всій державі.

...І поміж нашим братом, як умре хто, збираються люди й судяться, так і поміж князями. Позбирались судді, сенатори, присудили йому женитися, тому молодому князеві, і їде він шукати собі дружби, а за ним великий поїзд. Їде, коли ж сидить голий чоловік. От і посилає він слугу:

— Піди спитай, що то за чоловік?

Той приходить:

— Здоров!

— Здрастуй!

— Що,— каже,— ти таке?

— Я,— каже,— Іван Голик. А ви хто такі будете?

— Ми з такої й такої землі, їдемо шукати своєму князеві дружбу.

— Піди ж ти своєму князеві скажи, що їде він свататися, та без мене не посвататься.

Той вернувся до князя — так і так. Князь приказав зараз слугам відімкнути чемодани, вийняти йому сорочку, штани. Той у воду вскочив, обполоскався, убрався. Привели його до князя; він і рече князеві:

— Уже ж коли мене взяли з собою, так усі мене й слухайте. Ото як будете слухати, то будемо на Русі, а не будете — пропадемо всі.

Князь сказав, що добре, і звелів усім його слухати.

Їдуть собі, коли це — мишаче військо. Князь хотів так по мишах і йти, а Іван Голик:

— Ні,— каже,— підождіть, дайте мишам дорогу, щоб не зайняли ні однієї миші й шерстиною.

Тут усі набік і звернули. Задня миша обернулась та й каже:

— Ну, спасибі тобі, Іване Голику, не дав ти моєму війську пропасти, не дам я й твоєму!

Їдуть далі, коли це — іде комар із своїм військом, що не можна й очима глянути. Надлітає комарський дивізійний генерал:

— Ей, Іване Голику, дай моєму війську крові напитися! Як даси, то ми тобі у великій пригоді станемо; а не даси, так не будеш на Русі.

Він зараз сорочку з себе спустив і велів себе зв'язати, щоб не вбити ні одного комара. Комарі нассались і полетіли.

Їдуть понад берегом, коли чоловік піймав дві щуки в морі, Іван Голик і каже князеві:

— Купім оті дві щуки в чоловіка та пустім у море назад.

— Нащо?

— Не питай нащо, а купім.

Купили ті щуки і назад у море пустили. Вони обернулись і кажуть:

— Спасибі тобі, Іване Голику, що не дав нам пропасти. Ми тобі у великій пригоді станемо.

І не так-то хутко діється, як швидко в казці кажеться. Їдуть вони там, може, тиждень, чи що: приїжджають на іншу землю, на тридесяте царство, в іншу державу. А в тому царстві царював змій. Будинки видно великі, а двір кругом обставлений залізними палями, і на кожній палі усе понастромлювані різного війська голови, а коло самих воріт на дванадцяти палях нема голів. Стали вони доходити, стала князеві туга до серця приступати, і рече князь:

— А на цих палях, Іване Голику, чи не стриміти,— каже,— нашим головам?

— Побачимо! — каже.

Приїхали туди, коли ж змій зустрів їх, наче й добрий: прийняв за гостей; звелів увесь поїзд нагодувати, а князя із собою й повів у будинок.

Ну, там собі п'ють-гуляють, хороші мисли мають.

А в того змія дванадцять дочок, як одна. І вивів їх змій до князя, і розказав, котра старша, а котра підстарша, і до останньої. Так найменша більше всіх князеві під норов підійшла. Гуляли вони до вечора. Увечері давай прощатися, йти спать. От змій князеві й каже:

— Ну, котра дочка краща?

Князь і каже:

— Найменша мені найкраща, найменшу буду сватать.

Змій каже:

— Добре, тільки я дочки не віддам, поки не зробиш усього того, що я тобі буду приказувать. Поробиш усе, так віддам за тебе дочку, а не поробиш, так загубиш свою голову і поїзд твій тут увесь поляже.

І приказує йому:

— У мене є на току триста скирт усякого хліба. Щоб він до світу був увесь перемолочений і щоб було так: солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна.

От князь іде до свого поїзда ночувати та й плаче. А Іван Голик побачив, що він плаче, та й питає:

— Чого ти, князю, плачеш?

— Як же мені не плакати? От те і те загадав мені змій.

— Не плач,— каже,— князю, лягай спати, до світу все буде зроблено.

Як вийде Іван Голик надвір, як свисне на мишей! Де ті миші понабирались і кажуть.

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені не кликати вас? Загадав змій, щоб усі скирти, що в нього на току, до світу перемолотили і щоб солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна було.

Як запищать ті миші, як метнулись на тік! Зібралось їх стільки, що й ступить ніде. Як узялись робити — іще й на світ не поблагословилось, а вони вже й скінчили. Пішли Івана Голика збудили. Той прийшов — скирти як стояли, так і стоять: полова осібно лежить, а зерно теж осібно. Іван Голик і просить їх, щоб подивились, чи нема іще в якому колоску зерна. Вони як метнулись, так ні однієї зернини і не побачили у соломі! Повилазили й кажуть:

— Ні, нема ніде, не бійсь, ніхто не знайде ні зернини. Ну, тепер же ми тобі, Іване Голику, відслужили. Прощай!

Він став і стереже, щоб іще хто шкоди не наробив. Коли це князь іде шукати його. Найшов; дивується, що так ізроблено усе, як змій казав; дякує Іванові Голикові і пішов до змія. І приходить удвох із змієм. І дивується сам змій. І покликав дочок, щоб пошукати у соломі зерна, чи не відірваний де колосок. От дочки шукали-шукали — нема. І рече змій:

— Ну, добре, ходім; до вечора будемо пить і гулять, а увечері знов роботу загадаю на завтра.

От догуляли до вечора, він і загадує:

— Сьогодні вранці найменша дочка моя в морі купалась і впустила перстень у воду; шукала-шукала — не знайшла. Як найдеш завтра та принесеш, поки сідать обідати, так будеш живий, а не знайдеш, так тут вам і капут.

Князь іде до своїх та й плаче. Іван Голик побачив його та й питає:

— А чого, князю, плачеш?

— От така й така,— каже,— напасть.

Іван Голик і говорить:

— Бреше змій: він сам у дочки перстень узяв і сьогодні рано понад морем літав і перстень укинув. Лягай спать. Я завтра піду до моря, чи не дістану.

Назавтра вранці приходить Іван Голик до моря, як крикне богатирським голосом, молодецьким посвистом, так усе й забушувало. Ті дві щуки, що він укинув, приплили до берега і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені вас не кликати? Змій сьогодні рано понад морем літав і вкинув перстень. Шукайте всюди. Як знайдете,

так буду я живий, а не знайдете, змій згубить мене зі світу.

Вони й попливли; і де вже не випливали по морю, де вже не шукали — нема! Попливли до своєї матері й кажуть: що от таке і таке горе. Мати й каже їм:

— Перстень той у мене. Жаль мені його, а вас іще жалькіше.

Та й викинула з себе перстень. Вони припливли до Івана Голика й кажуть:

— От же тобі й наша відслуга. Насилу знайшли.

Іван Голик тим двом щукам подякував і пішов. Приходить, аж князь ізнов плаче, бо змій аж двічі присилав за ним, а персня нема. Як побачив Івана Голика, так і підскочив:

— А що, перстень є?

— Є,— каже.— От же змій і сам іде.

— Нехай тепер іде!

Змій на поріг — а князь і собі, і вдарились лобами. Змій сердитий.

— А що, перстень є?

— От він! Тільки не віддам тобі, а віддам тому, в кого ти взяв.

Змій осміхнувсь і каже:

— Добре! Ходім же обідати, бо в мене є гості і давно тебе дожидаємось.

Пішли. Князь уходить у будинок, коли зміїв сидить одинадцять. Він давай із ними здоровкатися. Тоді підійшов до дочок, вийняв перстень і каже:

— Котрої перстень?

Найменша почервоніла і каже:

— Мій.

— Коли твій, так візьми, бо я все море вибродив, його шукаючи.

Всі засміялись, а найменша подякувала.

І пішли всі обідати. За обідом, при гостях, змій і каже:

— У мене є лук у сто пуд. Як вистрілиш при всіх оцих гостях, так віддам дочку.

Пообідавши, пішли усі віддихать, а князь скоріше до Івана Голика й говорить йому:

— От тепер пропали: така й така річ!

— Дурниця! — каже Іван Голик.— Як принесуть той лук, так ти подивись на нього й скажи змієві, що «я цим луком не хочу соромиться, в мене всякий слуга із нього вистрілить», та звели мене покликати. Я вистрілю так, що вже більш нікому не загадають.

Князь, поговоривши з ним, пішов до змія. У будинку із дочками й гуляє. Коли це — не скоро — змій виходить із гістьми, і за ним несуть лук і стрілу у сто пуд. Князь як глянув — і злякався. Винесли лук надвір, і всі повиходили. Князь кругом лука обійшов і каже:

— Я цим луком не хочу й соромиться, а позову кого-небудь із своїх слуг, то кожний з нього вистрілить.

Тут змії один на одного зглянулись і кажуть:

— Ану-ну, нехай попробує.

Князь і закричав:

— Пошліть мені Івана Голика!

Той приходить. Князь і каже:

— Візьми оцей лук і вистріли.

Іван Голик лук підняв, стрілу заложив; як вистрілить, так шматок у двадцять пуд і відломився від лука. Князь тоді, стоячи, й каже:

— От бачите? Якби оце я вистрілив, так ви б мене й осоромили.

Іван Голик тоді пішов до своїх, застромивши шматок лука за голянище, а князь із зміївнами — у будинок. Змії ж зостались надворі і все радились, що б йому ще загадать зробити. Порадившись, пішли у будинок. Змій, увійшовши, щось шепнув найменшій дочці на вухо. Вона пішла, а він за нею. Там довго говорили, потім виходять, змій і каже:

— Сьогодні вже нерано, нехай завтра. У мене є кінь за дванадцятьма дверима, то як попоїздиш на ньому, так віддам дочку.

От погуляли до вечора, порозходились спати; князь приходить і розказує Голикові. Той, вислухавши, й каже князеві:

— А ти думаєш, на що я взяв той шматок лука? Я вже знав, що це буде. Як же підведуть тобі коня, то ти подивись на нього та й скажи: «Не хочу я на цьому коню їздити, щоб не осоромитися так, як з луком, а нехай поїде мій слуга!» А то не кінь буде, а його найменша дочка. Ти на неї й не сядеш, а я її добре провчу.

От устали вранці. Приходить князь у будинок, поздоровкався зо всіма, дивиться — одинадцятеро дочок, а дванадцятої нема. Змій устав і говорить:

— Ну, князю, ходім надвір, бо скоро виведуть коня; будемо дивиться, як вестимуть.

Повиходили всі, дивляться, аж ведуть коня двоє зміів, і то з великою силою держать,— так їх обох на голові й носить. Привели перед рундук; князь обійшов кругом, подивився та й каже:

— Що ж ви говорили, що коня приведете? А тепер привели кобилицю. На цій кобилиці я їздить не хочу, щоб не осоромитися так, як учора, а позву свого слугу, нехай поїде.

Змій каже:

— Добре! Нехай поїде.

Князь позвав Івана Голика й приказує йому:

— Сідай на цю кобилицю та й прогуляйся.

Іван Голик як сів, змії кобилицю й пустили. Як понесла ж вона його, то аж під хмару; а відти спустилась і вдарилась об землю так, що аж земля застогнала. А Іван Голик тоді як вийме з-за халяви двадцятипудовий кусок лука і давай її чистити. Вона схопилась і понесла його всюди, а він її все б'є проміж уші! От носила його, носила, далі бачить, що нічого не зробить, давай проситися:

— Іване Голику, не бий мене, загадуй мені, що хочеш, усе для тебе зроблю.

— Мені,— каже,— нічого робити не треба, а тільки як приїду я до князя, то щоб ти коло нього впала й ноги простягла.

Вона думала-думала.

— Ну, нічого,— каже,— з тобою робити.

І понесла його понад деревом, коло князя спустилась, на землю впала і ноги відкидала. Князь і говорить:

— Бачите, який сором! А ви хотіли, щоб я на цій кобилиці їхав.

Змієві стидно стало перед ним, та робити було нічого. Походили по саду й пішли обідати. Коли й найменша дочка їх зустріла, давай здоровкатися. Князь дивиться на неї, так-то хороша була, а тепер іще лучча стала. Посідали обідати, змій і каже:

— Ну, князю, вже після обіду виведу я своїх дочок надвір. Як пізнаєш, де найменша, так тоді й весілля будемо гуляти.

Після обіду змій повів своїх дочок одягати, а князь пішов до Івана Голика на пораду, що йому робити.

— А от що,— каже.

Зараз засвистав — комар і прилетів. Він йому розказав усю пригоду. Комар і каже:

— Ти нам став у пригоді, і я тобі стану. Як виведе змій їх надвір, то нехай князь дивиться — я буду літати над її головою. Нехай обійде їх кругом один раз — я буду літати, і другий раз обійде — я літатиму, а третій раз як буде обходити, то я сяду в неї на носі, і вона не видержить, махне правою рукою.

Це сказавши, комар полетів у будинок. Коли присилає змій за князем. Князь приходить, коли там стоять усі дванадцять дочок, і на них усе однакове, як лице, як коси, як плаття. Він на них дивився-дивився — ніяк не пізнає... От він у перший раз обійшов — не побачив комара; другий раз почав обходить, коли це — літає над головою. Він уже очей не спускає з того комара. Як почав третій раз обходить, той комар на носі в неї сів. Вона рукою — мах! А князь: «Оце моя»,— і привів її до змія. Змій — нікуди дітися.

— Коли пізнав,— каже,— свою молоду, так сьогодні зачнемо й весілля гулять.

Почалося весілля. Повінчали їх увечері. Тут гуляли, із пушок стріляли і чого не робили! Уже от скоро спать вести. Тоді Іван Голик відізвав князя та й каже:

— Ну, князю, гляди ж, щоб завтра нам і додому їхати. Та ще слухай, прошу я тебе, не діймай,— каже,— жінці віри до семи років; хоч як вона буде до тебе ласкатися, а ти їй усієї правди не кажи, а як розкажеш, то й сам пропадеш, і я пропаду з тобою.

Той каже:

— Добре, не буду діймати жінці віри.

От на другий день поодягалися молоді й повиходили до зміів. Тут князь давай просити батька, щоб їхати додому. Змій і каже:

— Як можна так скоро їхати!

— Як собі хочете, а я поїду сьогодні.

От, пообідавши, взяли молоду, сіли й поїхали. Ну, приїхали в своє царство. Тоді вже князь дякував Іванові Голику і настановив його першим своїм радником. Як Іван Голик скаже, так по всьому царству й діється. А цар сидить собі й гадки не має ні про що.

От живе молодий князь із своєю жінкою рік і другий. На третій рік прижили вони собі сина. Молодий князь утішається. От один раз узяв сина на руки та й каже:

— Що є лучче на світі, як мені оце дитя?

А княгиня, бачивши, що князь так розніжився, давай його цілувати та розпитувати, згадавши, як він сватався, як він усі її батька прикази виповняв. Князь і каже:

— Виповняв би я й досі твого батька накази на залізній палі, якби не Іван Голик. Це він усе робив, а не я.

Тут вона не показала виду, що розсердилась, і зараз кудись вийшла.

А Іван Голик сидить собі дома, ні про що й не дбає, коли й летить до нього княгиня. Зараз вийняла з-під поли рушник з золотими кінцями, та як махне тим зміївським рушником, так його надвоє і розрубала: ноги остались тут, а туловище з головою знесло дах в будинку і впало за сім верст від будинку.

Тоді, упавши, й каже:

— Ах ти, проклятий син! Не надіявсь я на тебе, щоб ти признався! А ще просив, щоб не діймав жінці віри до семи років! Ну, тепер пропав я, пропав і ти!

Підняв голову і сидить у лісі. Коли це дивиться: жене безрукий чоловік зайця. От-от тільки що не нажене. І жене якраз на Івана Голика. Той заєць добігає — Іван Голик і вхопив. От і завелись битися. Той каже: «Мій заєць!» А той каже: «Мій!» Бились-бились, так ні той тому, ні той тому нічого не зробить. Безрукий і каже:

— Годі нам битися, а вивернемо дуба, і хто дальше кине, того буде заєць.

Безногий погодився.

От безрукий підкотив безногого до дуба: той вивернув і дав безрукому. Безрукий ліг та як кинув ногами, так за три версти дуб упав. А безногий як кинув, так за сім верст упав. Тоді безрукий і каже:

— Бери зайця і будь мені старшим братом.

От побратались і зробили візок, причепили мотузки, як куди треба, то безрукий запряжеться та бе[illegible]го й возить. От раз поїхали в якийсь город, де цар живе, до церкви, і поставив безрукий коло старців безногого на візку. Стоять і дожидають. Коли царівна їде. Доїжджає до них і каже:

— Подайте оцим калікам оці гроші.

Фрейліна хотіла подати, а безногий і каже:

— Якби-то, ваше добродійство, ви нам своїми руками милостиню подали.

От вона взяла у фрейліни гроші й дає безногому. А він її й питає:

— Скажіть мені,— каже,— чого ви, не во гнів вам, на виду такі жовті?

Вона каже:

— Так мені Бог дав! — та й зітхнула.

— Ні,— каже,— я знаю, чого ви такі жовті. Я,— каже,— міг би зробити, щоб ви були такі, як вам Бог дав.

Коли на цю розмову над'їжджає цар. От того безногого і безрукого із візком — у будинок: «Роби, що знаєш!»

А він каже:

— Що ж, царю! Нехай царівна признається по правді, чого вона така погана стала.

Тоді батько до дочки. Вона й призналась.

— Так і так,— каже,— до мене літає змій і з мене кров тягне.

Побратими й питають:

— А коли він літає?

— Саме перед світом, як усі сторожі поснуть, так він до мене через комин і влетить. А як хто ввійде, та не встигне вилетіть, то під подушками й лежить.

— Постій же,— каже безногий,— ми в сінечках притаїмось, а ти, царівно, кахикни, як він прилетить!

От притаїлись вони в сінечках. Коли ж тільки що сторож перестав стукать у стукачку, щось наче іскрами під стріхою засвітило. Царівна тоді: кахи! Вони до неї, а змюка й захо-
ховався під подушку. От царівна схопилась із постелі, а безрукий ліг на землі та безногого й кинув на подушки. Безногий як піймав у руки того змія, давай удвох душить. Той змій і проситься:

— Пустіть мене! Не буду ніколи літати і десятому закажу.

Безногий і каже:

— Ні, понеси нас туди, де є цілюща вода, щоб у мене були ноги, а в брата руки.

Змій і каже:

— Беріться за мене, понесу, тільки не мучте мене.

От і вхопились за нього безрукий ногами, а безногий рука-

ми. Той змій як полетів із ними, прилітає до криниці й каже:

— Оце цілюща вода!

Безрукий так і хотів туди вскочить, а безногий кричить на нього:

— Постій, брате! Ось подерж ногами змія, а я встромлю в криницю суху паличку, тоді побачимо, чи цілюща це вода.

Устромив, так поки було в воді, поти й відгоріло. Як узялись же тоді за того змія! Били його, били! Він і давай проситися:

— Не бийте: тут є недалеко й цілюща вода.

Повів до другої криниці. Вони там устромили суху паличку — так зараз і розпукуваться стала. Тоді безрукий ускочив і вискочив звідти з руками. І безногий ускочив і вискочив з ногами. Тоді змія пустили й звеліли, щоб більше не літав до царівни, а самі подякували один одному за те, що дружно жили, і розпрощались.

Іван Голик пішов ізнов до свого брата, до князя: що з ним зробила княгиня? Приходить він у те царство, коли бачить — недалеко від дороги пасе свинар свині; свині пасе, а сам сидить на могилі. Він і подумав: «А піду отого свинаря розпитаю, як тут у них діється?»

Приходить до свинаря, дивиться йому в вічі й пізнає свого брата. А той дивиться і пізнає Івана Голика. Довго дивились один одному в вічі, ні той, ні другий нічого не кажуть. Іван Голик опам'ятався та й каже:

— Це ти, князю, свині пасеш!.. І стоїш того... А я ж тобі казав, що не діймай жінці віри до семи років!

Князь упав йому в ноги та й каже:

— Іване Голику! Прости мене і помилуй!

От Іван Голик підняв його та й каже:

— Добре, що ти ще живий на світі остався. Тепер ще поцарствуєш трохи.

Князь став питати в Івана Голика, як він добув собі ноги. От Іван Голик тоді вже й признався йому, що він його менший брат, і розказав йому все своє життя. Ну, обнялись, поцілувались. Князь тоді й каже:

— Пора ж, брате, свині гнати додому, бо княгиня скоро чай питиме.

Іван Голик і каже:

— Так поженім же вдвох.

А князь каже:

— Тут,— каже,— брате, біда! От та проклята свиня, що перед веде, як тільки дійде до воріт, на воротях стане як укопана, і поки тричі... не поцілуєш, то не піде з місця. А княгиня із зміями чай на рундуці п'є, на це дивиться і сміється.

Іван Голик і каже:

— Так тобі й треба! Ну, вже ж сьогодні цілуй, а завтра не будеш.

Пригнали свині до воріт. Іван Голик дивиться, аж так: п'є княгиня чай, а з нею сидить шість зміїв. Та проклята свиня на воротях стала, ноги розставила і не йде в двір. А княгиня дивиться та й каже:

— Он уже мій дурень свині пригнав і буде свиню цілувать.

Той, бідний, тричі поцілував... Тоді свиня й пішла в двір, рохкаючи. А княгиня каже:

— Ось подивіться, іще десь і підпасича собі взяв.

От князь з Іваном Голиком свині в хлів загнали. Тоді Іван Голик і каже:

— Візьми ж, брате, у ключника конопель двадцять пудів і смоли двадцять пудів та й принесеш до мене в сад.

А князь каже:

— Так не донесу.

А Іван Голик:

— Ти йди проси, може, ще й не дасть.

От князь пішов до ключника, став просити. Той довго на нього дивився, а далі й каже:

— Та робити нічого з вами, треба дати.

Відімкнув він амбар. Іван Голик відважив двадцять пудів конопель і двадцять пудів смоли, в одну руку взяв коноплі, а в другу смолу, і пішли.

Як узяв Іван Голик плести пугу [1]: один пуд виплете конопель, а пудом смоли усмолить, і виплів до півночі у сорок пудів пугу. А князь давно вже спить на соломі коло хліва.

Уранці рано повставали, і давай йому Іван Голик казать:

— Ну, до сьогоднішнього дня був ти свинарем, а сьогодні ти будеш ізнов князем. А ходімо поженемо свині в поле.

Князь:

— Ні, ще, мабуть, княгиня не вийшла: а мені гнати тоді, як вийде на рундук та сяде із зміями чай пить, щоб вона,— каже,— бачила, як я буду свиню... цілувать.

---

[1] Пуга — батіг.

Іван Голик і каже йому:

— Уже ж як будемо гнать, то ти не цілуй, а поцілую я.

А князь каже:

— Добре!

От прийшла пора гнати. Княгиня вийшла, чай п'є. Вони повиганяли із хліва свиней і женуть удвох. Тільки що догнали до воріт,— свиня на воротях стала і стоїть. Княгиня із зміями дивиться, а Іван Голик як розпустить пугу, як ударить ту свиню, так і кістки розсипались. Ті змії тоді куди хто втрапив. А вона, клята, й не злякалась та його за чуба. Так він тоді її за коси, та як узяв стьобать, та поти, поки вона не здужала й по світу ходити. От тоді вже вона покинула свої змієвські норови та й почала хороше жити з чоловіком. Живуть та постолом добро возять. Поїхали в ліс, вирубали на ківш і одтяли на корець [1], от і казці кінець. А якби вони ізробили ківш, то ще б казки було більш.

Про Сученка-богатиря

Жив собі цар і не мав собі од роду дітей, і коло того царя — великий бакал (озеро) такий, що ні його переплисти, ні його переїхати.

Говорить цар так:

— Хто б міг десь почути, од чого б у мене діти були,— половину царства тому оддам.

А цар та вистроїв міст через бакал. От один чоловік пішов під мостом, сів і сидить; аж ідуть три ченці, і говорить один:

— Спасибі тому цареві, що цей міст вибудував, як ми довгополії люди, то б ми позабейкувались [2] тут.

А другий каже:

— Е, пане брате, коли в його од роду дітей нема.

Третій каже:

— А я, отче-брате, знаю, од чого б у його цариці діти були.

— Ходім же, отче-брате, на край мосту посідаєм і оддихнемо, та скажеш, отче-брате, і нам.

Посідали вони напроти того чоловіка і стали говорити.

[1] Корець — металевий чи дерев'яний ківш з держаком.

[2] Позабейкувались — позабруднювались.

— Він цар на всю імперію, він повинен це зробити, якби привезли шовку, і виплели з шовку невід, і поїхали до моря, і вловили золотоперую щуку, привезли до цариці і дали їй з'їсти, у неї б діти були.

Встає той чоловік з-під мосту, і йде прямо до царя, і розказує йому:

— Привезіть шовку, виплетіть невід, піймайте в морі тим неводом золотоперую щуку, цариця з'їсть — у неї діти будуть.

— Добре, поштенний мужичок! Як тому правда — половину царства оддаю! Як ні — то мій меч — твоя голова з плеч!

Цар взяв, позасилав листи. Навезли шовку, виплели невід і поїхали до моря. Закинули той невід зараз у море, натягли силу риби, перекидали — нема золотоперої щуки; закинули другий раз — ще більшу силу риби витягли — перекидали її — нема золотоперої щуки.

— Закиньмо, братця, ще третій раз, якщо за цим разом не витягнемо, то поберем цієї риби і повезем цареві на гостинець.

Закинули третій раз — порожній невід іде, коли дивлять-ся — нема нічого, тільки золотоперая щука. Привозять ту щуку до царя. Стала кухарка варить її — попробувала юшки... Наїлась цариця... Собачка під столом попробувала кісточки.

Привела сина кухарка, привела сина цариця, привела сина й собака... А вони ростуть не по літах, а по годинах, як за вісімнадцять літ. Цар їх пооддавав у школу, і вони вчаться грамоті і ще краще за того, котрий їх учить. Приходять вони до батька свого.

— Батьку наш любий! Дай нам по коню, по лучку і по стрілці — ми поїдемо на полювання.

(Вони вже його батьком усі три називають.)

Батько їм каже:

— Ви, молоді хлопці, позабігаєте з витівок своїх.

А цариця говорить:

— Дай їм по коню, нехай вони проїздяться, бо вони молоді, позануджувались.

Дав їм цар по коню, по лучку і по стрілочці. Поїхали вони; їдуть в інеє панство, десяте царство.

Сученко говорить:

— Що ж, браття, ми їдем, між нами нема отамана; будь ти, Царевичу, отаманом!

— Не хочу, бра'!

— Будь ти, Куховаричу!

— Не хочу і я!

— Будь ти, Сученку!

— Е, брати, ви з більшого покоління, та ви не хочете, а я з найменшого покоління, та буду над вами отаманом! Не хочу!

— Ставаймо, братці, в ряд і пускаймо стрілочки: чия далі упаде, той буде отаманом.

Поставали, попускали стрілочки.

Зараз же Царевичева застряла в дубові, в розсохах, Куховаричева далі застряла у маковинні, а Сученкова застряла в змія в будинку, у вікні.

Ідуть в інеє панство, в десяте государство.

— Ось твоя, Куховаричу, стрілочка в маковинні стримить.

Ідуть в інеє панство, десяте царство, не видно стрілочки Сученкової.

— Вернімось, брати, не видно стрілочки.

— Е, брати, ви до батька із стрілочками прийдете, а я з чим приїду? Соромно мені буде.

Ідуть знову в інеє панство, десяте царство.

— От твоя, Сученку, стрілочка стирчить у змія у будинку, у вікні.

Приїжджають вони туди — стрілочка стирчить у вікні, а зміїв жодного нема — всіх порозганяла.

Позаводили вони усі три коні на конюшню і остались собі там ночувати.

— Котрому, брати, іти до коней ночувати?

— Ти, Царенку, найменший, іди ти до коней ночувати, а я піду під міст,— каже Сученко.

Пішов той на сторожу, а той пішов під міст...

Дивиться Сученко — летить змій, за три милі пекельним огнем пашить. Прибігає змій — на мосту кінь спіткнувся.

— Стій, коню, не спотикайся, ти, борсуковая шерсть, не надимайся, ти, соколе, не тхіли [3], а ти, хорте, не вий, бо твоєї тут рівні нема! Десь-не-десь є Сученко-молодець, його ворон кості сюди не занесе.

[3] Тхілити — квилити.

А Сученко з-під мосту:

— Брешеш!.. Добрий молодець сам з-під мосту вийде.

— А що, чи будем битись, чи миритись?

— Щоб я з поганою твар'ю та мирився! Я не того сюди забився, щоб з тобою мирився!

— Ходім на тічок!

Як узяли биться, Сученко всі три голови і зрубав. Після взяв, язики повиймав і в кишеню поховав, тоді взяв, рукою підняв скалу, підкотив тулуб і скалою навернув.

На ранок посходились вони докупи, а Сученко й питає:

— Що кому, брати, снилось?

— Нічого не снилось...

Діждались вечора.

— Тепер іди ти, брате Куховаричу, на сторожу до коней, а я піду під міст...

Дивиться: летить змій, за шість миль огнем пашить, прибігає на міст — кінь спотикнувся.

— Стій, коню, не спотикайся, ти, борсуча шерсть, не надимайся, ти, соколе, не тхіли, ти, хорте, не вий — тут твоєї рівні нема. Десь-не-десь є Сученко-молодець, але його ворон і кості сюди не занесе.

А Сученко каже:

— Брешеш, він сам, добрий молодець, з-під мосту вийде.

— Чи будем биться, чи будем миритись?

— Щоб я з поганою твар'ю та мирився? Будем биться!

— Ну, ходім на тічок!

Пішли на тічок, почали биться. Як почали биться — він черк — три голови зняв. Почали биться, знов він три голови зняв; взяв язики повиймав і в кишеню поховав. А тулуб взяв під скалу підкотив і скалою навернув.

На ранок посходились вони.

— А що, брати, як кому снилось?

Куховарич каже:

— Нічого не снилось...

На третю ніч увів свого коня і прив'язав у покоях до стовпа.

— Тепер,— каже,— дивіться, братці, не спіть.

Повісив свої рукавички на ключці й каже:

— Як буде з моїх рукавичок піна текти — радійте, а як буде кров текти, то хоч самі біжіть, хоч коня пускайте мені на поміч.

Він пішов під міст, дивиться: летить змій, за дванадцять миль пекельним огнем пашить, з дванадцятьма головами. Прибігає змій на міст — кінь спіткнувся.

— Стій, коню, не спотикайся, ти, борсуча шерсть, не надимайся, ти, соколе, не тхіли, ти, хорте, не вий! Тут твоєї рівні нема. Десь-не-десь є Сученко-молодець, але його ворон кості сюди не донесе.

— Брешеш! — говорить.— Добрий молодець сам з-під мосту вийде!

— Чи будем биться, чи миритьсяʔ

— Щоб я з поганою твар'ю мирився? Будем биться!

— Ходім на тічок!

Як почали биться — ні той того не подужає, ні той того. До того вже билися, що з Сученка вже криваві ріки біжать. А ті поснули. Крові вже по черево коневі набігло з тих рукавичок, а вони сплять — плавають у крові. А той вибився уже із сили, взяв шапку з голови і кинув угору.

— Ей,— говорить,— проклятий, ти не дивишся, он два брати моїх біжать до мене на поміч!

Той гульк угору, а він чирк — і втяв три голови. Як почали битись — ні той того, ні той того.

— Давай оддихать!

— Давай!

Стали відпочивати, а змій каже:

— Дми на тічок!

— Дми ти, нечиста сило!

— Ні, дми ти, Сученку!

Подув той — став тічок мідний, подув змій — став тічок срібний (ще сили більше у змія).

Почали вони биться. Погано приходиться Сученкові — він узяв чобіт скинув і кинув угору.

— Ей, проклято сило, от пропадеш! От ще до мене два брати на поміч біжать!

Змій гульк угору, а той — черк! Іще йому три голови одрубав. Як почали биться — ні той того, ні той того не подужає. Бачить Сученко, що погано. Скинув другий чобіт з ноги, кинув угору й каже:

— От коли, вража сило, пропадеш! Он моїх ще два брати біжать до мене на поміч.

Той глянув угору, а він йому останніх три голови одрубав,

повиймав язи[illegible], поховав їх у кишеню, а тулуб скалою навернув.

Приходить він до братів своїх, дивиться — вони у крові плавають, а кінь по черево у помості вибив яму, і з рукавичок кров біжить. Розбудив він їх.

— Нуте, братці, що ви наробили? Сідлаймо коні, будемо втікати, бо пропадем.

Поїхали вони. Їдуть в інеє панство, десяте царство.

— Ах, братці, забув я на ключечці на печі свої рукавички!

— Байдуже,— кажуть,— брате, обійдешся й без них!

— Е, ні,— каже,— братці, вернусь! З чим до батька приїду?

Перекинувся він котиком, побіг. Прибігає туди, дивиться — три зміївни хустки гаптують, а стара змія на печі лежить.

Він прибіг під вікно:

— Няв, няв!

— Мамо,— каже одна зміївна,— ось наш котик!

— А дивіться,— каже змія,— діти, може, то проклятий Сученко!

— Та ні! Наш, бо такий і рябенький, як наш був!

Упустили його в хату. Він повертівся коло одної, повертівся коло другої — дали йому булки. Він під стіл підгорнув, а сам скочив на піч і витирається коло старої, а та не пізнала його — гладить, пестить.

— Проклятий,— каже,— Сученко синів моїх повбивав, котів моїх порозганяв.

А він скочив на комин і сів коло рукавичок. А стара каже:

— Ідіть, дочки, у таке-то поле, станьте криницею — срібною і золотою. Вони там коло криниці стануть одпочивать, то я їх дожену і поїм. (А той сидить та все слухає.) А друга стань в такім-то полі яблунею, щоб було срібне і золоте яблучко. Вони туди приїдуть на гостинець яблучка рвать, я їх і там дожену та поїм. А третяя полети в дальшеє поле і стань же ожиною, щоб срібна і золота квітка були, от там же я їх дожену і всіх поїм.

Вислухав він це все, ухопив ті рукавички — та у віконце.

— А я ж вам казала, що то проклятий Сученко.

Він прибіг до братів.

— Ріжте, брати, ожину і терен і в пучки в'яжіть, до мого коня чіпляйте, та будем тікать, та ще й добре, бо всі пропадем.

Нарізали, начіпляли коло його коня — ледве кінь іде. Вони ідуть попереду, а Сученко ззаду їде. Так женуть коней, так женуть, що аж мило з них летить.

— Станьмо,— каже один з братів,— братці, та оддишемо, та хоч води нап'ємося!

— Не ставайте, брати, станем там — он дивіться — вода блищить проти сонця, там нап'ємось, там погожа вода.

Як припустили вони коней, а він остався ззаду, а після як припустив свого коня, як розженеться, як ударить ту криницю шаблею — вона так кров'ю й окипіла.

— Нема вже одної! Нуте, братці, тікать!

Біжать вони.

— Дивіться, братці, он яблуня — срібне, золоте яблучко — там наберемо батькові на гостинець! Ото радий буде!

Вони так поспішають, щоб Сученко не побіг попереду. Він як припустив свого коня, як підскочив до неї, як ударив шаблею — вона так кров'ю й окипіла.

— Нуте, братці, тікать!

— Дивіться, братці, он то ожина стоїть — срібна, золота квітка — аж там батькові на гостинець наберем!

Вони так поспішають, а він припустив свого коня, ударив шаблею — і третьої уже не стало.

— Нуте, братці, тікать, бо лихо буде!

Стали вони тікать, оглянуться назад — аж стара змія летить: одна губа попід хмарами, а друга по землі волочиться.

Як догнала, так Царенка із конем зовсім проковтнула.

Вернулася до моря пити.

Після як погналася у погоню за ними — знов догнала і з конем Куховарича проковтнула.

Знов вернулася до моря пити.

Знов за Сученком пішла в погоню. Дожене його, то він пучок терну укине їй в зуби, то поки вона проковтне, то він утече трохи, а вона проковтне та й знов у погоню за ним, як дожене, роззявить рот, а він туди пучок терну, а тут коня припускає. Поти давав, поти давав терен, поки видавав — немає уже чого давати. Став бігти, дивиться — кузня, а в тій кузні Кузьма і Дем'ян.

— Ей,— каже,— Кузьма і Дем'ян, одчиніть, сховайте мене в кузні, бо нечистий дух з'їсть.

Упустили вони його в кузню з конем і двері зачинили. Прилітає змія до кузні й кричить:

— Кузьма й Дем'ян, одчиніть, оддайте злочинця, бо як стою, та так і з кузнею проглину!

— Підожди, нечистий дух! Не глотай з кузнею, лижи залізні двері язиком, ми тобі його з конем на язик посадим.

Вона двері лиже, а вони кліщі печуть.

Пролизала залізні двері, утаскала язик по саму горлянку:

— Тепер його садови!

— Ні,— каже сам Сученко,— лижи більше, бо ще не пролізе він з конем.

Вона лиже, а вони кліщі печуть. Потягла вона язик, а вони кліщами за язик...

— На, держи Сученка!

А самі забрали молоти по сім пудів і пішли її бить. Як почали вони її бити — виплюнула вона Царенка з конем зовсім. Як почали вони її гнітити тими молотами, виплюнула вона і Куховарича, тільки неживі обидва...

— Обмотай,— кажуть Кузьма й Дем'ян,— коневі хвіст та оббіжи тричі коло кузні.

Сученко обмотав хвіст, оббіг тричі кругом кузні — обгоріли коноплі.

— Е, ну ж, брате, ще бить, ще багато сили має нечиста тварь!

Били вони змію били, поки сили не вибили. Як вибили силу, запрягли в плуг і давай світ переорювать. Приїхали до моря, допустили її до моря — вона випила половину моря і сама лопнула.

Приходять вони до кузні, похоронили тих обох і дають Кузьма й Дем'ян Сученкові шпилечки і коржа шматок.

— Їдь,— говорять,— і буде тобі перше поле — так тобі буде спать хотіться. Як ти будеш тими шпилечками в віки торкати, то переїдеш; друге поле тобі буде таке, що тобі буде хотітись співати — так тобі буде весело, як будеш цього коржа кусать, то воно перехочеться, бо як тільки заспіваєш, то пропадеш. Третє буде тобі поле — щипатиме тебе ззаду, прокусатиме тебе — не оглядайся і не одмахуйся, бо пропадеш.

Забрав він і поїхав. Виїхав на те перше поле — так його сон клонить, так його сон клонить, що не можна на коні усидіть. Він усе тими шпилечками торкне у віка, то йому й перехочеться. Переїхав поле.

Виїхав на друге — так йому весело стало, так йому хочеться заспівати, так хочеться співати, що й сказати не можна. Він усе того коржа укусить кусочок, то йому й перехочеться. Переїхав він і те поле.

Виїхав на третє — так його кусає ззаду — а він їде, а він їде, і не оглядається, і не одмахується. Осталось уже до межі так, як палицею кинуть. Як укусить його ззаду — він не витерпів: вийняв шаблю, як махнув назад, оглянувся назад — і нема нічого. Доїжджає він до границі — тут його і підхопили. Приводять до царя.

— А що ти зробив, нащо ти мені носа одрубав? Я тебе з світа згублю! — мовить цар.

— Воля,— говорить Сученко,— ваша. Що хочете, те й робіть. Я вже дотерпів!

— Як зробиш те, що я тобі скажу, то я тобі прощу. Як підеш од Цароноса до Царолоса та висватаєш за мене дочку, то я тобі прощу все.

Він одяг білу сорочку й пішов. Іде дорогою, і зустрічає його чоловік.

— Здоров!

— Здоров!

— Куди ти йдеш?

— Іду,— говорить,— од Цароноса до Царолоса дочку сватать.

— Візьми й мене з собою.

— А який же ти майстер?

— Я,— говорить,— Музика!

— Ну, добре, іди. Мені Музики треба.

Ідуть уже вдвох. Ідуть та й ідуть. Іде чоловік.

— Здорові, люди!

— Доброго здоров'я!

— Куди вас Бог несе?

— Підемо од Цароноса до Царолоса дочку сватать.

— Візьміть і мене з собою!

— Що ж ти за майстер?

— Я Хилька, як ступну, то й милька, як поправлюсь, то й дві, й три заразом.

— Ну, добре, ходім. Нам такого й треба!

Ідуть уже втрьох. Зустрічає їх чоловік.

— Куди вас, люди добрі, Бог несе?

— Підемо од Цароноса до Царолоса дочку сватать!

— Піду і я з вами!

— Який же ти майстер?

— Я Той, що далеко бачить!

— Іди, нам такого треба!

Ідуть вони — іде чоловік.

— Куди ви?

Вони йому розказали.

— Візьміть і мене з собою!

— Який же ти чоловік?

— Я — Холод — снігом закидаю.

Ідуть вони далі, іде чоловік.

— Здорові, люди!

— Доброго здоров'я, чоловіче добрий!

— Куди вас Бог несе? Візьміть і мене з собою!

— Що ж ти за чоловік?

— Я чоловік Ряднинка, хоч які вогні, то не боюсь, ряднинкою накриюсь — і будемо сидіти.

Взяли вони і того чоловіка й пішли далі.

По дорозі зустріли Того чоловіка, що їсть, їсть і ніколи не наїться.

Взяли вони його і пішли далі.

Аж іде Той чоловік, що раз у раз п'є і ніколи не нап'ється.

— Ходімо,— кажуть,— з нами, нам і такого чоловіка треба.

Пішли вони — аж іде стрілець.

— Здорові були, люди добрі!

— Доброго здоров'я!

— Куди вас Бог несе? Візьміть, люди добрі, і мене з собою.

— Що ж ти за чоловік?

— Я Той, що з коромисла стріляє, хоч за п'ять миль, то влучу.

Взяли вони і того і пішли далі.

Ідуть та й ідуть, коли дивляться — аж над дорогою стоїть чоловік Вернигора і пересовує гору то сюди, то туди.

Вони підійшли до нього та й кажуть:

— Здоров, дядьку!

А він оглянувся та й каже:

— А! От таких єретичних синів б'ють і ламають, що спішки вітаються! Куди ви?

— Од Цароноса до Царолоса дочку сватать!

— Піду і я з вами!

— Ходім, нам такого, як ти, треба!

Ідуть. Вернидуб з дубами грається — то на сей бік поставить, то на той бік.

— Здоров,— кажуть,— брате!

— Здорові,— каже,— трохи дуб не вбив. Куди ви йдете?

— Підемо од Цароноса до Царолоса дочку сватать.

— Піду і я з вами.

— Іди!

Ідуть вони. Вернивода з водою грається. На той бік усом поверне — сухо робиться, то на той — там сухо робиться.

— Ой, таких ледачих синів, що спішки помагайбі кажуть, трохи водою не залив. Куди вас Бог несе?

— Підемо од Цароноса до Царолоса дочку сватать.

— Піду і я з вами.

— Іди.

Приходять вони до царя.

— Здорові були, ваше царсько-імператорське височество!

— Здрастуйте! Куди йдете?

— Ідем од Цароноса до Царолоса дочку сватать.

— Добре,— каже,— я таким людям рад! Зробите мені одне дільце, я за вас дочку оддам: переночуєте у моїй лазні — за вас дочку оддам.

Завів він у лазню і обклав ту лазню соломою і запалив. Лазня запалилась — вони в крик.

— Ряднинко, де ти?

— Ось, ось я!

— Накривай скоріше!

— Зараз, зараз!

Взяв він ряднинку та й накрив: кругом них горить, головешки падають, а вони всередині сидять і пісні співають. Ранком кажуть:

— А де Той, що снігом сипле?

Пішов він наперед, і стежка снігу за ним вогонь заливає. Прийшли вони до царя.

— Давай,— кажуть,— дочку!

— Добре, люди добрі! Ще одне дільце зробите, та й оддам. Переночуйте з моїм левом.

Приходять вони додому, а там уже лев лежить. От вони сіли, Музика вийняв скрипку і — брень! Дрень! А лев тільки поглядає.

Як заграв він гарної пісні — лев і каже:

— Як би ти мене, братику, вивчив?

— Чому, можна! Тільки треба тобі шерсть обрізати й нігті.

— То ти й острижи мені!

Взяв шнурок, зв'язав ніжки, взяв ножа, обрізав шерсть і нігті й дав йому в лапи смичок да своєю рукою як урізав пісню, то аж волосся дибом стає.

— Будеш,— каже,— грати добре, ще й краще од мене!

— Дай же,— каже,— брате, я відпочину — трохи уморився!

На другий день цар посилає слуг.

— Ідіть,— каже,— виметіть там кості з людей, що лев поїв!

Коли приходять, а вони сидять, і лев лежить остриженний, голий!

Тепер ідуть вони до царя.

— Давай же,— кажуть,— дочку!

— Почекайте, люди добрі, зроблю обід; як поїсте все, то тоді дочку оддам!

Влаштував їм цар обід; зарізав сто ялівок, зарізав сто каплунів [4], зарізав сто баранів, заколов сто кабанів, виставив сто кухов [5] меду.

— Де Той, котрий їсть дуже?

— Ось я, брате!

— Сідай.

— Де Той, котрий п'є дуже?

— Ось я, брате!

— Сідай і ти!

Ті посідали, а ті носилками носять — той їсть, а той п'є, той їсть, а той п'є! До такого доносилися, що вже не стало, чого їсти й пити.

— Давай, царю, їсти, а ні — давай дочку!

---

[4] Каплун — півень.

[5] Кухва — глек.

— Підождіть,— каже цар,— людці добрі, ще зробіть мені одне дільце, то вже й оддам: ще переночуйте у моїй залізній лазні.

Позамикали їх у ту лазню і почали під помостом паровики гріти — розпекли її так, як вогонь,— не мусять уже вони ніяк видержати.

— А де ти, брате, Той, що снігом сипле?

— Ось я, брате!

— Рятуй, бо пропадем!

Той як розправивсь — два вершка морозу стало на стінах.

Уранці посилає цар слуг своїх у лазню.

— Ідіть,— каже,— виметете кості їх із лазні!

Приходять, одмикають, а ті й кажуть посланцям:

— Ось трохи не померзли.

Приходять до царя.

— Давай, царю, дочку!

— Зараз, людці добрі, ще одне дільце зробите, та вже й оддам тоді: котрий піде принесе з моєю дочкою води — три милі до криниці, як моя дочка швидше прийде — так не візьмете, а як разом прийдете, так уже й оддам.

— Ступай, Хилько, з царівною по воду!

Пішов Хилька. Набрали води, увійшли половину дороги чи, може, ще й не ввійшли половини, сіли під могилкою спочивать. Вона йому й говорить:

— Ти подорожній чоловік, дай лише мені голову, я подивлюсь, чи чиста?

Поклав він голову, вона й впустила йому сну в голову, а сама взяла відро з водою та й пішла додому. Той, що далеко бачить, глянув — царівна сама воду несе, а Хилька спить під могилкою.

— Ей, браття,— говорить,— сама царівна воду несе.

— А Хилька де?

— Під могилкою спить.

— Де ти, брате, Котрий стріляєш із коромисла?

— Ось я, брате!

— Розбуди Хильку!

Він як ухопить цеглину, як ухопить коромисло — стрельнув, попав його під бік і розбудив. Глянув він — аж царівна вже далеко з відром. Як поправиться Хилька-Милька, як поправиться — і дві і три заразом. Догнав царівну, одняв відро, і приходять удвох.

Прийшли.

— Давай, пане, дочку!

— Беріть, люди добрі, тепер уже ваша.

Запрягли коні в повозку, беруть царівну — повезли. Їдуть вони понад водою, а вона перекинулась щукою — та в воду.

— А де Вернивода?

— Ось я, братці!

— Царівна вскочила у воду.

Він як ускочить у воду, як поверне вусом на один бік — стало сухо, як поверне вусом на другий бік — стало сухо. Він піймав царівну — та в повозку.

Їдуть далі. Перекинулась царівна білкою — та на дуб.

— А де ти, брате Вернидубе?

— Ось я, брате!

— Царівна втекла.

Він як узяв одного дуба — так і вивернув, як узяв другого — так і вивернув-викорчував усю діброву, піймав її — їдуть знов.

Перекинулась царівна мишею — та в нору!

— А де ти, брате Вернигоро?

— Ось я, брате!

— Царівна перекинулась мишею та в нору втекла.

Він прибіг до гори — сюди-туди перекидав гору — знайшов її та в повозку!

— Аж тепер я буду ваша!

Їдуть вони — розійшлися браття, остався один Сученко та вона.

Приїжджають до царя (Цароноса), глянула вона на нього, аж він дуже поганий і безносий.

Звеліла вона яму викопати і половину жару напалити і перемостила дрючок через яму, щоб цар із Сученком переходив.

Сученко надів білу сорочку і пішов. Перейшов. Надів білу рубаху і цар, попрощався з усім народом і собі пішов. Дійшов на середину — царівна стоїть коло дрючка — торкнула ногою — дрючок повернувся, а цар у вогонь упав. Згорів цар, а вона за Сученка заміж пішла. Обвінчались вони і тепер живуть, хліб жують і постолом добро возять.

Чарівний перстень

Один солдат, прослуживши у царя десять років, повертався додому. Дорога була дуже далека. До домівки вже було недалеко. От закінчиться ліс, а там і село його. Йде він лісом, коли бачить — назустріч йому вовчиця. Стала попереду і жде його. Злякався він цієї небажаної зустрічі. Крім палиці, в руках нема більше нічого. Став і він, жде, що буде далі. А вовчиця сидить собі і пильно дивиться на нього. Куди ж йому тікать від неї? Бачить — недалеко дерево, гілля низько на ньому. Кинувся він мерщій до дерева і виліз на нього. Вовчиця підійшла до дерева і лягла під ним. Сидів, сидів солдат на дереві, а потім і говорить вголос:

— Скільки ж це мені доведеться сидіти на цьому дереві? Коли вовчиця піде звідси?

Коли чує, вовчиця каже:

— Дай слово, що ти одружишся зі мною, тоді все буде добре.

— Як же це я можу женитись на вовчиці? Яка ж ти мені жінка будеш?

— А ти не бійся, все буде добре, дай тільки слово, що ти одружишся зі мною.

«Ну, що ж,— думає він,— це, мабуть, якась відьма, я від неї не відчеплюсь. Вона, що захоче, те зі мною зробить. Мушу обіцяти, а там буде видно».

— Згоден,— каже він.

— Ну, то злазь тоді і підемо до тебе.

Прийшов він додому з вовчицею. Хата стоїть забита. Дах завалився. Люди сказали, що батьки його давно вже померли. Журиться він, як далі жити. Ще й жінку таку взяв. А вовчиця говорить йому:

— Лягаймо спати, а рано щось придумаємо.

Послав він постіль із соломи і полягали спать. Не спиться йому, все думає, аж під ранок заснув. Проснувся, вже було видно. Бачить він: ходить по хаті гарна-гарна дівчина.

— Хто ти? — питає її.

— Я твоя жінка,— каже.— Це мене зла відьма зачарувала, зробила вовчицею і сказала, що коли хтось жениться на мені, то тоді всі чари зійдуть. І от бачиш, як ти мене врятував! Тепер нам треба повінчатись.

Коли повінчались, десь узявся великий вітер, підхопив дівчину і поніс.

— Прощай, Марку! — закричала Яринка (так її було звати).

Кинувся Марко бігти в той бік, та вже не видно нічого.

«Що ж тепер далі робить?» — думає він. Коли бачить, біля ніг лежить перстень. Взяв його він, одягнув на палець, а тоді вирішив йти шукати свою жінку. Дуже полюбив він її. Трохи грошей у нього було. От і пішов він у той бік, куди жінку вітер поніс.

Йде, коли бачить — два чоловіки сперечаються за щось. Питає він їх, чого не помирились вони.

— Та от знайшли чоботи і не поділимо, кожний хоче собі.

— Продайте мені,— каже Марко,— а гроші поділите.

Згодились вони. Зв'язав Марко чоботи, закинув на плечі та й пішов далі. Знову зустрічає три чоловіки. Теж сперечаються. Питає він і цих, чого сваряться.

— Та знайшли шапку, і не поділимо.

— Продайте мені,— каже він,— а гроші поділите.

Ще трохи було в нього грошей, віддав він усі їм гроші, узяв шапку і пішов далі. Відійшов трохи, а потім одягнув шапку, вирішив приміряти її. Якраз шапка на нього. Коли бачить — біжать ці троє, що шапку у них купив, і кажуть:

— Де він подівся, дурні ми, що не вбили його, були б нам і гроші, і шапка. Та й чоботи в його є.

Думає він: «Що це таке, що вони мене не бачать? Коли дивиться, а він і сам себе не бачить. Догадався, що на ньому шапка-невидимка. Ішов, поки стомився. Сів відпочити. Став персня розглядати того, що знайшов. Зняв з пальця, а потім одягнув на другий. Коли бачить — перед ним з'явилися якісь люди і питають його:

— Навіщо ти кликав нас?

— А я нікого не кликав,— каже він.

— Ми,— кажуть вони,— твої слуги. В тебе чарівний перстень на пальці, а ми служим тому, в кого цей перстень.

— Це я його знайшов,— каже він,— і не знав, що він чарівний.

Розказали йому слуги, що цей перстень був у чарівника, якому вони служать.

— Він дуже злий,і нам у нього тяжко служить. Він вимагає з нас тяжку роботу, не жаліє, карає. Один із слуг загубив чоботи-скороходи, а другий — шапку-невидимку, так він їх укинув у глибоку яму, а нас послав шукати чоботи і шапку. Де ми не шукали, нема ніде.

— А це не вони? — питає Марко.— Це я по дорозі купив.

— Так, це вони.

— То забирайте їх, нехай чарівник випустить ваших товаришів з неволі.

— Тепер ти наш хазяїн і ми тобі будемо служити. Кажи, що тобі треба, ми все зробимо для тебе.

— Я,— каже він,— шукаю свою жінку, Яринку. Хтось украв її в мене. Ми повінчались і тільки вийшли з церкви, як вітер підхопив її і поніс.

— То,— кажуть слуги,— ми були. Це нам хазяїн наказав її украсти. Він теж був з нами, тримав дівчину на руках, а ми їх несли. Ми були в шапках-невидимках, тому нас не видно було. Це тоді він і персня загубив,— кажуть вони.— Ми тебе заведемо до жінки, а з чарівником самі розправимось.

Натягнув Марко чоботи-скороходи, шапку-невидимку і разом із слугами швидко залетіли аж до Яринки. Бачать — ходить його жінка сумна, він її бачить, а вона його — ні. Став кликать він жінку. Розглядає вона кругом. Скинув тоді він шапку, і вона побачила його. Зраділа, каже:

— Я вже не думала, що ми зустрінемось.

Розказав він їй про все, про персня, як знайшов його.

— То,— говорить вона,— я вививалась від нього, схопила за пальця і зірвала персня. Він аж дома оглянувся, що нема персня. Засмутився дуже, йому вже не до мене.

— Тепер ми маємо персня і слуг.

Поки вони говорили, слуги розправились із старим хазяїном і знову з'явились до Марка.

— Що тобі треба, кажи, ми все зробимо.

— Допоможіть нам дістатись додому,— попросила Яринка.

Яринка була з багатої сім'ї, батьки її померли, а відьма зачарувала Яринку, і сама жила в її господі.

Повернулась Яринка додому з Марком. Відьма ледве втекла, як побачила Яринку.

Тоді Марко сказав слугам, що відпускає їх на волю.

— Не треба нам слуг,— говорить він їм.— Я і персня віддам вам, щоб ви знали, що ви вільні.

— Ні,— кажуть вони,— нехай перстень буде у вас, в житті все може трапитись, тоді покличете нас.

Попрощались вони та й полетіли, а Марко з Яринкою зажили щасливо. Народився у них синок. Радіють вони йому. Вже було йому п'ять років, і десь він подівся. Де не шукали вони його, нема ніде. І от вони згадали про перстень. Покликали слуг. Ті з радістю з'явилися до них. Їм було приємно зробить добро для людей хороших. Швидко знайшли вони Іванка і принесли до батьків. Батьки були дуже раді і вдячні. Полетіли ті знову десь собі, а Марко з Яринкою з тих пір жили собі щасливо.

Котигорошко

Був собі чоловік та жінка та й мали вони троє дітей: двоє старших синів і найменшу дівчину-підлітка.

Заорав батько з синами в далекому степу нове поле. Лагодяться вони з вечора до ранку, і батько наказує, щоб дочка їм у поле обід винесла.

— А як же вона потрапить до вас? — питає мати.

— Ми як виїдемо з дому, то все будемо плугом скибу одвертати; вона по тій скибі й прийде,— каже батько.

З тим вони й спать полягали. А того й не знали, що в них під вікнами змій літав і всю їхню розмову підслухав. Як пропорали вранці батько з синами борозну в полі, то змій за ними все назад скибу одвертав та борозну закладав, а тоді нову борозну до своєї хати зробив.

Зварила мати борщу та каші, накраяла хліба, дівчина зав'язала горшки в хустки та й понесла обід на поле. Все по борозні йшла та й потрапила до змія в ліс. Забрав її змій до своєї хати та й звелів за куховарку бути.

А батько з братами голодні до смерку орали, сердиті додому прийшли. Виказує батько матері, як-то вона обіду з дочкою не послала, а мати аж пополотніла:

— Ой, лишенько! Дочка ж понесла обід та й не вернулась! Я ж думала, вона коло вас щось робить!

Забули всі й про голод, кинулись ту скибу переглядати, що по ній дівчина мала в поле йти. Дивляться, їхню борозну закрито, а нову проорано. Стали по новій борозні йти та й зайшли в ліс. Тут вискочив до них змій та й питає:

— Чи биться, чи мириться прийшли?

— Віддай,— кажуть,— нашу дівчину, а то битись будем!

Став змій битись. Швидко всіх чоловіків побив і в глибоку яму повкидав, а матір з лісу нагнав. Іде шляхом бідна стара та плаче! Коли дивиться — вітром горошину котить. Вона взяла ту горошину та й з'їла.

І вродився в неї з тієї горошини син, і вона його Котигорошком назвала. Став хлопець рости, як з води йти. Ще малий був, а таку силу мав, що залізо як хмиз ламав, кулаками каміння розбивав. І як уже підлітком став, помітив, що мати часто плаче. Став допитуватись чого? Та й дізнався, як змій його сестру забрав і батька з братами забив.

Тоді пішов до коваля і сказав собі таку залізну палицю скувати, щоб у землю на три сажні вгрузала, ще й такий цеп залізний, щоб його сім пар волів не розірвало. Скував йому те все коваль, а Котигорошко як гупнув палицею об землю, а вона тільки на два сажні вгрузла; як потягнув за цеп, а він і розірвався.

— Недобре зробив,— до коваля каже.— Скуй палицю важчу і цепа міцнішого.

І скував йому вдруге коваль уже все так, як треба.

Взяв Котигорошко палицю і цепа та й пішов змія шукати. Ідучи, все тій старій скибі приглядався, що колись змій одвертав. Заглушило її зілля й потоптала худоба, а все-таки слід знати було; по тому сліду аж до змієвої хати дійшов.

Постукався в хату — вийшла дівчина та так злякалася, його побачивши.

— Хто ти? — питає.— Тікай швидше, бо як прилетить змій, то тебе заб'є!

— А я саме битись з ним прийшов,— відказує Котигорошко.— Хочу тебе від змія визволити, бо я твій брат.

Та й розказав, як він з горошини вродився. А сестра йому яму показала, де батько з братами сиділи. Як їх тоді змій побив, вони одійшли і тепер в ямі сидять, на змія всяку роботу роблять, а вона їм туди їсти носить.

Доки вони говорили, змій прилетів. Побачив Котигорошка та й каже:

— Чого прийшов, битись чи миритись?

— Віддай сестру, і батька, і братів! — каже хлопець.— А то буду битись.

Змій так на нього й скочив. Ухилився Котигорошко, змій проз нього проскочив, а хлопець його зверху палицею як ударив, загнав змія в землю по пояс. Тоді швидко цепом його обкрутив та й далі палицею по голові б'є, далі в землю заганяє. Хоч як борсався змій, не міг цепу порвати, а палицею Котигорошко доти його бив, поки всього в землю загнав; так змій і здох.

Тоді витяг він з ями батька і братів, склали вони на вози все змієве добро та й рушили додому. А як уже нерано було, то довелося їм в степу заночувати. Всі поснули, а старші брати змовляються Котигорошка вбити.

— Не знаємо,— кажуть,— чи справді він нам брат. А силу страшну має, примусить нас йому коритись. Краще його сонного вбити!

А сестра не спала і все чула. Наробила вона крику і, як батько з Котигорошком прокинулись, все їм розказала. Батько гнівається, синам докоряє, а вони навколішках прощення просять. Котигорошко й каже:

— Не гніваюсь я на вас, тільки не хочу з вами жити. Беріть все змієве добро та доглядайте сестру і батька з матір'ю, а я піду в світ мандрувати.

І пішов від них.

Іде він та йде та у гори зайшов. А в горах чоловік такий здоровий стоїть та все гори з місця пересуває.

— Як ти звешся? — питає Котигорошко.

— Вернигора. А ти як?

— Котигорошко.

— Давай разом по світу ходити!

— Давай!

От і стало їх двоє.

Ідуть вони якось густим лісом. Чують, дерева тріщать. Придивляються, а то здоровенний чолов'яга дуби з корінням вивертає.

— Як ти звешся? — питають.

— Вернидуб. А ви як?

— Котигорошко та Вернигора.

— Піду й я з вами!

— Ходім!

І стало їх троє.

Ідуть вони далі та й дійшли до широкої річки. Сидить на березі чоловік з довжелезними вусами і ті вуса у воду вмочає. Як умочить лівий вус — так вода й розступиться. Бери риби скільки хочеш на дні. Як умочить правий вус — вода назад збігається. Вони й питають:

— Як ти звешся?

— Прудиус. А ви як?

— Котигорошко, Вернигора та Вернидуб.

— Піду й я з вами!

— Ходім!

І стало їх четверо.

Мандруючи, знайшли вони якось у лісі хатку та й кажуть:

— Давай трошки в цій хатці поживемо! Троє будуть щодня на полювання ходити, а четвертий дома на всіх їсти варитиме.

Кинули вони жеребок, і випало першому Вернигорі господарити.

Пішли троє в ліс, наказують йому, щоб на вечір каша поспіла.

— Я й на полудень зварю! — каже Вернигора.

Та й заходився господарювати: нарубав дров, розпалив у печі, поприставляв горшки до жару. На полудень все справді готове було.

Став Вернигора в хаті прибирати, коли двері рип! І на порозі став дідок з аршин ростом, а сива борода на два аршини тягнеться. Біжить той дідок просто до Вернигори та як скочить йому на спину! Схопив молоток і почав по голові бити; бив, аж поки Вернигора зомлів. Тоді витяг з торби ножа, вирізав йому із спини смугу шкури, вкинув її собі в торбу, поперекидав усе в печі, вогонь залив, сміття по долівці розкидав і з хати пішов. Як очуняв Вернигора, дивиться — сонце на заході! А в хаті страх що робиться, і обід треба вдруге варити! Сяк-так прибрав у хаті і вдруге розпалив — коли ідуть вже хлопці з полювання. Як побачили, що обід іще тільки варитися почав, підняли Вернигору на сміх. А він каже:

— Вибачайте, мене чогось сон зморив.

На другий день припало Вернидубові дома зоставатись. Ідуть хлопці на полювання та й питаються:

— Чи й ти обід проспиш, як Вернигора?

— Ні,— каже,— в мене в полудень все буде готове.

Заходився він хазяйнувати. Нарубав дров, розпалив вогонь, заставив горшки в піч. Ще до полудня все було зварене, і він заходився в хаті прибирати. Коли двері рип! І на порозі з'явився дідок з бородою.

— Чого тобі, дідусю? — питає Вернидуб.

А той швиденько підбіг до нього та на спину скок! Та молотком по голові бах! Бив, аж доки Вернидуб зомлів. Тоді вирізав із спини смугу шкури, сховав собі в торбину, в хаті все порозкидав, обід повиливав і з хати пішов.

Отямився Вернидуб — аж сонце вже на вечірньому прузі. Кинувся прибирати, задруге обід варити. Тільки розпалив — хлопці йдуть.

— Що, Вернидубе, зварив їсти?

— Вибачайте,— каже,— і мене сон зморив.

А сам думає: «Чи не така причина й Вернигорі сталась?» А Вернигора й собі думає: «Чи не приходив дід і до Вернидуба?»

На третій день випало Прудиусові зоставатися. Він і каже:

— Ну, в мене так не буде, як у Вернигори та Вернидуба. Я не засплю!

А ті обоє думають: «Побачимо, як з тобою буде!»

От і зостався Прудиус на хазяйстві. Швиденько зварив, став у хаті прибирати. Коли двері рип, і на порозі став дідок.

— Чого тобі? — питає Прудиус.

А дід мовчки до нього, скочив на спину та молотком по голові! Бив, доки Прудиус зомлів. Тоді вирізав із спини шматок шкури, сховав у свою торбинку, в хаті зробив нелад, горшки в печі поперекидав і пішов.

Опритомнів Прудиус аж надвечір, побачив, що в хаті робиться,і подумав: «Чи не від цього дідка і Вернигору з Вернидубом сон зморював?» Та й заходився швидше прибирати і заодно варити.

Поприходили хлопці, бачать, що й Прудиус не вправився. Котигорошко й каже:

— А ти ж, Прудиусе, хвалився, що не заспиш?

— Вибач, братику,— відповідає той.— Це така хатка, що всіх сон зморює.

— Мене не зморить! — каже Котигорошко.

— Побачимо! — каже Прудиус.

А Вернигора та Вернидуб думають собі: «Певно, й до Прудиуса дід приходив!»

На другий день на полювання пішли Вернигора, Вернидуб і Прудиус, а Котигорошко дома зостався. Прудиус і питає товаришів:

— Скажіть по правді, чи приходив до вас у хату дід з бородою?

— Приходив,— кажуть ці.

— І до мене приходив,— каже Прудиус.— А вирізав вам по шматку шкури із спини?

— Вирізав,— кажуть.

— І мені вирізав.

— Цікаво, чи й Котигорошкові те буде?

І стали вони вечора дожидати.

А Котигорошкові от що було. І він зварив обід вчасно і став у хаті прибирати, і йому рипнули двері і дідок став на порозі. Та як став дід до нього бігти, Котигорошко й схопив його за бороду:

— А чого це ти біжиш, чому нічого не кажеш?

Дід за молоток схопився.

— Еге-ге-е-е! — каже Котигорошко.— Чи не той це сон, що моїх товаришів зморював?

Та вихопив з дідових рук молоток, давай його по голові бити. Бив, доки старий зомлів. Тоді переглянув дідову торбу і в ній три паси шкури знайшов. «Чи не з моїх це товаришів?» — думає. Виніс діда на двір, прив'язав своїм цепом до найтовщого дуба, сам вернувся в хату дожидати товаришів.

Стало сонце заходити, прийшли хлопці з полювання.

— Готово їсти? — питають.

— Готово! — каже Котигорошко.

Дивуються ці: невже до Котигорошка дід не приходив? Сіли їсти, Прудиус не витримав та й питає:

— Ну, розкажи ж, братику, як це сталося, що тебе сон не зморив?

— Бо я,— каже,— ваш сон за бороду вспіймав і до дуба прив'язав. А ви такі добрі товариші: яку муку терпіли і не признались, щоб друзів рятувати!

Та й показав їм ті три смуги шкури, що дід з них вирізав.

— Прости, братику! — кажуть вони.

Повечеряли та й просять Котигорошка показати, де діда прив'язав. Повів їх Котигорошко; приходять до дуба, аж дуба нема — вивернув його дід з корінням і потягнув за собою, бо не міг цепа розірвати. І як тягнув дуба, то всі дерева по дорозі трощив, широкий шлях у лісі зробив.

Котигорошко й каже:

— А ходімо цим слідом, побачимо, куди той дід зайде.

І пішли.

Довго вони йшли: через ліси і через гори, через річки і моря. Гори Вернигора розсував; у лісах Вернидуб шляхи рівняв; в моря і річки Прудиус вуса вмочував — і вода розступалась, їм дорогу давала. А дідів слід все далі тягнувся. Аж на краю світа побачили вони в землі велику дірку, і тут слід кінчався, тут дід разом з дубом в підземне царство спустився.

Стали хлопці радитись, що тепер робити. Котигорошко й каже:

— Спустіть мене на шворці вниз, я все підземне царство пройду, знайду діда і вб'ю. Тоді вернуся й за шворку смикну, а ви мене й витягнете.

— Добре! — кажуть.

Спустився Котигорошко вниз, іде шляхом та й дійшов до мідного царства. Все там з міді було: дерева і квіти, худоба й хати, і люди такі жовті, як з міді повиливані. І в мідному двірці царівна сиділа; хоч і мідна теж, а гарна.

Питає її Котигорошко:

— Чи не бачила діда з бородою?

— Бачила,— каже.— Пішов до срібного царства й дуба за собою потяг.

Та й показала шлях.

Іде далі Котигорошко, дійшов до срібного царства. Все там із срібла було, і в срібному двірці царівна сиділа, ще краща за мідну царівну.

Питає її Котигорошко:

— Чи не бачила діда з бородою?

— Бачила,— каже.— Пішов до золотого царства й дуба з собою потяг.

І показує, куди треба за ним іти.

Дійшов Котигорошко і до золотого царства, і тут у золотому двірці золота царівна сиділа, як сонечко, гарна! Питає й її Котигорошко:

— Чи не бачила діда з бородою?

— Тут недалечко, певне, за тим ліском, бо тільки що проходив! — каже царівна і показує, куди йти.

Пішов Котигорошко, наздогнав діда за ліском та як став бити! Бив, аж покіль на смерть забив. Тоді бороду дідові відрізав і собі в кишеню сховав, а свого цепа зняв і пішов назад.

Як вертався через золоте царство, стала золота царівна проситись:

— Візьми й мене з собою, хай я сонечко побачу!

Він і взяв її і багато золота з нею. Так само попросилася в срібному царстві срібна царівна, і в мідному царстві мідна царівна. І їх він забрав, і з ними багато їхнього добра.

Прийшли до того місця, де Котигорошко під землю спускався, смикнув він за шворку та й питає:

— Чи ви, друзі, тут?

— Тут! — кажуть.

— То приймайте від мене мідну царівну і її добро!

Витягли хлопці царівну, стали добро її тягнути. Потім витягли срібну царівну і її добро і нарешті золоту царівну з її добром.

— Тепер мене тягніть! — гукає Котигорошко та й прив'язав до шворки великий камінь.

Тягнуть хлопці за шворку та й радяться:

— Троє нас і три царівни. Як витягнемо Котигорошка, він собі найкращу царівну візьме, і комусь із нас дружини не стане. Хай Котигорошко під землею зостається!

Та й перерізали шворку, камінь і гупнув униз.

— Не кращі товариші за моїх братів! — гірко всміхнувся Котигорошко та й пішов дороги наверх шукати. Ішов, ішов — та й побачив височенного дуба, а на ньому гніздо з хату завбільшки і в гнізді одно пташеня, та таке велике, як кінь або корова. Сів Котигорошко під дубом відпочивати, коли пішов дощ, та такий рясний! Ллє згори, як з діжки. І чує Котигорошко, як жалібно пищить пташеня в гнізді, видно, заливає його холодний дощ.

Шкода стало хлопцеві пташеняти; виліз він на дуба, роздягнувся і своєю одежею, як міг, пташеня обтулив і, хоч сам страшенно змерз, але пташеня відігрів.

Надвечір дощ перестав і потепліло. Раптом з'явилася на небі страшна чорна хмара, стала рости й наближатись. Ди-

виться Котигорошко, а то не хмара, а птиця летить, та прямо до гнізда. Побачила, що її пташеня живе і одежею вкрите, та й каже до Котигорошка:

— Як тобі віддячити, що ти мені пташеня врятував? Бо я висиджую за сто років одно пташеня, і це вже третє мені дощ заливає. Що тобі за це дати?

— Винеси мене на той світ! — просить Котигорошко.

— Добре,— каже птиця,— винесу.

На другий день звеліла йому цілий кадівб м'яса наполювати і другий кадівб водою налити, щоб було чим її в дорозі годувати й поїти.

— Як поверну голову праворуч,— каже,— то кидатимеш мені в пельку шматок м'яса; а як ліворуч поверну,— даси кухоль води. А як забудеш дати їсти або пити — зараз ослабну і впаду, тоді обоє розіб'ємось.

Наладнали вони все, прив'язав Котигорошко себе і обидва кадовби цепом до птиці на спину,та й полетіли. Пильнує хлопець увесь час, аби птиця не голодна була: то м'ясо їй в рот кидає, то воду ллє,і вже стали нагору вилітати, як не стало в кадовбі м'яса. А птиця саме праворуч голову повернула. Що тут робити? Схопив Котигорошко ножа, відрізав собі литку та й укинув птиці в рот. І тут вони вже й на землю вилетіли.

Як зліз Котигорошко з птиці, вона й питає:

— Що то таке смачне ти мені наостанку дав з'їсти?

— То моє м'ясо,— каже хлопець,— в кадовбі вже м'яса не стало, а ти голову повернула, я й урізав своєї литки та тобі дав.

Як те птиця почула, то зараз ту литку виплюнула, притулила Котигорошкові до ноги, а з-під крил вийняла по слоїчку з живущою і мертвою водою. Полила мертвою водою — рана загоїлась; полила живущою — стала нога здорова, як і була. Попрощалась тоді птиця з хлопцем та й назад до пташеняти полетіла.

А Котигорошко пішов Вернигору, Вернидуба і Прудиуса шукати. Як побачили вони його, стали просити, щоб простив їх і собі яку схоче царівну за жінку взяв, а з нею і всі підземельні багатства. А Котигорошко й каже:

— Не треба мені багатства ані царівни; і немає в мене ні братів, ні друзів. Беріть собі все, а я піду у світ сам.

Та й пішов і, певно, й досі десь мандрує та щирості людської шукає.

Красносвіт

Був чоловік такий, що не мав дітей. Ішов він якось дуже вдосвіта й найшов яєчко в корчі. Узяв те яєчко, поклав у пазуху та й так втішився ним, як не знати чим. Прийшов додому і каже жінці:

— Жінко, яке я яєчко файне знайшов!

А жінка каже:

— Гаразд, що знайшов! Може, то щастя наше. Клади його на піч, на тепленьке!

Поклав чоловік те яєчко на піч і все про нього думає. Прийшла ніч. Не спить він, аж дивиться, а те яєчко розкривається, а звідти виходить такий хлопчик маленький і такий гарний, що чудо, та й каже:

— Чоловіче, не бійся мене, а будь мені за тата. Я називаюсь Красносвітом. Іди завтра, сватай за мене доньку в царя!

А чоловік каже йому:

— Як я можу йти до царя сватати за тебе доньку?

— Іди, не бійся! Будеш бачити, що цар віддасть за мене доньку, лише йди та сватай.

Узяв той чоловік на другий день та й пішов сватати за нього цареву доньку. Каже собі:

— Вчиню його волю! Буду бачити, що цар скаже.

Прийшов до царя:

— Так і так, є в мене такий хлопець, Красносвіт його ім'я, в яєчко зачиняється, та й послав мене до вас доньку сватати.

А цар каже:

— А я не знаю, що це таке. Нехай дівчина його полюбить, то я віддам її за нього.

Покликали ту панну, а вона каже:

— Я доки не буду його бачити, то й не піду за нього. А як побачу, то, може, й піду. Принесіть його!

Пішов чоловік, приніс те яєчко та й дав панянці і сказав, щоб його тримала в теплі, а вночі воно розкривається, то тоді вона побачить, що то за Красносвіт.

Взяла вона поклала його на печі й чекає, а він вночі вийшов з яєчка. А вона як його побачила, та й сказала:

— Татуню, любий, золотий, піду за нього, такий дуже гарний!

Тато згодився на те, зробили весілля.

Пішли до шлюбу, то вона стояла, а яєчко поклали коло неї та й звінчали її з тим яєчком. Прийшла ніч, лягає вона спати та й те яєчко бере до себе, а він вночі виходить до неї, та й знов зачиняється у те яєчко.

Так вони жили якийсь час, і вже небагáто мав бути він у тім яєчку, уже відслужувався (то він якусь покуту мав, а як його час вийде, то мало йому самому яєчко розкритися). Та жінці про те нічого не казав.

Але раз прийшла до його жінки якась баба та й питає її:

— Ну, як ти з цим яєчком живеш?

А вона каже:

— Бабко-любко! Такий файний хлопець, якби у те яєчко не зачинявся!

А баба їй каже:

— Як він вийде до тебе вночі, а ти візьми та й розбий яєчко!

Послухала вона тієї баби: він вийшов до неї вночі, а вона взяла та й шкаралупку вдарила кулаком і розбила.

Як він це побачив, схопився зараз та й каже:

— Я вже недовго мав сидіти, вже мав бути вільним, а тепер усе пропало!

А в неї кров з носа й бризнула йому на сорочку.

Тоді де не взялися на ній обручі залізні, та залізні черевики, та й палиця залізна до руки прикувалася.

А він каже:

— Як ції черевики зносиш, а палицю зітреш, тоді мене знайдеш і мого сина породиш.

Та й зараз щез від неї. Встала вона, заплакала і пішла його шукати.

Ішла, ішла, прийшла аж на край світу, а далі зайшла аж на той світ. Приходить до Морозової жінки, а вона почала її сварити:

— Чого ти звідтіль прийшла, з того світу? За чим ти сюди прийшла? Іди собі назад!

А жінка у неї просить:

— Так і так,— каже,— я шукаю Красносвіта. Чи де ваш чоловік його не бачив, як ходив світами?

Морозова жінка дала їй золоте яблучко та й каже:

— Іди ти під постіль, лягай. Як прийде чоловік, я буду питатися.

Приходить чоловік увечері. Ввійшов до хати та й каже:

— Жінко, тут є прісна душа з того світу!

А вона йому каже:

— І що це тобі причулося? Вечеряй та лягай!

Повечеряв він, ліг, і Морозиха лягла.

Він заснув, а вона взяла та й кинула на нього руку ніби спросоння. А Мороз каже:

— Що тобі, жінко?

— А, мені сниться жінка, яка шукає Красносвіта. Чи ти його не бачив, як ходив світами?

— Ні, я не бачив ніде.

Встав рано та й пішов, а Морозиха каже тій жінці:

— А чула?

Каже:

— Чула.

— То йди ж собі.

Вона рано встала та й пішла. Приходить до Місяцевої жінки. А та ще дужче її сварить:

— А ти,— каже,— чого прийшла з того світу?

Стала вона її просити:

— Так і так,— каже.— Я шукаю Красносвіта. Ваш чоловік ходить світами, чи де його не бачив?

Дала їй Місячиха золоту качечку та й каже:

— Іди під постіль, як прийде чоловік, я його запитаю.

Приходить Місяць додому. Спитала його жінка, чи не бачив де у світі Красносвіта.

— Ні, не бачив,— каже Місяць.

Пішла нещасна і прийшла до Вітрової жінки. А ця прийняла її ще гірше, та дала їй золотий кужіль[1]. Прилетів Вітер додому. Питає його Вітриха, чи не бачив де Красносвіта.

Вітер каже:

— Бачив.

А Вітриха:

[1] Кужіль — прядиво або вовна, намотані на кужілку — кілок, частину прядки.

— А де бачив?

— У поганого царя, ходить з поганим царем на полювання.

Рано Вітер устав та й пішов, а його жінка каже до Красносвітової жінки:

— А що, чула?

— Чула.

— Ну,— каже,— іди собі!

А Красносвітова жінка почала її просити:

— Скажіть, куди мені йти до поганого царя.

А Вітриха каже:

— Іди туди, там є великий став, коло того ставу підеш вгору, то там є сад, а в тім саду двір.

Пішла вона коло ставу, а там погана цариця пере у ставку. Сіла жінка Красносвітова собі скраю та й дивиться, що та пере,— пізнала сорочку Красносвітову, а на ній свою кров. Прийшла вона до тієї цариці та й питається:

— Що то на тій сорочці?

А цариця каже:

— В мене є якийсь слуга, то йому пішла кров з носа, та на сорочку капнула, та не можу відіпрати.

А та вже знає, що то її кров! Пізнала ту сорочку! Та й каже:

— Ану дайте мені, я буду прати, чи не пустить?

Взяла ту сорочку, лиш умочила у воду — кров і пропала.

А та погана цариця каже їй:

— Я скільки прала, що не робила, а ніщо не допомагало!

Іде цариця додому, а жінка Красносвітова каже:

— Я піду з вами, щось у вашім дворі покажу.

— Іди,— каже.

Прийшла вона та й серед двору грається золотим яблучком. А діти тієї поганої цариці це побачили та й почали плакати. Вийшла цариця:

— Дам тобі, що хочеш, тільки дай моїм дітям те яблучко!

А жінка каже:

— Не хочу нічого, тільки одну ніч спати біля Красносвіта.

Цариця каже:

— Давай, будеш спати.

Дала вона тій цариці яблучко. А як прийшов вечір, то цариця взяла Красносвіта умертвила та тоді пустила її до нього та й замкнула.

Як уже всі полягали, вона почала голосити:

— Встань, Красносвіте, встань! Я черевики зносила і палицю стерла, лише твого сина не породила!

Проплакала вона всю ніч, а Красносвіт лежить, як неживий. А рано погана цариця її прогнала, а Красносвіта знов оживила і він пішов на полювання.

Ходить його жінка по подвір'ю та й почала гратися із золотою качкою. А діти поганої цариці побачили і почали плакати. Вийшла цариця і каже:

— Дам тобі, що хочеш, тільки дай моїм дітям ту качку.

— А дозвольте ще одну ніч біля Красносвіта побути.

Взяла погана цариця золоту качку, умертвила Красносвіта і пустила жінку до нього.

Стала його жінка голосити:

— Встань, Красносвіте, встань! Я черевики зносила і палицю стерла, лише твого сина не породила!

Проплакала всю ніч, а Красносвіт не чує.

Але там, в іншому покої, спав той слуга, що з Красносві-

Але там, в іншому покої, спав той слуга, що з Красносвітом щодня ходив на полювання, то він усе чув, як вона голосила. Рано знов цариця її прогнала, а Красносвіт пішов на полювання. Ходить та жінка по двору та й гадає собі:

— Ще лиш отой кужіль маю. Як ще й цієї ночі не встане, то що буду робити?

А далі взялася гратися тим кужелем. Як те царицині діти вздріли, то такий плач підняли!

Зараз цариця прибігла до неї і каже:

— Що хочеш, те тобі дам, тільки дай дітям той кужіль, хай не плачуть.

А вона каже:

— Я нічого не хочу, тільки хочу ще одну ніч спати біля Красносвіта.

А цариця каже:

— Добре, будеш спати!

А на полюванні слуга каже:

— Красносвіте, що я вам буду казати? Коло вас жінка вночі голосить.

— А як вона голосить? — питає Красносвіт.

Слуга розповів йому про все, що чув. Тоді Красносвіт зліз із коня, уломив три прутики однолітки і каже тому хлопцеві:

— На,— каже,— як вона буде голосити, то дай їй ті три однолітки і кажи, хай перетягне мене на друге місце і вдарить три рази цими однолітками, то я встану.

Прийшов вечір, цариця знову умертвила Красносвіта, пустила жінку до нього, замкнула двері та й пішла.

А жінка почала голосити. А слуга крізь двері кричить:

— Жінко! Жінко!

— Чого?

— На тобі ці однолітки, перетягни його на інше місце та й удар ними три рази, то він устане.

Вона так і зробила, і Красносвіт устав.

Тоді з неї ті обручі поспадали, і вона тут зараз сина й породила. А він як устав, так зробилося ясно-ясно на увесь двір.

Погана цариця як це побачила, та й прибігла, та почала її клясти:

— А, ти, бестіє! То ти так біля нього спала? То ти таке наробила?

Але Красносвіт узяв ті три однолітки та й вдарив ними її три рази, і погана цариця щезла.

А сам зостався з жінкою у тих дворах жити.

Царевичі Васильки

Був собі цар, а в нього син. Цар старий, що уже скоро йому не годиться царювати, бо помре, а син підходящий, щоб женитися. Він його й оженив. А цар уже не годен царювати, то здав царювання на сина. Синові присягли, і він став царювати. І пожив він з жінкою своєю уже два роки царем. І в такому стані вона стала, що він уже скоро чекає години. І підходить його палац до моря. Вони часто гуляють з жінкою по березі, і там човен у них є; і вони сідають, проїжджають і вертаються, бо далеко бояться їздити. І пішла цариця із служницями, і сіли на човен утрьох. Служниці взяли весла, управляють і їдуть втрьох. Проїхали од берега так, як разів три палицею кинуть, човен перекинувся, служниці потопились, а цариця качкою зробилася і полетіла поверх

води по морю. А то чарівниця їх перевернула, а сама стала як цариця — і так лице підібрала, як у царици, прийшла до царя і каже:

— Ось нещастя яке трапилося! Перевернулися у морі, так я вихопилася, а служниці потонули.

І живе цар з нею, як з тою жінкою справжньою жив,— він і не догадується, що се вже друга. Ось і їде цар туди чи сюди (тоді ще залізниць не було, а набере собі шестірку коней, кучерів і їде), а цариця (жінка його справжня) качкою стає і дивиться, куди він їде. Він стовповою дорогою [1] їде, а вона верстов за десять наперед полетіла, спустилася, стала знов жінкою і родила два сина. І дала їм по голуб'ячому яєчку кожному під плече, під праве, і сказала:

— Їжте, сини мої,— не заїдайте, спіть — не засинайте. Пийте — не запивайте!

Обгорнула їх коленкором [2] хорошим і на стовповій дорозі поклала.

Доїжджає цар, дивиться: коленкору жмут великий. Доїхали і стали. Коні ворохобляться [3].

— Піди,— каже цар кучерові,— подивись, що таке?

Схопився один кучер, побіг подивився, прибігає і хвалиться:

— Це двоє діток маленьких, тільки що народжених.

І цар схопився, подивився на них і каже:

— Беріть їх у коляску.

(То малось їхати у чужу землю до принца чужоземського, а то узяв діток і вернувся додому.) Вернувся додому, зараз позвав священика і охрестив тих дітей і дав їм обом ім'я Васильки. І ростуть вони не по годинах, а по хвилинах. За один місяць стали вони ходити, стали й говорити. На другий — стали вже й грамоти вчиться. І красиві такі дітки, що не можна на них і надивиться. А його жінка, теперішня цариця, ненавидить їх так, що як би із світу зігнала. Пішов цар з дому на троє діб у якесь місто у велике. І вона знає, у який час він буде дома. Узяла вона і тих діток потруїла. Повбирала їх гарно і поклала на стіл обох.

---

[1] Стовпова дорога — великий поштовий шлях, на якому стовпами були позначені версти.

[2] Коленкор — тонка бавовняна проклеєна тканина.

[3] Ворохобитись — тут: здибитись, збунтуватися.

Приїздить цар додому, доносять йому, що ті дітки, що ви знайшли на дорозі, Васильки, померли. Уходить він у кімнату — дітки лежать на столі мертві. Узявся він за голову, заплакав.

— Чого вони умерли? То б один, а то обидва разом?

Жінка каже:

— Хіба я винна? Вони як попили, похворіли і вмерли разом!

Зробили столяри труну, і цар позолотив і зсередини, і зверху, внесли в церкву, а на завтрашній день,щоб поховати на цвинтарі, призвали священика.

Проситься дяк:

— Дозвольте, ваша царська величність, переночувати коло тих діток. Буду я псалтир над ними всю ніч читати.

— Читай, брате,— каже цар,— я дурно не хочу. Я заплачу грішми.

Ну, і ночує дід там, і читає. Глупая ніч [4]. Біжить піп, що над ним орудує [5], і каже:

— Чого ти убрався? Ступай, там діла єсть!

Він не слухає, читає. Піп пішов, прибігає дячок за наказом поповим — гонив, гонив дяка, він одне робить — читає! Тут біжать три жандарми із шаблями:

— Чого ти не слухаєш? Зараз біжи до священика, а то голову тобі знімем геть!

А він одне робить: читає, нікуди й не дивиться. Не стало раптом того нічого. Шибочка угорі у церкві брязнула, спускається качечка на землю. Спустилася, стала панею. Давай плакати над дітками над своїми. І каже:

— Любимі дітки мої! Я вам яєчка дала. Я ж вам казала: їжте, їжте, сини мої — не заїдайте, спіть — не засинайте, пийте — не запивайте! А ви заїли, запили і заспали! Якби вас, діточки, не хоронили ще одну ніч, то я б вас, діточки, оживила у ту ніч.

Дяк усе це чує. А вона плаче — так золото з очей, як сльози, сиплеться, а говорить що — так срібло з рота дрібнеє сиплеться. Знов ударилася качечкою і в ту саму шибочку і вилетіла. Стало світло, приходить той дяк, що читав, до царя:

[4] Глупая ніч — тут: пізня, темна.

[5] Орудує — тут: править.

— Дозвольте, ваша царська величність, речі говорить.

— Говори, брате,— цар каже.

— Ті дітки, нехай вони ще одну нічку переночують.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі.

Він узяв, пішов додому, випив чаю і ліг, спить. Виспався, узяв псалтир і пішов знов у церкву. Увійшов у церкву, окреслив себе кругом і поробив хрести навкруг того круга, поселив себе кругом і поробив хрести навкруг того круга, посередині став і почав читати: він уже зна, що буде. Читав і читав до глупої ночі.

Являється до нього повний полк солдат, штовхають його:

— Геть із нашого місця! — (А круга вони не перейдуть.) Він одно робить, читає. Гонили, гонили, піками, шаблями махали — нічого йому не зроблять. Зникло це — з'явилися змії огненні, кричать:

— Тікай! Оце церква горить!

Вона ніби й горить — огонь так і сиплеться.

А він усе читає. Зникли оці змії, являються чорти, найголовніші:

— Тікай, дяче, а то зараз бездна провалиться!

Гонили, гонили, а він усе читає. Зникло оце усе, з'являється качечка, улітає в ту саму шибочку, спускається, плаче й каже:

— Чи вірної [6] я вам води дістала?

Підняла головку одному, влила раз, два. Невірна водичка, не ожили діти.

— Мені вас так жаль. Я поспішала, так не з того колодязя води ухопила!

Убивалась, убивалась і вилетіла через ту самую шибочку.

Дяк узяв тоді, позмітав срібло і золото, яке качечка наплакала. Те — в один краєчок хустинки, а те — у другий, у вузличок.

Тоді йде він до царя. Доповів:

— Дозвольте, ваша царська величність, речі говорить?

— Говори, брате,— цар каже.

— Ті дітки нехай ще одну нічку переночують.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі. Аби вони ожили, я тебе нагороджу ще й не так.

Поклонився дяк, узяв гроші й пішов собі додому.

[6] Вірна вода — тут: така, як треба, живлюща.

Діждав третьої ночі й пішов собі у церкву, круг зробив і у крузі став собі, читає. Тут настала глупа ніч. Прибігають жандарми із шаблями, із піками й кричать:

— Ступай з церкви!

Він одне робить — читає.

Гонили, гонили — не зігнали. Вони й зникли. Явилися тоді чорти самі.

— Тікай,— кричать.— Се бездна буде, тікай, бо оце усе провалиться!

А він собі одне робить — читає.

Вони його огнем засипали — церква так і горить, і на нього саме полум'я сиплеться, а він одне робить — читає.

Гонили, гонили — не зігнали. Ті чорти зникли — хтозна, де вони й поділися. Прилітає тепер качечка до того вікна, де шибочка вибита. Влетіла, стала жінкою.

А дяк тоді вже з криласа переліз і під сукно й сховався. Вона як стала жінкою, стала плакати.

— Тепер,— каже,— я, любії мої синочки, праведної води дістала!

Підвела головку одному, потім другому, поналивала їм води в рот — вони й ожили і давай з нею балакать.

— Дивіться ж, діточки мої, тепер ви живіть, яєчка вже не заїдайте, пийте — не запивайте і спіть — не засинайте. І хай вам Бог помагає, а я собі уберуся.

Балакала над ними і пішла, а як сказала «прощайте», так дяк схопив її за ноги. Вона стала вириватись, а він усе тримає. Як півні заспівали, вона й каже:

— Тепер пусти, вже пройшов час, я тікати вже не буду.

А він не вірить і все коло неї сидить.

Проспався цар, о дванадцятій годині попив чаю і питає:

— Чи не було дяка?

Кажуть:

— Не було.

Цар і послав якогось там посланця, чи жандарма, чи кого, щоби спитати дяка. Той посланець пішов до дяка додому, аж там кажуть, що не було, усе в церкві. Він — у церкву, аж дяк і каже тому посланцеві:

— Іди ж тепер і скажи царю, що його дітки ожили й жінка його перша тут з ними.

Посланець повернувся до царя. Каже йому, що дітки живі і жінка перша коло них.

У царя чуприна вгору полізла:

— Як же то жінка? А жінка ж моя коло мене?

— Я не знаю,— каже посланець,— так мені дяк сказав.

— Зараз запрягай у коляску коні!

Сів і поїхав. Доїхав до церкви, вскакує в церкву — аж там і дітки, і цариця. Пізнали вони один другого, почоломкалися. Він і питає.

— Як же то?

Вона й каже:

— То чарівниця, що ти з нею жив. Вона служниць згубила і мене хотіла згубити, так я перекинулася качечкою і полетіла, а вона думала, що усіх нас потопила.

Сіли вони на коляску, діток узяли. Цар одного за руку, вона другого, і поїхали додому.

Приїхали до рундука [7], а в чарівниці мишак [8] готовий був. Вона вхопила й зараз і лопнула.

Цар увійшов:

— Ну приберіть її, вирийте яму на розпутті.

А з цією живе, дітками втішаються, діточки хороші, Васильки обидва.

Живуть, хліб жують, постолом добро возять.

Чабанець

Був собі чабанець, та такий, що як він ще ізмалку все вівці пас, то й нічого не знав. От раз і випав йому з неба камінь, не який там камінь, а у вісім пудів. То він, було, усе й грається тим каменем; оце причепить до батога та як кине угору, а сам спати ляже на цілий день; прокинеться, аж ось і камінь летить та як упаде, так, було, по коліна у землю і вгрузне. А то візьме покине серед степу сіряк, тим каменем навалить, то хіба три чоловіки або й більш, то не візьмуть. Мати, було, його лає:

---

[7] Рундук — ганок.

[8] Мишак — отрута.

— Що ти, дурний, тягаєшся з такою каменюкою? Ще підірвешся!

А йому й байдуже: качає та й качає той камінь. От до того царя, у якім царстві той чабанець був, та став підступати під город змій; пудів по тридцять каміння ворочає, кидає та дворець собі будує і вимагає, щоб той цар за його свою дочку оддав. Цар перелякавсь, давай засилати скрізь по царству, по судах, по волостях, чи не найдеться де такий богатир, щоб того змія знищив. Шукали-шукали, не знаходиться. А той чабанець прочув та й похвалився:

— Я б того змія,— каже,— батогом забив.

Він же, може, сказав на глум, а люди взяли на ум, доставили цареві у вуха; той і требує його. От приступивсь він до царя, цар подивився на його, що він такий малий, та й каже:

— Що ти кажеш! Ти ще молодий!

А він, звісно, хлоп'я.

— Нічого,— каже.

Ну, ото дає йому цар два полки солдат (полк пісельників та полк музикантів). Чабанець вийшов до тих солдатів та як скомандував, то неначе він уже год двадцять, як у тій службі служив. Тоді цар сплеснув тільки руками та:

— Боже мій! — каже.

От, не доходячи за кілька гін до того змія, покидає чабанець свої полки й наказує:

— Дивіться ж,— каже,— як із змієвого двірця з труби піде дим, то я його побив, а як піде полум'я, то він мене.

Покинув те військо, а сам і пішов. А той змій та такий був сильний, що загони до себе не підпускає, так духом і побиває. От як зобачив його змій,— зараз дмухнув, аж ні, той і не зворухнеться.

— Ну,— питає,— за чим, добрий молодець, зайшов? Чи будем биться, чи мириться?

— Не з тим добрий молодець ходить, щоб мириться, а з тим, щоб биться.

Той йому каже:

— Та ти піди ще три роки погуляй, та тоді й приходь.

— Ні,— каже,— я вже гуляв.

— А чим ти,— питає змій,— мене будеш бити?

— А оцим батогом.

А в нього батіг так, може, з цілої волячої шкури сплетений, і камінь той на кінці прив'язаний.

— Ну,— каже змій,— бий мене!

— Ні, бий ти мене попереду.

От у змія меч на три сажні залізний чи стальний, як ударить він чабанця, так той меч на цурки і розскочивсь...

— Держись же,— каже чабанець,— тепер я тебе ударю.

Як шмагоне його тим камінцем — змій так і розпластався, а дим пішов у трубу. Тут військо таке раде, музиканти грають, пісельники співають, цар чабанця стрічає, бере зараз під руку, веде у дворець.

От оддав цар за нього дочку, побудував їм дворець, живуть вони собі.

А інші царі почали розбалакувати, що як-таки свою рідну дочку та оддати за чабана! Цареві вже й самому жалко, і засилає він скрізь бумаги, чи не найдеться де такий богатир, щоб того чабанця міг убити.

Скоро й найшлось двоє. От зібрали їх, і пішли вони до того чабанця, а він сидить за столом, книжку читає і зачув уже, що це до його биться йдуть. Прийшли, він і питає:

— З чим, добрі молодці, прийшли? Чи будем битися, чи миритися?

— Авжеж,— кажуть,— що битися.

— Стривайте ж,— каже,— я Богу помолюсь.

Помолився та й сів знову за стіл і голову руками підпер.

— Ну,— каже,— тепер бийте!

От один як ударить через ліве плече, так меч і розскочився. А другий як ударить навхрест через праве — тільки сорочку перерубав. Тоді чабанець устав, узяв їх обох, як здавив докупи, так маслаки з них і посипались. Набрав він тоді тих маслаків у кулаки, та так йому досадно на царя стало. Пішов він до нього і не величає, а прямо каже:

— А що, бачиш це? Таке й тобі буде!

Тоді й годі цар його чіпати.

Іван Богданець

В одному царстві, в одному государстві жив собі багатий мужик, і не мав він од роду дітей. Почали вони вдвох із жінкою Бога молити — і дав їм Бог сина. Як вродився він, охрестили його і дали йому ім'я Іван Богданець.

Бог дав — і Богданцем назвали його.

Не росте він по роках, а росте по годинах, так росте, як з води йде. За вісімнадцять годин, як за вісімнадцять років, виріс.

— Тату мій любий! Що воно таке, що чужі батьки ходять по гостях і до них гості ходять, а ви нікуди не ходите і до вас ніхто? Хіба у вас рідні нема ніякої?

— Є,— говорить,— сину, у другім селі брат, та дуже вбогий, та я до нього й не хочу ходити.

— А,— каже,— тату! Над нами — тільки один Бог багатий. Дайте мені хліба, я до нього сходжу сам.

Приходить він до нього:

— Здорові були, дядечку!

— Доброго здоров'я, Іване!

Його дядько був коваль.

— Дядику! Зробіть мені палицю, щоб мені підпиратися було добре.

Пішов у місто, купив сто пудів заліза.

— Ануте, дядечку, палицю робити!

— Що ж,— каже,— я його не можу й підняти.

— Я його сам буду на горен класти, а ви тільки молотом обковуйте.

Зробили ту палку. Він вийшов надвір і кинув її вгору.

— Дивіться ж, дядьку, вгору. Хмара наступатиме, дрібний дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме. Тоді мене збудите, бо я ляжу спати.

Якраз через добу дивиться дядько: хмара наступає, дрібний дощик накрапає, паличка летить — як грім гримить.

— Вставай, небоже, паличка твоя летить.

Він схопився, став, підставив плече, паличка ударилась йому об плече, надвоє перебилась.

— Легка, дядечку!

Пішов, ще сто пудів заліза приніс. Почали його докупи збивати, скували вдруге паличку. Він вийшов надвір і кинув знов угору.

— Дядечку,— каже,— дивіться вгору. У двоє діб хмарочка наступатиме, дрібен дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме.

А сам ліг спать.

Якраз через дві доби дивиться дядько — хмара наступає, дрібен дощик накрапає, паличка летить:

— Вставай, небоже, паличка летить!

Він схопився, підставив коліно, паличка впала, зігнулась.

Пішов він знов у місто, купив ще сто пудів заліза. Приносить — і почали знову сковувати докупи.

Скували ту паличку. Втретє Іван вийшов надвір, кинув її угору і каже дядькові:

— Теперь дивіться, уже через троє діб хмара наступатиме, дрібен дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме, тоді мене збудите.

А на третю добу дядько каже:

— Вставай, небоже, палка летить!

Іван встав, підставив долоню, вона впала на долоню — не погнулася, тільки трішечки з кінця подалась.

— Тепер, може, буде годитися. Добра буде.

Подякував дядькові.

— Тепер прощайте. Я перечув, що єсть за морем рак Вір і ніхто його не може звоювати.

Приходить до моря, ніяк не може через море перейти. Дивиться — лазить рак.

— Слихом слихати, превеликого богатиря Івана Богданця у вічі видати. То було чутно, а теперь і у вічі видно. Чи по волі, чи по неволі?

— Добрий молодець ніколи не по волі не ходить — все по волі. Що ти, раче,— говорить,— можеш мене переправити через море?

— Як не можу? Ще двох таких можу переправити, як ти!

Перевіз він його через море й питає:

— Куди ж це так тебе Бог несе?

— Я,— каже,— перечув, що єсть за морем такий рак Вір, що ніхто його не звоює.

— Боже тобі поможи! Йди ж,— каже.— Увійдеш у степ, будеш іти комишами, він буде лежать з розкладеною головою — у нього розкладна голова. Як знайдеш самий тулуб — не буди!

Приходить він на той степ — стежечка. Він тією стежечкою йде — лежить рак.

Пройшов його, йде далі — вже його покинув за дві верстви. Дивиться — лежить голова. Приходить, палкою торкнув у голову — голова схопилась та в тулуб.

— А.... слихом слихати!..

— Дурню,— каже рак,— нащо ти мене будиш? Я не таких богатирів, як ти, та й із світу позгублював! Ну, ходім же до мене в дім,

Уходять вони до нього в дім, сідають за столи тисовії, за скатерті шовковії, почали пити й гуляти.

— Ну, ходім тепер,— каже,— на тічок битися!

Прийшли на тічок. Поставив рак шість барилок з одного боку і з другого боку шість: в одних сильна вода, а в других — безсильна. Із сього боку, де Іван Богданець, безсильна, а з того, де рак,— сильна.

— Напиймося,— каже рак,— перше води, та тоді будем битися.

Напився Іван безсильної води, а рак Вір напився сильної.

— Бий ти!

— Ні, бий ти! Ти у своїм домі!

Як ударив рак — Івана Богданця загнав по коліна в землю. Як ударив Іван — загнав рака тільки по кісточки.

— Тепер,— каже,— дай, раче Віре, на оддишку!

Рак Вір заснув. А Іван Богданець не спить. Дивиться — лізе до нього рак той, котрий його перевозив.

— Візьми ти барилка, перекоти на той бік, а його барилка перекоти на свій бік, бо коло тебе — безсильна вода. То ти ту питимеш, а він буде пити безсильну.

Повставали вони і почали битися: вдарив рак Івана Богданця — вже й по кісточки загнав. Як ударив Іван рака — по пояс загнав. Ударив рак другий раз Івана Богданця — по коліна загнав, ударив вдруге Іван Богданець рака — по шию загнав.

— Іване Богданче! Даруй мене життям, дам я тобі три

штуки такі, що вони тобі пригодяться, тільки даруй мене життям.

— Добре,— каже,— давай!

Дав він йому бичка-самоходника, яблучко-покотигорошко і цілющу і живущу воду з котиком.

Зобрав Іван усі три штуки, а рака Віра таки вбив.

Прилазить до нього той рак, що його перевозив. Свиснув — почали із моря раки злазитися звідусіль.

— А що,— каже,— всі вже?

— Ще,— говорять,— нема одного старого, що за скелею сидить уже триста літ.

Прилазить і той, і вони почали собі царя коронувати, бо того вже вбили.

— Що ж ти,— питає,— раче, можеш мене назад перевезти?

— Не можу,— каже,— тепер уже в тебе багато сили. Нехай тебе той старий перевезе.

Пішов він до старого.

— А що ти, старий, можеш мене перевезти?

— Я ще,— каже,— таких три перевезу, як ти.

Сів він на рака і переїхав море. Приходить він додому, дав матері бичка, яблучко і воду.

— Нате ж,— каже,— мамо. Поставте це все в коморі, а я піду од вас. Як довго мене не буде, сідайте на бичка, пустіть яблучко і воду з собою візьміть... Де мої білі ноги потіть, яблучко викачається, бичок виходить. Де я буду вибиходять, яблучко викачається, бичок виходить. Де я буду вбитий і закопаний — яблучко там стане, викопайте мене і найдете маслачок з мене. Одну кісточку помажте цілющою і живущою водою — я оживу.

Одклонився й пішов. Іде він в інше панство, в десяте царство. Дивиться: стоїть чоловік — Крутивус — посеред дороги і на один бік шість вітряків, і на другий — шість.

На цей бік поверне одним усом — ці шість вітряків мелють, поверне на другий бік другим вусом — ті шість вітряків мелють.

— Здрастуй,— каже,— земляче!

— Здоров!

— Куди тебе Бог несе?

— Піду в добру путь.

— Пішов би й я, брате, з тобою, та боюсь, бо мене мій пан як дожене, то де дожене, там мене і вб'є.

— Ходи,— каже,— не бійся!

Перевернув Іван Богданець вітряк і положив підпис: «Гляди, ішов Іван Богданець і взяв товариша із собою. І не догоняй, бо де доженеш, там і пропадеш!»

Ідуть в інше панство, в десяте царство.

Вернигора гори пересуває. Де долина, то він гору туди насуває.

— Здоров,— каже,— земляче!

— Доброго здоров'я!

— Куди Бог несе?

— Підем,— каже,— у добру путь.

— Пішов би і я, браття, з вами, та боюся свого пана.

Положив на каплиці підпис: «Гляди, як будеш за нами вганяться — де доженеш, там і пропадеш, бо йшов Іван Богданець і взяв собі Вернигору за товариша».

Ідуть — Вернидуб пересаджує дуби. Де густо дубів, там вириває і насаджує їх там, де рідше.

— Здоров,— каже,— земляче!

— Доброго здоров'я!

— Куди Бог несе?

— Підем у добру путь.

— Пішов би і я, браття, з вами, та боюся свого пана. Як дожене, то вб'є.

— Як же твого пана звуть?

— Пан Барановський.

От він положив підпис: «Ішов Іван Богданець і взяв із собою товариша. Не вганяйся, бо де доженеш, там і пропадеш!»

Ідуть у інше панство, в десяте царство — аж три дороги. На дорозі стоїть стовп, і на стовпі підпис: «Цими дорогами хто йде — буде добре, а цією хто піде — буде ситий, та буде й битий!»

Вони стали й думають: «Не підемо цією дорогою, де буде добре, а підемо тою, де будемо ситі, та будем і биті».

Йдуть та й ідуть — стоїть дім триповерховий.

Входять у дім — стоять воли ситні.

Стали вони там ночувати. Переночували. Три пішли на полювання, а одного залишили за повара.

— Оставайся,— кажуть,— ти, що усом вітряки мелеш.

Крутивус взяв ситного вола вбив, шкуру зняв, наварив їсти. Сидить коло вікна й пісні співає. Дивиться він у вікно — летять чотири утки. Прилетіли, впали на подолі, перекинулися гарними дівчатами, поскидали із себе плаття.

— Ходімо, сестриці, в парню.

Пішли вони в парню, а Крутивус і думає, як би їх придержати, поки ті прийдуть. Пішов, приніс вітряк на плечах, підпер їх у парні, а сам сів на вітряці.

Випарилась найстарша, прибігає, торкнула в двері.

— Сеструні, щось нас підперло!

— Не може нас ніхто підперти! Тільки й єсть десь-не-десь Іван Богданець, той би з нами пожартував. Але його ворон і кості сюди не занесе.

Розігнались вони у двері, одчинили двері, вітряк перекинули і Крутивуса вітряком навернули. А вуса загнали у поміст по самий рот.

Узяли плаття, понадівали, повиїдали те, що він понаварював, і полетіли собі.

Крутивус поки-то повиймав по одній волосині вуса, одкинув вітряк, приходить туди — все повиїдано.

От він зарізав бика, наварив знову — аж вони ідуть.

— Що ти так довго порався з обідом?

— Так,— каже Крутивус,— брати, я опізнився. Вхопилася велика буря. Як почали вітряки молоти та стали ломатися, а я побіг та спинив їх.

Сіли вони, повечеряли.

На другий день зостається вже другий, а ті ідуть на полювання.

— Оставайся,— кажуть,— ти, що гори пересуваєш.

Вернигора остався, вола вбив, наварив, приготував усе як вкслід, сів собі коло вікна й пісні співає. Дивиться він у вікно — летить чотири утиці. Прилетіли, упали на поділ, перекинулись паннами і пішли в парню. А він і думає: «Як би їх придержати, поки ті прийдуть?»

Пішов, узяв гору, приніс і поставив під дверима.

Підстарша прибігла до дверей і каже:

— Ох, сестриці, щось нас знову підперло.

— Ніхто не може з нами жартувати. Є десь-не-десь Іван Богданець, той тільки може пожартувати.

Прибігла, турнула, перекинула гору і його землею навернула. Повибігали, плаття понадягали, повиїдали, що було понаварювано, й полетіли.

Виліз він із-під землі, вола вбив, заходився варити,— а вони йдуть з полювання.

— Що це ти так спізнився?

— Е, браття, той знає, а ви дізнаєтесь. Така мені пригода сталася. Стали великі гори з малими спиратися. Що великі зайняли місце, а малим нема куди рости. То я пішов, та непотрібні порозсував, щоб було маленьким куди рости.

На третій день остається вже Вернидуб обід варити. Вола вбив, оббілував, наварив і сидить коло вікна.

Дивиться — прилітають чотири утиці. Впали на поділ, перекинулися гарними дівчатами й пішли в парню.

Він пішов дуба вирвав, дубом підпер і сам сів на дубові. Вони попарились, прибігають до дверей — знову заперті.

— Хто це, сеструні, нас підопер?

— Є тут Іван Богданець, той може з нами пожартувати.

Підсередуща вибігла у двері, двері звалила і його дубом придавила.

Вибігають, платтячка понадівали, повиїдали те, що він понаварював, і полетіли знов. Вернидуб убив вола, оббілував його, нарубав м'яса і почав варити їсти.

Приходять його браття і кажуть йому:

— Як? Ти, Вернидубе, не впорався з обідом?

Каже той:

— Хто з вас знає, а хто ще дізнається.

Посміхаються ті:

— Та як?

— Та так. Стала діброва шуміти, почали битися, що старі дуби багато місця позаймали, а молодим нема де гілля пускати. Я пішов та порозставляв їх.

Пообідали. На четвертий день Іван Богданець каже:

— Ідіть уже ви, браття, на полювання, а я вже сам зостануся.

Пішли. Він як звинувся — вола вбив. Оббілував його, м'яса нарубав, обід зварив, сидить собі коло вікна й пісні співає.

Дивиться — летить чотири утиці. Прилетіли й упали на подвір'я, перекинулись гарними дівчатами. Поскидали платтячка й кажуть:

— Ходімо, сестриці, в парню.

Він думає, як би їх придержати, поки брати прийдуть.

Узяв свою паличку бойову, підпер двері плечима і сам палкою підперся. Стоїть.

Найменша випарилась, прибігла до дверей, торкнула й каже:

— Сеструні, щось нас підперло!

— Не може,— кажуть,— ніхто нас підоперти, хіба Іван Богданець, але його кості ворон сюди не занесе.

Розігналися — ударили, ні, не піддається. Другий раз розігналися — не подається. Третій раз розігнались — не подається.

— А єсть ти Іван Богданець? Одчини!

— А що,— каже,— як будете всім нам за жінок, то одчиню.

— Будем,— кажуть,— вірними жінками, тільки одчини.

Він пустив. От вони понадівали платтячка, вийшли, сіли коло вікна й усякі пісні співають.

Посходились браття, і, котрий котру підпирав, та йому за жінку стала.

От живуть вони добу, живуть другу добу, живуть і третю.

А ті дівчата — бездушного Костія дочки. Він дожидав, дожидав дочок — нема, давай велике військо посилати морями.

Дивляться царівни — аж великі полки йдуть морем. От вони й кажуть:

— Івана Богданче, послав бездушний Костій полки війська великі, йдуть до нас морями.

Говорить Іван Богданець Крутивусу:

— Іди до моря. Це для осторожності.

Крутивус пішов, приходить до моря. Одним вусом повернув, море почало грати, другим вусом повернув — так їх усіх море потопило.

Переночували. Дивляться — ще більш іде війська. Іван Богданець каже:

— Дивись-но, ще більше війська йде. Куди ж вони йдуть?

Вони кажуть:

— Великими ярами.

От один і каже:

— Вернигоро, йди.

Той пішов, впустив їх у яри. Як тільки вони увійшли, він гори стулив і подушив їх там.

Переночували. Дивляться — ще більш полків іде. Говорять:

— Іване Богданче, ще більш бездушний Костій полків посилає.

— А куди вони йдуть?

— Густими тернами, великими лісами.

— Де ти, Вернидубе?

— Ось-о, брате.

— Йди проти них.

Тільки що впустив їх у густі терни, у великі ліси, як почав ламати, як почав великі дуби валити — вбив їх усіх.

На четвертий день сидять гарні дівчата коло віконця і пісні співають. Тільки дивляться: йде вже сам бездушний Костій,— війська вже немає.

Тепер Іван Богданець питає:

— А куди він іде?

— Прямо,— кажуть,— дорогою.

— Тепер треба мені самому йти.

Пішов. Стрічає його бездушний Костій і каже:

— Здоров, Іване Богданче! Я думаю, хто то моїх дочок держить, аж ти, поганче! А що, будем биться чи миритьсяся?

— Ні,— каже Іван Богданець,— будем биться.

Іван Богданець побив його так, що на ньому нема ні однієї цілої кістки. Коли живий, то тільки тому, що він бездушний.

Бились, бились,— убив той Івана Богданця, вигріб яму і закопав його там.

Ті повтікали. Костій дочок забрав і пішов собі додому.

Тепер у тім місті, де Іван Богданець народився, мати його пригадала собі ті слова, що він казав, як ішов. Одчиняє комору й випускає бичка-самоходника. Сідає на бичка-самоходника, пускає яблучко-покотигорошко й бере в руки цілющої й живущої води. Куди яблучко котиться, туди вона на бичку їде. Де його білі ноги походили, де він на полювання ходив, то там усюди яблучко викачалось. Прикотилося на те місце, де був він закопаний, і стало.

Одкопує вона і знайшла з нього тільки одну кісточку. Помазала цілющою водою — сцілився. Помазала живущою водою — ожив і каже:

— Ах, мамо, як я дуже довго спав!

— Синку мій,— каже вона,— ти був неживий!

— Та це мені снилося, що мене Костій бездушний посік, порубав.

Одвів матір додому, а сам повернувся за тими дівчатами.

Приходить він до бездушного Костія, а він пішов із своєю жінкою в сад на прогуляння.

Входить до нього в дім і каже:

— Здорові, прегарні дівчата!

— А де ти,— кажуть,— узявся? Він же тебе посік, порубав!

— Ні,— каже,— то він не мене порубав, а куль соломи. Слухайте-но ви, спитайте ви його, де його душа, що в ньому її нема?

— А як же ми його спитаємо?

— А що ж,— каже,— скажіть йому так: «Тату наш любий, скажи нам, де твоя душа, нехай ми знаєм. Як ти куди підеш, то ми будемо до неї молитися, щоб ми не засмутилися чим».

Вони замкнули його в скриню. Коли приходить Костій. От вони його й питають:

— А що ми, тату, вас хочемо просити...

— А що, мої дочки любі?

— Скажи нам, де твоя душа обертається, щоб ми знали. Як ти куди підеш, то ми будемо молитися до неї, щоб нам не так було смутно.

— Моя душа, дочки, у волові.

От він кудись одвернувся, а Іван Богданець і каже їм:

— Бреше він. Візьміть вола, уведіть, обмалюйте його, позолотіть роги, понриліплюйте до рогів свічки, позапалюйте і станьте на коліна та моліться до нього.

Зробили вони так. Тільки входить бездушний Костій і питається:

— Що це ви, дочки, робите?

— А молимось до твоєї душі.

— От, сказано, баба дурна. Де ж таки видали, щоб моя душа була у волові?

Вони — у плач:

— То ви б нас, тату, й не обдурювали, ви б так і сказали.

— Моя душа,— каже,— у качурові.

Іван Богданець знову каже:

— Бреше він. Візьміть, обмалюйте того качура, обзолотіть і на покутті посадіть.

Взяли, обмалювали, посадили на покутті і моляться. Входить Костій бездушний.

— Що це ви робите?

— До твоєї душі молимося, тату.

— Баба дурна, сказано! Де це ви бачили, щоб моя душа в качурові була?

Вони — у плач.

— Та ви нам так і скажіть, тату, а не обдурюйте!

— А що ж,— каже,— дочки, моя душа далеко. Моя душа на морі. Там, на морі,— острів, а на острові — камінь, а коло каменя — дуб, а на дубові — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, і в тім яйці аж моя душа.

— Оце він праведно сказав. Випускайте,— каже Іван Богданець,— мене.

Іде Іван Богданець, коли дивиться — хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив.

Старик одчинив йому.

— Слихом слихати! Богатиря Івана Богданця у вічі видати. Куди тебе ти. То було тільки слихати, а то й у вічі видати. Куди тебе Бог несе?

— Піду на море. На морі — острів, а на острові — камінь і дуб, а на дубі — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, а в яйці — душа бездушного Костія.

— Іди ж,— каже,— нехай тобі Бог помагає. Прийдеш до моря, пом'яни мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старика, у котрого я першу ніч ночував!»

Розпрощалися, він і пішов. Іде — хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив.

Старик одчинив йому:

— Слихом слихати, превеликого богатиря Івана Богданця у вічі видати! Куди тебе Бог несе?

— Піду до моря. На морі — острів, на острові — камінь, коло каменя — дуб, а на дубі — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, а в яйці — бездушного Костія душа.

— Тепер іди, нехай тобі Бог помагає. Та пом'янеш і мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старика, що я другу ніч ночував!»

Іде він, аж стоїть хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив, старик одчинив:

— Куди тебе Бог несе?

— Піду до моря. На морі — острів, на острові — камінь, коло каменя — дуб, а на дубі — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, а в тому яйці — бездушного Костія душа.

— Іди ж,— каже старик,— та пом'янеш і мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старика, що я третю ніч ночував!»

Приходить до моря. Походив, походив і каже:

— Пом'яни, Господи, того старика, де я першу ніч ночував!

Як ударить мороз, замерзло море на дванадцять аршин, він перейшов.

Приходить до дуба і бачить, що сидить качка, та не можна її дістати. От він і говорить:

— Пом'яни, Господи, того старика, де я другу ніч ночував!

Як ударить суша, кріпка жара, сонце пече, аж сам він до землі падає.

Побивалась та качка в гнізді, побивалася — жарко їй, не може видержати, почала додолу спускатися. Спустилася качка й зомліла. Він узяв її, роздер, яйце вийняв і пішов до моря обмивати. Почав обмивати і впустив у воду. Ходить понад морем і плаче:

— Пом'яни, Господи, того старика, де я третю ніч ночував!

Як схопиться вітер, як заграє море, як збурхається — викотило й яйце на берег. Узяв він те яйце, у хусточку завертів, заховав у кишеню.

— Пом'яни, Господи, того старика, де я першу ніч ночував.

Ударив мороз, замерзло море на дванадцять аршин, він і перейшов.

Приходить він до бездушного Костія, а той сильно слабий лежить.

Як ішов він (Іван Богданець), то казав дівчатам у печі жарити, щоб жарили, поки він прийде.

— Здоров, бездушний Костію.

— Доброго здоров'я, Іване Богданцю! Даруй мене життям. Дай мені хоть перед смертю душу в руках подержати.

— Дам,— каже.

Вийняв яйце та в піч — кидь. А воно — лоп! А Костій із стільця — брик... І неживий став.

Забрав він дівчат, приводить додому. Зібрав усю братію,і нехай кожний пізнає свою жінку.

І тепер вони собі живуть, і хліб жують, і постолом добро возять. Почали пити, почали гуляти. І я там був. Як почали гуляти, як почали з гармати стріляти, забили і мене в гармату, і як стрельнули, так аж тут я сів!

Козак Мамарига

Козак Мамарига служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й пішов у путь-дорогу, куди очі світять. Іде він дорогою, іде, зустрічає парубка.

— Добридень, парубче! — каже.

— День добрий і вам! — відповідає той.— А хто ви такий є?

— Я козак Мамарига, служив в багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й іду, куди очі світять. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як косив жито, то знайшов у полі торбинку-волосянку, таку, що сама дає їсти й пити. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Тільки я торбинку забрав та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли!

— Ну, ходімо разом, будеш мені за брата.

Пішли вони вдвох. Ідуть собі, йдуть, зустрічають другого парубка.

— Добридень, парубче! — кажуть.

— День добрий і вам,— відказує той.— А хто ви такі є?

— Я козак Мамарига, а це мій побратим. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як рубав у лісі дрова, то знайшов на дереві торбинку-дротянку, таку, що сама будь-яку роботу зробить. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Та не став я того ждати, взяв та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли!

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони далі. Ідуть та й ідуть, зустрічають третього.

— Добридень, парубче!

— День добрий і вам. А хто ж ви такі?

— Я козак Мамарига, а це мої побратими. А ти хто?

— А я,— каже третій парубок,— наймитував в одного пана, та як пас коні, то знайшов у лузі чоботи такі, що поверх води ходять. А пан дізнався та й хотів мене бити, а чоботи відібрати, то я й утік.

— Де ж ті чоботи?

— Розбійники в лісі напали й відняли.

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони вчотирьох. Де хліба випросять, де на роботу за харчі стануть — так і йдуть. Дійшли якось до роздоріжжя, де чотири дороги розходяться. Подивився козак Мамарига й каже:

— Тут, брати мої, треба нам різнитися. Є в мене три мідні гроші, беріть собі кожен по грошу, та хто на яку сторону хоче, то туди й ідіть. А мені яка дорога зостанеться, така й буде.

Дав він їм кожному по мідному грошу, попрощалися вони і розійшлися — той на ту дорогу, а той на ту... Пішов далі козак Мамарига сам-один. Ходив довго, аж три роки. Ішов якось великим лісом, вийшов на широку галяву.

Коли дивиться — чотири чоловіки один з одним б'ються. Він до них:

— Добридень,— каже,— люди добрі, за що це ви б'єтесь?

А вони відповідають:

— Та ось є в нас торбинка-волосянка, що сама дає їсти й пити, та торбинка-дротянка, що будь-яку роботу сама робить, та чоботи, що поверх води ходять. А ще є в нас кінь Гивер. Так отой каже, що я візьму те, а отой каже, що і я візьму те, ніяк не поділимось та й б'ємося.

«Еге,— думає козак Мамарига,— це значить, ті самі розбійники. Ну, заждіть же, я вас помирю!» А сам говорить:

— Чи згодні ви послухати мене, козака Мамаригу? Ніхто краще не поділить вас, як я.

— Згодні,— кажуть розбійники,— діли нас, козаче Мамариго!

— Отак зробіть,— каже він.— Покладіть отут біля мене

торбинку-волосянку, торбинку-дротянку й чоботи і коня Гивера поставте, а самі йдіть на той кінець галяви. Тоді я махну рукою, а ви й біжіть усі разом: хто перший прибіжить, той бере, що найбільш до вподоби, потім другий — і собі візьме, далі й третій, а вже четвертому те, що зостанеться.

Побігли вони на той кінець галяви, а він не став часу гаяти, вмить торбинки закинув на плечі, чоботи взув і на коня Гивера скочив.

— Гей, козаче,— каже кінь Гивер,— як тебе нести — чи поверх дерева, чи поверх комишу?

— Неси поверх дерева! — говорить козак Мамарига.

Як звився кінь понад деревами... Розбійники побачили, біжать назад, та де вже їм коня Гивера здогнати!

А козак Мамарига від'їхав далеко тим конем та й думає: «Треба мені моїх побратимів шукати та їм їхнє майно повернути, що колись в них розбійники відняли. Віддам їм торбинки, волосяну та дротяну, і чоботи, а вже кінь Гивер мені зостанеться». І поїхав по світу їх шукати.

Довго там чи хутко, а приїжджає він якось до багатого двору. Просить води напитися, коли це виходить з хати господар і питає:

— А хто ти є та куди їдеш?

— Я,— каже,— козак Мамарига, їду шукати моїх побратимів.

Зрадів той чоловік, кинувся до нього:

— Та я ж і є твій побратим, що колись торбинку-волосянку знайшов і від пана втік!

— Отож я й привіз тобі твою торбинку-волосянку! — каже козак Мамарига.

Тут побратим бере його за руку, веде до хати, садить до столу, подають йому їсти й пити. Козак Мамарига дістає торбинку-волосянку та й дає йому.

— Ні,— побратим каже,— не візьму я в тебе торбинку, нехай вона твоя буде. Мені ж отой твій мідний гріш щастя приніс, я тепер забагатів і живу в повному достатку.

Погостював козак Мамарига в свого побратима днів зо три, а тоді попрощався з ним і далі поїхав — тих двох шукати.

Чи довго, чи хутко, а приїздить він до ще багатшого двору. Виходить господар — а то другий побратим, що колись торбинку-дротянку знайшов та від пана втік! Ну, й цей козака

Мамаригу з пошаною зустрів, а від торбинки-дротянки відмовився.

— Я,— каже,— з твого мідного гроша тоді забагатів і живу тепер у повному достатку. Нехай торбинка твоя буде.

Погостював козак Мамарига і в цього, поїхав третього шукати. Їздив, їздив по світу та й приїхав до багатого двору, ще багатшого за ті двори. Вийшов назустріч господар — а то третій побратим! Прийняв і він козака Мамаригу з пошаною, а від чобіт відмовився.

— В мене,— каже,— від твого мідного гроша достаток пішов, то мені тепер ті чоботи не потрібні — нащо мені поверх води ходити? А тобі вони, може, в пригоді стануть.

Попрощався козак Мамарига і з цим побратимом та й поїхав собі далі по світу мандрувати, щастя-долі шукати. Їздить та й їздить, поки втомиться, а тоді спиниться десь при дорозі і торбинку дротяну дістає:

— Торбиночко-дротяночко, став мені шатро!

Виходять тут з торбинки слуги, вмить шатро поставлять, а самі знов у торбинку сховаються. Козак Мамарига тоді торбинку-волосянку розшморгує:

— Торбочко-волосяночко, дай мені їсти й пити!

Враз де не візьметься стіл, на столі наїдки, напитки різні,— їж, пий донесхочу. А тоді тільки скаже:

— Торбочко, уберись!

Все й приберется знову в торбу, як і не було.

Отак мандрував козак Мамарига та, мандруючи, й приїхав у чужу землю. І почув тут від людей, що є в цій землі король, а в короля проти палацу стоїть столітній дуб, а під тим дубом лежить скарб незліченний. І оголосив король: хто того дуба зрубає, коріння викорчує і скарб дістане, то він тому півкоролівства відпише і дочку свою заміж оддасть. Та тільки хто не брався — ніхто не може того дуба зрубати.

Почув про те козак Мамарига й каже:

— Що ж, спробуємо зрубати!

Поїхав він до королівського палацу та й оповістився, що приїхав, мовляв, дуба рубати. Вийшов до нього король.

— Хто такий? — питає.

— Я,— каже,— козак Мамарига, можу тобі скарб з-під дуба дістати.

— Ну,— король каже,— як дуба зрубаєш і скарб дістанеш, то я тобі півкоролівства відпишу і дочку мою, королівну, за тебе віддам. Та як не зробиш за ніч — твоя голова з пліч!

От настала ніч, козак Мамарига пішов до того дуба, розшморгнув торбинку-дротянку:

— Торбиночко-дротяночко, зрубай дуба, коріння викорчуй, скарб дістань!

Тут вийшли з торбинки слуги, взялися до роботи. А козак Мамарига ліг собі осторонь і спочиває. Ще й півночі не пройшло, а вже дуб зрубаний, коріння викорчуване і скарб витягнений. А слуги знов у торбинці поховалися.

Королю не спиться, не терпиться. Встав удосвіта, вийшов на ганок та так і оторопів: нема в дворі дуба — вже зрубаний, а там, де він стояв,— тільки яма глибока, і стоять край тої ями великі скрині ковані, а в них золото, самоцвіти — скарб незліченний.

Прокидається тут козак Мамарига, підходить до ганку.

— Ось,— каже,— давно вже все зроблено!

— Справді, зроблено,— каже король.— Бери тепер за себе мою дочку!

А королівна вередує, не хоче:

— Чого це я маю за простого козака йти?

— Нічого не вдієш,— каже король,— треба йти.

Взялися тут весілля гуляти. Вже й відгуляли. Відписує король козакові Мамаризі півкоролівства. А козак Мамарига каже:

— Що мені півкоролівства?! У вас королівство мале, відпишіть мені все, а половини я не хочу!

— Не хочеш, то твоя воля,— каже король,— а тільки другої половини я не дам!

Виводить тоді козак Мамарига із конюшні свого коня Гивера, бере жінку за руку.

— Бувайте здорові,— каже.— Коли не хочете відписувати усього королівства, так я поїду з жінкою в іншу землю.

Сідає на коня і жінку саджає.

— Як тебе нести?— питає кінь Гивер.

— Неси поверх дерева!

Поніс кінь Гивер, тільки курява звилася. Несе добу, несе другу, заніс аж до Чорного моря. Помчав понад Чорним морем — вже й землі ніде навколо не видно, скрізь тільки хвилі ходять. Коли ось — камінь серед моря. Спустилися вони на той камінь відпочити. Козак Мамарига здіймає з плеча торбу-волосянку.

— Торбочко-волосяночко, дай нам їсти й пити!

Тут стіл враз де не взявся: наїдки, напитки на столі, що королівна й у свого батька таких не бачила. Напилися, наїлися.

— Торбочко-волосяночко, уберись!

Все й прибралося вмить, не стало нічого. Полягали тоді вони на камені спати. Він заснув міцно, а вона тишком-нишком встала, торбинки обидві заховала та до коня Гивера. Тільки ногу в стремено поставила, а кінь одразу й питає:

— Куди тебе нести?

— Неси,— каже,— до мого батька!

І поніс її кінь — тільки й бачили!

Виспався козак Мамарига, прокинувся, коли дивиться — нема ні коня, ні жінки, ні торбинки-волосянки, ані дротянки. Тільки чоботи лежать.

— Е,— каже він,— як чоботи тут, то ще козак Мамарига не загине!

Узув чоботи та й пішов поверх води. Ішов, ішов, аж дві доби, перейшов через море. Іде далі суходолом. Схотілося йому їсти. Бачить — стоїть кущ вишневий із ягодами. Козак Мамарига ягодку вирвав, кинув у рот — і враз виріс у нього на голові величезний ріг. Вирвав другу ягідку, кинув у рот — виріс другий ріг.

— Гай-гай,— каже він,— як же мені з такими рогами жити?!

Коли дивиться — стоїть другий кущ, і на цьому теж ягід рясно.

— А що,— каже,— може, й ці покуштувати? Вже ж гірше не буде.

Вирвав з того куща ягідку, з'їв — і спав один ріг. Вирвав другу, з'їв — другий ріг спав. Нарвав він тоді ягід із того й з того куща та й пішов у те королівство, де була його жінка.

Як став підходити, сяк-так перевбрався, щоб не впізнали, й пішов до королівського ганку. Гукає:

— По ягоди!

Королівна почула, посилає служницю:

— Піди,— каже,— подивись, що воно за ягоди. У нас ще цвітуть, а десь, видно, вже поспіли.

Служниця вийшла, питає:

— Чи добрі ягоди та чи дорогі?

— Дорогі та добрі.

— Почому?

— По срібному карбованцю ягідка!

Служниця пішла, розповіла королівні. Королівна дала їй карбованців півсотні.

— На,— каже,— купи мені тих ягід.

Козак Мамарига гроші взяв, ягоди віддав, а сам геть подався. От бере королівна ягідку й кидає в рот, та відразу й другу, теж в рот,— і раптом виросли в неї на голові два величезні роги. Кинулася королівна до дзеркала, глянула — та як закричить з переляку! Збіглися слуги, прибіг король, жахнувся.

— Що це таке? Що ти їла?

А вона плаче й про ягоди розповідає.

— Не може того бути,— каже король,— щоб від ягід таке сталося. Ану, де ті ягоди?

Взяв та й вкинув і собі в рот ягоди. Тут зразу й в нього роги виросли! Злякався король, розгнівався, наказав швидше бігти та схопити того чоловіка, що ягоди продавав. Побігли солдати, шукали, нікого не знайшли. Що ж тепер робити? Як королю й королівні з такими рогами жити?!

Скликає король лікарів та знахарів, щоб оті роги зігнати. Поз'їжджалися лікарі та знахарі з усього королівства. Подивились-подивились, нічого не зроблять, не спадають роги! Посилає король гінців по чужих землях, оголошує: хто зможе роги зігнати, тому він усе своє королівство відпише, аби тільки йому з дочкою такої бридоти позбутися. Поприїздили лікарі і з чужих земель, як не мудрували, чим там не мазали — нічого не вдіють...

Королівна плаче-розливається, король лютує, а народ глузує та бурить: «Нащо нам король із рогами? Не хочемо такого короля!»

От приходить козак Мамарига до короля.

— Добридень,— каже,— тестенько, може, я вам допоможу?

— Ой зятенько, допоможи! — каже король.— Відпишу тобі все королівство, аби такого лиха позбутися!

— Гаразд! — каже козак Мамарига і дає йому дві ягідки з того другого куща. Тільки проковтнув їх король — вмить роги спали. А королівна плаче, благає:

— Чоловіче мій любий, дай же й мені!

— Ні,— він каже,— тобі не дам. Де ти мого коня Гивера діла?

— Живий твій кінь, у стайні стоїть. Пожалій мене, дай ягідку!

— А торбинки, волосянка та дротянка, де?

— Цілі твої торбинки, в спальні на гвіздку висять. Порятуй мене!

— А не будеш більше мене кидати?

— Не буду до віку вічного!

Тут бере він ягідку і кидає їй у рот — враз один ріг спав. Вкинув другу — другий ріг спав. І стала королівна така, як і була.

— Ну, дивись, щоб ти знала, як чоловіка шанувати!

Почали вони тут радіти... Відписав король козакові Мамаризі усе королівство, і живуть в тому королівстві всі багаті та щасливі: торбинка-волосянка кожному їсти-пити дає, а дротянка будь-яку роботу робить.

Про мужицького сина

Жив собі мужичок бідно-пребідно. Було в нього шестеро дітей. Не мав він їх ні чим годувати, ні в що вбрати. Як старшому хлопцеві виповнилося п'ятнадцять років, він сказав татові:

— Я піду кудись у найми.

Тато спочатку не хотів його відпускати. А потому подумав і сказав:

— Іди, синку.

Пішов хлопець. Плечі в нього були голі, сонце пекло. Переходив він ліс та й сів спочити під великим дубом. Дивиться, у траві щось блищить. Піднімає — годинник кишеньковий. Хлопець не знав, як його завести, бо він ніколи його не мав і навіть не бачив. Покрутив він ключик, годинник відчинився, і з нього вийшов чоловік.

— Чого хочеш, Іване? — спитав той чоловік.

— Мені дуже хочеться їсти.

— Все буде.

І чоловіка не стало. А перед хлопцем з'явилася яка хочете їжа. Наївся він, сидить і дивиться на годинник. Та й знов почав його покручувати. Відчинився годинник, і знов з'явився той чоловік.

— Чого хочеш, Іване?

— Мені треба одягтися.

Чоловіка не стало, а перед хлопцем з'явилася дорога одежа. Одягся він у ту одежу, поклав годинник у кишеню і пішов у столичне місто.

У столичному місті цареві треба було садівника для догляду за квітами. Прийшов хлопець до царя та й просить, щоб узяти його.

— Добре,— каже цар.— Але щоб ти був такий, як мій старий садівник. Він помер, а другого такого я знайти не можу.

— Я буду кращий від того, що помер,— сказав хлопець.

— А як тебе звати?

— Мене звати Іваном.

Цар повів його в сад і показав квіти.

— Як будеш їх так доглядати, щоб моїй дочці сподобалося, то я тобі велику нагороду дам.

Коли цар ліг спати, хлопець покрутив ключик. Годинник відчинився, і з'явився той самий чоловік.

— Чого хочеш, Іване?

— Мені треба, щоб квіти в царя були такі пахучі, яких ще ніколи не було.

— Лягай спати, а на ранок усе буде.

Зайшла рано в сад царева дочка, подивилася на квіти, зірвала кілька і побігла до царя.

— Тату, ми знайшли доброго садівника. Дивіться, які файні та пахучі квіти.

І полюбила царева дочка того хлопця.

На другий вечір Іван покрутив годинник. З'явився чоловік. Іван йому каже:

— Мені треба, щоб квіти були такі блискучі, як золото.

— Все буде, як ти хочеш,— сказав чоловік.

На другий день вийшла царева дочка в сад, подивилася на квіти і ще більше полюбила Івана. А на третій день Іван знову покрутив годинник. І знову з'явився чоловік.

— Чого хочеш, Іване?

— Треба, щоб за ніч деревс зацвіло різним цвітом, щоб квіти на дереві гарний запах мали і як сонце сіяли.

— Все буде, лягай спати.

На ранок цар прокинувся, глянув у вікно, а від квітів на дереві зоря б'є. Цар подумав, що палац горить. Вибіг надвір, глянув, а то дерево так сіяє. А царська дочка вийшла в сад, взяла Івана за руку й каже:

— Тату, я ні за кого заміж не піду, тільки за Івана.

А вона була вже заручена з міністровим сином. Той міністр був віщуном. Що де робилося на світі, він усе знав.

Цар запитує міністра:

— Що будемо робити? Дочка сказала, що лиш за Івана піде заміж.

А міністр каже:

— Я все знаю, що де на світі робиться, а звідки цей хлопець, не знаю. Але ми дамо йому такий наказ, що він його не виконає. Скажемо йому, щоб ця гора була до дня розрівняна, зорана і щоб була посіяна на ній пшениця. І щоб була вона в ріст чоловіка і вже зріла. А як не виконає він цього, то ми його знищимо.

Іван покрутив ключик, годинник відчинився, з'явився чоловік. А Іван каже:

— Біда. Дуже важке завдання дав цар. Не годні ми виконати його.

Та й розказав, що треба зробити.

— Ти лягай спати, а на ранок усе буде готове,— сказав чоловік.

Встає рано цар. Гори нема, а там, де була гора, стоїть зріла пшениця в людський ріст. Цар викликав міністра й сказав:

— Все виконано. Що будемо далі робити?

— Дамо йому друге завдання. Ця пшениця має бути зжата, змолочена, а на стерні збудовані пекарня й млин. І щоб завтра намолотити муки й напекти хліба стільки, щоб прогодувати все місто.

Іван покрутив ключик, з'явився чоловік, і сказав Іван, яке завдання дав цар.

— Лягай спати,— сказав чоловік з годинника,— все буде, як ти сказав. Раненько прийдеш і понесеш цареві найкращу хлібину.

Рано поніс Іван цареві хліб. А коло тої пекарні не можна

було пройти, стільки людей стояло за хлібом. Смачний був хліб.

Цар викликав міністра і сказав:

— Виконано і цей наказ.

— То дамо третє завдання,— сказав міністр.— Як виконає, то більше нам робити нічого. Най він коло цього млина поставить п'ятдесятиповерховий палац. І від того палацу до ващого має бути скляна соша, обсаджена деревами. Родючими і різними. А не зробить цього Іван — голову зняти.

Іван покрутив ключик, з'явився чоловік.

— Біда, ще трудніше маємо завдання.

І розказав Іван, яке то завдання.

— Не журись. Лягай спати, на ранок усе буде гаразд.

Встав Іван рано. Палац готовий, скляна соша готова, по боках соші — дерева, і всі родючі. Іван узяв мітлу та й підмітає ту сошу. Цар вийшов, прийшов скляною сошею, підійшов до Івана і сказав:

— Іване, ти будеш моїм зятем. Будемо робити весілля.

Оженився Іван з царевою дочкою. Прожили вони з місяць. А міністрів син побачив, що вони так добре живуть, і, коли Іван пішов на полювання, підходить до його жінки.

— Ти знаєш, за кого вийшла заміж?

— Знаю, я вийшла за бідняка.

— Це не простий бідняк, це нечиста сила. Ти ж бачиш, у світі таке не годен ніхто зробити, як він робить. Тільки нечиста сила усе може. Як він прийде з полювання, спитай його: «Звідки ти?»

Іван прийшов з полювання, жінка й питає:

— Звідки ти?

— Я — син одного бідняка.

— А як же ти можеш творити такі чудеса?

Він і розказує їй усю правду:

— Це не я творю. У мене є такий годинник. Як покручу ключик, з'являється переді мною чоловік. Що лиш попрошу, він усе зробить.

Витягнув Іван годинник, покрутив ключик — і з'явився чоловік.

— Чого тобі треба?

— Щоб тут зараз був стіл, і на ньому все, що я хочу їсти.

Годинник закрився, а чоловік щез. Перед ними з'явився стіл і їсти — що хто хоче.

— Отак усе робить мій вірний слуга,— сказав Іван.

На другий день пішов Іван на полювання. А міністрів син прийшов до царевої дочки, і вона розказала йому всю правду. Міністрів син каже:

— Замов такий самий годинник і підміни йому: той забери, а другий поклади.

Прийшов царський зять з полювання, а годинник уже підмінений. А справжній годинник забрав міністрів син, покрутив ключик, і перед ним з'явився чоловік.

— Чого хочеш? — запитує.

— Я хочу, щоб цей п'ятдесятиповерховий дім, скляну сошу і все дерево занесло туди, де місяць не світить і сонце не гріє.

— Все буде зроблено,— сказав чоловік із годинника.

І той дім, і скляну сошу, і міністрового сина з Івановою жінкою занесло на найвищу гору, в таку печеру, де місяць не світить і сонце не гріє. А Іван лишився на стерні, такий обірваний, як і був.

Цар вийшов, подивився: і скляної сошi нема, і того палацу нема. Дивиться цар — спить Іван на стерні обірваний. Розбудив цар Івана та й питає:

— Що сталося?

— Я сам не знаю.

Витягає Іван з кишені годинник, крутить ключик, а годинник не відчиняється, і ніхто не з'являється.

— Ваша,— каже,— дочка, моя жінка, обманула мене, підмінила годинник: чарівний взяла, а простий поклала.

— Моя дочка повелася погано. Вона втікла з міністровим сином. Але ти не журися. Йди вибирай собі найкрасивішу з моїх дочок і таки будеш моїм зятем.

— Нічо' я не хочу, тільки йду світом шукати їх.

І пішов Іван світом. Ішов він горами, долинами. І знайшов у однім лісі хатку. Заходить у хатку, а там сидить бабуся.

— Добрий день, бабусю, хто ви?

— Доброго здоров'я. Я — сестра Місяця.

— А чи не знає ваш брат, де знаходяться п'ятдесятиповерховий палац і скляна сошa? В тім палаці живе царева дочка з міністровим сином.

— Запитаю брата. Як знає, то скаже.

Запитала вона Місяця, а той каже:

— Не знаю.

Попрощався Іван з бабусею і пішов далі. Ішов, ішов та й знов знайшов хатку в лісі. Заходить у хатку, а там бабуся.

— Добрий день, бабусю, хто ви будете?

— Я — сестра Сонця.

— А чи не знає ваш брат Сонце, де п'ятдесятиповерховий палац і скляна сошa? Там живе міністрів син з моєю жінкою.

— Мій брат цього не знає,— сказала бабуся, коли запитала у Сонця.

Не могли Місяць і Сонце знати, де той палац, бо не світили вони туди.

Попрощався Іван з бабусею, вийшов та й іде далі. Не знає-мо, довго чи коротко він ішов. І знов з'являється перед ним у лісі хатка. Заходить у хатку, а там бабуся.

— Добрий день, бабусю, чи не знаєте ви, де знаходяться п'ятдесятиповерховий дім і скляна сошa? Там живе міністрів син з моєю жінкою.

— Я не знаю, але запитаю своїх братів. Мої брати — штири вітри.

Коли прилетіли додому вітри, бабуся розпитала їх, де знаходяться п'ятдесятиповерховий будинок і скляна сошa. Північний Вітер сказав:

— Я знаю де, але то дуже далеко.

А Іван каже:

— Я з трудом не рахуюсь, бо я бідняцький син і звичний до всього. Буду йти, скільки треба.

І розказав йому Північний Вітер, як туди йти. Браття вітри і бабуся побажали Іванові щасливої дороги, і він пішов.

Довго йшов Іван, і не стало ні грошей, ні їди. Трапився йому по дорозі дім. Заходить він у той дім, а там Баба Яга. А в неї — три дочки. І дуже гарні. Іван питається:

— Бабусю, у вас нема для мене якоїсь роботи?

— У мене тільки одна робота,— сказала баба,— пасти мою кобилу. Пасти треба три ночі. Як ніхто не вкраде її, то дам тобі, що захочеш.

І він погодився.

Іде Іван першу ніч пасти кобилу. А бабині дочки полюбили Івана і хотіли допомогти йому. Вони підійшли і сказали Іванові:

— Добре стережи, бо наша мама сама вкраде в тебе кобилу.

Першу ніч не заснув Іван ні на волосинку. На ранок прийшла баба, подякувала Іванові й узяла кобилу.

На другу ніч знов жене Іван кобилу. А дочки кажуть:

— Дивись, Іване, цієї ночі тобі буде тяжче.

І знов не спав Іван. Так пропас щасливо і другу ніч. Прийшла баба рано, подякувала Іванові і знов забрала кобилу.

На третій вечір дочки сказали Іванові:

— Ця ніч буде для тебе найтяжча, бо буде наша мама насилати на тебе сон. Не спи, Іване.

Тяжко прийшлося Іванові. Дуже хотілося спати. Але він не заснув і так стеріг кобилу, що ніхто її не вкрав. Прийшла баба, подякувала Іванові, забрала кобилу і сказала:

— Зараз буде плата.

А бабина старша дочка підбігла до Івана і тихо сказала:

— Іване, не бери ні золота, ні грошей, тільки скажи, най вона тобі плюне в писок.

Баба закликала Івана.

— Що хочеш за роботу? Золото, гроші — все, що хочеш, даю.

— Бабусю, я нічого від вас не хочу, тільки плюньте мені в писок.

— Ти що, дурний? — крикнула баба.— Вийди з хати й подумай.

Іван вийшов з хати, а середня дочка підбігла й сказала:

— Не слухай, Іване, нічого, тільки хай наша мама плюне тобі в писок.

Закликає баба Івана.

— Ну що, Іване, подумав? Скільки тобі грошей дати?

— Я вам сказав: нічого від вас не хочу, тільки плюньте мені в писок.

Баба знов прогнала його з хати.

— Іди подумай!

Вийшов він, а найменша дочка підбігла та й каже:

— Не погоджуйся ні на які гроші, тільки най вона тобі плюне в писок. А як не схоче плюнути, то ти заклени її. Скажи так: «Най Бог звидить і вам заплатить, що я так пас вам три ночі кобилу, а ви мені не хочете заплатити».

Закликає баба Івана:

— Ну, подумав ти вже? Скільки грошей дати?

— Нічого я не хочу, тільки плюньте мені в писок.

— Не плюну.

— Як не хочете плюнути, то най Бог звидить і вам заплатить, що я так тяжко три ночі пас вашу кобилу, а ви мені не хочете заплатити.

Відтворив Іван двері і хотів виходити.

— Іване, вернися! — крикнула баба.— Не заклинай мене так тяжко. Відкривай писок.

Та й плюнула йому в писок і сказала:

— Щаслива путь, Іване!

Бабині дочки підійшли й сказали:

— Тепер ти щасливий, Іване. Чим схочеш стати, тим і зробишся. Схочеш стати собакою, станеш собакою, схочеш птахом, то й птахом станеш.

Вийшов Іван на дорогу і подумав собі: «Спробую, що то буде. Хочу стати орлом». І став він орлом. І полетів.

Летів він, летів, і знайшов, що шукав: і п'ятдесятиповерховий дім, і міністрового сина та свою жінку.

А міністровому синові якраз тоді поїли миші костюм. Почув про це Іван і перекинувся з орла на кота. Вікно в міністрового сина було відтворене. Котик скочив на підвіконня і зачав нявкати. Міністрового сина не було дома, лиш Іванова жінка. Намазала вона маслом шматок хліба і поклала котові. Полизав котик той хліб, скочив з вікна і пішов у ліс.

Прийшов міністрів син, а жінка й розповідає про кота.

— Чого ж ти його не зловила та не заперла в кімнаті? Хіба не знаєш, що в нас миші костюм поїли?

— Може, він ще прийде.

Сідають вони обоє вечеряти. Та й їдять картоплю зі сметаною. А котик раз! — та й на вікно скочив.

— Ади, знов котик,— каже царева дочка. Та закликала котика в кімнату, дала йому їсти. Котик сів на стільчик і замуркоче собі. А миша якраз вийшла з-під шафи. Котик скочив та й зловив ту мишу. І забіг з нею під шафу. Та й не задушив її, а пустив під шафою і знов скочив на стільчик. Міністрів син аж у долоні плеще, що такий котик гарний прийшов. А та сама миша знов вибігла. Котик скочив і знов зловив. І знову пустив під шафою.

— Хороший котик,— каже міністрів син.— Будемо його годувати, щоб він від нас нікуди не йшов.

Котик заліз на піч, муркоче і на міністрового сина поглядає. Де він годинник покладе?

Міністрів син роздягається, лягає спати, а годинник кладе собі в писок. І світло каже не гасити. («Може, котик ще зловить мишу».) Котик задумався. Як же взяти годинник? А миша вилізла з-під шафи та й каже йому тихенько:

— Не журися, я тобі допоможу. Ти будь напоготові.

Та вилізла на стіл, вмочила хвостик у сметану, підлізла до міністрового сина і помастила йому хвостиком губи. Прокинувся він та як глянув, що то миша йому писок помастила, то забув про годинник і плюнув на підлогу. А годинник і вилетів з писка. Котик ухопив годинник та й у вікно. Міністрів син був сонний. Він зразу заснув і не подумав про годинник.

А Іван перекинувся з котика на бідняцького сина. Та покрутив ключик, з'явився перед ним чоловік.

— Чого хочеш? — запитує.

— Я хочу, щоб цей дім і ця соша були перенесені туди, де вони були.

— Все буде виконано.

І за одну хвилину все опинилося коло царського палацу. Цар вийшов, побачив це і дуже врадувався. А Іван проходжається по скляній соші. Цар підійшов до Івана.

— Любий зятю мій! Де той пес, міністрів син?

Та вивів молодого коня, котрий мав три роки, наказав прив'язати міністрового сина до хвоста і пустити того коня в поле.

А Іван простив своїй жінці, і стали вони жити дружно й весело. Вони повинні жити й тепер, як ще не повмирали. А хто хоче знати, чи вони ще живуть, може поїхати й подивитися.

Вам казка, а нам бубликів в'язка.

Про того чоловіка, що Бог йому подарував столик, козу і бубончики

Був собі чоловік, да такий бідний, що не тільки в будень, а й у свято не було чого їсти, а сім'я така велика, що і не в кожного багатого така буває: дітей, може, з десятеро, да все такі, як комашня,— дрібненькі; тільки настачай грошей, да купуй хліба, да годуй їх; а тут-то й купило притупило! [1] От той чоловік купував хліб, купував, а далі, як не стало грошей, пішов він до сусіда, щоб позичив жита, дак і в того обмаль було. От чоловік і каже:

— Будь ласкав, чоловіче добрий, дай хоч на один, на два хліба чого-небудь, поки я розстараюсь на грошенята та куплю собі, а то як не даси, на твоїй душі гріх буде: вся моя сім'я з голоду помре.

От той сусід дав йому коряк [2] жита; той подякував, узяв і пішов до млина, щоб його змолоть. Змолов те борошно, іде назад, несе його в приполі та й думає: «Господи, Боже милосердний, змилуйся наді мною грішним і пошли мені щастя при моїй лихій годині! Коли б я найшов тепер хоч карбованців два-три, і того б було з мене: все б таки не дав сім'ї своїй з голоду пропасти! Що ж тут цього борошна, що я сьогодні позичив та змолов? І на один хліб не стане».

Розкрив він полу да й хотів подивиться, чи справді-таки і на один хліб не стане, а вітер як схопиться, як подме, так те борошно й вилетіло із приполу — тільки пола сива осталась. Став той чоловік да й думає: «Туди к бісовому батьку! То хоч борошна трохи та все-таки було, а тепер ні пилинки не осталось. Що ж я тепер буду робити на світі Божому? Що ж мені дома жінка та діти скажуть, як я в хату прийду? Треба йти вітра позивать, може, чи не вернеться хоч те борошно, що вітер забрав, то все-таки буде хоч на раз перекусить жінці та діткам».

Так-то надумався собі да й пішов позивать вітра. Йде та

[1] Купило притупило — немає за що купувати.

[2] Коряк — корець.

й іде, йде та й іде, аж дивиться — стоїть дід на дорозі, да такий старий да сивий, як молоко (а то був Бог у чоловічому образі). Питає його:

— Здоров, чоловіче, а куди тебе Бог несе?

— Йду,— каже,— позивать вітра.

— За що ж ти його будеш позивать?

— Да за те, що він мені муку розвіяв. У мене в приполі було трошки муки, думав, понесу додому, то буде-таки перекусить жінці та діткам, поки роздобуду більше, дак я розкрив приполу, дивлюсь на те борошно, чи багато-то там його, а він роздув — і пилинки в приполі не осталось. Дак я оце йду позивать: може, як-небудь, чи не одпозиваю своє.

— Не одпозиваєш, чоловіче, ти й вітра не найдеш. Лучче вернись додому, та на тобі ось цей столик, то буде з тебе і з твоїх діточок до самої смерті. Тільки як треба тобі буде чого-небудь з'їсти або випить, то скажи тільки: «Столичок, столичок, розвернись, бо я хочу їсти й пить», то він розвернеться, на ньому буде усе стоять, що тобі завгодно буде з'їсти, чого захочеш. Як нап'єшся, наїсишся, скажеш знову: «Столик, столичок, закрийсь»,— то він закриється.

От той чоловік взяв столичок, подякував тому дідові і пішов собі додому. Йде та йде, йде та йде, так уже, сердешний, поспішає, щоб принести його скоріш додому да нагодувать жінку і діточок. Уже так утомився й підтоптався, що ледве ноги за собою волочить, аж застигає його на дорозі ніч,— треба зайти до шинкаря переночувать. От зайшов він до того шинкаря в шинок переночувать, сів собі на лаві, захотілось йому їсти. «Столичок, столичок,— каже,— розвернись». Той столичок розвернувся, а на ньому й горілка, і мед, і вино, і всяка страва,— чого тільки душа забажає, те й є. От він наївся-напився, згорнув той столик, поставив під стіною, а сам ліг і спить,— звісно, як дорожній чоловік,— кріпко спить, а шинкар бачив, що в того чоловіка да такий столик, і підкрався тихенько, поставив свій, такий самий, а той взяв і заховав.

Уранці прокинувсь той чоловік, узяв на плечі столик і пішов додому. І не снідав, думав: «Нехай уже разом з жінкою та з дітками поснідаю в гурті».

Приносить він той столик додому, поставив посеред хати і каже:

— Ну, тепер, жінко, не будемо бідкатися за хлібом до

самої смерті; буде й нам, буде й дітям нашим, буде й внукам ще й правнукам нашим останеться!

— А що там, чоловіче,— питає жінка,— може, гроші найшов?

— Та не питай уже, що знайшов те і знайшов, що Бог дав, то тей й є. Збирай лишень скоріш дітей, нехай вони стають кругом цього столика, будемо снідать. Бо хоч уже й під обід береться, а я знаю добре, що ще ви й не снідали.

— А що ж би ми снідали? Хіба ти не знаєш, що й шматочка хліба в хаті не покинув.

— Та ну, уже, ну! Годі, іди ось сюди, до цього столика. Діти, ставайте кругом!

Діти поставали кругом, жінка теж сіла; а він і каже:

— Столичок, столичок розвернись!

Не розвертається столичок. Він знову:

— Столичок, столичок, розвернись!

Не розвертається той столичок! Він взяв сокиру, порубав той столичок і пішов із хати, пішов знову вітра позивать.

— Тьфу на твою голову! — каже жінка, як він вийшов з хати.— Чи він здурів на старість, так ще ж бо не пора: ще й сорока год нема. Може, це йому який-небудь злий чоловік так поробив?

Вибігла жінка з хати:

— Чоловіче, чоловіче, вернись, вернись!..

Кликала, кликала — нема! Не знать, де й дівся! А він пішов знову позивать вітра за ту муку. Йде та йде, аж дивиться — стоїть над дорогою, на тім самім місці, дід да такий же то сивий, такий сивий, як молоко, да вже не той, що тоді він стрів (а й це був Бог, тільки другий образ прийняв):

— Здорові були, дідусю!

— Доброго здоров'я, сину! А куди ти йдеш?

— Да йду оце позивать вітра за борошно: розсипав в мене останнє борошно, на хазяйстві вже й пилиночки не осталось. Через його моя сім'я голодує. Дак я оце йду позивать його; може, чи не одпозиваю хоть своє.

— Шкода, чоловіче, не найдеш ти вітра. Лучче на тобі оцю козу да йди додому. Як треба тобі буде грошей, то тільки скажи: «Коза, коза, розсипся!» То з неї так гроші і посиплються, да самісінькі червінці.

Ото той чоловік узяв козу, подякував діду і пішов додому. Йде та й думає собі дорогою: «Спасибі Богу милосердно-

му, що хоч послав мені вдруге дідуся такого, що не жалує свого добра для мене: подарував козу, а грошей у мене тепер скільки буде! Господи! Щодня буду загадувать, щоб коза розсипалась грошима».

Ото веде уже ту козу додому та радіє, так поспішає додому до жінки і діточок, коли знов його ніч застигла; зайшов він знову до того шинкаря на ніч. От він зайшов у хату, ліг сам на лаві, а козу прив'язав коло себе. От ліг спать — да сон не бере його. Все йому з думки не йде, як то він до жінки прийде з козою і загадає їй розсипаться золотом, самими червінцями. Захотілось йому, бідному, їсти, а грошей нема і копійки з собою; встав він з лави, чи там де він спав, і каже до своєї кози:

— Коза, коза розсипся!

Коза розсипалась грошима; він узяв, скільки там йому треба було, купив у шинкаря оселедця чи, може, чехоню, не знаю; повечеряв як слід і ліг спать, а коза стоїть у головах прив'язана. А шинкар побачив, що така то коза в того чоловіка, да й каже до своєї жінки:

— Дивись, яка коза в цього чоловіка, треба козу вкрасти.

Як заснув той чоловік, шинкар підкрався, одв'язав козу, прив'язав свою таку саму й ліг спать. Вранці той чоловік встає, бере козу і йде додому. Приходить додому і каже:

— Ну, тепер, жінко, не журись: буде що їсти — буде й нам, буде й дітям нашим ще й правнукам зостанеться.

— Годі тобі, чоловіче, казати чортзна-що! Оце, мабуть, другий стіл буде.

— Мовчи, жінко, не будь така горлата, прошу тебе. Ти тільки стань та дивись, що то з цієї кози буде. Коза, коза, розсипся!

А коза стоїть да кричить:

— Не мене, не мене! — і не розсипається.

Він знову:

— Коза, коза, розсипся!

Не розсипається. Розсердився він. Зарізав ту козу, а сам пішов знову позивать вітра. І знов зустрів діда на дорозі, ще старішого; такий білий, такий білий, як сніг.

— Здорові будьте, дідусю!

— Доброго здоров'я, небоже, а куди ти йдеш?

— Іду вітра позивать за борошно: останнє борошно мені розвіяв, в господі і пилинки не осталось, сім'я з голоду вмирає. Дак я оце йду позивать, може, чи не одпозиваю хоч своє.

— Шкода, чоловіче. Що вітер забрав, те й пропало. Лучче на тобі оці бубончики та вертайсь додому.

Забрав той чоловік бубончики і пішов додому. На дорозі знову зайшов до того шинкаря ночувать. Зайшов у хату, ліг на лаві одпочивать, а бубончики повісив коло себе на кілочку. А шинкар уночі ті бубончики узяв, а свої повісив. Уранці той чоловік встає — захотілось йому поснідать, а він думав, що й до бубончиків треба так приговорювать, як до стола і до кози, то й вони дадуть їсти й пити,— то й каже:

— Бубончики, бубончики, розверніться.

Тії бубончики, що в нього над головою висять, і не думають розвертатися, а тії, що в шинкаря були, як розвернулись, як зачали шинкаря бить по голові та по спині, так він уже кричить:

— Рятуй, рятуй мене, чоловіче, я тобі верну і столик, і козу, тільки забери собі од мене ції бубончики!

От той чоловік забрав бубончики, козу, столик і пішов до жінки, а тоді саме празники наставали.

— Ну, тепер,— каже,— жінко, будем на Великдень їсти да пить — слава Богу милосердному, що є столик! Столик, розвернись!

Столик розвернувся, а на ньому всього, всього, чого тільки душа забажає! От він ще до кози каже:

— Коза, коза, розсипся!

Коза так і насипала грошей, да самих червінців, такі блискучі, що аж горять, аж у хаті так і сяє! Жінка, діти позлазили з печі, поставали кругом того стола та дивуються — що воно за столик і коза такі. От настав празник; гроші є, з'їсти є що, а одежини — ні в жінки, ні в дітей, ні в самого чоловіка нема такої, щоб можна було піти між люди. Уранці задзвонили до церкви, устав той чоловік, хотів одягтися в те, що Бог дав, да піти до церкви помолиться, кинувсь, хотів було засвітити, дак і огню нема в хаті, а тут на Великдень і позичать не годиться; став він коло вікна да й думає. Коли дивиться — аж перед хатою, на горбочку, хтось кладе огонь. Пішов він — аж то дід.

— Христос воскрес, діду, будьте здорові, з празником!

— Воістину. Спасибі, сину, будь здоров!

— Чи не можна у вас, дідусю, взять головешки, хоч воно сьогодні такий день, що й не годиться позичать огню, та нічого робить, Бог простить, коли вже так трапилось! У мене в господі огню нема, чи ви чули таке?

— Держи, сину, припіл: я тобі насиплю жару.

— Прогорить пола, дідусю!

— Та ні, сину, не прогорить, держи припіл: я тобі насиплю; да гляди неси да не заглядай в припіл, аж поки не прийдеш до господи.

От той чоловік загорнув той жар у полу і пішов додому. Коли дивиться в хаті, аж то не огонь, а червінці! А тут уже розвиднілось надворі і огню не треба. Пішов той чоловік до церкви, помолився Богу, вернувся додому, пообідав з жінкою да з дітками і посилає їх гулять.

— Нате ж,— каже,— вам, діточки, хоч по червінцю, коли крашанок нема, будете й цим забавлятися.

Діти забрали гроші й пішли: коли дивляться,— аж батькового брата діти, а їх би то вже дядька, гуляють. Посідали на вулиці проти сонечка да й граються крашанками. От вони прийшли до них да й кажуть:

— Дайте нам крашанку.

А вони й питають:

— Хіба вам мати не давала сьогодні крашанок?

— Ні,— кажуть,— не давала, бо в нас нема!

— А що ж вам мати давала сьогодні?

— Мати дала сьогодні сорочки біленькі, а батько ось що.

Да й показує червінця. А тії діти були розумніші да й кажуть:

— Дай же нам той шажок, то ми тоді дамо крашанку.

Діти дурні — взяли пооддавали свої червінці, а крашанки забрали та ще й радіють, що і в них є таке саме, як у других дітей. А тії діти забрали гроші да й понесли своєму батьку.

— Де ви, діти, взяли грошей?

— Да це, тату, ми попродали свої крашанки.

— Кому ж ви попродали?

— Дядьковим дітям.

— Давайте сюди їх.

Діти пооддавали, взяли ще по крашанці і пішли гулять. А батько й думає: «Де ж це в мого брата гроші взялись, да ще золотії. Да і багато ж, мабуть, у нього є, коли дає дітям гуляться. Треба буде сьогодні покликать його з жінкою на

обід. Може, він скаже, де червінців набрав, то і я піду та візьму».

А він уже й так був багатий сильно і ніколи не кликав до себе свого бідного брата на обід. Ото прийшов брат, а він і питає:

— Де ти, брате, набрав червінців? Скажи мені, нехай і я хоч трохи поживлюсь.

— На перший день празника у мене в господі не було огню. Дак я став коло вікна да й дивлюсь — аж там, на горбочку, проти моєї хати огонь. Я й пішов, набрав, приношу додому, аж то не огонь, а червінці.

— Як дасть Бог дождать того самого дня, піду і я та наберу й собі.

Ото діждав він Великодня, стоїть цілу ніч надворі да дивиться, чи не горить огонь. Коли це світом так і загорілось на горбочку на тім, що брат казав. Він побіг скоріш, коли туди,— аж коло огню сидить дід.

— Христос воскрес, діду!

— Воістину воскрес.

— Позичте огню, діду!

— Нащо тобі огонь?

— Да нема чим в господі засвітить!

— Як нема? Дивись,— каже дід,— он твоя хата горить.

Той глянув, аж справді вся хата загорілась.

Про Марка Багатого І Василя Безрідного

Був собі один купець на ім'я Марко, а на прізвище Багатий. Він і справді багатий був, незліченні маєтки мав, а такий був скупий, що ніколи нікому не помагав, навіть старцеві зроду копійки не дав. Жив він утрьох із жінкою та з старою тіткою, що в хаті за наймичку була, всю хатню роботу справляла. А дітей у нього не було.

Одного року випала люта зима з великими морозами і сніговіями. І саме на різдвяну ніч таке надворі розходилося, що й світу не видно: мете, віє і мороз давить.

І постукались до Марка Багатого вночі три старці: старі, як світ, в подертих лахах, померзлі й змучені. Просяться переночувати, а Марко велить тітці гнати їх у шию. Не йдуть старці, просяться, кажуть, що до ранку померзнуть надворі, кажуть, що гріх у таку ніч людину з хати виганяти.

Розсердився Марко та й каже:

— Ну, як вони шукають захисту, то хай під ганком ночують, де собача буда була; другого притулку в моїй хаті їм не буде!

І звелів двері замкнути.

Полізли старці під ганок, а тітці Марко звелів у сінях лягти та прислухатися, щоб вони чого не накоїли.

Тремтить тітка в сінях від холоду, заснути не може і чує, як старці під ганком розмовляють.

— Спить Марко Багатий,— кажуть,— і навіть у сні над своїм багатством труситься. А того й не знає, що цієї ночі у нього в повітці народиться хлопець, що всі його маєтки посяде. Зватимуть того хлопця Василем, а прозиватимуть Безрідним.

Зрозуміла тітка, що то незвичайні старці, й до ранку просиділа в сінях, не ворухнувшись. А вранці розказала Марку, що вночі чула. Побіг Марко в повітку, а там мертва жінка лежить, від морозу задубіла, а коло неї — живий новонароджений хлопчик. Хотів його Марко зараз забити, так сусіди позбігались, не можна було при них.

І кажуть сусіди:

— Це тобі, Марко, Бог щастя послав! Мусиш цю дитину за сина взяти.

Він і думає: «Як відмовлюся, виросте хлопець на чиїхось руках та, може, й справді, моє майно посяде! А як візьму його собі, то якось прихитрюся із світу звести». Та й каже сусідам:

— Правду, людоньки, кажете! Беру хлопця за сина, а вас на хрестини прошу!

Загомоніли люди, що, видно, не такий вже Марко скаредний, як про нього говорено: А той няньок і мамок понаймав і пишні хрестини на Новий рік справив. Тільки як посилав дитину з кумами до хреста, то строго наказав кумам назвати хлопця, як-то самі схотять, тільки не Василем. А куми як прийшли до церкви, то й засперечались: одні кажуть — сказав Марко хлопця Василем назвати, а другі — ні, звелів Василем не називати.

А панотець і каже:

— Сьогодні святого Василія, годиться хлопця Василем назвати.

Та так і охрестив. Як вернулися куми і Марко довідався, яке хлопцеві ім'я дано, то мало не пропав від злості.

Минув місяць, і скликав Марко гостей на прощу в монастир їхати. Посідали в санки і поїхали глибокими снігами, лісовою дорогою. В задніх санях Марко з названим сином їхав і серед дороги викинув його в сніг, а сам на санках проїхав і стягнувся, ніби спить. Як приїхали, стали його будити і питати, де дитина поділась? А він волосся на собі, ніби з горя, рве, кричить:

— Це ж я заснув, а воно з саней випало!

Послали монахів дитину по сліду шукати, ті вернулись ні з чим. А ввечері чужі купці до монастиря заїхали і в кожухах малого Василя привезли. Розказують, що чудо бачили: серед снігів на галявинці трава росла; на траві голе дитя сиділо і квітками гралось, а кругом пташки літали і дитину забавляли. Люди й кажуть:

— На цьому хлопчику Божа ласка є. Бережи його, Марку!

А Марко аж зубами від злості скрегоче.

Минув рік. Василь підріс, і жінка Маркова його полюбила, а Марко ненавидить, тільки й думає, як хлопця зі світу звести.

Влітку сказав своїм, що будуть на море виїжджати. Поїхали та й стали на самому березі над кручею жить.

І знялася на морі буря велика; вдень лютувала, а на ніч ще дужче заревла. Як всі поснули, Марко взяв невелику бочку, посадив туди Василя, забив денце і кинув з кручі в морську хвилі; легко відіпхнув і сам спати пішов.

На ранок шукають — де хлопець? Жінка Маркова плаче, а він, про людські очі, теж журиться та на няньок грим.

— Шукайте дитину! — кричить.

Скільки не шукали, і сліду не знайшли. І вирішили, що хлопця цигани вкрали.

Минуло ще зо два роки, і несподівано у Марка Багатого народилася донька Настя. І така славна дівчина виросла з неї: добра, розумна, лицем гарна. Тішиться дочкою Марко,

ні в чому їй не відмовляє, а до других ще скупіший став, хоче великі маєтки Насті лишити.

Минув дівчині шістнадцятий рік, і захотіла вона в якийсь монастир приморський на прощу поїхати. Батько і вволив її волю. Приїхала туди, стали службу Божу в церкві слухати, а на крилосі молодий послушник так гарно співає! Настя з матір'ю і захотіли взнати, хто він і звідки. Стали ігумена питати, а той і каже:

— Вісімнадцять років тому знялась на морі буря велика. І показалось вночі нашим ченцям, що якийсь світ на морі видніється. Зійшли вони на берег — а по морю бочка пливе; на ній свічка горить. Страшні хвилі круг неї здіймаються, а вона спокійно до берега пливе, прямо ченцям у руки. В тій бочці малий хлопець був, не знали ми, чи він хрещений, та й охрестили його Василем, а прозвали Безрідним. Це він і є.

Як почув те Марко, то ніби йому хто ножа в серце встромив.

«Так не пропав Василь! І тепер у Насті моєї добро відбере! Не діжде!» — думає він і каже до ігумена:

— Полюбив я цього хлопця. Пустіть його з нами, я його купецької справи навчу, а як добрий буде, то й за зятя візьму.

Радіють монахи, що їхньому вихованцю таке щастя випало. А хлопець і сам радіє, бо дуже йому Настя сподобалась. Поїхав він до купця, став щиро працювати; тільки ніяк хазяїну не догодить: що б не зробив, то все тільки штурханці та лайку має. Покинув би він цю роботу, так уже вони з Настею полюбилися і обоє мріють, щоб одружитись.

Відкрилась Настя матері, а та Маркові сказала, просить дітей благословити. Викликав Марко Василя та й каже:

— Як хочеш моїм зятем стати, мусиш у далекі ліси на мої ливарні сходити і за сім років дохід звідти принести. Як це зробиш, одружу тебе з Настею.— Та й дав йому листа до прикажчика.

Збирається Василь в дорогу та так радіє: обіцяв хазяїн Настю за нього віддати! Взяв листа і пішов.

А до тих лісів не близький шлях був: з півроку йшов Василь степами та болотами, горами та нетрями. Та як зайшов уже до тих непрохідних лісів, де ливарні Маркові були, зустрів якогось діда. Той і питає:

— А куди ти, хлопче, йдеш?

— Ливарні Марка Багатого шукаю,— каже Василь.— Може, ви, дідусю, шлях мені покажете?

— А листа до прикажчика несеш? — питає дід.

— Несу,— каже хлопець.

— Дай його сюди!

Не посмів Василь відмовити, подав листа. Хукнув дід на нього,— печаті самі розкрились, він і каже:

— Ану, читай, що твій хазяїн пише!

А в листі стояло, що як прийде з цим листом Василь Безрідний, щоб його вкинули в найбільшу піч, де залізо вариться.

— Що ж мені робити? — питає Василь.

Хукнув дід удруге на лист, і той запечатався.

Каже старий хлопцеві:

— Іди з цим на ливарню і нічого не бійся. Тут уже все інакше написано.

І показав йому шлях.

Надвечір прийшов Василь на завод. Кругом здоровенні печі стоять, до червоного розпечені: в них залізо вариться. З високих димарів сажа і дим летять. Ковалі б'ють молотками, стукають так, що й люди глухнуть. Від жару всі голі ходять, у сажу позамащувані. Суще пекло!

Викликав Василь прикажчика, дав йому листа. Той прочитав і звелів хлопця добре нагодувати і вдягнути. А на другий день навантажив сім возів золотом та й каже:

— Це дохід з ливарні за сім років. Вези хазяїнові!

Як вернувся Василь з грішми додому, Марко з люті не знав, що робити. Запріг найкращого коня, за місяць на ливарнях був. Викликав прикажчика, питає, як смів Василю Безрідному гроші віддати?!

— А хто ти такий? — питає прикажчик.

— Я — Марко Багатий! — кричить купець.

— Якраз тебе нам і треба,— засміявся прикажчик, моргнув на робітників, ті схватили Марка й укинули в найбільшу піч. Там він і згорів.

Довго ждали дома хазяїна, аж поки звістка до жінки дійшла, що Марка на ливарні в піч укинули. Викликала вона прикажчика, а той листа показав, Марковою рукою писаного. В листі стояло, що Василеві Безрідному за сім років дохід віддати, а як слідом за ним шахрай прийде, що себе Марком Багатим називатиме, то його в піч укинути.

— Божа воля! — стали люди казати.

А Настю одружили з Василем, і вони й досі щасливо живуть.

Про богатиря Сухобродзенка Йвана і Настасію Прекрасную

В одному царстві, в одному государстві жив собі мужик і мав два сини. І ростуть вони не по роках, а по годинах — так ростуть, як із води йдуть. Оддав їх батько в школу, і вони там так грамоти набрались, краще того, котрий їх навчав. Приходить старший син до свого отця і говорить йому:

— Батьку мій любий! Дай мені лучок і стрілок пучок. Я поїду собі лицарства діставать.

Батько його заплакав, дав йому коня. І поїхав той аж в десяте царство.

В'їхав у степ, нап'яв собі намет і ліг на дванадцятеро діб спати.

Проснувся і почав із бабою (Ягою) [1] воюваться. Не великий час пробув — пробув сім літ, тоді догнав його брат менший. Приходить той менший син до батька й каже:

— Батьку мій любий! Дай мені лучок і стрілок пучок — я піду собі лицарства діставать.

Дав і йому батько коня і все, і виряджає його й каже:

— Їдь,— каже,— сину мій милий Іване, їдь, Бог з тобою! Буде тобі в степу, може трапитися, і з яким лицарем битися — вперед не бийся, а розпитайся, як звуть, бо, може, наткнешся на брата, ти будеш Сухобродзенко Іван, а той Сухобродзенко Василь.

Сів той на коня і поїхав. Їде аж у десятеє царство; коли дивиться — в степу стоїть намет, коло нього стоїть кінь — полум'я п'є, а яру пшеницю їсть.

Пустив коня до коня — кінь з конем не б'ється; пустив хорта до хорта — хорт з хортом не кусається; пустив сокола до сокола — сокіл сокола не кусає.

Входить той молодець у намет, а там лежить богатир, на дванадцятеро діб спати ліг. Він коло нього походив, походив і сам у тому наметі ліг спати — дванадцятеро діб спав, тринадцята кінчається. Не за великий час прокидається той старший. Коли дивиться — лежить хтось коло його. Ухопив меч і хотів йому знести голову з плеч. Далі роздумався: «Коли,— думає,— він на мене, сонного, не напав, то і я його не буду зачіпати. Нехай проспиться, і я його розпитаюся, що воно єсть таке».

Проспався той, прокидається, умився, помолився Богу. Той старший не знає, що то його брат. Став приймати його, стали вони пити чай. Напились чаю, от він йому й каже:

— Ну, тепер сідаймо на коні і їдьмо в степ биться.

Поїхали, почали битись. Вдарили раз, одскочили; вдарили другий раз, одскочили; після розігнались третій раз, старший меншому хотів голову зняти. Менший нагадав батьківське слово та взяв і упав з коня і говорить:

— Хто ти єсть такий? Постій, не бийся!

Той каже йому:

— Я Сухобродзенко Василь.

А менший йому каже:

— А я Сухобродзенко Іван.

Тоді старший брат скочив з коня, ухопив його за шию, заплакав і каже:

— Єсть ми рідні брати, годі биться, ходім у намет!

Погуляли собі, і старший брат каже:

— От що, брате, ти одпочивай, а я поїду в степ, бо уже сьомий год я воюю з бабою. Так мені треба їхать з нею воювать.

— Поїду і я з тобою,— каже менший.

— Ні, ти зоставайся, бо ти ще молоденький, так щоб тебе там не вбили. Поїду я сам.

Той почекав трохи, поки той зник, осідлав свого коня і поїхав за ним у погоню. Приїжджає, дивиться — той вже воює. Він зліз із коня, як махне мечем, то на той бік як полова, а на цей бік як солома!

Дивиться, що та баба утікає, він погнався за нею, а вона в нору хотіла. Тільки він догнав її над норою, як махнув мечем, таки так і утікла в нору. Стоїть він над норою і жалкує, що тільки половину одрубав.

А старший брат ходить і шукає його, думає, що він вже давно убитий.

[1] Тут і далі в дужках уточнення упорядника.

— Ах, Боже мій, тільки нажив собі брата, а він вже вбитий!

Тільки дивиться, аж його брат сидить над норою і плаче.

— А чого се ти, мій братику, плачеш?

— Як же,— каже той,— мені не плакати, коли у сю нору утекла проклята баба.

— Да чорт її бери, нехай утікає!

— Е, ні,— каже,— не хочу, я її витягну! Рви конюшину да плети канат!

Виплели канат, і пішов один у ту нору, а брату каже:

— Ну, гляди ж, як я стрепену його, щоб ти мене тягнув!

Входить туди, дивиться: сидить дівиця-красавиця й хустки гаптує, і, побачивши його, каже:

— Слихом слихати — Сухобродзенка-богатиря у вічі видати. Чого ти,— говорить,— сюди так глибоко забився?

— Сюди,— каже,— побігла баба, так я хочу її звоювать!

— Не звоюєш ти її,— говорить вона,— як мене візьмеш за себе, так я тобі поміч дам, і ти тоді її звоюєш.

— Я тебе,— говорить,— за себе не візьму, а єсть у мене на горі старший брат — дак за того йди.

— Йди ж,— говорить,— і дивись за грубкою: вона сидить за верстатом і військо тче.

Іде він і дивиться: сидить на одній половинці баба. На сей бік кине — люлька й бардак [2], на той бік кине — військо й козак.

Він підходить і каже:

— Здрастуй, бабко!

— А здрастуй, мурмий [3] сину! Одрубав мені половину бока ще й сюди прийшов! А що, будем биться чи мириться?

— Ні, бабо, не того я сюди забрався, щоб мириться!

— Ну, ходім на тічок, давай биться!

Як узялися биться, узялися биться — ні той того, ні той того. Баба утомилась і каже:

— Сип, дочко, під його горох, а під мене уголь!

Та дівка як підправить [4] під нього уголь, а під неї горох, то баба тільки коліньми пац, пац, пац, а він її зверху. Баба почала знов кричати до дочки:

[2] Бардак — бардка, топірець.

[3] Мурмий — від мурмило (лайливе).

[4] Підправить — підкине.

— Сип під нього горох!

А дівка підправилась та й ще їй підбавила гороху. Баба упала, а той її убив.

Після взяли удвох з дочкою понабирали всякого добра, одіяння [5]. Іван стрепенув, і їх витягли наверх.

І взяв він ту дівчину старшому брату за жону, і поїхали вони у намет. Він, молодий юнак, зморився і ліг спати, а вона каже мужу:

— У мене,— каже вона,— єсть сестра ще краща од мене. (Вона думає, що той спить, а той все чує.)

— А де ж вона? — питається її муж.

— Украв Білий Полянин за жону собі.

— А як же її звуть?

— Прекрасная Настасія.

Той (молодший син) встав, умився, і осідлав коня, і поїхав. Старший брат і питається його:

— Куди ти, мій братику, їдеш?

— А що ж,— каже,— брате, тобі дістав жінку, поїду й собі діставати.

Приїжджає він у десяте царство. Дивиться — стоїть хатка.

Він до тієї хатки — помолився, баба одчинила двері, а у баби голова обручем збита.

— А слихом слихати, Сухобродзенка-богатиря у вічі видати, то було чутно, тепер і у вічі видно. Чи по волі, чи по неволі? Куди тебе Бог несе?

— Що, стара, чи не чула де про Білого Полянина? Сам білий, поле біле, хорти білі — усе біле.

— Не чула,— говорить.— Їдь до моєї сестри середульшої, може, та тобі скаже. Нічого тобі, голубчику, і попоїсти дати, хіба на головку капусти, може, де попариш та з'їси.

Він взяв і поїхав.

Стоїть хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив. Баба одчинила двері — двома обручами у неї голова збита.

— Слихом слихати, Сухобродзенка-богатиря у вічі видати. Куди тебе Бог несе?

— А що,— говорить,— бабусю, чи не чула ти чого про Білого Полянина? Сам білий, поле біле, хорти білі, коні білі — усе біле.

[5] Одіяння — одяг.

— Ні,— каже,— не чула. Їдь до моєї старшої сестри — може, вона знає. Нічого тобі, голубчику, дати на дорогу, на візьми крупиць пшоняних трошки, може, де кашу звариш.

Поїхав він. Дивиться: іде заєць і четверо маленьких зайченяток лізуть за ним, так бідні похудли! Він узяв головку капусти, розрізав на чотири частини і кинув їм. Зайчики поживились, а заєць і каже йому:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Іване, що ти моїх діток поживив. Я тобі у великій пригоді стану.

Поїхав далі. Дивиться — хатка. Він сотворив до тієї хатки молитву, баба одчинила двері — трьома залізними обручами у неї голова збита.

— Слихом слихати, превеликого богатиря Сухобродзенка Йвана у вічі видати. То було чутно, а тепер і у вічі видно.

— Чи не бачила, бабусю,— питається той,— Білого Полянина? Сам білий, поле біле, кінь білий — усе біле.

— Не бачила,— каже.— Їдь до мого найстаршого сина. Як він тобі не скаже, то вже ніхто не скаже. Нічого тобі, мій голубчику, дати попоїсти. Одним одне поросятко маю. Візьми хіба вже й те. Де-небудь заріжеш собі і поживишся.

Іде він, аж коли бачить: іде качка і маленькі каченята веде. Маленькі біднячки попристававали. Він подивився на них, взяв да й висипав їм пшоно. Вони підкріпилися, а стара качка й каже йому:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Йване, що ти діточок моїх трохи підживив. Я колись тобі у великій пригоді стану.

Він собі й думає: «Господи, Боже мій, в якій пригоді вона може мені стати, що вона сама така маленька!»

Поїхав далі. Бачить: іде вовк і веде за собою вовченят — тії вовченята попристававали, він дивився, дивився на них, і жаль йому стало маленьких вовченят. От він взяв да й кинув між них те порося. Вони розірвали його і підкріпились. Тоді вовк обертається й каже йому:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Йване, що ти моїх діток покормив, за те я тобі, може, коли в пригоді стану.

Поїхав він. Приїжджає у десяте царство, дивиться — стоїть хатка. Він до тієї хатки сотворив молитву, святий Юрій [6] одчинив.

[6] Святий Юрій — у християнській міфології покровитель тварин.

— Слихом слихати, Сухобродзенка — превеликого богатиря у вічі видати. За чим Бог так далеко заніс?

— Чи не чули що про Білого Полянина?

— Ні,— каже святий Юрій,— нічого не чув. Почекай, я своїх хортів скличу, як вони не знайдуть, то вже ніхто у світі тобі не скаже.

Поставив Івана за дверима, а сам вийшов і крикнув. Як пішли звірі — повен двір найшло! Усякі тут були.

— А що,— питається,— усі зібрались? А чи не чували,— каже,— чого про Білого Полянина?

— Ні,— кажуть,— либонь, розказували, що його хорти да твоїй вовчиці ногу перекусили, а більш ми не чули.

Коли ось іде тая стара вовчиця. Іде і шкандибає.

— Ах ти,— каже,— стара кривуля, а чого се ти так барилась? А чи не чула часом чого про Білого Полянина — сам білий, поле біле, хорти білі — усе біле?

— Як,— каже,— хазяїне, не чула, коли в його дворі мені його ж хорти ногу перекусили?

От святий Юрій розпустив усіх, а її зоставив і каже Івану:

— Ну,— каже,— гляди ж, як будеш іти і вона буде казати: «А бачиш город?» — кажи: «Не бачу», аж поки не прийдеш до города і не побачиш царини, бо вона боїться хортів.

Вере Іван її на коня, поїхали. Тільки вона каже:

— А бачиш, Сухобродзенку, город Білого Полянина?

— Ні,— каже,— не бачу.

Проїхали трохи, вона знов питається:

— А чи бачиш?

Він уже зовсім бачить, а каже:

— Ні, не бачу.

Коли під'їжджають, аж до царини, вона й питає:

— А то вже бачиш?

— Бачу,— каже.

Вона як скопиться з коня, як махне, да так, що й конем не доженеш. Уже й не крива зовсім, так хортів боялась!

Пройшов він царину, дивиться — аж стоїть хатка. Він молитву сотворив.

Одчинила двері стара баба.

— Слихом слихати, Сухобродзенка Івана у вічі видати!

— А що,— каже,— бабуню, чи не знаєш ти Білого Полянина?

— Як,— каже,— не знати, коли я його баба! А нащо він тобі?

— Я хочу взяти собі у нього Прекрасную Настасію собі за жону.

— Помагай тобі Боже.

— Підіть, бабусю, і розпитайте її, коли він із дому поїде, і скажіть їй, що приїхав такий-то й такий і хоче тебе вкрасти.

Пішла баба. Приходить до неї і каже:

— Прекрасная Настасія, приїхав,— каже,— великий славний богатир Сухобродзенко Йван і хоче тебе собі за жону вкрасти.

— Боже,— каже,— йому поможи, я давно сама того хочу.

— А де ж твій муж?

— Поїхав,— каже,— на полювання. Скажи йому, коли він має час, нехай зараз доїжджає і забирає мене.

Приїхав Іван, забрав її, заплатив бабі і поїхав. Їде він, їде! Приїжджає в десяте царство,

Білий Полянин зі своїм Гнатом Булатом, вірним слугою, вертається з полювання. Б'є свого коня тесаком [7] між вуха.

— Ну,— кричить,— скорій до Прекрасної Настасії на чай поспівай!

Кінь до нього говорить:

— Пане любий, пане милий, уже Прекрасної Настасії немає.

— А де ж вона? — каже Білий Полянин.

— Сильний богатир Сухобродзенко Йван украв.

— Нічого, мій коню,— каже.— Ще ми прийдемо, виоремо, насіємо жита, жито виросте, нажнемо, намолотимо, наварімо пива, нап'ємось і поїдемо доганять, тоді й доженемо.

А кінь тільки на трьох ногах. Приїхали додому, зробили так, як казав Білий Полянин, після погнався у погоню й догнав Сухобродзенка й одняв Прекрасну Настасію, а його порубав, посік на капусту і коня його також порубав. Лежать вони обидва порубані. Іде зайчик, подивився, пізнав його, сів да й плаче.

— Це ж мій хазяїн, той, що моїх діток голодних нагодував.

Летить качечка і питається:

[7] Тесак — зброя з широким двосічним клинком.

— Зайчику, зайчику, чого ж ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли це лежить порубаний мій хазяїн, що моїх діток покормив.

Качка пізнала його й каже:

— Адже ж він і моїх діток покормив.

Сіли вони і вдвох почали плакать. Іде вовк і питається:

— Зайчику-братику, а чого се ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли він моїх діток покормив, а тепер я йому не можу нічим пособити.

Вовк сів і собі став плакать.

— І моїх,— каже,— діток він накормив.

Утрьох уже плачуть. Качечка говорить їм:

— Чого ми будем плакать? Ну, щось думати про нього!

Качечка полетіла, а зайчик побіг за нею, а вовку вони сказали, щоб він стеріг.

— Гляди ж,— кажуть,— вовче, стережи його і не чіпай, бо не дивись, що ми такі маленькі, а ми тебе також посічем, як ось він посічений лежить.

Побіг зайчик до гончаря і узяв два горнятка, одне причепив качечці під праве крило, друге під ліве. Зайчик побіг, качечка полетіла.

Прибіг зайчик у Чуй-ліс. У тім Чуй-лісі єсть криниця, в котрій єсть цілюща і живлюща вода, а коло неї стоїть дванадцать чоловік сторожів.

Тепер качечка сіла на яблуні, а зайчичок почав бігать поміж ними. Вони ось-ось не вхоплять його.

— Чи ба, братці, зайчик! Якби ми його зловили, було б що пообідать.

Шість чоловік побігло за ним. Він бігає поміж ними, вони мало його не вхоплять. А все так робить, щоб тільки якось відманути їх від криниці.

— Братці,— кричать вони да за зайчиком, а качечка з дерева пірнула у криницю, набрала цілющої і живлющої води і полетіла. Вони як оглянуться да покинули зайчика — і до криниці.

Зайчик за качечкою побіг, і слід простиг.

Прибігають, а вовк все сидить і стереже.

— А що,— кажуть,— вовче, не зачіпав?

— Єй-бо,— каже,— не зачіпав!

От вони помазали цілющою водою, він оцілів; помазали живлющою — він ожив.

— Ото,— говорить,— як я заснув!

— Еге,— кажуть,— пане любий, дивись,— кажуть,— як ти був заснув, так як твій кінь.

Помазали коня, він зцілився й ожив.

Надумався Йван, що у нього одняв Білий Полянин, вернувся назад.

Приїжджає.

— Здорова була,— каже,— старенька!

— Здоров, Іване! Адже ж він (Білий Полянин) тебе був на капусту порубав!

— Ні,— каже Сухобродзенко,— то він не мене порубав, а куль соломи. Піди, бабусю, і спитай її (Прекрасную Настасію), нехай вона допитається, де він такого коня добув.

Пішла баба і каже:

— Здорова була, Настасіє Прекрасна, приїхав Сухобродзенко Іван!

— Адже ж,— каже,— він його на капусту порубав.

— Ні,— каже,— то не його, а куль соломи. Питався він тебе, щоб ти довідалась, де Білий Полянин такого коня взяв.

Приїжджає той (Білий Полянин), вона (Прекрасна Настасія) його й питається:

— Що я тобі хочу сказати... Скажи мені, де ти такого коня взяв, що як ми далеко не втекли, а ти нас таки догнав.

— Прекрасная Настасіє, за ті коні,— каже,— збувають своїх голов. Є,— каже,— Чуй-ліс, у тім лісі єсть три баби, в одної єсть три кобили. Хто тих три кобили попасе три дні, той заробить лошака, а хто не устереже й упустить, той збудеться своєї голови.

Вона усе розказала бабусі, а та це все переказала Йвану Сухобродзенкові.

Уклонився той бабусі і пішов.

Йшов, йшов, аж у десяте царство зайшов. Їсти йому дуже схотілося. Дивиться він, аж над дорогою гніздо шерстінів [8]. Він поліз на дерево, коли матка вискакує з гнізда і каже йому:

— Слихом слихати, Сухобродзенка Йвана у вічі видати. За чим ти так високо до нас забрався?

[8] Шерстіні — шершні.

— Не питай,— каже,— бо я їсти хочу і вас усіх з гніздом із'їм.

— Не їж,— каже вона,— я тобі у великій пригоді стану!

Подумав він, подумав, кинув їх і пішов. Дивиться: комашні купа.

Матка вискочила й каже:

— Слихом слихати, Сухобродзенка Йвана у вічі видати! За чим ти нас крумпаєш [9].

— Не питай,— каже,— як я їсти хочу, то так вас всіх з купиною і з'їм!

— Не їж,— каже,— я тобі у великій пригоді стану!

Подумав, подумав він і пішов далі. Іде понад морем, аж дивиться: на піску лазить рак. Сам висох весь, а живий. Він подивився — їсти нічого! Взяв да й кинув у воду. Рак пірнув, винирнув і каже:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Йване, що ти мене спас, я тобі у великій пригоді стану.

Пішов він далі. Дивиться — палі. На кожній палі голова надіта, тільки на одній нема голови. От він і думає: «От тут-то моя голова поляже!»

Іде далі. Дивиться — хатка, а в тій хатці стара бабка. От він і каже:

— А, здорова, бабко, а чи у тебе тут,— каже,— кобили пасти?

— У мене,— каже вона,— три дні попасеш, візьмеш лоша, а як погубиш — голови позбудешся. Ночуй,— каже,— у мене, а я тим часом піду до кобилок бабити [10], щоб тобі було лоша за цих три дні.

Пішла вона, а її дочка йому й каже:

— Іди,— каже,— не вечеряй, а піди послухай, що вона їм буде казати, як буде бабить.

Пішов він і слухає, а вона й каже:

— Глядіть ви, як він пожене вас пасти, то щоб ви мені утекли в Чуй-ліс, то там він вас не найде.

Він вернувся в хату, а дівчина і питається його:

— А що, чув?

— Чув,— каже.

— Ну, гляди ж, стережи добре, бо пропадеш!

[9] Крумпати — тривожити.

[10] Бабити — бути повивальною бабкою, приймати новонародженого.

Повечеряв він, ліг спати. Рано вставши, збирається гнати кобилки на пашу, а вона й каже йому:

— Ну, гляди ж, паси добре. Візьми лучок — уб'єш тетервачок [11], візьми лучечок — уб'єш зайчечок, і як вечоріть стане, то щоб ти і кобилки пригнав, і тетерю приніс, і зайця.

Дала йому із сном пиріжок і каже:

— Як схочеш пополуднувать, то пополуднуєш.

Погнав він, пасе. Захотілось йому їсти, от він з'їв той пиріжок і заснув.

Прокинувся, коли нема кобилок.

Плакав він, плакав, нічого не допомагає.

Тоді він встав, натягнув лучечок — убив зайчечок, натяг лучок — убив тетервачок. Летить до нього шерстінь і питається:

— Пане любий, пане милий, чого ти плачеш?

— Як же мені, мушко, не плакати, коли я погубив кобилки.

Шерстінь як крикне, як свисне, як почали зі всіх сторін летіти шерстіні. От він їм і каже:

— Глядіть мені, щоб кобилки були зараз!

Полетіли вони і знайшли їх у Чуй-лісі аж у яру. Як почали їх кусати, то ті не видержали, давай бігти.

От і пригнали їх аж до Йвана.

Він тоді взяв доброго дрюка і погнав їх додому. Загнав у стайню, а сам входить у хату.

— А що,— питається баба,— пригнав кобилки?

— Пригнав,— каже.

— А зайчика приніс?

— Приніс.

— А тетервачок єсть?

— Єсть,— каже.

— Ну, сідай вечеряти, а я піду бабити до кобил.

Дівчина знов каже йому:

— Не вечеряй, а йди слухати, що вона їм буде казати.

Пішов той, коли чує, а вона кобил лупить дрюком і кричить:

— А я ж вам казала, щоб ви од нього утікали!

— Ми, бабусю,— кажуть,— утікали, да щось руденьке, маленьке як почало нас гонити, то ми аж до нього прибігли.

[11] Тетервачок — тетерук.

— Ну, глядіть же, щоб завтра ви мені утікли у такий ліс, щоб вас там і птиця не знайшла. Залізьте у гнилу колоду, то там ніхто не знайде.

На другий день рано вона знов дає йому пиріжок зі сном і каже:

— Візьми лучок — убий тетервачок, візьми лучечок — убий зайчечок, і щоб кобилки пригнав.

Він знов з'їв той пиріжок і заснув. Прокидається — нема кобил. Він сів і плаче. Натягнув лучок — убив тетервачок, натяг лучечок — убив зайчечок.

Маленька комашечка прилазить до нього і питається:

— Чого ти плачеш?

— А як же мені не плакати, коли мої кобилки повтікали.

— Чекай, не плач!

Полізла зараз до своїх і скликала всіх, і пішли вони в ліс, і знайшли кобил у лісі, у гнилій колоді. Як почали їх кусати, то аж до нього пригнали. Він їх пригнав додому, а сам входить у хату. Баба його й питається:

— А що, пригнав?

— Пригнав,— каже.

— А тетервачка і зайчика приніс?

— Приніс?

— Ну, іди вечеряй, а я піду до кобилок бабить. Ще день попасеш і будеш мати коника.

А дівчина знов каже:

— Іди дивись, що вона буде робити їм.

Пішов він і бачить, що вона б'є їх дрюком і кричить:

— А чом ви не втікали?

— Ми, бабусю, втікали, да щось маленьке, руденьке як почало нас кусати, то ми прибігли назад.

— Ну, глядіть же, щоб завтра ви повтікали в море. Там вас уже ніхто не знайде.

На другий день дала йому пиріжка зі сном і каже:

— Ну, візьми лучок — убий тетервачок, натягни лучечок — убий зайчечок, і щоб кобилки пригнав.

Він з'їв пиріжок і заснув. Прокидається, аж нема кобил. Він сів і плаче, знає, що вони у морі, але ніяк не вижене їх звідти. Коли лізе рак і питається його:

— Пане любий, пане милий, чого ти плачеш?

Той йому й каже.

— Стій,— каже рак,— не плач, я тобі допоможу.

Як крикне, як свисне, збіглися всі раки: і великі й малі. От той рак і каже їм:

— Щоб ви мені зараз вигнали з моря тих кобилок.

Вони пірнули, як почали їх там кусать, кобили не витримали і вискочили до нього. От він їх зайняв дрюком, пригнав до баби.

— Ну, сідай же ти вечеряти, а я піду бабити, щоб тобі завтра було чим заплатити.

А дівчина йому й каже:

— Іди,— каже,— дивись, що вона буде робити.

Пішов той і чує, як баба кричить:

— Щоб мені зараз було по лошачку, прокляті, не вміли ховаться!

Лошачки стали перед нею. Вона взяла і з двох хороших вийняла печінку і легені і вложила в поганшого.

А дівчина йому й каже:

— Як буде вона тобі давати хорошого лошачка — не бери, бо ти ж бачив, що вони пусті вже. Кажи, що за три дні служби не варто брати хорошого лошачка. І гнуздечки хорошої не бери, а проси із личка [12].

Переночували. От ідуть в стайню. Вона (баба) й каже:

— Ну, бери котрого хочеш лошачка. От стоїть хорошенький, бери.

— Ні,— каже,— бабуню, я того не хочу, дайте мені цього поганенького і дайте мені личану гнуздечку, щоб мені гріха не було, що за три дні служби такого понабирав.

Нагнуздав його й веде. А той йому і каже:

— Пане мій любий, дозволь мені відлучиться цю ніч, нехай я матір поссу.

— Іди,— каже.

Той пішов, виссав матір, виссав тітоk, приходить до нього.

— Чи ж ти мене,— каже Йван,— вдержиш?

— Чи вдержу,— каже кінь,— чи не вдержу, то побачиш, а от краще скажи мені, як тебе нести, чи вище лісу стоячого, чи нижче хмари ходячої?

— Ні,— каже,— неси мене по суходоллю. І неси до Настасії Прекрасної.

Поніс той. Приніс його до баби. От входить він у хату і каже:

[12] Личко — кора молодого дерева.

— Здорова була, бабусю!

— А здоров, Іване Сухобродзенку, а я вже думала, що ти не живеш на світі.

— Ні,— каже,— бабусю, живий. Піди-но і спитай Настасію, коли не буде Білого Полянина дома, то я вже тепер її украду. Скажи їй, що Білий Полянин не мене посік на капусту, а куль соломи.

Піпла баба й каже:

— Приїхав,— каже,— Сухобродзенко Йван. Він питається тебе, коли Білого Полянина не буде дома, щоб тебе вкрасти.

— Скажи йому, бабусю, що тепер саме час, бо його (Білого Полянина) нема дома, поїхав на полювання.

Приходить баба до нього й каже йому. От він на коня да й туди. Взяв Настасію і втік з нею.

Вертається Білий Полянин з полювання, поганяє свого коня й каже йому:

— Ану-бо, поспівай хутчій до Настасії на чай.

— Гай, гай,— каже кінь,— нема чого нам спішити, бо вже твоєї Настасії Прекрасної нема і не буде, бо украв славний, могутній богатир Іван Сухобродзенко.

— Як,— каже,— Іван Сухобродзенко? Я ж його на капусту посік.

— Ні,— каже,— це ти не його посік, а куль соломи.

— Ну,— каже,— нічого ж, нехай утіка, а ми ще виоремо, посіємо жито, вижнемо, зберемо, змелемо, наваримо пива, нап'ємось і тоді поїдемо, й доженемо, й одберемо Настасію.

— Ні, пане мій любий, як думаєш доганяти, то їдьмо зараз, бо потім буде вже не пора [13], бо в нього тепер кінь — мій рідний брат.

— Коли так, то їдьмо.

Поїхали. Той кінь летить вище дерева стоячого, а він між вуха тесаком б'є і все поганяє.

От уже доганяють, от доженуть!

Тільки Сухобродзенків кінь обертається до свого брата коня Білого Полянина і говорить йому:

— Невже ж,— каже,— брате мій милий, ти проти мене підеш, а ми ж,— каже,— сини однієї матки.

[13] Не пора — пізно.

— Що ж,— каже йому той,— я буду робить, коли він мене між вух тесаком б'є?

— Підніми,— каже,— ти його під хмари да струсни там, то він і пропаде.

Підняв той Білого Полянина під хмари, струснув, упав той на землю і геть розбився. І полізли з нього гади, змії, жаби, ящірки і всяка нечисть.

Сухобродзенко взяв його коня й слугу Гната Булата до себе і поїхав.

Це вже додому поїхав до батька.

Їхав цілий день, увечері стали ночувать. От Сухобродзенко з жінкою заснув, а Гнат Булат не спить. Тільки чує, на дереві посідали зозулі й одна й каже:

— Їде,— каже,— славний богатир Сухобродзенко Йван додому. А дома батько рідний, мати нерідна; батько рад, мати не рада. Як приїдуть додому, буде йому перша смерть: дасть йому мати на ніч білу сорочку, він як її надіне — зараз умре. Хто ції слова чує і перекаже, той по коліна каменем стане.

Записав ці слова Гнат Булат і мовчить, нікому не каже.

Пани повставали і поїхали.

Їхали цілий день, увечері стали на нічліг.

Пани напились чаю, повечеряли і заснули, а Гнат Булат не спить. Знов поприлітали зозулі, і одна каже:

— Їде славний богатир Сухобродзенко Йван додому в гості. А дома батько рідний, мати нерідна; батько рад, мати не рада. Буде йому друга смерть: як приїде додому, як сядуть вечеряти, то вона йому дасть склянку вина. Він як вип'є, то зараз в ньому всередині загориться — і він умре. Хто тее чує і перекаже, той по пояс каменем стане.

Записав це Гнат Булат і мовчить. Рано встали пани і поїхали далі.

Вечором знов стають ночувати. Знов прилітають зозулі, і одна каже:

— Їде,— каже зозуля,— богатир Сухобродзенко Йван в гості до батька. Батько рідний, мати нерідна, батько рад, мати не рада. Буде йому третя смерть. Як він засне, мати перекинеться гадюкою й укусить його, і він од того умре. Хто тее чує і перекаже, той по шию каменем стане.

І це записав Гнат Булат.

На другий день рано пани повставали і поїхали. Тільки приїжджають вже додому.

Батько такий радий, так цілує їх, так обіймає, такий веселий! Мати (мачуха) також весела, нібито й вона рада.

Тільки, повечерявши, вона дає йому білу сорочку на ніч, як вони йшли спати.

Гнат Булат це бачив і взяв тую сорочку спалив, а йому дав другу.

На другий день за вечерею вона підносить йому склянку вина і просить його випити. Він тільки що хотів випити, як Гнат Булат вирвав у нього з рук склянку і кинув. Вино розіллялось, і де воно розіллялось, там підлога вигоріла.

Він трошки посердився на Гната Булата, що той вирвав у нього з рук склянку, да й перестав.

На третій вечір, як вони лягли спати, мачуха перекинулась гадиною і лізе до них у хату.

А Гнат Булат не забув, що третя зозуля казала, став за дверима і чекає.

Тільки вона до ліжка, а він як махне шаблею, да не попав гадину, а перерубав ніжку ліжка.

Ліжко перекинулось, а Сухобродзенко й прокинувся да і бачить, що Гнат Булат стоїть і меч підняв угору, а гадюка вже втекла.

От він і каже:

— А,— каже,— такий-то ти вірний слуга! Ти мене зарізать хотів! Чекай же, я тобі оддякую, будеш ти мене пам'ятати!

І хотів він його на смерть присудити. Тільки тоді і каже йому Гнат Булат:

— Постій,— каже,— не присуджуй мені смерті, нехай я всі тобі свої походеньки розкажу.

— Ну,— каже,— розказуй, послухаємо!

От він і розказав про те, що чув од тих трьох зозуль, і як розказав, то по шию каменем став.

От тоді Сухобродзенко й побачив, що за чоловік був Гнат Булат, і жаль йому його дуже стало, а не знає, як йому допомогти.

От ліг він спати, і сниться йому, що приходить до нього якийсь дуже старенький дід і каже йому:

— Коли ти хочеш, щоб твій Гнат Булат був такий самий, як і перше, то посади на той камінь, у котрому тепер Гнат

Булат, своє дитя (...), і як кров з того дитяти упаде на камінь, то той камінь розпадеться,— і Гнат Булат вийде.

Прокинувся Сухобродзенко, схватив дитя, побіг і посадив на камінь, а сам пішов... Тільки поки він ходив — дитя упало і розбило собі носа.

Кров попала на камінь, і камінь розскочився, і Гнат Булат вийшов.

Вертається Сухобродзенко і бачить, що Гнат Булат носить його дитя по дворі.

От тоді він дуже зрадів і завдав пир на весь мир.

Я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Забили мене в гармату і як стрелили, то я залетів аж у цю хату і тепер тут сиджу.

Трьом-син-Борис

Як були собі чоловік та жінка — та й пішли вони на поле жати. Була в них маленька дитинка; вони повісили її в кожисці під лісом. Де не взявся орел,— украв ту дитинку та й поніс та й положив у своє гніздо, у тім же лісі. От жило там у лісі три брати нарізно. Вийшов один брат,— слухає, щось кричить. Увійшов він у хату й каже:

— Брати! Щось кричить — людський голос чути. Ходімо, пошукаєм!

Пішли й знайшли того хлопчика-дитинку, понесли до попа й толкуються утрьох, яке йому ім'я дати. Як нас три брати, даймо йому ім'я: Трьом-син-Борис. Ну, взяли його до зросту, вигодували утрьох. Тепер він і каже їм:

— Я хочу, батьки, від вас іти.

Вони питають його:

— Що ж тобі дати за те, що ти у нас служив?

— Не хочу,— каже,— нічого у вас. Дайте мені лошатко.

— Що ж ти, сину, будеш робити з лошатком? Бери більше!

— Ні,— каже,— не хочу. Дайте мені маленьке лоша!

— Ну, бери.

Він собі взяв і поїхав. Їде лісом і дивиться: щось блищить. Треба поїхати — взнати.

— Ах, як би ти мене, лошатко, хоч трошки підвезло!

Він, бач, усе йшов, заморився, а лоша мале.

— Е, Трьом-сину-Борисе, підожди ще хоч трошки,— відказало лоша.— Я тобі скажу само, коли сідати на мене.

Дійшли до того, що блищало, аж то перо із жар-птиці. От Трьом-син-Борис і каже:

— Візьму це перо.

— Ні,— каже лоша,— не бери: це не перо, а найперо! Буде тобі за це перо велика вина.

Але він таки взяв його. Дійшли до царського дворця: найнявся Трьом-син-Борис у царя конюхом, таким, що тільки чистить коні. Усе ніччю чистить коні. Там були й такі коні, що ними тільки гній вивозять,— так йому сположили на руки їх чистити. Він їх тим пером так почистив, що вони аж сяють. Усі стали тому дивуватись,і ті коні, що під царя підкладали, стали цареві невгоді, а ті, що гній вивозили, стали підкладати під нього. Цар так улюбив того Трьом-сина-Бориса!.. Став його допитуватися:

— Ти,— каже,— до коней щось знаєш, що вони стали гарні.

Став він божитися, що не знає нічого. От інші конюхи стали підглядати за ним і сказали цареві, що в нього є із жар-птиці перо.

— Він,— кажуть,— не тільки дістав із жар-птиці перо,— він може дістати й саму жар-птицю.

От цар його й покликав до себе:

— Що, Трьом-сину-Борисе? Дістав ти із жар-птиці перо?

— Дістав,— каже.

— Дістань же мені жар-птицю. А як не дістанеш — мій меч, а тобі голова з плеч!

Іде Трьом-син-Борис до коня до свого та й плаче.

— Чого ти, Трьом-сину-Борисе, плачеш? — питає лоша.

— Як мені не плакати, коли загадав цар таку загадку, що не можна ні мені, ні тобі відгадати.

— А що,— каже,— я тобі казав, що не бери цього пера із жар-птиці! А ти не послухав мене. Ну, не журися: піди скажи цареві, хай дасть четверть горілки та четверть гороху, та горілки найсильнішої.

От він пішов і сказав цареві. Цар дав з радістю. Поїхав

Трьом-син-Борис у чисте поле і викопав там яму глибоку: так йому порадив кінь. Дав йому цар чотирі чоловіка на поміч. Насипав він у ту яму гороху і налив горілки. Прилетіла жар-птиця, наїлась гороху й напилась горілки. Кінь і каже:

— Гляди, як нап'ється жар-птиця, як перевернеться угору ніжками і як буде дрижати — отоді лови!

Він її так і накрив, а вона й кричить:

— Не тобі, Трьом-сину-Борисе, малось, та тобі сталось.

Приніс він її до царя, а цар такий радий, такий радий, що не знає, де й діти того Трьом-сина-Бориса й де посадити. Дуже, дуже він його нагородив за це.

Стільки там було у тім дворці,— так нікого цар так не любить, як його. От інші стали підкушувати Трьом-сина-Бориса, зненавиділи його й стали казати цареві:

— Не тільки він міг дістати жар-птиці перо й жар-птицю, він може добути в морі прекрасну дівицю.

Покликав його цар до себе.

— Дістав ти,— каже,— із жар-птиці перо, дістав ти жар-птицю, дістань же ти мені в морі прекрасну дівицю. А як не дістанеш — мій меч, а твоя голова з плеч!

Іде Трьом-син-Борис до коня і плаче. А кінь і питає його:

— Чого ти, Трьом-сину-Борисе, плачеш?

— Як мені не плакати, коли загадав цар загадку — таку, що ні тобі, ні мені не відгадати!

— Яку?

— Загадав таку,— щоб я дістав у морі прекрасну дівицю.

— А що? Я тобі казав — не бери із жар-птиці пера, бо буде тобі велика вина. Ну, не журися! Піди — скажи йому, хай дасть тенета із дзеркалами та хай дасть тисячу плаття та ящик великий.

Пішов той до царя, цар і дав усе. Поїхав Трьом-син-Борис і повставляв дзеркала округи моря і плаття повішав. От вийшла з моря Настася, прекрасна дівиця, одівалась, одівалась у кожне плаття і в кожне дзеркало заглядала; сама собі дивувалась:

— Ах, яка я собі гарна.

Наділа останнє плаття. Тоді її ухопив Трьом-син-Борис, а вона й крикнула:

— Ах, Трьом-сину-Борисе! Пусти мене з неволі на волю, я тебе нагороджу: дам тобі своє вінчальненьке кільце і будеш ти ним щасливий.

Він її не пустив. От вона порвала на собі дванадцять разків намиста й кинула в море. Він привіз її у царський дворець. Цар нагородив його знов і дуже радий був. Стали йому знову всі дивуватися і завидувати, стали знов його підкусювати, що він може знати все, що в світі робиться, але цар ні на кого не потурає. Коли це Настася сказала Трьом-синові-Борисові:

— Дістав ти жар-птицю, дістав ти й мене, прекрасну дівицю,— щоб ти дістав і моїх дванадцять разків намиста в морі.

А цар каже:

— Як не дістанеш — мій меч, а твоя голова з плеч!

Він іде до коня й плаче. Кінь і питає:

— Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш?

— Як мені не плакати? Загадав цар таку загадку, що не можна ні тобі, ні мені відгадати.

— Яку?

— Щоб дванадцять разків намиста із моря дістав, того намиста, що Настася розірвала.

— Піди ж,— каже,— скажи цареві, хай дасть сто бочок м'яса і хай дасть сто тисяч чоловік.

Цар дав. От кінь і каже:

— Гляди, як прийдеш до моря,— положи те м'ясо округи моря. Як повилазять раки те м'ясо їсти — хватай ти біленького: то їх цар. Вони будуть у тебе прохати його, і ти не давай, поки намиста не поприносять усього.

От він так і зробив. Тільки раки повилазили, він і вхопив біленького. Раки плачуть-кланяються:

— Що вам треба, ми те й приставимо, тільки верніть!

Трьом-син-Борис і каже:

— Приставте мені намисто, що в морі розсипане, тоді пущу.

Вони мотнулись усі: те — одно, а те — двоє, так і познаходили все намисто. Він і хотів пустити біленького, а кінь і кричить:

— Не пускай, ще нема однієї намистинки!

От раки як і мотнулися шукати, як мотнулись, так йому і витягли щуку; у тій щуці намистина. Він розпоров щуку, знайшов намистину, пустив біленького рака.

Привіз Трьом-син-Борис намисто, дивуються всі. От Настася й сказала цареві:

— Пошліть його взнати до сонця: колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло, так чого це воно так?

Іде Трьом-син-Борис до коня і плаче:

— Чого ти плачеш? — питає кінь.— Не журись: уже не такі цар загадував загадки, та знали, що робити!

От і поїхав він. Їде. Коли стоять біля саду сторожі й питають його:

— Куди ти, Трьом-сину-Борисе, їдеш?

— Піду,— каже,— до сонця взнати, чому колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.

— Нагадай же там,— кажуть,— і про нас, що колись цей сад родив та весь світ кормив, а тепер і сторожів не прокормить.

— Добре, нагадаю.

От їде далі, коли стоїть два солдати покованих і питають його:

— Куди, Трьом-сину-Борисе, їдеш?

— Піду до сонця взнавати, чого колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло?

— Нагадай там про нас, доки ми будемо стояти покувані?

От їде-їде далі, коли на дубові жінка та чоловік пару голубів ловлять і питають його, куди їде. Він їм і сказав.

— Нагадай там,— кажуть,— і про нас: доки ми ловитимемо цих голубів?

— Добре, нагадаю.

Їде-їде далеко, коли там стоїть шинкарка і переливає воду з колодязя в колодязь.

— Куди ти, Трьом-сину-Борисе, їдеш?

Він сказав.

— Нагадай там і про мене, доки я переливатиму воду з колодязя в колодязь?

— Добре, нагадаю.

Їде-їде далі. Коли лежить кит-риба. Через неї люди їздять і вже таку дорогу зробили, що вже аж ребра видно. А вона пити хоче, й ніхто їй не дасть. Вона тільки ротом чвякає. От вона й питає:

— Куди ти, Трьом-сину-Борисе, їдеш?

Сказав він і їй.

— Нагадай там і про мене, доки через мене будуть люди ходити та їздити?

— Добре, нагадаю.

Поїхав та й поїхав далі. Коли дивиться — стоїть хатка. Вже перед вечором приїхав у ту хатку. Увійшов у неї, а там баба, стара-стара, сонцева мати.

— Куди ти,— каже,— Трьом-сину-Борисе, йдеш?

— Піду до сонця взнавати; колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.

— Я ж,— каже,— сину, його мати!

Він їй розказав:

— Бачив я,— каже,— солдатів на цепу, бачив я і сад великий: колись родив, увесь світ кормив, а тепер і сторожів не прокормить. Бачив я чоловіка та жінку, що голубів ловлять на дубові і ніяк не піймають. І бачив я шинкарку, що з колодязя в колодязь воду переливає,— ніяк не перелле. Бачив я кита-рибу, що лежить і через неї люди їздять, ходять, аж ребра видно, а води не дають — вона ротом зіває.

Баба йому дала повечеряти. Прийшло сонце, вона заховала Трьом-сина-Бориса. Полягали спати. Встали вранці. От вона й каже сонцеві:

— Що мені, сину, снилося?

— А що, мамо?

— Снилось мені, що десь є сад великий: як родив, увесь світ кормив, а тепер і сторожів не прокормить.

— Еге, мамо, є великий сад, у ньому закопані розбійницькі гроші. Тоді він почне родити знов, як викопають їх.

— І ще мені, сину, що снилось?

— А що, мамо?

— Десь стоять два солдати на цепу поковані.

— Еге: якби вони ті гроші, що в саду закопані, пожертвували на бідних, то пішли б по своїх місцях.

— І ще що мені, синку, снилося?

— А що?

— Десь є чоловік та жінка, пару голубів ловлять на дубові і ніяк не піймають.

— Еге, ловитимуть, поки світ сонця: вони як були молоді, пару дітей своїх згубили.

— І ще що мені, синку, снилося?

— Що?

— Десь є шинкарка: із колодязя в колодязь переливає воду, ніяк не перелле.

— Еге! За шинкарство — найгрішніш! Вона буде переливати, поки й світ сонця! Вона як була молода, то кому перелле, а кому не долле.

— І ще що мені, синку, снилося?

— Що?

— Десь лежить кит-риба, і через неї люди їздять.

— Еге, й це є! Якби вона вихрякнула корабель людей, так пішла б у море.

— І що ще мені, синку, снилося?

— Що, мамо?

— Що колись ти сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.

— Еге, і це було. Як була моя дівчина у морі, то вона вийде — я завстидаюся та й почервонію. Я зійду рано і зайду червоно. А тепер нема моєї дівчини, то я зійду пізно і зайду біло.

От пішло сонце. Здивувалося, що таке його мамі приснилося, що в світі робиться. Пішло воно. А мати дала поснідати Трьом-синові-Борисові й розповіла йому все.

Іде він назад. Лежить кит-риба:

— А що нагадував?

— Казав,— каже,— якби ти вихаркнула корабель, пішла б у море.

Тоді кит-риба як харкнула, увесь світ стрепенувся.

Йде далі: стоїть шинкарка.

— А що, нагадував про мене?

— Нагадував. Казав, що будеш переливати, поки світ сонця.

— То я,— каже,— не буду поспішатися.

Йде далі. Коли стоять чоловік і жінка, ловлять голубів.

— А що? Нагадував про нас?

— Нагадував. Казало, що будете ловити, поки світ сонця.

— Ну, ми не будемо й поспішатися. А то все така думка, що от-от скоро піймаєш.

Іде, коли стоять ті два солдати й питають:

— А що? Нагадував?

— Нагадував. Казало сонце,— як пожертвуєте на бідних ті гроші, що закопані у саду, то по своїх місцях підете.

Вони сказали, що пожертвують,— зараз так і пішли. Йде далі. Сторожі питають:

— Чи нагадував?

— Нагадував. Казало: як викопаєте ті гроші розбійницькі, що тут закопані, то сад буде знов родити.

Вони викопали, сад почав родити.

Прийшов він додому, до царського дворця. Усе взнав і цареві розказав. Цар його нагородив, половину царства наділив йому. У себе держав його і замість брата з ним жив.

Голопуз

Був собі купець і купчиха; були вони бідненькі. От купець і каже:

— Треба, жінко, чим-небудь хліб заробляти.

А вона йому відповідає:

— Так що ж? Запрягай коней та їдь.

Він трохи подумав, а далі запріг собі дванадцять повозок та й поїхав верстов за п'ятсот в один город та й почав торгувати. Торгував він років з двадцять та й розбагатів так, що й сам не знав, звідкіль воно все взялося в нього. Потім він задумав їхати додому. Каже:

— Давно був дома, не знаю, що там робиться, треба одвідати.

На другий день, недовго думавши, забрав своїх прикажчиків та й поїхав.

От їде він собі, ні про що не думає. Проїхав уже півдороги — тут йому трапилось нещастя. Розпрягли коней, пустили на пашу й самі трохи одпочили. Прийшлось напоїти коней, шукають води — нема. А коні аж іржуть. Що робити? Вже верстов на п'ять обшукали води округи — нема ніде. Посходились до повозок і хотіли вже запрягати коней — коли це вилазить із землі якийсь чоловік і каже:

— Що даси мені, як я тобі води дістану?

— Що ж я тобі дам?.. Грошей! Ось дивися: оце дванадцять повозок грошей, то я тобі наділю одну.

А він йому й каже:

— Я грошей не хочу, а дай мені те, що в тебе вдома є миліше.

— Я не знаю, що мені вдома миліше. Жінка?

— Ні,— каже,— не жінка, а ще миліше жінки.

— Ну, добре,— сказав купець.— Я тобі дам те, що у мене дома є.

Тільки він це сказав — як піде із землі вода,— так, неначе море. Вони напоїли коней і самі напились і поїхали.

Приїжджає у те місто, звідки сам, і став на квартирі у заїздному дворі. Казав собі дати обідати. Пообідав добре, ліг оддихнути. Проснувшись, він пішов до господині розпитуватись, де тут така-то живе його жінка. Вона дивиться, що це він її і допитується. Здивувалась та й каже:

— Хто ти такий і звідки ти?

— Я сам тутешній, їздив торгувати та оце їду до жінки.

— Та хто ж ти такий? Як тебе прозивають?

— Загородній.

— Загородній? — крикнула вона та й упала йому на шию.— Ти мій чоловік, а я твоя жінка.

Обнялись і поцілувались. А далі входить у хату якийсь парубок — поклонився. Мати взяла його за руку, підвела до батька та й каже:

— Оце, чоловіче, наш син.

Обнялись вони, поцілувались та й почали удвох розказувати про господарство. От він повів батька по крамницях, що їх мати понаживала без нього,— усіх було дванадцять. Провів він його через одинадцять крамниць і почав уводити в дванадцяту, дігтяну, аж батько й каже:

— Та нехай йому вражий син, не хочу туди йти.

А син таки нав'язався:

— Ходім та ходім.

Він і пішов. Увійшли туди, дивляться — аж там лежить записочка. Син підняв та й читає. Як прочитав, а батько так і обмер. Потім каже:

— Не ходи туди, куди тебе просять.

А в записці чорт писав, щоб приходив до нього син купця.

— Ні, тату, вже не можна остатися, треба йти туди, куди мені наврочено.

На другий день устав раненько, зібрався в дорогу, набрав собі всього, попрощався і пішов. От іде дорогою та й іде — нічого нема.

Пройшов, мабуть, цілий тиждень уже. Аж ось і прийшов туди, де живе той чорт. Дивиться — він лежить на дивані, вивернувся.

— Здорові, пане!

— Здоров, юначе! Чого тобі треба?

— Та ви ж мене звали. Осьде і записочка.

— А, знаю, знаю! Ну, йди ж за мною.

І повів його скрізь по своєму царстві й каже:

— Оце все даю тобі на руки, щоб ти за ним ходив. Оце тобі кінь і птиця. Та, гляди, слухай її, бо як не будеш слухати, то лихо тобі буде.

— Ну, добре, буду слухати.

З тим і розійшлися. Господар пішов у свою хату, а він у свою.

На другий день прикликав його господар і каже:

— Я йду на війну, а ти оставайся тут та годуй їх. А ні, то вони так заревуть, що я аж із війни почую. Прилечу сюди й тебе з'їм.

Поїхав він на війну, а Іван пішов до коня і птиці. Нагодував їх, увійшов у хату й сидить. Слухає — гуркотить, стукотить. Вискочив він, дивиться — приїхав господар. Увійшов у хату й питає:

— Що ж ти? Кормив мого коня і птицю?

— Кормив.

— Ну, дивися! Ти тепер у моїх руках. Що захочу, те й зроблю. Ну, йди ж ти у свою хату, а я трохи оддихну та знов поїду.

Іван пішов, обійшов скрізь господарство, а чорт заснув. Потім зайшов Іван у свою хату та й задрімав. Коли це, чує, входить до нього господар і будить.

— Вставай,— каже,— скоро вже я буду їхати на війну.

Той встав, умився, пішов подивився скрізь по господарстві. Коли слухає, зове його нечиста сила:

— Ну, хлопче, я буду їхати. Оставайся тут.

Попрощалися. Чорт і поїхав.

Іван був у нього вже цілий рік. Остався сам Іван якраз на Великдень, подивився скрізь, увійшов у конюшню та й заплакав. От кінь його й питає:

— Чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли мені нема ні будня, ні свята!

— Не плач,— каже.— Візьми оці бочки, що біля мене стоять, та й повипивай їх. Це — сильна вода.

Той нахилився, випив одну бочівку. Кінь йому й каже:

— Підніми оцю бочівку. Як піднімеш, то годі пити, а як ще не піднімеш, то пий і другу.

Іван попробував підняти — не підніме. Він випив і другу.

— Ну, випив? — питає його кінь.

— Випив,— каже Іван.

— Як випив, то попробуй свою силу: перерви цей ціп, що я прив'язаний.

Іван як узявся — ціп так і перервався.

— Сідай же на мене тепер,— сказав кінь.

Іван сів, а кінь і питає:

— Як тебе нести? Чи нижче небес, чи вище дерев?

— Нижче небес! — відповідає Іван.

Поїхали вони якраз із ранку й летіли цілий день, до заходу сонця.

Коли це Іван і каже коневі:

— Та вже треба оддихнути. Дивися — чи нема чого на землі, щоб куди небудь прилетіли?

— Ні,— каже,— он щось видно, неначе муравлі лазять.

— Ну, то спускайся,— сказав Іван.

Спустилися, дивляться — вівці пасуться і чабани сидять.

— Здорові, хлопці,— каже Іван.

— Здорові! Чого вам треба?

— Я прийшов, щоб ви мені зварили їсти.

— Чого ж вам зварити?

— Та хоч полови, та великий казан!

Вони йому й наварили. От він узяв та й обмазався увесь половою: він, бач, дуже гарний був, так обмазався, щоб у нього не влюблялись. Далі питає, що їм заплатити за це? Один і сказав: тридцять карбованців. Іван дав їм, сів на коня, попрощався і поїхав.

Приїжджає в одно село — там жив багатий цар. Він зліз із коня, а кінь вирвав із себе три волосинки і дав йому.

— На,— каже,— тобі ці три волосинки. Як треба буде тобі мене, то ти припали одну, я й прибіжу до тебе.

Він узяв ті три волосинки й пішов. Дивиться — стоїть високий дім. Він задер голову — сидить цар. А в того царя було три дочки.

— Здорові, пане!

— Здоров, брате! Чого тобі треба?

— Та я прийшов, пане, щоб ви мене найняли.

— До чого ж ти наймаєшся?

— До чого хочете.

— Ну, так я тебе найму сад вичищати. Як же тебе зовуть?

— Мене зовуть Голопуз.

От він пішов у сад той. А там був головний садівник. Заставив його увесь садок обкопати ровом у сажень до полудня. А Голопуз і каже йому:

— Зробіть мені лопату в аршин завширшки, а в сажень завдовжки.

Йому зробили таку лопату. Дали — він і пішов копати рів. Як копне, так у сажень і викопає яму. Обкопав до обіду увесь садок і ліг, оддихає. От менша донька й каже батькові:

— Заставте його, тату, щоб він до обіду всі доріжки вичистив.

Цар прийшов, каже Голопузові:

— Щоб ти мені до обіду всі доріжки вичистив у садку.

— Добре, я вичищу. Зробіть мені тільки такий стругач, як доріжка завширшки.

Йому зробили. Він пішов чистити. Як зачепив — так усю доріжку зразу й вичистив. Повичищав усі доріжки до обіду, ліг, оддихає. Приходить цар:

— Що? Вичистив?

— Вичистив.

А цареві завидно. Він і каже.

— От вражий син! Як він так скоро вичистив?

Далі менша донька знов каже батькові:

— Скажіть садівникові, щоб досвіту одцвівся садок і щоб яблука були!

Цар позвав до себе старшого садівника і каже йому:

— Зроби так, щоб досвіту одцвівся садок і щоб яблука на деревах були.

Садівник іде та й плаче. А Голопуз стоїть за ліскою й питається:

— Чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли заставив цар, щоб досвіту одцвівся садок і яблука щоб були.

— Лягай же ти й спи, до ранку все буде.

Садівник ліг спати. Не спиться йому. Думає, що йому буде завтра від царя.

От Голопуз припалив одну волосинку, що кінь зоставив йому,— прибігає кінь.

— Чого ти, господарю, так скоро зовеш мене? Не дав і нагулятися.

— Як же ж мені тебе не звати, коли тут сказав цар, щоб досвіту одцвівся садок і яблука щоб були.

Кінь оббіг раз увесь садок. Як заірже, так увесь сад і зацвів. Далі другий раз оббіг. Як заірже, так увесь цвіт і пообцвів. Далі другий раз оббіг. Як заірже, так яблука й повипадав. Третій раз оббіг. Як заірже, так яблука й повиростали.

Тоді Голопуз нарвав яблук платок і поніс до садівника. Розбудив його й каже:

— На, неси й поклади на столі цареві.

Садівник зрадів. Подякував і пішов. А Голопуз заснув під деревом.

Прокидається цар. Дивиться — яблука лежать. Дивується, звідки це вони взялись. Не вірить, що це в його садку ростуть. Дивиться — так, ростуть.

Далі йдуть у садок гуляти панни, всі три. Гуляли, зривали яблука та їли. А менша панна побачила, що лежить Голопуз під деревом. Підійшла ближче, дивиться — трошки закотилось у нього щось на лиці. Вона підняла ту шкурку до половини, дивиться — красунь. Вона й закохалася в нього.

От трохи згодом цар захотів повіддавати своїх дочок заміж. Понаїжджало до нього панів... Стали в рядок.

Панни пішли вибирати з них собі наречених.

Попереду пішла старша. Ходила, ходила і знайшла собі жениха. Потім пішла середуща. І та знайшла. А далі пішла менша. Ходила, ходила аж двічі і не знайшла собі пари. Каже:

— Таточку, я не знайшла жениха!

— Ну, так я оддам тебе за Голопуза! — сказав, розсердившися, цар.

Вона й зраділа:

— Добре, я вийду за Голопуза.

Повіддавав він усіх дочок; старших за панів, а меншу за Голопуза. Дав їм земельку,— вони там і живуть.

От усі царі збунтувалися, що він віддав свою дочку за мужика, і стали з ним за це воювати. Приходять сестри до Голопуза й кажуть йому:

— Пусти сестрицю з нами проїхатися.

— Нехай їде, тільки назад привезіть.

Поїхали вони. А Голопуз присмалив волосинку. Прибігає кінь.

— Чого тобі треба, що ти мене звав?

— Поїдемо проїхатися,— сказав Голопуз.

— Улізь же мені в праве ухо, а в ліве вилізь.

Він уліз і виліз звідти таким юнаком, що ні здумати, ні згадати, тільки в казці сказати. Сів на коня і їде назустріч сестрам тим. Доїхав до них і нарошне впустив батіжок. Старша сестра і говорить меншій:

— Піди, підніми тому юнакові батіжок.

Вона встала з візка, підняла, оддала йому й поцілувала його в руку. Проїхали тоді мимо нього сестри й питають меншу сестру:

— Ти знаєш, хто це такий гарний?

— Не знаю, хто це такий.

А вона пізнала, що то її чоловік, тільки не хоче сказати, що він.

От зробив собі Голопуз намет і лежить у ньому. Прибігає до нього від того царя посланець. Просить, щоб прийшов та поміг йому воювати.

— Я не хочу нікому помагати. Я буду на тій стороні, що сильніша буде. Приїду після.

Приїхав він і пішов до царя, на його сторону. Побив усіх супротивників, і цар став побідником. Цар призвав його у свій дім і хотів угостити. А він і каже:

— Ні, я не хочу нічого.

Поїхав додому у свою землянку. Коня пустив і зробився знов Голопузом.

От захотіли вдруге царі воювати із цим царем, його тестем. Знову прийшли сестри, просять, щоб він відпустив сестру проїхатися. Він одпустив, але з тим, щоб знов назад привезли. Сестри поїхали, а він припалив волосинку. Кінь прибігає до нього й питає, чого йому треба.

— Поїдьмо проїхатися.

— Ну, влізь же мені в праве ухо, а вилізь у ліве.

Той уліз і виліз юнаком. Поїхав назустріч сестрам. Упустив нарошне батіжок додолу. Менша сестра підняла знов, подала йому і поцілувала в руку. І хоч пізнала, одначе сказала сестрам, що не знає, хто він.

Проїхавши далі, Голопуз знову став, зробив намет і жде. Тут приїжджає від царя посол, просить його на поміч.

Він відповів те, що й уперше. Поїхав, розбив царів, але в хату зайти не захотів на закуску. Поїхав собі додому, коня пустив і знову став Голопузом.

Коли це ті царі зібрались уже втретє воювати на його тестя. Знову прийшли сестри до нього просити, щоб пустив з ними свою жінку погуляти.

— Нехай іде, тільки привезіть назад.

Після того припалив волосинку — кінь прибіг.

— Чого ти мене так скоро зовеш?

— Поїдем воювати.

Кінь і каже йому:

— Як хто перев'яже мені ниткою ноги, то ти зараз рубай, бо я пропаду.

Поїхали. Він знов упустив батіжок. Менша сестра знову підняла, подала й поцілувала його в руку. Проїхав він далі, поставив намет і лежить. Прибігає до нього посол від царя.

— Їдьте воювати, просив цар,— каже.

Він і поїхав. Як приїхав, так усе військо і розбив. Цар зазиває його до себе:

— Ходім же, вип'ємо. Сильно напрацювалися.

— Ні, я не хочу пити. Я поїду додому.

Хотів їхати додому. Дивиться — у коня поперев'язувані ноги. Він перерубав нитку і не хотячи зачепив і собі ногу — кров так і полилася. Менша дочка скинула із себе платок і перев'язала йому рану. Він розсердився, поїхав додому, упустив коня і написав кров'ю на дверях: «Хто мене розбудить, тому голову зніму!»

Прийшов до нього цар. Дивиться — лежить Голопуз, біля нього кров. І думає цар: «Оце ж то той самий, що воював!» Хотів його розбудити. Коли дивиться — на дверях написано: хто його збудить, тому він голову зніме. Побоявся цар будити його. Призвав музику. От музика й почала грати. Грає, грає, а його не розбудить ніяк. Аж перед вечором устав він сам і пішов до царя, свого тестя. Цар прийняв його в свою хату, і стали вони жити разом. Після Голопуз згадав, що і в нього є батько й мати, поїхав у те місто, де вони жили. Приїхав туди, а вони вже вмерли, не застав живих. От він купив собі хату й остався там жити.

Юрза-Мурза і стрілець-молодець

Був собі стрілець — гарний молодець. Пішов він раз на полювання. Дивиться — аж на тополі сидять три орлиці, три сестриці. Він зараз узяв та вимірився на найстаршу, вона й каже:

— Ей, стрільче — гарний молодче! Не бий мене, то я тобі в пригоді стану!

Він узяв та знов вимірився у середущу, а та йому й каже:

— Не бий мене, то я тобі в пригоді стану.

Він узяв та вимірився на найменшу, а та й каже:

— Ей, стрільче — гарний молодче! Не бий мене, то я тобі за жінку стану!

— Ну, то злазь же! — каже він.

Вона злізла та як стрепенеться, то стала така панна, що ні в казці сказати, ні пером написати. От вони й пішли жити у печеру.

Живуть вони та й живуть. У того стрільця-молодця борода виросла аж до пояса.

От раз він і каже:

— Піду я в місто; мене тепер ніхто й не пізнає.

Пішов він у місто, а солдати пізнали його та й повели до царя.

Цар і каже:

— Йди убий шестикрилого, шестиголового, шестипазурного змія.

Стрілець-молодець прийшов до жінки та й каже:

— Загадав мені цар, щоб я вбив шестикрилого, шестиголового і шестипазурного змія. Чи вб'ю я, чи ні?

А жінка дала йому срібного персника й рушничка та каже:

— Удар персником по скелі — то я тут замуруюсь, а ти тоді кликни змія, та як він прилетить, то ти його рушником уб'єш.

Він ударив персником по скелі, а та печера, де сидить його жінка, і замурувалась. Він тоді як крикне:

— Ей, змію, виходь!

Той змій і летить, тільки вуса покручує, та тільки-но роззявив рота, щоб стрільця-молодця з'їсти, а стрілець як махне рушником, так усі шість голів відразу й злетіли. Він тоді узяв повирізував усі шість язиків та й поніс до царя. Цар як побачив — дуже здивувавсь та й каже:

— Ну, ще йди вбий дванадцятикрилого, дванадцятиголового, дванадцятипазурного змія.

Стрілець-молодець прийшов до жінки та й каже:

— Знов загадав цар, щоб я вбив дванадцятикрилого, дванадцятиголового, дванадцятипазурного змія. Чи вб'ю я, чи ні?

— Вб'єш, тільки знову удар персником по скелі, щоб я замурувалась.

Він узяв, ударив: печера замурувалась. Він тоді й крикнув:

— Ей, змію, виходь!

Той змій летить та вуса покручує та й каже:

— То ти мого брата вбив, а мене не вб'єш, я тебе з'їм.

Та тільки-но роззявив рота, щоб його з'їсти, а стрілець-молодець як махнув рушником, так усі дванадцять голів відразу й злетіли. Він тоді взяв та всі дванадцять язиків повідрізував та й поніс до царя. А цар каже:

— Коли ти таких зміїв побив, то йди туди, не знать куди, візьми таке, не знать яке!

Той стрілець прийшов до жінки та й каже:

— Загадав мені цар, щоб я йшов туди, не знать куди, узяв таке, не знать яке.

А жінка дала йому клубочок та й каже:

— Іди за цим клубочком, куди він тебе заведе.

Він узяв та кинув того клубочка на землю, він покотився та покотився, а він усе іде за тим клубочком. Той клубочок прикотився у такий яр, що тільки небо та земля, та й там став. Коли дивиться стрілець — аж там найстарша орлиця. Він хотів її застрілити, а вона стрепенулась, стала панною та й каже:

— Здоров був, стрільче-молодче! Куди задумав іти?

— Іду туди, не знать куди, щоб взяти те, не знать яке!

— Ну, я тобі в пригоді стану.

Та як свисне!.. Коли тут біжить усякий звір — і вовки, і ведмеді!.. А та панна питається їх:

— Не знаєте ви, як іти туди, не знать куди, та взяти те, не знать яке?

— Ні, не знаємо.

— То біжіть собі по своїх місцях.

А стрільцеві-молодцеві каже:

— Я кликну сестру, то та, може, знає.

Та як крикне:

— Орличко, середня сестричко! Прибудь до мене!

Та орличка зараз і прилетіла; стрепенулась та й стала панною, ще кращою за старшу. От вона й каже:

— Здоров був, стрільче-молодче! Куди Бог несе?

А він каже:

— Іду туди, не знать куди, щоб узяти таке, не знать яке.

— Ну, я тобі в пригоді стану!

Та як свисне!.. То так гад усякий: і жаби, і миші, і щурі, і веретільниці, і гадюки — позлазились усі. Панна і питається їх:

— Не знаєте ви, як іти туди, не знать куди, узяти те, не знать яке?

— Не знаємо, може, та крива жаба знає, але ще її немає.

Коли трохи згодом аж і та жаба шкутильгає. Питається панна її.

— Ні, не знаю,— каже жаба,— моя сестра скакуночка-лапушечка знає.

— А де ж вона?

— У синім морі, під білим каменем піну їсть.

— Скажи їй, щоб зараз тут була.

Та жаба зараз і пошкутильгала. Коли трохи згодом та скакуночка-лапушечка й біжить, така здорова, як хата, а хвіст такий, як найвища сосна. Панна й каже їй:

— Заведи цього чоловіка туди, не знать куди, щоб він узяв те, не знать яке.

Та скакуночка-лапушечка каже стрільцеві-молодцеві:

— Сідай на мене.

Він сів. Та скакуночка-лапушечка як ступне, то миля, а як плигне, то дві. От біжить, а далі каже:

— Ану, залізь мені на хвіст та подивись, чи не видко?

Задерла хвіст, він і поліз подивився.

— Ні,— каже,— не чутно й не видно!

Вона знову біжить та знову задерла хвіст та каже:

— Ану знов залізь та подивись!

Він виліз, подивився та й каже:

— Якась хатка на курячій ніжці вертиться.

— Ну, то злізь та йди в ту хатку, то візьмеш те, не знать яке.

Він зліз та й пішов у ту хатку. Дивиться він — нема нічого, тільки посеред хати лежить щось (...), він його узяв та й сховав у грубу. Коли трохи згодом прилітає змій з дванадцятьма головами.

— Еге, еге! — каже.— Руська кров пахне!

А те (...) перекинулось такою панною, що й у світі нема кращої, та й каже:

— То ти, мій миленький, по світу налітався, руської крові напахався.

— Може, й так! — каже змій.— Юрзо-Мурзо! — каже до тієї панни.— Щоб було мені їсти й пити!

Та Юрза-Мурза зробила так, що всякі наїдки й напитки стали перед тим змієм. Змій сів та й їсть, а Юрза-Мурза йому послуговує. Пообідавши, змій полетів, а Юрза-Мурза поприбирала все те ... а стрілець-молодець виліз із-під груби та й каже:

— Юрзо-Мурзо, щоб було їсти й пити на двох!

Юрза-Мурза зробила так, що чого тільки душа забажає,— все стало на столі. Стрілець-молодець сів та й каже:

— Юрзо-Мурзо, сідай та обідай зі мною та будеш мені за сестру.

Та Юрза-Мурза сіла з ним та пообідала, а стрілець-молодець і каже:

— Зроби так, щоб для нас двох була карета, та поїдемо зі мною.

Юрза-Мурза зробила так, що перед ними стала карета. Сіли вони та й поїхали.

Приїздять вони до моря. Юрза-Мурза зробила човен, та й пливуть вони собі. А той дванадцятиголовий змій як оглядівся, що нема Юрзи-Мурзи, та за ними в погоню. Як догнав їх та тільки роззявив рота, щоб їх проглинути, а стрілець-молодець як махнув рушником, так усі дванадцять голів і злетіли! А ті поплили собі далі.

Переплили вони море та заїхали до якогось діда на ніч. А в того діда був капшук, що як розшморгнеш, то які схочеш коні вискочать.

Дід той і каже стрільцеві-молодцеві:

— Дай мені Юрзу-Мурзу, а я тобі дам цього капшука.

Стрілець-молодець і не хоче, а Юрза-Мурза шепче йому нищечком:

— Бери! Я від нього утечу до тебе, то в тебе і я буду, і капшук.

Стрілець-молодець помінявся з дідом. Тільки-но стрілець виїхав в поле, а Мурза втекла до нього, поїхала до царя та зараз побила царя і його слуг.

Яйце-райце

Колись-то була птиця-жайворонок царем, а царицею — миш, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділиться. От одне зерно зайве було. Миш каже:

— Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робить? Пішли б позиваться, да немає старших за їх: немає до кого йти позиваться. Потім миш каже:

— Ну, я лучче його перекушу.

Цар на це діло согласився. Миш тільки що взяла у зуби та в нору і побігла. Тут цар-жайворонок збирає усіх птиць, щоб звоювать царицю-миш, а цариця скликає всіх звірів — і почали війну. Як вийшли в ліс,— то що звірі хочуть яку-небудь птицю розірвать, то вона на дерево; або птиця як візьме, літаючи, бити звірів... Так бились цілий день, а потім увечері сіли усі спочивати.

Коли цариця огляділась,— аж немає на війні комашні. Тоді вона приказала, щоб непремінно була на вечір і комашня. Коли це приходить і комашня.

Цариця й загадала їй, щоб вона уночі полізла на дерево і за одну ніч поодкушувала птиці пір'я коло крил.

На другий день, тільки що розвиднілось, цариця кричить:

— Ану, вставайте воюваться!

Птиця що підніметься, то і впаде на землю,— так звір її і розірве. І царицю побідила царя.

А один орел бачить, що то лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде один стрілець і побачив, що він сидить на дереві, як націлиться на його. А той орел та просить його:

— Не бий мене, голубчику, я тобі у великій пригоді стану!

Стрілець другий раз націлився, він ще його просить:

— Візьми лучче мене та вигодуй, то побачиш, у якій я тобі пригоді стану.

Стрілець ще намірився третій раз; орел знов його начав просить:

— Ей, голубчику-братику! Не бий мене та візьми до себе,— я тобі у пригоді стану.

Стрілець повірив йому: поліз та зняв з дерева та й несе його додому. А він йому каже:

— Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки у мене крила одростуть.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарізав йому одну корову. Він ту корову за год із'їв та й каже тому чоловікові:

— Пусти мене, я політаю: побачу, чи вже одросли крила.

Той чоловік і випустив його з хати. Орел літав, літав та й прилетів опівдні до того чоловіка, каже йому:

— Ще в мене мала сила,— заріж іще одну ялівку!

Той чоловік послухав його та й зарізав. Орел із'їв її за год. Та знову,— як полетів... Політав мало не цілий день,— увечері знов прилітає та й каже йому:

— Заріж іще й бугая.

Той чоловік думає: «Що тут робити — чи зарізать, чи ні?» А потім каже:

— Більш пропало, нехай і це пропаде!

Узяв та й зарізав йому бугая. Він як з'їв того бугая, таки за год, а потім як полетів, то літав так високо — аж під хмарою. Коли це прилітає та й каже йому:

— Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував мене! Тепер же сідай на мене.

Той чоловік питається:

— Що з того буде?

А він йому каже:

— Сідай!

Цей і сів.

Орел його поніс аж у хмару, а потім і пустив його додолу. Той чоловік летить додолу,— коли це орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже йому:

— А що, як тобі здавалось?

А він йому каже:

— Так, наче я вже неживий був.

Тоді орел йому каже:

— Отак саме мені було, як ти на мене націлявсь.

Потім каже:

— Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілось сідати на його,— ну, що ж робить,— таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, і звідтіль як скинув його з себе — та підхопив його так, може, як на два сажні од землі, та й питається його:

— А що, як тобі здавалось?

Він йому каже:

— Так зусім [1] наче уже кістки мої розсипались.

Тоді орел йому каже:

— Так само й мені було, як ти другий раз націлявсь.— Та й каже йому: — Ну, ще сідай!

Той сів.

Він як понесе його до самого облака, та звідтіль і пустив його додолу, та підхватив уже коло самої землі, та тоді питається його:

— Як тобі здавалось, як ти летів на землю?

Той йому каже:

— Так, наче мене зовсім не було уже і на світі.

Тоді орел йому каже:

— Отак же само мені було, як ти третій раз націлявсь.

А потім каже:

— Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. А тепер сідай на мене та будем летіть до моєї господи.

Ото летять та й летять; прилітають до його дядька. А він йому каже:

— Іди ж у хату, та як будуть питаться тебе: «Чи не бачив нашого небожа?» — то ти скажеш: «Як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу».

---

[1] З у с і м — зовсім.

Він приходить у хату; коли це йому кажуть:

— Слихом слихати, царевича у вочі видати! Чи по волі, чи по неволі?

А він їм каже:

— Добрий молодець усе по волі ходить.

Вони його питаються:

— Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже третє літо, як пішов на війну,— та ні чутки, ні звістки...

А він їм каже:

— Як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Вони йому кажуть:

— Лучче нам його ніколи не бачить, чим оддать тобі яйце-райце.

Тоді він виходить із хати та й каже йому:

— Казали так: «Лучче нам його ніколи не бачить, чим тобі оддать яйце-райце».

Орел йому каже:

— Летім далі!

Летять та й летять, та й прилітають до його брата; та й тут те саме говорив, що і в його дядька,— таки не получив яйця-райця.

Прилітають до його батька, а орел йому каже:

— Іди в хату, та як будуть питаться за мене, то скажеш, що бачив і на вічі приведу.

Уходить він у хату, а вони йому кажуть:

— Слихом слихати, царевича у вічі видати! Чи по волі, чи по неволі?

Він їм каже:

— Добрий молодець усе по волі ходить.

Вони його стали питаться:

— Чи не бачив нашого сина? Бо вже як немає — четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там...

А він їм каже:

— Я бачив, але як дасте яйце-райце, то й на очі приведу.

Батько орла каже йому:

— Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей.

Він каже:

— Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

— Піди ж приводь,— зараз тобі і дамо!

Він уводить його у хату. Тоді його батьки так зраділи, а тому дали яйце-райце і сказали:

— Тільки не розбивай нігде по дорозі; а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його і розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілось пить йому... Коли це найшов криничку. Тільки що став пить воду, та якось об цямрину і розбив те яйце-райце. Як узяв же скот вернуть із того яйця!.. Верне та й верне. Гониться він за тим скотом; то що з того боку піджене, то цей з цього боку розійдеться. Кричить, бідняга, нічого сам не зробить! Коли це іде до його змія та і каже йому:

— Що ти мені даш, чоловіче, як я тобі скот цей ізжену в те яйце?

А він їй каже:

— А що тобі дать?

Вона йому каже:

— Даси те, що без тебе стало дома?

А він каже:

— Дам!

Ото вона йому гарненько загнала той скот у яйце, заліпила славно яйце і дала йому в руки.

Він приходить додому, а син йому каже (той, що без його родився, як його дома не було):

— Це ви мене, тату, віддали змії? Ну, нічого, тату: якось будем жить!

Батько хоч трохи і зажурився, то що ж робить?

Того сина звали Іваном. От він зараз і пішов до змії. Приходить до неї, а вона йому каже:

— Зроби мені троє діл та й підеш собі додому; а як не зробиш, то я тебе із'їм!

А коло її хати був великий луг — скільки оком зглянуть! Так вона йому каже:

— Щоб ти за одну ніч отой луг викорчував і щоб там зорав і пшениці насіяв, потім зібрав її, в скирти поклав і щоб таки в ту ніч з тії самої пшениці мені булку спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажурився. А там близько був мурований стовп, і в тім стовпі була її дочка замурована. Він приходить сюди та й плаче. Вона його питається:

— Чого ти плачеш?

А він каже:

— Як же мені не плакать, коли змія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч.

Вона його спиталась:

— Що там таке?

Він їй і розказав. Вона йому й каже:

— Це тільки цвіт, а ягід і ніт!

А потім каже йому:

— Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як вона казала.

Він каже:

— Добре!

Вона йому каже:

— Лягай же тепер спать, а завтра рано щоб устав та понесеш їй паляницю.

Ото пішла до того лугу та як свисне! — той луг тріщить, лущить,— на тім місці ореться, пшениця сіється — і до світу спекла булку, дала йому. Він приніс до неї (змії) у хату і положив на столі.

Вона прокидається, вийшла надвір та й дивиться на той луг, що тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому каже:

— Ну, справився! Гляди ж, щоб і друге діло зробив!

Та зараз йому і загадала:

— Щоб ти оту гору розкопав і щоб туди Дніпро ішов, а коло того Дніпра построй магазин, щоб байдаки [2] туди приставали і щоб ти туди пшеницю продавав на байдаки. І як я встану рано, то щоб це все було готове.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка його й питається:

— Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому змія загадала. Так вона йому каже:

— Це тільки цвіт, а ягід і ніт! Лягай спать тут, я це все пороблю.

А сама як свисне — так та гора розкопується, Дніпро туди іде, коло його магазин строїться... Тільки прийшла та збудила його, щоб він пшеницю видавав купцям на байдаки із того магазину.

Змія встає та й дивиться, що все так ізроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому третій раз:

[2] Байдак — великий човен.

— Щоб ти сю ніч уловив золотого зайця і раненько приніс мені у хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка питається його:

— Що загадала?

Він каже:

— Загадала піймать золотого зайця.

Тоді вона каже:

— Оце вже ягоди настигли: тепер чорти його батька знає, як його і вловить! Одначе ходім до однії скали — там, може, уловим.

Ото прийшли до тієї скали. Вона каже йому:

— Стань же ти над норою; ти будеш ловить, а я піду та буду гонить із нори. І гляди ж: що тільки буде виходить із нори, бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та гонить. Коли це вилазить гадюка та й сичить. Він її і пропустив. Вона виходить із нори та й питається його:

— А що, нічого не вилазило?

А він каже:

— Ба ні! Лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пропустив.

А вона йому каже:

— А щоб тебе: ото самий заєць! Ну, гляди ж, я ще піду; та як буде хто виходить і буде тобі казать, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а держи його.

Полізла та й гонить. Коли це виходить така стара баба та й питається того парубка:

— Чого ти, шину, тут шукаєш?

А він їй каже:

— Золотого зайця.

Вона йому каже:

— Де тут він ужавша? Тут його нема!

Сказала це та й пішла од його. Коли це виходить та дівка й питається його:

— А що, немає зайця? І ніщо не виходило?

Він:

— Ба ні! Виходила баба стара та спиталася мене, чого я тут шукаю; а я сказав, що золотого зайця, а вона каже: «Тут його немає»,— то я її і пропустив.

Тоді вона каже:

— Чом ти не держав: ото самий заєць! Ну, тепер більше нігде ти його не піймаєш, хіба я перекинусь зайцем, а ти мене принесеш і положиш на стільці,— тільки не оддавай їй у руки, бо як оддаси, то вона пізнає і розірве тебе і мене.

Він приніс того зайця, положив його на стільці та й каже їй:

— Нате ж вам зайця, а я піду уже од вас.

Вона каже:

— Добре, іди!

Ото він із тією дівкою давай утікать. Біжать та й біжать. Коли це вона оглядиться, що то не заєць був, а її дочка,— послала свого чоловіка. Він біжить за ними: коли вони чують — аж стугонить земля...

Тоді дівчина каже:

— Оце вже за нами біжать! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом та будеш стерегти мене; як будуть питаться тебе: «Чи не бачив парубка і дівки, чи не йшли сюдою?» — то ти скажеш, що тоді йшли, як ця пшениця сіялась.

Коли це — змій летить та й питається того діда:

— Чи не бачив тут — не йшли сюдою парубок з дівкою?

А він каже:

— Ба, йшли.

Той питається:

— Давно ж вони йшли?

Дід:

— Тоді, як оця пшениця сіялась.

Змій каже:

— Цю вже пшеницю пора косить, а їх учора не стало.

Та й вернувсь назад.

Зміїна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком та давай утікати.

Прилітає змій додому.

Змія його питається:

— А що, не догнав? І нікого не стрічав на дорозі?

А він каже:

— Ба ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питаюсь, чи не бачив, тут не йшли парубок із дівкою? А він каже: «Ішли тоді, як оця пшениця сіялась». Але ж та пшениця така, що пора косить — так я і вернувсь.

Тоді змія йому каже:

— Чом ти того діда і ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи другий раз за ними, та щоб непремінно розірвав.

Летить змій. Коли ті чують, що летить ізнов змій — аж земля реве,— так вона каже:

— Ей, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, що чуть-чуть не розвалиться, а ти — ченцем; та як буде він тебе питаться: «Чи не бачив таких-то?», то скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир строївсь».

Коли це летить змій та й питає цього ченця:

— Чи не бачив — не йшли тут парубок і дівка?

А він каже:

— Я бачив тоді, як оцей монастир робили.

А змій каже йому:

— Їх учора не стало, а цей монастир уже годів сто, як він строївсь.

Сказав це та й вернувся назад. Приходить додому та й розказує змії:

— Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; але я його питавсь, то він сказав, що бігли тоді, як оцей монастир строївсь, але тому монастиреві уже годів сто, а їх учора не стало.

Тоді вона йому каже:

— Чом ти не розтерзав того ченця і монастиря не розвалив: то вони самі! Тепер я сама побіжу: ти нікуди не годишся.

Ото так біжить, так біжить... Коли ті чують — земля реве і гаряча. Так тоді вона каже йому:

— Ей, отепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою-окунем.

Ото прибігає змія та й каже до тієї річки:

— А що, утекли?

Перекинулась зараз щукою — давай гонитися за тією рибою: що хоче ухватить, то він повернеться своїм пір'ям гострим до неї, то вона не візьме його. Гонилась, гонилась — так-таки не вловила та надумала воду випить. Стала пить; напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівка, що була рибою, каже тому парубку, що був річкою:

— Тепер ми уже не біймось. Ходім до твоєї господи; то ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я наймусь у цім селі у кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, зо всіма поздрастувався та думає собі: «Як же мені не поздрастуваться з дядьковою дитиною? Таже вони подумають щось погане обо мні». Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував — так і забув за ту дівку.

Ото побув він півгода та задумав жениться. Йому посовітували одну гарну дівку, щоб він її брав; а він за ту і забув, що його спасла од змії,— зміїну дочку, що була замурована у стовпі. Ото на тій і заручився він.

От перед весіллям, так увечері, кличуть на шишки [3] молодиць. Прикликали і ту дівку, що він з нею утікав,— хоть її ніхто і не знав, що воно за дівка. Стали бгати шишки; та дівка зліпила з тіста голуба і голубку й пустила додолу,— вони стали живі. Голубка й почала говорить до голуба:

— А ти забувсь, як я за тебе луг викорчувала і там пшеницю сіяла, і з тії пшениці паляницю спекла, щоб ти до змії одніс?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Потім знов вона каже:

— А ти забувсь, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки ходили до магазину і щоб пшеницю ти продав на байдаки?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

— А ти забув, як ми ходили удвох за золотим зайцем? Ти за мене і забув?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Тоді той парубок і згадав за ту дівку,— за цю-таки саму, що голуби поробила,— та ту покинув, а на цій оженився. І тепер так живе добре!

---

[3] Шишки — булочки, які печуть на весілля.

Стрілець

Був собі один стрілець і мав одним одного сина зроду. Більш йому не було як сім років.

Пішов стрілець у ліс стріляти. Жодного птаства не стріляв, але одного зачепив такого, що й не бачив ніколи. А то був перший змій. Як він стрілив, той сів на дереві й говорить до стрільця:

— Що ж,— каже,— стріляй!

Стрілець ізлякався. Змій каже:

— Стріляй! Коли ти перший раз зважився стріляти, стріляй і другий.

Стрілець устрілив, а змій розсміявся. Той ізлякався так, що не пам'ятає нічого. Змій знову став птахом та й знову каже:

— Стріляв ти двічі, стріляй утретє, то будем тоді спиритися.

Тоді стрілець утретє стрілив. Змій аж упав, увесь ліс завернуло. Знову стрепенувся і став змієм, паном став у чоловічому стані, у польському. Стрілець і руки опустив.

— Ну,— говорить змій,— що буде з нами, стрільче? Чи будем биться, чи будем мириться?

— Ні,— говорить стрілець,— будемо мириться.

— Ні,— говорить змій,— будемо биться! Нащо ж ти мене чіпав? Що ж із нами буде?

— Прошу пана,— каже стрілець,— я не знаю.

— Сідай,— каже,— на мене!

Стрілець боїться.

— Сідай,— каже змій.

Мусив стрілець сідати. Виніс його змій на дерево, так як сидів та й пустив його... Стрілець як упав, то й кості його розсипалися. Змій кості його зібрав і зробив його чоловіком.

— Ну, стрільче,— каже,— що буде? Чи будем биться, чи мириться?

— Будемо миритись.

— Е, ні,— каже,— ти мене не на добро зачепив, щоб миритися. Сідай удруге.

Летить. Пускає його знов на землю. Убився стрілець удруге. Змій позбирав його кості, оживив.

Злетів з ним утретє. Пускає його ще раз. Стрілець летить. Убився зовсім на смерть. Змій знов у третій раз оживив його.

— Ну, тепер,— каже,— чи будем биться, чи миритьсяя?

— Ні, тепер,— каже,— пане, побилися. Я тебе побив, а ти мене, зробім мир.

І зробили мир між собою.

— Ти маєш одного сина. Пришли його до мене на службу. Я йому заплачу добре. А як не пришлеш, то тебе роздеру на пір'я.

— Пішлю,— каже стрілець.

Змій дає йому шовкового клубка й каже:

— Куди буде той клубок котитися, туди той син хай іде.

Прийшов стрілець додому, сів коло стола та й журиться.

А його жінка питається:

— Чого, старий, зажурився?

— Одного сина,— каже,— дождалися, та й того треба лихоборові посилати на службу.

Дав йому клубочка та й каже:

— На, сину. Куди буде клубочок котитися, туди й ти йди за ним і не дивися ні на людей, ні на ворони, ні на сороки, тільки дивися на цей клубочок, куди він котиться.

Прилетів змій додому та й каже жінці своїй і дітям:

— Побилися ми із стрільцем. Прийде до нас на службу парубок. Як чого не сповнить, я його вб'ю й обід з нього зроблю.

У змія було три дочки. Кожна з них окремо сидить од батька, од матері. То батько розумний, мати теж, а менша дочка іще розумніша була. Знає, на чім світ стоїть. Не встиг сказати батько, а вона вже й знає, що йде той хлопець.

Пішли вони всі три купатись у море, та всяка у верству одна од одної.

Той парубок задивився на ворони й на сороки і клубочок згубив з очей. Став на багні, на такому болоті, що й не чув зроду,— і плаче.

А менша дочка серце мала дуже добре. Прилітає, каже:

— Чого ти задивився і спустив клубочка — свою дорогу? Тепер сідай на мене.

А вона крила має. Сідає він на неї, як на коня. Вона свиснула раз, у другий раз, клубочок йому звився знов у руки.

— Знай,— каже,— Петрусю, ти бережи свого клубочка, не дивися нікуди. Бо я знаю, куди ти йдеш. Ти йдеш до мого батька.

Тепер покинула вона його і полетіла у свої місця. А він іде дорогою. Знов дорога стала йому вимощена. (Вона йому так зробила.) Йде він понад морем, купаються вони. Він проходить тих дві — старшу й середнішу, а тої меншої плаття забрав. Ті з неї сміються, а вона плаче.

— Ей,— каже,— як у Бога віруєш, оддай мені те плаття, я тобі у великій пригоді стану. Бо я знаю, що ти йдеш до мого батька на службу.

Той оддав. Приходить до двірця явитися (до змія). А той змій — як обиватель. Панянка йому (парубкові) сказала:

— Як прийдеш до мого батька, то зайди до моєї хати. Я тобі проповідь скажу.

Він прийшов до того змія.

— Ну,— каже змій,— здоров був! Що ти — прийшов?

— Прийшов,— каже,— прошу пана, до пана.

— Іди ж ти на кухню і проживай (там).

От він повечеряв і заходить до неї, до тієї панянки.

— Знаєш,— каже вона,— як що тобі батько загадає, то ти прийдеш до мене в пізньому часі, щоб батько не знав, то я тобі буду помагати.

Приходить він на другий день до змія. Той йому й каже:

— Іди ти на цілий день спати, а на ніч на роботу ставатимеш, я тобі буду загадувати.

Пішов він. Увечері змій каже йому:

— Знаєш ти що? Ти прийшов до мене на службу, я тобі буду загадувати таку роботу: йди ти мені,— бачиш отой ліс? — щоб ти його викорчував за ніч і дрова у костри склав, купця знайшов, ліс продав і гроші мені приніс. А скоро ти не зробиш, то мій меч, а твоя голова з плеч. Ну, що ж, малий, зробиш?

— Зроблю,— каже.

— Я тобі заплачу триста карбованців.

Тепер іде Петрусь до неї, до тієї панянки.

— А що,— питає вона,— казав батько?

— Казав, щоб я ліс викорчував, у костри щоб склав, продав і гроші йому оддав. А де ж мені викорчувати його?

— Не журися, Петрусю, лягай спати. Все буде.

Вона його покохала,— жаліє. Він ліг спати. Вона вилітає у глуху ніч у ліс. Свиснула раз, удруге, у третій раз свиснула. То хворйони (чорти) налетіли, та стільки їх, що й ліс укрили.

— Ти чого, панночко, нас потребуєш?

— Потребую,— каже.— Подбайте, щоб ліс вирубати за ніч, дрова у костри скласти, купця знайти, продати, й гроші мені принесіть.

— Добре, панночко, подбаємо.

— Подбайте,— каже вона,— подбайте, як можна. Я вам буду дуже вдячна.

Ті зрубали, продали і гроші принесли досвіта. Сплянтували ліс, плянту зробили, що й корня не видно. Будить вона його рано і каже:

— На, занеси гроші батькові моєму. Як буде питатися, хто зробив то, хто помагав, кажи: «Хто зробив? Я! А помагали мені батько, мати, брати, сестри».

Пішов він. Питається змій:

— Хто помагав?

— Батько, мати, родичі...

— Брешеш,— каже.

— Ні,— каже,— ти сам, пане, брешеш, бо ти мені загадав — я мусив зробити.

— Як? — питається змій.— То його літ двадцять треба рубати, а ти то зрубав за ніч?

— А нащо,— каже,— пан загадав мені? Я мусив зрубати.

Змій йому одказує:

— Ну, коли ти так усе поробив, то щоб ти мені за ту ніч урозорав те поле і пшениці засіяв! Щоб пшениця та за ніч уродила. Щоб ти її зжав, склав у копи. І щоб сказав, скільки кіп маєш. Щоб ізмолотив і сказав, скільки дає копа. Щоб приніс мені на пробу пшениці.

Приходить він знову до тієї панянки.

— А що,— питає вона,— казав батько?

Він розказав їй усю змієву диспозицію.

— Не журися,— каже вона,— Петрусю. Лягай спати — я за тебе все подбаю. Буду робити.

Ліг він спати; нібито соху і рало наняв.

О пізніх лягах вилітає вона знов і знову скликає хворйонів. Налетіло їх стільки, що не можна!

— Чого,— питають,— панночко, нас потребуєш?

— Потребую,— каже.— Подбайте за ніч зорати поле, засіяти пшеницю. Щоб вона за ніч уродила, щоб ви її зжали, у копи склали. Щоб мені сказали, скільки кіп буде. Щоб ті копи помолотили і сказали, скільки копа дає. І щоб принесли мені на пробу пшениці. Про мене, хоч готової нарвіть і в землю засадіть.

— Гарно, панночко. Подбаємо для тебе!

Зробили все, як їм казала панянка. Вона його будить:

— Ну, вставай,— каже,— неси батькові — потіш його. Не проговорися, що то я зробила.

Приносить він пшеницю. Змій ще спав.

— Уставай,— каже,— пане. Маємо тисячу кіп.

— По чому копа видає?

— По півтора кірця.

— Гарно,— каже змій.— Коли ти те зробив, іди тепер спати й увечері приходь.

Та в кожну ніч він кладе йому на руки по триста карбованців.

— Як до кінця дослужиш,— каже,— то всі гроші заберещ, а як же ні — то мій меч і твоя голова з плеч!

Той каже:

— Пане, не на те я йшов, не на твій меч, а на те, щоб ти мені заплатив.

Приходить він увечері до змія. Змій йому й наказує:

— Бачиш ту ниву? Щоб ти мені викопав ріку і зробив, щоб вода була. Щоб млин був на шість каменів. І щоб пшеницю змолотив, змолов, за ніч булок напік і на снідання приніс, щоб було до чаю.

Тоді йде Петро до панянки уночі й плаче.

— А чого ж ти плачеш?

— Як же мені,— каже,— не плакати, коли не знаю, що робити.

— Не журися, Петрусю,— каже панянка,— я для тебе все подбаю.

О пізніх лягах скликає вона знов хворйонів і каже їм:

— Так і так... Зробіть мені те, що я вам скажу. Викопайте за ніч ріку, щоб вода була. І млин щоб був на шість каменів. Щоб пшениці намололи, напекли булок і до чаю мені раненько принесли.

— Добре... Буде, як ти кажеш, панночко.

От вони в одного обивателя млина взяли, викопали сажавку [1], намололи пшениці, напекли булок і ще вночі приносять до тієї панянки. Будить вона Петра й каже:

— Вставай, неси до батька булки.

Уранці той змій просипається. Петро приносить йому булки.

— Ну,— питає пан,— що ж, ти напік булок?

— Напік.

— Не може бути!

— Як,— каже,— не може бути?

— Ну,— каже змій,— попробуй сам, може, ти мені яку отруту приніс? А хіба ж я знаю, що ти уночі робиш?

— Я роблю все, що ти мені розказуєш.

Бере той хлопець булку,— із'їв.

— Ну, тепер, пане, дай мені склянку вина.

Випив склянку вина.

— Тепер я ще луччого розуму набрався. Що накажеш — буду робити.

— Але, малий, непремінно хтось тобі помагає! — догадується змій.

— Ні,— каже він,— ніхто. Я сам усе роблю.

— Ну, гляди ж, бо я знайду винуватця напевно. Гляди ж, іди тепер спочивай, а увечері я знов тобі дам загадку.

Прийшов він увечері до змія.

— Чи можеш ти, малий,— питається змій,— зробити, що я накажу?

— Я мушу зробити все! На те ти мене покликав.

— Коли ти мені це поробив,— ліс вирубав, млин поставив, пшеницю змолов,— то щоб ти мені на сто миль степ насадив. Щоб дичок накопав, насадив. Щоб дички прийнялися і щоб ти їх прищепив! Щоб вони за ніч уродили всякі овочі. І щоб ти мені приніс усяких овочів. Але я тебе буду вартувати тепер!

— Хоч ти мене вартуй, не вартуй, то для мене однаково. А що скажеш зробити — зроблю.

— Там,— каже,— несила твоя зробити.

— Ну, хоч сила, хоч несила, та голова робить моя!

Тепер він приходить знов до панянки з плачем.

— Чого ти плачеш, Петрусю?

[1] Сажавка — копанка.

— А,— каже,— аж тепер загадав загадку, що вже й не зроблю. Казав, щоб той степ засадити дичками, щоб вони прийнялись, уродили й дали всякі овочі. Щоб я приніс йому їх покуштувати. І казав ще, що й вартувати буде.

— Е, який ти,— каже вона,— дурень. Буде все зроблено, не журися. Лягай спати.

Вилітає на поляну, скликає хворйонів і каже їм:

— Щоб ви мені за ніч засадили степ дичками! Щоб вони прийнялись, щоб ви їх прищепили і щоб вони уродили й дали всякі овочі. І щоб ви принесли мені їх усякого роду покуштувати. Щоб ще й дороги виграсували та квітами різними, виноградом, деревом різним висадили.

— Гарно,— кажуть вони,— панночко, поробимо!

Полетіли. Сад вони з усього світу знесли, від поміщиків усяких. Уродило те все. І приносить він тому панові на снідання.

— А що,— питається змій,— зробив?

— Зробив,— каже.

— І овочі приніс?

— Приніс.

— Ану, покуштуй сам перш, а то, може, ти яку отруту там приніс.

Їсть той хлопець, і пан покуштував.

— Ну,— каже,— йди ж тепер оддихати, увечері я знов тобі загадку загадаю.

Пішов він і ліг на кухні спати. Виспався, а увечері приходить до пана по накази.

— Ну, що ж ти, малий, прийшов?

— Прийшов, пане.

— А що ж буде з нами?

— Що накажеш, то я мушу те зробити.

— Ну, можеш ти те, щоб ти на ніч пішов у ліс на варту? Що буде летіти, чи бігти, чи то кінь, чи змій — що в руки, щоб ти мені піймав!..

Дав йому кріс, і пішов Петрусь на варту у пущу. Стоїть. Летить змій із трьома головами та просто напроти нього. Петро його ловить. А змій почав його бити, дерти, пекти. Він і уступив. Прилітає панянка.

— А що ж ти, Петрусю, зробив? — питається.— Чому ти не держав?

— А коли,— каже,— не можна лихобора вдержать, бо наче таким огнем пекельним пече, дере!

— А,— каже,— то мій батько.

— А хто його знав, що то твій батько.

— Ну,— каже,— гляди ж, буде летіть мій брат старший з двома головами, ти його тримай.

— Коли так буде пекти, як твій батько, то я не вдержу.

— Е,— каже,— держи, а то буде погано.

От летить той до нього просто, пече його, б'є, дере. Випустив.

Прилітає знов та панянка.

— Е,— каже,— що ти наробив? Нащо ти випустив?

— А, як же його вдержать, коли так дуже пече.

— Тепер,— каже,— буде йти стара мати у жіночому стані, у простому жіночому одязі, то гляди ж держи, щоб вона не робила.

От іде стара біля нього і каже:

— Добрий вечір тобі, милий!

— Здорова була, бабко. А чого ти, бабко, у такій порі в лісі ходиш?

— Була,— каже,— у людей на весіллі, запізнилася та й іду.

— Ну, бабко, стій-бо, бо я тебе не пущу.

— Е, синочку, що я тобі зробила?

— Ні,— каже,— не можна, я на те на варті стою, не повинен нікого пропустить.

Та баба прямо йде. Він її хоче вже бити.

— А, синочку, глянь на Бога, чи у тебе руки зведуться на мене, на таку стару жінку? Може, й у тебе мати є стара.

Йому серце стиснулось, він і пустив.

Знов прилітає панянка.

— Що ти, Петрусю, наробив? Нащо ти її випустив? Я ж тобі казала, щоб ти держав.

— Як же мені її було не пускати, коли вона така стара і так жалібно відпрошувалась?

— Ну, гляди ж, тепер буде летіти менший брат мій, він летітиме огирем, із сідлом, зі всім. Ти держи, не пускай, чи бутде він перекидаться ведмедем, чи чим — ти тримай, що в руках стане, то принось, бо це буде в останній раз. А то батько догадається, що я тобі допомагаю.

Летить той огир карий на нього просто. Б'є його, кусає, а той його тримає. Той бачить, що тримає,— перекинувся ведмедем, вовком і різним гаддям, змієм. Коли перед світом перекидається зайцем — одна шерстина золота, друга срібна. Він приносить його до пана. А той ще спить. Він будить його.

— На, пане,— каже,— гостинця тобі.

— А, добре,— каже.— Доброго гостинця ти приніс. Чи ти коня ловив, чи звіра? Мені снилось, що коня ти ловив, а не зайця.

— Уже,— каже,— кого ловив, то ловив, а приніс зайця.

— Чи то ж можна, щоб з коня зробився заєць?

— Не то заєць, а хтозна, що й робилось, але що в руках стало, те й приніс тобі.

— Добре,— каже,— малий, що приніс, а чому ж ти того не приніс, що перше ловилось?

— А коли таке ловилося, що я не міг удержати. Те, що міг, те здержав.

— Ти не сам те робиш?

— Ні,— каже,— сам.

— А хто помагає, той буде винен. Ну, гляди ж! Тепер іди спати, а увечері приходь.

Пішов той, виспався добре, тільки увечері приходить. Змій йому й каже:

— Ну, зловив ти мені зайця, то мені веселість приніс. Тепер щоб ти мені за ніч до мого брата за сто миль моста зробив: чавунне брусся, срібний піл, поруччя золоте.

— Добре,— каже,— зроблю.

— А як же то можна зробити?

— А чого ж пан наказує? Того, щоб робити!

Приходить той до панянки і розказує їй диспозицію, а сам плаче гірко.

— Не плач,— каже вона,— Петрусю, не журися! Якось-то воно буде. Подбаю я, щоб тебе визволити. Йди лягай спати, а я все зроблю.

От уночі вилітає вона та й кличе тих хворйонів. Вони питаються її, чого вона звала. Вона каже:

— Зробіть за ніч міст на сто миль до мого дядька, та такий, щоб брусся було чавунне, піл срібний, поруччя золоте. Та,— каже,— щоб це все за ніч непремінно було зроблено!

— Добре,— кажуть вони,— панянко, подбаємо. У такому-то царстві є.

Принесли вночі й поставили, й водою перепустили його. Посеред мосту на половині мурований стовп і клітка, й у ній сокіл. Рано пан приїхав.

— Ти, Петрусю, зробив?

— Я,— каже.

— То ж дорога річ. Де ж ти гроші взяв?

— Я у великім скарбі позичив.

— Навіщо ж ти ті гроші позичав?

— На ті гроші, що я у пана зароблю. Пан то мусить оплатити.

— Ну, гляди ж,— каже,— приходь ізнов увечері. Я тобі загадаю останню загадку. Як зробиш, то я тебе додому одправлю. А винуватця я знайду, хто тобі помагає.

— Добре,— каже,— пане.

Змій переїхав мостом до брата, той переїхав з ним. Думає собі той пан-змій: «Як-то можна, щоб той малий та таке зробив?»

Приходить він увечері. Каже йому пан:

— Я маю сто кобил. Щоб ти мені ті кобили упас.

Пішов він пасти. А панянка йому сказала:

— Як поженеш пасти, то не спи, бо погубиш і буде біда велика.

От він пасе. Став дощ моросити. Він зогнувся під дубом і заснув. Коли як кинеться — нема коней. У плач. Не знає, куди дітися,— таке море стало, гори, ліс... Прилітає панянка.

— Ей,— каже,— що ж бо ти наробив, Петрусю! Сідай на мене.

— Я,— каже,— й так тобі докучив.

— Нічого! Я зроблю ще це для тебе, бо ти доброго батька й матері. Як удасться ця штука, я буду тобі жінкою, а як ні, то ти підеш додому, а я пропаду.

— Ну, добре! — каже він.

Сідає він на неї. Ліс той упав, гори впали, коні стали знову.

— Як стане темніти,— каже йому панянка,— будуть ті коні коло тебе бігти. Виб'ють перед тобою землю на сажень. Будуть тебе страшити, кусати, а ти сиди,— каже,— не бійся! А найстаршу кобилу довбнею бий у лоб.

Так він і зробив. Приганяє додому, пан і питає:

— Чи ж то ти, малий, коні пас? Хто тобі помагав? Кажи!

— Ніхто.

— Ну, коли ти оцих кобил попас, то тепер подій їх, молоко принеси на кухню. Спали сажень дров, щоб молоко закипіло і щоб до мене приніс.

Прийшов той до панянки з плачем і каже що і як.

Вона його навчила. Він так і зробив. З десять цебрів молока надоїв і зварив. Сказав тому панові. Приходить той і хоче його кидати у те молоко.

— Розбирайся! — каже.

— Як, пане, оце в цім молоці будеш мене купати?

— Авжеж,— каже.

А та панянка його навчила, щоб він батька в усім слухав, що йому нічого не буде. Розібрався він, уліз у молоко. Розкипів чисто. Самі кості осталися. Змій кості збирає, цілющою водою кропить, сцілив його. Потім живущою водою окропив, оживив його. Став він хлопцем під вусом,— літ двадцять йому. Каже той пан:

— Скільки літ ти у мене служиш? Рік?

— Як,— каже,— рік? Е, пане, догадайся! То мені твій рік вийшов за п'ятнадцять літ, бо мені за кожною загадкою — то й рік!

— Ну,— тепер,— малий, як ми будемо?

— А що ж,— каже,— мені треба в скарб гроші оддати, що я позичив. Ти оддай мені за службу, а що останеться, то мені доплати.

Змій йому суму одсовує.

— На,— каже.— Але ж то ти все сам робив?

— Я,— каже.

— Ей, не ти!.. Ну, гляди ж, догадаюся, то винуватим і тебе зроблю.

— Ні, не буду я винуватий.

— Іди ж,— каже,— малий, спати, а увечері приходь, то я вже догадаюся, хто тобі робив.

— Добре,— каже.

Приходить увечері.

— Ну,— питається,— ти це все сам робив?

— Я,— каже,— сам...

— Ще тобі загадку загадаю, то все вгадаю, хто за тебе робив: щоб ти мені з трості поставив дім!..

Іде той у пізніх лягах до панянки і розказує.

— То,— вона каже,— пусте. Але за цим разом батько догадається, що я тобі роблю. Тебе одпустить додому, а мене заднить у кухву залізними обручами й пустить у море, щоб я вже пропала. Але як будеш іти, не забудься зайти до моєї хати, візьмеш щітку і гребінку, шпильку, голку і шовкову хустку. Будеш іти коло моря, спом'янеш мене і похухаєш у дно кухви, то обручі розпадуться й опадуть.

Він як поставив тростяний палац, маковим цвітом побив. Змій догадався, що то дочка йому помагала.

— Хто,— каже,— тобі помагав? Признайся, то тобі все дарую.

— Дочка,— каже.

— Подивися ж,— каже,— яку я їй кару дам.

Спровадив бондарів. Зробили кухву, забили залізними обручами й на море спровадили, щоб вона пропала.

Тепер змій його одправив. Дає йому грошей.

— Ну,— каже,— нема мені до тебе права. Бо якби мені одразу признався, то я б і тебе знищив, і її знищив.

Узяв той гроші й пішов. Іде та й іде. Проходить море, може, у верству, коли аж спом'янув.

— А,— каже,— Боже ласкавий! Вона мені помагала у всьому, а я її забув.

Вернувся. Кухва та припливає. Хухає він у дно; вона й розлетілася.

— А,— каже вона,— прозівав ти! Коли б ти був уперед прийшов!.. А тепер батько наш уже знає, вже догадався.

Уже змій знає мисли, що вони думають. Догадався.

— Ну, сідай,— каже вона,— на мене.

Сідає він на неї, як на коня. Вона крила розп'яла й летить. Тепер у погоню за ними батько — аж береться на небі заграва!

— То,— каже вона,— батько за нами гониться.

— Ей... пропадемо!..

— Кидай,— каже вона,— щітку позад себе!

Кинув він щітку, пуща стала така, що змій не міг і пробитися. Поки він пробивався, то вони миль дві-три й пролетіли... Знов заграва на небі. Що тут робити?

— Кидай гребінку!

Кинув. Гори такі стали. Поки змій пробився, поки про-

гризся, поки проламався, то вони знов милі з три увійшли... Доганяє змій. Знову заграва на небі, вітер схопився!.. Таке, що не можна!

— Знов,— каже,— батько нас доганяє. Кидай голку і шпильку.

Знову стали ліси, гори, скелі. Пробив змій і ті. Доганяє їх.

— Махни хусткою позад себе.

Так стало йому в очах темно, що й не потрапить. От вони кілька миль знов увійшли. Те опало. Знову доганяє їх змій.

— Що ж нам робити?

— Слухай,— каже,— я стану церквою, а ти попом. Ти ходи по церкві — тільки не повертайся до них передом, щоб не пізнали.

Стала вона церквою, та така та церква стара, аж поросла, аж порохнява. А він зробився попом і ходить по церкві. Прилітає змій до церкви — а всередину йому не можна. Кричить до попа:

— Слухай-но, попе, чи не бачив ти таких-то і таких?

— Бачив,— каже, а сам не оглядається.— Як ця церква будувалася, а мене попом поставили, то я бачив, як вони бігли.

— Брешеш,— каже,— попе! Ти бачив тепер!

— Ні, тепер не бачив!

Той зо злості взяв, моху вдер і полетів назад. Прилітає до своєї жінки.

— Що ж ти? — питає вона.

— Так і так, так і так,— каже.

— Це ж наша дочка все робила! А то який мох? Покажи... Це нашої дочки коси!

— Ех, коли б я знав, старухо, то я б із'їв зовсім і попа й церкву.

Полетів. Доганяє. А вони кілька миль увійшли. От вона стала яблунею, а він став старим дідом — сивий такий, як голуб. Воду носить, поливає яблуню. Прилітає змій.

— Здоров, діду! Що ти робиш?

— Яблуню поливаю.

— Нащо ж ти її поливаєш, коли вона вже зародила?

— Я,— говорить,— її жалую, бо з неї користь маю.

— Ну, діду, гарно. А не бачив ти часом такої дівки і такої з таким-то і таким хлопцем?

— Бачив.

— Коли?

— Як оцю яблуню садив.

А та яблуня вже зародила чотири роки.

— Верзеш, діду,— каже.

— Ні,— каже,— ти сам верзеш.

Змій не міг нічого й зробити. Увірвав яблуко і вернувся до жінки до своєї.

— То ж яблуко — тіло її! Дурний ти, дурний. Чому ти її не з'їв?

— Ех, якби я знав, то я б і яблуню з'їв.

— Доганяй-таки їх. Лети!

Полетів змій. «Поїм»,— думає. От доганяє вже їх. Вона оддирає рукава од себе, од сорочки, кидає назад,і стала ріка не більша за верству. Він став лебедем, а вона лебідкою. Тепер прилітає змій. Вони плавають. Він зогнувся і став пити. Хотів випити ту річку, щоб їх не було. Як опився та й луснув і пропав. Тепер вони виходять. Він став парубком,а вона стала дівчиною по-простому. Вона каже:

— Ходімо до батька, до матері, до твоєї.

Приходять до батька, до матері. Вона остається на дворі під вербою, а йому й сказала:

— Як увійдеш у хату,— каже,— усім кланяйся, тільки батькові й матері не кланяйся, бо забудеш, де був, що робив, забудеш і про мене. А батькові й матері вже вкупі зо мною поклонишся.

Увіходить він у хату. Усім уклоняється, а батькові й матері ні. А батько й мати кажуть:

— Як-то можна, сину? Ми тебе годували, дожидали, як яйця червоного, а ти нам не уклоняєшся?

Він узяв і уклонився. Та й забув про неї. Вона стоїть, дожидає. А далі пішла до корчми. Празник був, музики грають. Сіла вона, сидить. Попова наймичка-старуха питається:

— Звідки ти?

— З усього світу.

— Куди ж ти, небого, йдеш?

— Де б,— каже,— службу знайти.

— Іди ж,— каже,— я тебе заведу до свого священика, тобі добре буде.

— А,— каже,— бабусю, коли б ви завели, то добре б було.

Приходить. Наймається на рік служити. Виходить рік, жениться той парубок. Робить весілля, а про неї забув зовсім. А вони чéреду гонять, одно другому. Вона знає про нього.

Вона в добродійки проситься на весілля.

— Чого ж ти підеш,— каже добродійка.— Ти вже старенька.

— Хай,— каже,— подивлюся, як-то у вас весілля робиться.

Приходить. Саме місять коровай. Почастували її. Каже вона:

— Коровайнички, голубочки, дайте й мені тіста, то й я зліплю вам.

От вона взяла тіста, качала, качала, хухнула: полетів голуб і сів перед молодими. Тепер вона каже коровайницям:

— Коровайнички, голубчики, дайте мені ще трошки тіста, ще другу пташку скочу.

Скачала вона, хухнула,і вже голубка полетіла й сіла перед молодими. Каже голубка до голуба:

— А знаєш ти, голубе, як ти там був і що робив?

— Ні,— каже,— не знаю.

— А брру-у-ку, щоб ти знав.

Та все б'є його в голову, та все б'є. Та знов питає:

— Знаєш ти, як те робив, я тобі помагала?

А той парубок усе сидить зо сватами та догадується.

Тепер вона знов каже:

— Знаєш ти,— каже,— як я прийшла до твого батька та казала так: «Кланяйся всім, тільки батькові й матері не кланяйся, а то про мене забудеш». А ти уклонився та й закланяйся, а то про мене забудеш. А ти уклонився та й забув. Я тебе ждала, ждала та до попа найнялась, цілий рік служила. А ти з другою посватався.

От тоді він догадався. Ту покинув та до тієї. Та з нею на шлюб став.

Золота гора

Був один багатий купець. Жінка його померла ще молодою і залишила йому сина-одинака, якого батько кохав над усе. Нічого не жалував для сина, тільки не навчив його ніякої роботи.

— Навіщо? — каже було.— З нього вистачить і мого багатства.

І виріс той син високий,і з лиця гарний, і серцем добрий, тільки не знав ніякої роботи, ані ремесла не вмів. А як минув йому двадцятий рік, занедужав купець та й помер, залишивши синові все майно.

Спочатку хлопець дуже зажурився, але потроху став звикати. І товариші допомогли — стали розважати, на гулянки підмовляти. А що грошей купецький син лічити не вмів, до того ж ще й серце мав добре, хто попросить, всім давав,— то гроші хутко попливли за водою. А там і позичати довелось — і не минуло й року, як за борги спродано все майно купецького сина, і він опинився на вулиці.

Що тут робити? Пішов до товаришів поради просити, так де там! Того дома немає, а тому ніколи, а той і до хати не пустив. Як пили та гуляли на купцеві гроші, всі були любі та милі, а тепер ніхто йому й куска хліба не дав. Став купецький син до людей на роботу проситись — ніхто не бере, сміються, на його білі руки вказують. Ходив, ходив він по місту голодний, чуть не пропав, та й пригадав собі, що на ньому ж одяг із золотими гудзиками зостався. Продав він ті гудзики, купив трохи хліба та велику залізну лопату і пішов на майдан, де люди на земляні роботи наймались. Став і він поміж ці люди, тільки ніхто його не хоче наймати — як гляне на його білі руки, так і піде геть.

І достоявсь купецький син майже до вечора. Вже й людей на майдані мало лишилось, коли це чує крик:

— Тікайте! Ховайтесь! Золотий купець їде!

Всі кинулись врозтіч, тільки купецький син зостався. І бачить він — виїжджає з-за рогу позолочений візок, так

сяє, як сонце; а в ньому купець сидить, в золоті шати вбраний.

Побачив купецького сина, що сам тільки й стояв на майдані, і під'їхав до нього.

— Наймаєшся, хлопче? — питає.

— Так,— каже купецький син, а сам аж тремтить.

«Хоч би мене цей чоловік найняв»,— думає.

А купець каже:

— Ну, то йди до мене гору розкопувати; їсти будеш те, що я; одяг справлю гарний; як працюватимеш добре, то й плату добру дістанеш. Як згоден, то сідай у повіз до мене, поїдем.

— Згоден,— каже купецький син, а сам аж не чується з радощів.

От поїхали вони прямо до моря, а там при березі вже й корабель стоїть.

— Сідаймо на нього,— каже купець,— бо нам морем їхати.

Сіли й попливли. Всю ніч їхали, а на ранок заблищало щось з берега.

— Що це? — питає купецький син.

— А це моя золота гора,— каже купець.— За неї мене золотим купцем звуть.

А трохи далі — знову щось з берега блиснуло — то вже були золоті дахи над купцевими будинками. Тут подорожні й на берег висіли.

І дивно стало купецькому синові: таке багатство кругом, а людей не видко, тільки вибігла назустріч купцева донька, молода й гарна дівчина. Як глянула на купецького сина, так очі їй і зайшлися сльозами. Одвернулась вона, а купецький син думає: «Чого ж вона заплакала?»

Як зійшли на берег, вже смеркало. Купець і каже:

— Ходім до хати, повечеряємо та виспимось, а завтра й до роботи станеш.

— Добре,— відповідає купецький син.

Стали вечеряти. Купець собі налив велику чарку вина і таку саму хлопцеві. В цей час донька покликала батька — і як він вийшов, другими дверима вбігла до купецького сина та й каже:

— На тобі оце, та як будеш у біді, то згадай за мене!

Кинула йому щось до кишені й вибігла з кімнати. Не

встиг хлопець глянути, що вона дала, як купець вернувся і стали по чарці пити.

А в тій чарці, що купецький син пив, та було сонне зілля. Тільки він випив, так і заснув.

А купець пішов до стайні, вибрав пару добрих коней і запріг у кованого воза. Тоді вивів погану шкапу, забив її, вийняв з неї нутрощі, а тулуб на воза поклав. Приніс сонного купецького сина та й запхав його у кінську утробу і залізну лопату туди поклав. Зашив утробу, сів на воза і поїхав до золотої гори. Як приїхав, віз з кониною залишив під горою, коні розпріг, а сам сховався в кущі.

Як стало розвиднятись, з гори злетіла зграя круків, та таких страшних, із залізними дзьобами. Ухопили вони шкапу і злетіли з нею на гору, тут кинули на землю і почали дзьобати. До схід сонця всю утробу розклювали і до купецького сина дістались. Як почали його залізними дзьобами стукати, прокинувся хлопець, скочив на ноги, став лопатою махати; відігнав круків, а зрозуміти не може, де це він і що з ним сталось.

— Де я? — кричить він.

А знизу йому купець відповідає:

— На золотій горі. Як накопаєш до вечора віз золота, то навчу, як з гори злізти. А як ні, то там і згинеш, вночі тебе круки заклюють.

І помітив тут купецький син, що багато кругом людських кісток валяється.

Припавсь купецький син до роботи. Копає золото та вниз кидає, копає та кидає. Вже й пухирі на долоні понабігали, вже й полопались; пече живе м'ясо на ранах, спина болить з утоми, а він не розгинається — боїться й хвилечку змарнувати, щоб не зостатися на горі на віки вічні. До заходу сонця вже повний віз з верхом накопав.

І бачить він, що запрягає купець коні, хоче від'їжджати.

— А як же я? — гукає хлопець з гори.

— Поживеш до смерку,— відповідає купець знизу,— а вночі заклюють тебе круки, щоб нікому не сказав, де золото. Там вас уже сто душ загинуло, ти сто перший будеш.

Та й від'їхав.

Зажурився купецький син. Що робити? Гора крута, злізти не можна; скочити — уб'єшся. А тут сонце зайшло, стало темніти; хмарою круки налетіли. Махає купецький

син лопатою, відбивається завзято, та чує, що ненадовго стане йому сили. І тут згадав він купцеву доньку, що вона йому щось до кишені кинула й сказала:

— Як будеш у біді, згадай про мене!

«Що ж би то було?»

Лапнув у кишені — та й витяг кремінь і кресало.

Гірко усміхнувся хлопець. «Гарний подарунок! — подумав.— Закурить перед смертю лютою! Що ж, закурю!»

І, відігнавши трохи круків, став кресати вогонь.

Але тільки креснув зо двічі, як коло нього стали, мов із-під землі, два козаки:

— Чого бажаєш, отамане?

Набрав він золота в кишені та й каже:

— Знесіть мене з гори.

Та й незчувся, як опинився вже долі.

Помолився він Богу, подякував за чудесний рятунок та й помандрував до рідного міста. Тут перебув довгий час, поки рани позаживали. А як уже погоїлись, узяв він знову лопату та й пішов на майдан, де робітники наймались. Тільки тепер вже не хотів на роботу ставати, а тільки золотого купця виглядав.

Не скоро він дочекався, може, зо два місяці на майдан ходив дурно, але одного дня таки почув:

— Тікайте, люди! Золотий купець їде!

І знову всі розбіглись, а купецький син сам на майдані зостався.

Не пізнав його золотий купець і знову до роботи найняв. Як і перше, приїхали вони на берег морський, сіли на корабель і попливли. Як заблисла на березі золота гора, а потім золоті дахи на купцевих будинках, то купецький син ніби вперше бачив їх, все розпитував, що то. А як приїхали, то на березі знов зустріла їх купцева донька. Пізнала вона хлопця, аж затремтіла з ляку, але батькові нічого не сказала.

Як і перше, пішли вони вечеряти, тільки як стали пити по чарці, то купецький син непомітно переставив чарки, і купець випив з його чарки, а він з купцевої. І тільки купець випив, так і заснув міцно, бо в чарці знову було сонне зілля домішане.

Тоді купецький син пішов до стайні, добрих коней до воза запріг, поганеньку шкапину забив, нутрощі з неї вивалив, тулуб на воза поклав, і, як раніше купець його, так кинув,

тепер він, сонного купця в утробу кінську запхав і лопату туди йому поклав. Тоді утробу зашив, сів на воза і погнав коні до золотої гори. Тут так само воза з кониною залишив під горою, коні розпріг і пустив на пашу, а сам сховався в кущі.

Як розвиднилось, побачив він, як з гори злетіли круки, ухопили шкапину і понесли на гору. Дожидає він, що далі буде. Як зійшло сонце, почув він, що купець кричить з гори:

— Рятуйте! Де це я?!

І він йому так само відповів:

— Ти на золотій горі, як накопаєш до вечора повний віз золота, то навчу, як з гори злізти, а не накопаєш, то зостанешся там на віки вічні.

Почав купець проситися і плакати, всі свої багатства за рятунок обіцяв віддати. Та бачить, що нічого не помагає, почав золото копати. Копає та все на сонце поглядає, а знизу купецький син все підганяє:

— Хутко! Хутко!

Купцеві пухирі на руках полопались, поки до захід сонця віз золота накопав. А як віз уже був повний, побачив він, що купецький син коні запрягає і від'їжджати лагодиться.

— А як же я?! — кричить з гори купець.

— А як собі знаєш,— відповідає купецький син.— Поживеш, поки смеркне, а потім заклюють тебе круки. Вас там на горі вже сто душ загинуло. Ти сто перший будеш.

І як купець не плакав, як не просився, купецький син від'їхав.

Пізніше одружився він з купцевою донькою, і добре вони жили. А злого купця таки заклювали круки на горі.

Два царевичі

Були собі два брати царевичі, й були вони богатирі: велику силу мали. От і почули вони, що в іншім царстві єсть царівна дуже сильна й прегарна така. Старший брат каже меншому:

— Ходім свататися. Кого з нас вона вибере, той буде її мужем.

— Ходім,— каже менший.

Пішли вони. Йдуть та й ідуть. Довго чи недовго вони йшли, приходять у те царство, до тієї царівни. Там їм дали всього й їсти й пити. Лягли вони спати увечері. А царівна, як вони поснули, одрубала одному ноги, а другому руки. Що їм робити? От той, що без рук, і каже безногому:

— Сідай мені на плечі: я тебе понесу.

Сів той, і поніс його безрукий. Прийшли в ліс.

— Ну,— каже безногий, старший,— будем тут жити. Побудуємо собі дім. Ламай дерево!

От менший, що на плечах у нього, як ухопить за дерево, так з коренем дуба й вирве. Зробили вони собі дім і живуть, ходять на полювання: старший поженеться, бо в нього ноги є, а менший, що на плечах, піймає, бо в нього руки є. Так-то й живуть собі.

Тільки чують від людей, що в якомусь-то царстві, у такий-то празник царівна скликає всіх старців і калік на обід-поминки.

— Ходім,— каже старший брат,— хоч на людей подивимося та й царівну побачимо. Адже ж кажуть, що така гарна, така прегарна, що кращої ніде немає.

Пішли вони. Той, що без ніг, сидить на шиї у того, що без рук. Той як ступить раз, так може півверсти: звісно, богатир! Пішли вранці, а на обід прийшли у те царство. А там такого старців, такого калік!.. А царівна сама кругом ходить і частує всіх. Дійшла черга до них. Царевичі як побачили її, так і очей не одведуть. Вона як подивилась на них, так їй стало жалко: такі гарні — і каліки. Наливає вона чарку, а той, що з руками, як ухопить її, як побіжать... Цар у погоню на конях, та куди коням наздогнати: ідуть скоріше, як птиця летить. Принесли царівну додому й кажуть:

— Будь нам за сестру!

— Гляди ж,— каже старший брат меншому,— не займай її: будем жити, як брати із сестрою.

А менший каже старшому:

— Гляди ж і ти не займай!

Ото живуть собі добре: вона господарює. Тільки бачать, що вона щось марніє — худа така робиться. От і питає один у другого:

— Чи примітив ти, брате, яка наша сестра худа стала? Не знають обидва від чого. От і почали вони її розпитувати:

— Скажи нам, сестро, голубко, чого це ти марнієш? Чого така худа стала?

А вона каже:

— Брати мої милі, брати мої любі, сказала б я вам, та боюсь.

— Не бійся, сестро, кажи. Може, ми тобі пораду дамо.

Вона й каже:

— Унадився до мене проклятий змій — прилітає і кров з мене висисає. Як ви підете на полювання, то він у комин і прилітає.

— Чому ж ти нам і досі не скажеш? — питають брати.

— Налякав він мене. Каже: з'їм, як скажеш.

От брати не пішли на полювання. Той, що без ніг, сів коло комина на даху, а той, що без рук, сів під полом. Прилітає змій. Той, що був під полом, як крикне: «А, ти тут!..» Змій у піч та в комин. А той, що сидів на даху, як ухопить руками змія тоді, як він з комина вилітав. Як почнуть його бити! Змій проситься:

— Що хочете,— каже,— зроблю, тільки не вбивайте!

От вони й кажуть:

— Веди нас туди, де єсть цілюща й живуща вода!

Повів їх змій. Приходять до криниці.

— Оце,— каже змій,— цілюща й живуща вода!

Той, що з руками, виламав гіллячку зелену з верби й умочив у воду — вона й усохла. Вони й почали знов бити змія.

— О, така-то,— кажуть,— цілюща й живуща вода!

Б'ють його так, що він ледве дише.

— Ей, не вбивайте! — каже.— Тепер уже я вас приведу до цілющої й живущої води.

Повів він їх, може, там у тридев'яту землю, у тридесяте царство. Підходять до криниці.

— Оце вже,— каже,— справді цілюща й живуща вода.

Менший царевич виламав суху гіллячку, умочив у воду — вона так і позеленіла, так листом і укрилась. Тоді вони зараз умочили свої порубані ноги й руки — вони виросли. Тоді взяли змія, вбили його, спалили й попіл із нього по вітру розвіяли. Вернулися самі додому. Один із них женився на тій царівні, а другий пішов у світ.

Іван-царевич і красна дівчина — ясна зірниця

Був собі цар та цариця, а в них три сини. От їхня мати цариця та ніколи з двірця не виходила. Стали сини в школу ходить, почали з їх школярі сміятися, що їхня мати та ніколи з дому не виходить. Вертаються вони додому та й жаліються матері, що як з них у школі сміються через неї. Вона ото взяла та раз і вийшла. Де не взявся чорний ворон з чорного царства, підхопив її і поніс. Пожурились вони трохи, а там і кажуть:

— Благословіть нас, тату, підемо ми матері шукати.

От ідуть вони та йдуть, аж дивляться — стоїть хатка, а в тій хатці бабка; вони до тієї бабки:

— Чи не знаєш, бабко, як пройти до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає.

От як свисне, як крикне — біжить усякий звір: вовки і леви.

— Чи не знаєте ви,— питають,— шляху до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— кажуть,— не знаємо.

Пішли вони далі. Ідуть та ідуть, аж стоїть друга хатка, а в тій хатці бабка.

— Чи не знаєш ти, бабко, шляху до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає.

Зараз як свисне, як крикне — біжить усякий гад: ящірки й гадюки.

— Не знаєте ви,— питають,— де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Не знаємо,— кажуть.

Пішли вони далі, аж стоїть знов хатка, а в хатці третя бабка.

— Чи не знаєш ти, бабко, де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає.

От як свисне, як крикне — летить усяка птиця: орли й горобці, шуліки й гави.

— Чи не знаєте,— питають,— де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— кажуть,— не знаємо, хіба, може, тирка знає.

А то в неї була така вже тиркава та задрипана[1] якась птиця, що з одним тільки крилом.

— Послать,— каже,— по неї.

Зараз метнулись, притаскали її.

— Знаєш ти, де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Знаю,— каже.

— Так відведи оцих людей та гляди мені, прямо доправ до красної дівчини — ясної зірниці, а не то і друге крило відріжу.

От подякували вони та й пішли, а та тирка попереду, то скоком, то льотом поперед ними, та й привела; аж стоїть вогненний щит, так вогнем і пашить.

— Тепер,— каже тирка,— прощайте, йдіть собі сміло.

Старші ж брати острахнулись та й зостались, а Іван-царевич пішов та їм і наказав:

— Ждіть,— каже,— або мене, або матері, хто-небудь вже з нас, а прийде.

Увійшов у той щит — щит розступився, Іван-царевич і пройшов.

От іде та й іде, коли це стоїть палац, а на воротах шість левів, язики повисолоплювали, пити хотять. Він зачерпнув води, сам напився і їх напоїв; вони йому поклонились та й пропустили. Пішов він у той двірець, аж там така гарна спить красна дівчина — ясна зірниця. Він, як з дороги наморився, склонився на руки та й заснув. От вона як прокинулась — та до нього, ухватила шаблю, хотіла зарубати, а далі й одумалась: «Він мене не рубав, за що ж я його буду?» Розбудила його, стала питати, чого він сюди зайшов.

— Та чорний ворон з чорного царства та украв нашу матір, так це я й пішов її діставати.

— То ж,— каже,— мій батько; іди ж ти до другої сестри, так та тебе направить.

---

[1] Тиркава та задрипана — тут: общипана, брудна, така, що тиркає — пищить.

Подякував він і пішов.

Приходить — аж стоїть другий палац, а на воротах дванадцятеро левів, роти пороззявляли, язики повивалювали, пити хочуть. Він зачерпнув води, сам напився і їх напоїв; вони йому поклонились і пропустили. Ввійшов він у той дворець, коли там ще краща красна дівчина — ясна зірниця. Він полюбував на неї, схилився на руку та й заснув. А вона як прокинулась, за шаблю — та до нього, а далі: «За що я його буду рубати? Він же, як я спала, мене не рубав». Розбудила його, розпиталась.

— Ти ж,— каже,— наш тепер брат.

Ото погуляли.

— Іди ж ти,— каже,— до третьої сестри.

Попрощались, він і пішов.

Приходить, аж знов палац, а коло нього вже двадцять чотири леви на порогах, роти пороззявляли, язики повивалювали, пити хочуть. Він зачерпнув води, сам напився і їх напоїв. Вони і пропустили його. Пішов він туди, аж там ще лучча красна дівчина — ясна зірниця. Він полюбувався нею, схилився на руку і заснув. От і ця хотіла його зарубати, та одумалась і розбудила, а як розпитала, дає вона йому яблучко.

— На,— каже,— це яблучко, та де воно котитиметься, іди за ним прямо, якраз і дійдеш.

От подякував він і пішов. А те яблучко і привело його якраз аж у воронів двір. Пішов він туди, аж там і мати.

— Добридень, мамо!

— Добридень, сину!

Ото побалакали, розпитались, вона і дає йому швайку[2] та булаву.

— Стань,— каже,— он за тим стовпом; то ворон, як прилетить та сяде на стовпі спочивать, то й не побачить тебе.

От заховавсь він за тим стовпом, аж ось і ворон летить. Сів на стовпі та й озирається, чи не побачить де чого з'їсти, та й побачив його.

— Хе,— каже,— ось і закуска є.

А він:

---

[2] Швайка — товсте шило, ручний інструмент для проколювання шкіри.

— Брешеш, псине м'ясо, подавишся! Я сам тобою закушу.

Чорний ворон як кинеться до нього, а він відскочив та йому на спину, ту швайку угородив та булавою все потягає. Як поніс же його ворон, вже й під хмари, і за хмари, а він все булавою його почащає, та бив, аж поки той упав та й лопнув. Пішов він тоді до матері.

— Вбирайтесь,— каже,— мамо, будемо у свій край подаватись.

От мати убралась, запрягли вони вогненну коляску, тих красних дівчат позабирали й поїхали. Тільки-но доїхали до вогненного щита, а Іван-царевич їм і похвастався, що ось-то він і сам без вогненної коляски пройде крізь той щит. Ті ж своєю коляскою проскочили, а він і зостався. Ходив він, ходив, блудив-блудив, а далі й думає: «Вернусь на старе місце, може, хоч що попоїсти найду». Прийшов,— аж нічого нема, саме тільки те яблучко, що найменша красна дівчина дала. Сів він та й заплакав, аж тут де не вискочить Стриженний Іван.

— Чого ти плачеш? — питає.

— Та нема в мене нічого, саме тільки яблучко.

— Чого ж тобі треба? Давай його сюди!

Зараз покотив те яблучко: явились напитки й наїдки і три музиканти ріжуть.

Пообідали вони. Стриженний Іван і каже:

— Ходім заберемо коні та й поїдемо до тебе.

Полізли у погріб, розбили дванадцять дверей, порвали дванадцять ланцюгів, вивели двох коней — як огонь. Як посідали та як поїхали, не вздріли, коли той і вогненний щит пролетіли.

А ті його два брати, як переїхали вже до них мати та красні дівчата, побачили, що нема Івана-царевича («Це ж,— подумали,— вже його і довіку не буде»), та й наказали їм, щоб вони сказали, що то вони їх вирятували. От вернулись додому, давай весілля грати, а на той самий час приїздить і Іван-царевич із Стриженим Іваном. Ото як приїхали, найняли собі десь квартирку у вояка та й прислухаються, що люди говорять. А ті готовляться до весілля, красні дівчата не хотять за них, кажуть:

— У нас і плаття такого, як треба, нема; як зробите таке плаття, як у нашого батька було, та не глядячи і не міряючи, точка у точку, стрічка у стрічку, так підемо.

Скликають вони тоді всіх кравців, всіх швачок — ніхто не береться. А Стриженний Іван і каже до того вояка:

— Іди, берись.

Той відмагається.

— Іди,— каже,— та вимагай мірки золота.

Вояк пішов і об'явився, а Стриженний Іван на коня та туди, у чорне царство, забрав там їхні плаття, а вдосвіта й дома був.

— На,— каже вранці воякові,— неси!

Красні дівчата як подивились, та одна на одну тільки морг-морг, а нічого не кажуть. Ото понадівали.

— Ще,— кажуть,— якби нам до цього плаття та черевички.

Кинулись вони до шевців, знов ніхто не береться. Вони до вояка. Вояк відмагається, а Стриженний Іван:

— Берись,— каже,— та вимагай паровицю [3] золота.

Поки вояк раду брав, а Стриженний Іван у чорне царство злітав і їхні черевички привіз. Побачили їх красні дівчата, ще дужче зраділи.

— Він,— кажуть,— десь тут. Ну, тепер,— кажуть,— зробіть нам ще по такому ж платочку.

Вони вже ні до кого й не йдуть, а прямо до вояка:

— Роби, сякий-такий!

Стриженний Іван, як дізнавсь, до світу і платочки притаскав.

Тоді давай красні дівиці того вояка допитувати, хто та й хто це все йому поробив. Він і розказав. Вони тоді до царя.

— Он хто,— кажуть,— нас спас, а це злодії.

Прикликали його, розпитали — аж так. Тоді цар їх до неуків [4] прив'язав та й розтаскав, а Іван-царевич собі найменшу забрав — та й живуть.

Там горіло три фонарі, ішли три пани, лежало троє яблучок — одне мені, друге Лазареві, а третє тому, хто казки казав.

---

[3] Паровиця — тут: пара золотих.

[4] Неук — не привчений до їзди кінь.

Зноско

Був собі дід та баба і вже й старенькі були, а дітей не мали і дуже цим журилися.

Зібрався якось дід на оранку та й узяв три шматки хліба з собою, бо саме так трапилось, що, крім хліба, нічого в хаті не було. Ще вдосвіта виїхав на поле і почав орати, а як сонце трохи підбилось, спинив коні, витяг з торби шматок хліба та й думає: «Підкріплюсь трошки, бо не дотягну до обіду, не ті вже сили, що замолоду були».

Тільки взявся за шматок, коли з лісу дід виходить: старий-старий та нужденний. Уклонився орачеві, просить:

— Подайте Христа ради! З учорашнього ранку я нічого не їв! — Той і подумав: «Я маю ще хліб, то вже разом пообідаю». Та й віддав шматок старцеві, а сам став далі орати.

Як уже сонечко на полудень стало, розпріг дід коні, пустив їх попастись; сам сів під кущиком і витяг з торби другий шматок хліба, щоб пообідати. Не встиг до рота донести, як з лісу другий дід виходить, ще старіший і нужденніший від вранішнього. Підійшов до нього і просить:

— Чоловіче добрий! Два дні у мене ріски в роті не було! Змилуйся, Христа ради! Дай шматок хліба!

Здивувався хазяїн, що йому вже другий раз сьогодні пригода з старцями трапляється; не хотів був давати, бо й сам добре зголоднів, проте подумав: «Як він два дні не їв, то і я до вечора видержу», і віддав старцеві другий шматок хліба.

Став він знову працювати і все на сонечко поглядає: коли б швидше вечір, бо таки охляв голодний! Проте доорав якось ниву, а тут і смеркати почало. Став лагодитись додому їхати, вийняв третій шматок хліба і хотів з'їсти, щоб на дорогу підкріпитись. Аж тут де взявся третій старець — як на шляху вродився! Старий-старий! Борода вже не сива, а жовта якась; весь тремтить, спотикається. Простягає руки, ледве може вимовити:

— Умираю з голоду! Христа ради, хліба!

Зло взяло бідного господаря: чи вони змовилися, ті старці,

видирати в нього з рота шматок, чи що це за диво, що сьогодні йому зранку не дають нічого з'їсти? Та й каже старцеві:

— Вибачай, діду, але я сьогодні цілий день орю і досі шматка хліба в роті не мав. Не можу тобі цей хліб віддати, бо сам додому не дійду.

А старець упав навколішки та тільки стогне:

— Умираю!.. Хліба!..

І стало дідові шкода його. Він подумав: «Мене жінка дома нагодує, а цей, бідолаха, справді тут без хліба помре!» Та й віддав свій останній шматок. І тільки віддав, дивиться — аж перед ним янгол стоїть та й каже:

— Це я тричі до тебе сьогодні приходив; Бог послав мене твоє добре серце вивірити. Тепер кажи, чого собі в Бога просиш — все буде, як схочеш!

Упав дід навколішки та й молиться, а просити нічого не просить. Янгол і каже:

— Бог знає, що ти за все найдужче дітей хочеш. Отже, зроби так: як вернешся сьогодні додому, не їж і не пий, і не говори нічого з жінкою, а бери решето та йди по селу яєць просити. В кожній хаті проси тільки одно яєчко, і як попросити. В кожній хаті проси тільки одно яєчко, і як попросять, не відповідай, і як лаятимуть або сміятимуться, також не відповідай. В жодній хаті не бери більше, як одно яйце, а як нічого не дадуть, іди дальше. Як обійдеш усе село, вернешся додому; поставиш решето з яйцями на печі і сам коло нього спати ляжеш. До ранку нічого не їж і з жінкою не говори, а вранці побачиш, що буде.

Як янгол зник, дід ще довго молився, а потім погнав додому. Приїхав він нерано, жінка вже давно з вечерею дожидала, але він не сказав їй і слова, взяв решето і пішов по селу. В кожній хаті просив тільки одно яєчко, не відповідав на запитання, ні на сміх, а як де, то й на лайку і, як вернувся додому, мав у решеті 101 яйце. Всі вони були великі, тільки саме останнє хтось дав малесеньке — яєчко-зносок.

Поставив дід решето з яйцями на печі, сам ліг коло нього. Бідна баба і питала його, що сталось, і плакала, думала, що дід збожеволів. Він усе витерпів і до ранку й словом не озвався. А як стало розвиднятись, почули вони з решета крик; дивляться, а з кожного яйця хлопчик вилупився!

Перелякалась баба; питає, що це таке? Дід і розповів їй вчорашню пригоду. Зажурилась вона та й каже:

— Чим же ми стільки дітей прогодуємо?

— Не сумуй, стара, дав Бог діти, дасть і на діти!

І стали хлопчики рости, як з води йти: за тиждень — уже бігали, за місяць — у всякій роботі батькові помагали; а за рік уже дідові сини були як соколи. Тільки найменший, той, що з яєчка-зноска вилупився, все якийсь щуплий був. І як хрестили хлопців, то всім імен вистачило; тільки найменшого не знали, як назвати, та так Зноском і охрестили. Проте, хоч з вигляду він був малий і слабий, а в роботі був такий, як і брати, спритний.

Заробили хлопці чимало грошей та й кажуть дідові:

— Найми нам ті луки, що коло моря: ми накосимо сіна, а на осінь купимо коней та будемо підводою їздити; багато грошей заробимо.

Дід і найняв ці луки, а хлопці накосили сіна і поскладали його в стоги; кожному хлопцеві по одному стогові; всіх сто один стіжок на луці стало.

І став якийсь злодій на ті луки ходити і сіно красти: як ніч — так одного стога й нема. Вже старші хлопці й засідки робили: як до півночі досидять, стане їм якась музика вчуватись, а тоді нестямляться, як поснуть! А на ранок знов одного стіжка нема!

Що тут робити? Зноско й каже братам:

— Давайте ще я піду злодія ловити!

А ті підняли його на сміх:

— Як ми його не впіймали, де ж тоді тобі, бідолашному, впіймати!

Хлопець з братами не сперечався, але ввечері пішов у лісок, нарубав терну та й сів на ніч під стіжком і терном весь обмостився. Як стала ніч до половини доходити, стала йому музика дивна вчуватися: тихенька, ніжна; і став його сон зморювать.

Противився тому хлопець, як міг; тер очі, щипав себе, але й незчувся, як заснув і головою в терни схилився. Як уп'ялися колючки з тернів йому в тіло, так він і схопився, як опечений! Дивиться, а по морю світло розлилось, піна горою на всі боки розходиться, а з піни кобила виходить, така гарна, що й світ такої не бачив: хвіст і грива золоті, копита самоцвітні, шерсть, як срібло, блищить. Підійшла до стіжка та й давай сіно їсти.

Підкрався Зноско, як плигне на кобилу, як учепиться в гриву руками, як здавить їй боки ногами!

Заіржала кобила та як скочить і собі, як побіжить! І що вона тільки не виробляла: і на дибки ставала, і по землі качалась — ніяк хлопця з себе не скине. І раптом розпустила крила та й полетіла над полями, над морями, над лісами, над горами...

До самого ранку хлопця носила, а скинути з себе не могла. Як стало сіріти, вернулась вона на морські луки та й каже Зноскові:

— Пусти мене, хлопче, на волю, а за сіно, що я з'їла, я тобі викуп дам. Маю сто одного сина; сто таких, як і я: великі, з золотими хвостами й гривами, з самоцвітними копитами. Ти їх віддай своїм братам. А сто перший маленький, і миршавий, і шерсть на ньому звичайна. Але ти візьмеш його собі: він уміє говорити і з усякої біди тебе визволить.

Заіржала кобила, море розступилось, і з нього вийшов сто один кінь. Всі такі, як вона казала. Пустив її Зноско, а коні до батькового двору погнав.

Ідуть коні, іржуть. Почули батько і брати, повибігали дивитись, що то діється. А Зноско й каже:

— Я того злодія впіймав, що наше сіно крав; а це — викуп за сіно! — Та й загадав братам, щоб кожний собі коня до смаку вибрав.

Розібрали брати золотогривих коней, дивляться, а Зноскові миршавий дістався. Застидались вони; просять, щоб Зноско перший собі коня вибрав, а він і каже:

— Ви добре вибрали, братики: який я, такий і кінь; нас з ним якраз пара.

Та й не схотів іншого вибирати.

Минув якийсь час, і захотіли брати одружитись. Та не хотять собі молодих з різних родин брати, а хотять таку сім'ю знайти, щоб там сто одна дочка була.

— Щоб наші жінки рідні були і між собою не сварились! — кажуть.

Попрощались з батьком і поїхали. Довго їздили, може, рік, може, й два, а може, й три роки. Але скільки не питали, ніде про таку родину не чувано. І стали вони вже додому вертатися.

І довелося їм проїжджати диким лісом. Їдуть та й їдуть, а лісові краю не видно. Потомились вони, і ніч уже надходить. Коли дивляться — на горі чималий дім стоїть, кругом

служби всякі і сад, і те все муром обгороджене. Вони й радяться:

— Попросимось на ніч; тут, видно, люди заможні; може, й повечеряти дадуть.

Постукали у ворота, вийшли слуги, питають: хто вони і чого їм треба. Вони й кажуть:

— Нас сто один брат, і ми шукали, де б знайти таку родину, щоб сто одна дочка була і щоб ми з ними одружились. Але такої родини не знайшли і вже додому вертаєм: просимо пустити нас переночувати.

— Ох, ти,— кажуть слуги,— а в нашої господині якраз сто одна дочка!

Одчинили їм ворота, запрошують до покою. Вийшла господиня з дочками: всі молоді й гарні дівчата були. Хлопці зараз вибрали собі кожний пару та й сіли за стіл заручини справляти. Носять слуги їсти й пити, а Зноско й каже:

— Піду я подивлюсь, чи дали нашим коням їсти.

Прийшов до стайні, дивиться, а його коник такий смутний стоїть і їсти не хоче.

— Чого ти, конику, зажурився? — питає хлопець.

— Того я журюсь, що сьогодні всім вам смерть буде,— каже коник.— Попали ми до лютої відьми-людоїдки. Як повпиваєтеся за вечерею, положить вас хазяйка спати разом з своїми дочками; а як поснете — всіх хлопців поріже.

— Як же нам врятуватись? — питає Зноско.

— Треба, щоб хлопці не впились і, як полягають спати, щоб із сонних дівчат хустки познімали та самі позапинались. Тоді відьма замість хлопців своїх дівчат поріже, а ви вилазьте у вікна, біжіть на стайню, сідлайте коні,та будемо тікати. Ти ж щоб забіг ще до старої відьми в кімнату та щоб узяв гребінець, щітку, рушник і дзеркальце. Та гляди, щоб нічого додолу не впало!

Вернувся до столу Зноско, переказав усе потихеньку декому з братів, а ті другим переказали. Поки повечеряли, вже всі хлопці свою біду знали. Стали вони вино замість пити — непомітно під стіл виливати, а як полягали спати і дівчата поснули, познімали з них хустки й самі позапинались.

Опівночі прийшла відьма і в темряві почала всім голови обмацувати: хто без хустки був, усіх порізала. Тільки вона з хати вийшла, повискакували хлопці у вікна, кинулись до

стайні коні сідлати — і за хвилину вже в дорозі були. А Зноско ще й до відьми в кімнату заскочив, узяв щітку, гребінець, рушник і дзеркальце.

Летять коні, як вітер; утікають хлопці щодуху. Останній Зноско їде. І каже йому кінь:

— Злізь та приложи вухо до землі, що почуєш?

Приклав хлопець вухо до землі, каже:

— Чую тупіт великий, ніби багато верхівців їде.

— То відьма з слугами женеться! — каже кінь.— Кидай швидше щітку позад себе та гляди, щоб наперед не впала.

Кинув хлопець щітку назад себе,і де вона впала, там густий ліс до самого неба виріс. Доки відьма за пилками та сокирами вернулась, доки прорубали дорогу в лісі, хлопці вже далеко були.

Мчать вони далі,і каже знову кінь до Зноска:

— Ану, ще злізь та послухай, що земля скаже!

Притулив хлопець вухо до землі, каже:

— Знову чую тупіт великий, певне, знову за нами відьма женеться!

— А так,— каже кінь,— кидай швидше гребінець позад себе, та гляди, щоб наперед не впав.

Кинув хлопець гребінця — та й устали за ними гори високі, гостроверхі, ні пройти тими горами, ні проїхати. Добігла відьма з своїми слугами до тих гір, аж дальше бігти нікуди. Мусила знову за лопатами вертатись. Доки ту гору слуги розкопали, де вже хлопці були!

А проте знову стала відьма їх наздоганяти. Втретє каже кінь до Зноска:

— Приклади вухо до землі, що почуєш?

Хлопець приклав і каже:

— Чую сильний тупіт, певно, відьма вже близько за нами.

— Кидай швидше дзеркальце,— каже кінь,— та гляди, щоб назад тебе впало.

Кинув Зноско дзеркальце назад, а вітер великий був і те дзеркальце наперед переніс. Розляглось перед ними безкрає озеро. Стали хлопці. Що робить, не знають: спереду озеро, ззаду вже на обрії відьма показалася.

— Стели швидше рушник на воду! — кричить до Зноска кінь.

Послав той рушника — і став через озеро міст. Помчали по ньому хлопці: з одного кінця вони з мосту на берег з'їж-

джають, а з другого відьма на міст в'їжджає. І як була вона посередині озера, обернувся Зносків кінь та як дмухне на озеро! Загорілась вода в ньому, і згоріла відьма з усіма слугами. А хлопці в доброму здоров'ї додому доїхали.

Тепер вони вже видумувати перестали і одружилися — кожний, як йому Бог дав; і хоч жінки їхні з різних родин були, а між собою не сварились. Так вони й досі щасливо живуть, і старі батьки при них.

Царевич-дурень

Був собі цар, і було в нього три сини: два розумних і третій дурний. Він був найменший. От цар до найстаршого й каже:

— Якби ти пішов у світ та походив, побачив би багато всього й мені б, старому, оповідав, що ти бачив.

— Добре,— каже той,— піду. Дайте ж мені грошей і хліба на дорогу.

Другого дня цариця пошила своєму синові таку торбу, як пани на полювання беруть, чи, може, ще й луччу, поклала туди хліба, масла, ковбас і оддала синові; а цар — йому грошей, карбованців, може, п'ятдесят, а може, й сто, й каже йому:

— На ж тобі, сину, ці гроші на дорогу, та гляди, не вертайся, поки не знайдеш де в якому царстві гарної звістки, щоб вона мене, старого, звеселила.

От той царевич узяв торбу з хлібом та з маслом, забрав гроші й пішов у дорогу.

Іде він та й іде, йде та й іде, вже, може, з місяць ходив, аж чує, що в такому-то царстві, далеко за синім морем, єсть така удова: вона перш була царева жінка, а як цар умер, то вона зосталась удовою, і скільки-то вже царів і царевичів, королів і королевичів до неї хотіли достатись, але ні один не зміг. У брамі перед палацом, де вона мешкала, стояла гостра [1] варта: у першій брамі лежали два ведмеді, у другій — два леви, а в третій ходила гостра пила й нікого крізь ті брами не пускали. Як часом ведмеді не доглядять, то леви роздеруть на кавалки; як леви не заборонять, то вже тут йому пила голову зотне.

Думав той царевич, думав, а далі каже сам до себе:

— Піду; може, й дістануся до неї.

От і пішов він. Іде та й іде, аж приходить до моря.

«Ну,— думає собі,— тут трохи сяду та спочину й пополудную».

Розложив він над берегом свої торби, накраяв по-панськи хліба, намазав зверху досить маслом, сів і їсть. Коли тут зараз виходить із моря дід старий-старий, аж мохом поріс, та такий білий-білий, як молоко; а борода аж блищить, як сніг на морозі. Підходить той дід до царевича та й каже:

— Дав би ти, синочку, і мені кавалок хліба.

— Е,— каже,— де ж я тобі візьму? Ти ж бачиш, що я й сам небагато маю.

Той дід посварився на того царевича пальцем, так він зараз і став каменем і лежить над морем.

Може, так через рік посилає цар другого сина по світу ходити.

Пішов і той, узявши в дорогу хліба та сала. Підходить він якраз до того моря, де його старший брат каменем лежить. Уже так утомився, що насилу ноги волочить. Підходить він до моря, аж дивиться — камінь.

«Сяду я,— думає собі,— на тому камені та пополудную, чи не хутчій піду».

Сів він на тому камені й полуднує, аж виходить із моря той самий дід.

— Дай,— каже,— синку, і мені, старенькому, кавалок хліба.

— Е, дай... У мене й самого нічого нема. Чи тобі повилазило, що ти не бачиш? Як же я тобі дам?

Не дав і той хліба. Дід посварився на нього пальцем, став уже й другий каменем і лежить.

Чекає цар своїх синів додому,— нема. От пройшов і рік, пройшов уже й другий, а сини — як у воду впали: нема та й нема. Звернуло вже й на третій рік. Цар і каже до найменшого сина, що всі його дурнем звали:

— Вибирайся,— каже,— й ти в дорогу: може, хоч ти мені яку звістку принесеш або, може, знайдеш своїх братів, то скажи, щоб хутчій вертались додому.

— Добре,— каже дурень.— Дайте мені грошей на дорогу.

[1] Гостра — тут: пильна.

Дав він йому грошей і вирядив з дому. Пішов дурень. Там чи довго він ішов, приходить до одного царства. Йому там і розказують, що єсть на такому-то морі острів, на тім острові стоїть шкляний палац, і в тім палаці живе така гарна царицяˊ, що ні в письмі описати, ні в казках розказати. От дурень і думає собі: «Чи не дійду сам я до неї, чи не вдасться мені ще туди? Піду!»

Пішов. Іде, може, там місяць, а може, й рік. Доходить він до того моря, де і його брати. Захотілось йому сісти. Сів він на камені й почав їсти. Підходить до нього знову той дід і просить хліба.

— На,— каже,— чоловіче добрий, на! Я сам знаю, як-то недобре бути голодним.

Той дід узяв хліб, подякував йому й каже:

— Куди ж тебе, сину, Бог несе?

— Я,— каже,— зачув, що за морем єсть така-то й така царицяˊ, так от я до неї йду.

— Де там тобі, сину, самому дійти до неї? Як хочеш, то я тобі допоможу.

— Добре,— каже,— дідусю, допоможіть, як ласка ваша!

Дід той пішов до моря, коли так, може, за хвилинку виводить з моря коника та такого ж то маленького, що хто не знає, то й не сказав би, що то кінь, просто лоша.

— На,— каже,— синку, сядь на цього коня, може, й доїдеш.

Той наївся, сів на того коня й поїхав. Уже й сонце зайшло, вже й півні запіли, а той дурний царевич усе їде та й їде.

— Ей,— каже царевичеві кінь,— не гони хутенько, ще біля палацу гостра варта стоїть. Хоч ведмеді не заборонять, то леви роздеруть, а як і левиˊ не заборонять, то вже пила певне стратить нас.

Зачекали ще трохи, так, може, як опівночі, йдуть — варта спить. Царевич хутчій у браму — ведмеді сплять. Він у другу — і леви сплять. Він до третьої підійшов — і пила спочиває. Він так хутенько попід нею пробіг і до палацу. Пройшов один покій — на столах стоять меди та вина; він напився й пішов до другого покою. А тут на столах і тарілки стоять, і ножі, і виделки, і страви всякі-всякі, які тільки на світі бувають. Він сів на кріселко, наївся й пішов далі. А там усе покої ліпші й ліпші — все люстра,та золото,

та срібло. Коли дивиться він, аж на ліжку лежить сама цариця, та така гарна. Він так аж затрусився, побачивши її, і сам не знає, чи він злякався, чи він зрадів. Потім побіг до неї. Чи довго там був, чи недовго — пора хутчій од'їжджати, щоб варта не затримала. Дивиться — стоїть чорнило і папірець лежить коло нього. Він написав маленький лист, що такий-то такий тут був, те й те їв, те й те пив, заложив той лист за шибку і хутчій у двері. Приходить до першої брами — пила ще спочиває; він пробіг попід нею і сам не знає як. До левів — аж вони вже не сплять: один потягається, реве і лапою махнув, і другий теж. А царевич пригнувся попід лапами, проскочив і в третю браму йде. Аж і там уже ведмеді протягаються та ревуть так, що аж земля гуде. Він як почув, так і охолов, але все-таки поспішає до коня. Приходить до третьої брами — ведмідь його спросоння лапою цап! Він пригнувся, ведмеді заревли ще гірше. Він на коня, а кінь і каже:

— Еге, опізнились! Але, може, Бог дасть, що ще втечемо.

Проїхали вони там, може, день, а може, більш,— ніхто не женеться. Вони оддихали трохи й поїхали до діда. Приїжджають до моря, а дід уже стоїть край моря й виглядає їх.

— А що, синку, був у царици?

— Був.

— А знаєш ти, що це за камені лежать?

— Ні,— каже,— не знаю.

— Оце ж твої ріднесенькі брати. Я у них хліба прохав, вони не дали. Я їм і поробив, що вони камінням стали.

— Ей, будь ласкав, діду, зроби так, щоб вони ще побачили світ Божий.

Дід знову на них посварився,— вони з каменя зробилися людьми, так і одягнуті, так і торби біля них лежать, як їх держали. Тоді дурень подякував дідові за коника, забрав своїх братів і пішов додому.

— Де ж ти, дурню, був? — питають брати.

— Де ж був? За морем у цариці.

— Що ж ти там бачив?

— Еге! Чого-то я тільки не бачив?!

— Що ж ти там робив?...

— Що ж я робив?.. Наївся, напився, переночував та й вернувся додому.

Ті й радяться між собою.

— А знаєш,— каже,— брате, що?

— А що?

— Встид нам буде перед батьком, перед мамою і перед людьми, що менший наш брат дурний, а до царици доїхав, а ми розумні та й не доїхали. Убиймо,— каже,— брате, його та скажемо вдома, що ми його не бачили в дорозі. А як спитають нас удома, де ми були і що ми бачили, то ми будемо казати, що були у царици за морем, і будемо розказувати те, що нам дурень розказав.

— Ні,— каже,— жалко брата рідного убивати. Хоч він і дурний, а все-таки жалко. Лучче вкиньмо його у колодязь глибокий, що там край гостинця [2] стояв, де ми воду пили.

— І то,— каже,— добре. Так і зробимо.

Взяли вони дурня, вкинули в колодязь, а самі й пішли додому. Прийшли й розказують те, що їм дурень казав. Батько й мати раді такі стали, бал зробили, гостей закликають, щоб усі знали, що їх сини бачили й чули.

А тим часом той дурень сидів у колодязі та кричав. Кричить та й кричить, коли їде якийсь-то купець. Під'їжджає до колодязя й кричить візникові:

— Стій!

Той став.

— Витягни води мені напитися!

Той візник до колодязя, аж там чоловік.

— Тут,— каже,— чоловік сидить.

— Ну, витягай, витягай і чоловіка.

Витяг візник того чоловіка. Пан подивився на нього й каже:

— Ти мені, братику, сподобався! Я тебе в льокаї [3] візьму — ти будеш зо мною їздити по світу.

— Добре,— каже.— Дякую за те, що від смерті мене визволили. Я вже вам буду служити, скільки захочете.

Взяв його той купець із собою, сіли й поїхали. Пройшло, може, вже з рік — той царевич усе за льокая у купця служить, аж ось і купець умер. От царевич той і пішов до свого батька. А туди вже од тієї царици, що дурень ночував, прийшов лист. Так і пише: «Такий-то й такий царевич із такої-то й такої землі у мене був; нехай він прибуде до мене: я його

[2] Гостинець — шлях.

[3] Льокай — слуга.

царем зроблю, все своє царство йому оддам, сама йому за жінку стану». Прийшов той лист до царевича, а брати його й нарадились іти до тієї цариці. Пішов спочатку перший. Приходить він до цариці, вона його й питає:

— Ти був у мене?

— Я,— каже.

— Ну, як так, скажи мені, яка в мене була тоді варта?

— Солдати,— каже,— стояли скрізь на брамах.

— Не ти ж у мене був, коли так ти говориш.

І прогнала його від себе. Прийшов він додому та й хвалиться братові, що так-то й так царица мене не пізнала; каже, що не я в неї ночував, а я заприсягну, що я — дійсно я!

А дурень слухає та й думає: підожду ще трохи, що то з того буде?

Виряджають другого брата до цариці. Нарадилися цар із царицею, що лучче, як її царство перейде до їх рук.

— Пошлем,— кажуть,— ще другого, може, чи не пощаститься йому.

От послали й другого сина. Приходить він до цариці, вона його й питає:

— Ти був тоді й тоді у мене?

— Я,— каже.

— А в мене тоді яка варта стояла?

— Стояли,— каже,— москалі із крісами [4] та з піками: були й такі, що й на конях коло палацу їздили.

Прогнала вона й того. Пішов і той. Приходить додому й хвалиться, що йому було. Тоді дурень каже:

— Піду я. Мені вдасться, ось побачите.

Ті всі сміються і глузують над ним.

— Куди тобі! — кажуть.— Кращі за тебе ходили та й то повертались, а тебе й до цариці не допустять...

— Нічого,— каже,— піду, що Бог дасть.

Приходить він до тієї цариці, зайшов у палац. Їй там сказали, що такий-то й такий царевич прийшов. Вона вийшла і питає:

— Був ти у мене тоді й тоді?

— Був,— каже.

— Що ж ти у мене пив і їв?

— От,— каже,— у тих палатах були накриті столи; там, на тих столах, різні напитки й наїдки; в тих покоях стояли вина: я те-то пив, те-то їв.

— Ну, тепер скажи мені, яка у мене тоді варта стояла?

— У першій брамі стояли ведмеді, у другій брамі стояли леви, а в третій брамі гостра пила ходила. А більш я ніякої варти не бачив.

— Так,— каже,— правда, правда. Все правда, що ти говорив.

Тоді обняла його, поцілувала й каже:

— Ну, тепер ти будеш моїм чоловіком і царем.

Другого дня взяли вони шлюб, і він написав до свого батька, що вже одгуляли весілля й живуть собі. А його брати — не знаю, мабуть, ще й досі не женились, бо їм було встид хвалитися, що вони, розумні, нічого не зробили, а дурний пішов та й другого дня шлюб узяв.

Ох!

Колись-то давно, не за нашої пам'яті, мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі убогий чоловік з жінкою, а в них був одним один син, та й той не такий, як треба: таке ледащо отой одинчик, що Господи! Нічого не робить — і за холодну воду не візьметься, а все тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанців на печі сидить, ніколи й не злазить; як подадуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обходиться.

Батько й мати журяться:

— Що нам з тобою, сину, робить? Чужі діти своїм батькам у поміч стають, а ти тільки дурно хліб переводиш!

Так йому не до того: сидить та просцем пересипається. Тепер-от, як там п'ять або шість год хлоп'яті,— вже воно й у штанцях, вже воно батькові й поміч, а тоді — то такий виженеться, що аж під стелю, а все без штанів ходить.

Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

— Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він до зросту дійшов, а така недотепа — нічого робить не вміє?

[4] Кріс — рушниця.

Ти б його куди оддав, то оддав, куди найняв, то найняв, може б, його чужі люди чому вивчили.

Порадились, батько і оддав його у кравці вчитись. От він там побув днів зо три та й утік, заліз на піч — знов просцем пересипається. Батько його вибив добре, вилаяв, оддав до шевця шевству вчитись. Так він і звідтіля втік. Батько його знов вибив і оддав ковальству вчитися. Так і там не побув довго — втік.

Батько бідкається:

— Що робить? Поведу,— каже,— вражого сина ледащо у інше царство: де найму, то найму,— може, він відтіля не втече.

Взяв його й повів. Йдуть та йдуть, чи довго, чи недовго, аж увійшли у такий темний ліс, що тільки небо та земля. Увіходять у ліс, притомилися трохи; а так над стежкою стоїть обгорілий пеньок, батько й каже:

— Притомився я, сяду, одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

— Ох! Як же я втомився! — каже.

Тільки це сказав, аж з того пенька — де не взявся — вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

— Що тобі,— питає,— чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався: «Де воно таке диво взялося?» Та й каже йому:

— Хіба я тебе кликав? Одчепись!

— Як же не кликав,— каже дідок,— коли кликав!

— Хто ж ти такий? — пита чоловік.

— Я,— каже дідок,— лісовий цар Ох. Чого ти мене кликав?

— Та цур тобі, я тебе і не думав кликать! — каже чоловік.

— Ні, кликав — ти сказав: «Ох!»

— Та то я втомився,— каже чоловік,— та й сказав.

— Куди ж ти йдеш? — пита Ох.

— Світ за очі! — каже чоловік.— Веду оцю дитину наймать, може, його чужі люди навчать розуму, бо у себе дома що найму, то й утече.

— Найми,— каже Ох,— у мене: я його вивчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то як пізнаєш його — бери, а не пізнаєш — ще рік служитиме в мене!

— Добре,— каже чоловік.

Ударили по руках... Чоловік і пішов собі додому, а сина повів Ох до себе.

От як повів його Ох, то повів аж на той світ, під землю, та й привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої. А в тій хатці усе зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — все, все. А за наймичок у Оха мавки — такі зелені, як рута!

— Ну, сідай же,— каже Ох,— наймитку, та поїси трохи!

Мавки подають йому страву — і страва зелена; він попоїв.

— Ну,— каже Ох,— піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймит пішов. Чи рубав, чи не рубав, ліг на дрівця й заснув. Приходить Ох — аж він спить. Ох звелів наносить дров, поклав на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова. Згорів наймит! Ох тоді взяв попілець, по вітру розвіяв, а одна вуглина і випала з того попелу. Ох тоді її спрыснув живущою водою,— наймит знов став живий, тільки вже моторніший трохи.

Ох знову звелів наймиту дрова рубати: той знов заснув. Ох підпалив дрова, наймита спалив, попілець по вітру розвіяв, вуглину спрыснув живущою водою,— з того ледачого парубка та став такий моторний та гарний козак, що ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько йде за сином. Прийшов батько в той ліс, до того пенька обгорілого, сів та й каже:

— Ох!

Ох і виліз з того пенька та й каже:

— Здоров був, чоловіче!

— Здоров, Ох!

— А чого тобі треба? — питає Ох.

— Прийшов,— каже,— за сином.

— Ну, йди: як пізнаєш — бери його з собою, а не пізнаєш — ще рік служитиме.

Чоловік і пішов за Охом. Приходить до його хати. Ох взяв виніс мірку проса, висипав — назбіглось такого півнів!

— Ну, пізнавай,— каже Ох,— де твій син?

Чоловік дивився-дивився — всі півні однакові, один у один, не впізнав.

— Ну,— каже Ох,— іди ж собі, коли не впізнав. Ще рік твій син служитиме в мене.

Чоловік і пішов додому.

От виходить і другий рік; чоловік знову іде до Оха. Прийшов до пенька:

— Ох! — каже.

Ох до нього виліз.

— Іди,— каже,— пізнавай! — Увів його в кошару — аж там самі барани, один в один. Чоловік пізнавав-пізнавав — не впізнав.

— Іди собі, коли так, додому: твій син ще рік житиме у мене.

Чоловік і пішов, журячись.

Виходить і третій рік; чоловік іде до Оха. Іде та йде — аж йому назустріч дід, увесь як молоко білий, і одежа на ньому біла.

— Здоров, чоловіче!

— Доброго здоров'я, діду!

— Куди тебе доля провадить?

— Йду,— каже,— до Оха виручать сина.

— Як саме?

— Так і так,— каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у найми свого сина і з якою умовою.

— Е! — каже дід.— Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме.

— Та я вже,— каже чоловік,— і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робить тепер у світі. Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадать?

— Знаю! — каже дід.

— Скажіть же й мені, дідусю-голубчику! Бо все-таки який він не був, а мій син, своя кров.

— Слухай же,— каже дід,— як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів, то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та обскубуватиметься: то твій син!

Подякував чоловік дідові і пішов. Приходить до пенька.

— Ох! — каже.

Ох виліз і повів його у своє царство. Висипав Ох мірку пшениці, наскликав голубів. Назліталось їх сила, і все один в один.

— Пізнавай,— каже Ох,— де твій син! Пізнаєш — твій, а не пізнаєш — мій.

От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею сам собі, надувся та обскубується. Чоловік і каже:

— Ось мій син!

— Ну, вгадав! Коли так — бери.

Взяв перекинув того голуба, і став з його такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадів дуже, обнімає його, цілує. Раді обидва!

— Ходім же, сину, додому.

От і пішли.

Йдуть дорогою та й розмовляють. Батько розпитує, як там у Оха було; син розказує; то знову батько розказує, як він бідує, а син слухає. А далі батько й каже:

— Що ж ми тепер, сину, робитимем? Я бідний і ти бідний. Служив ти три годи, та нічого не заробив!

— Не журіться, тату, все гаразд буде. Глядіть,— каже,— тут полюватимуть за лисицями паничі, то я перекинусь хортом та піймаю лисицю. Паничі мене купуватимуть у вас; то ви мене продайте за триста рублів, тільки продавайте без ретязя [1]: от у нас і гроші будуть, розживемось!

Йдуть та йдуть,— аж так: на узліссі собаки ганяють лисицю; так ганяють, так ганяють: лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекинувся хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу:

— Це твій хорт?

— Мій!

— Добрий хорт! Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Триста рублів, без ретязя.

— Нащо нам твій ретязь, ми йому позолочений зробимо! На сто!

— Ні.

— Ну, бери гроші,— давай хорта.

Одлічили гроші, взяли хорта — давай полювать. Випустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, то погнав аж у ліс, там перекинувсь парубком і знову прийшов до батька.

[1] Ретязь — ланцюг.

Йдуть та йдуть, батько й каже:

— Що нам, сину, цих грошей,— тільки що хазяйством завестись, хату полагодить.

— Не журіться, тату, буде ще. Тут,— каже,— тату, паничі їхатимуть по перепелиці з соколом. То я перекинусь соколом, а вони мене купуватимуть, то ви мене продайте знов за триста рублів, без шапочки.

От ідуть полем,— паничі випустили сокола на перепела; так сокіл женеться, а перепіл тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом,— так зразу й насів того перепела. Паничі побачили:

— Це твій сокіл?

— Мій!

— Продай його нам!

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Як дасте триста рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

— Ми йому парчеву зробимо!

Поторгувались, продав за триста рублів. От паничі пустили того сокола за перепелицею, а він як полетів та й полетів у ліс, там перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

— Ну, тепер ми розжились трохи,— каже батько.

— Постійте, тату, ще буде. Як будемо,— каже,— іти через ярмарок, то я перекинусь конем, а ви мене продавайте. Дадуть вам за мене тисячу рублів; тільки продавайте без недоуздка.

От доходять до містечка там, чи що,— аж ярмарок. Син перекинувсь конем — такий кінь, як змій, і приступить страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він гарцює, копитами землю вибиває! Тут насходилось купців — торгують:

— Тисячу,— каже,— без недоуздка, то й беріть!

— Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо!

Дають п'ятсот.

— Ні!

А це підходить циган, сліпий на одне око:

— Що тобі, чоловіче, за коня?

— Тисячу, без недоуздка.

— Гей Дорого, батю, візьми п'ятсот з недоуздком!

— Ні, не рука,— каже батько.

— Ну, шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуватися, як узяв,— так чоловік і шага не спускає.

— Ну, бери, батю, тільки з недоуздком.

— Е, ні, цигане: недоуздок мій!

— Чоловіче добрий, де ти бачив, щоб коня продавали без уздечки? І передать ніяк...

— Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік.

— Ну, батю, я тобі ще п'ять рублів накину,— тільки з недоуздком.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривні вартий, а циган дає п'ять рублів! Взяв і оддав... Пішов чоловік, взявши гроші, додому, а циган на коня та й поїхав.

А то не циган — то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха — вище дерева, нижче хмари. От спустився у ліс, приїхали до Оха: він того коня поставив на стайні, а сам пішов у хату.

— Не втік-таки від моїх рук, собачий син! — каже жінці.

От у обідню годину бере Ох того коня за повід, веде до водопою, до річки. Тільки що привів до річки, а той кінь нахилився пить та й перекинувся окунем та й поплив. Ох, недовго думавши, перекинувсь і собі щукою та давай ганятися за тим окунем. Так оце що нажене, то окунь одстовбурчить пірця та хвостом повернеться, а щука й не візьме. От вона дожене та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш балакати,— каже окунець щуці,— то я й так чую!

Знову — що нажене щука окуня та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою!

А окунець одстовбурчить пірця та й каже:

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш,— то я й так чую!

Довго ганялась щука за окунем — та ні, не дожене!

А це підпливає той окунь до берега — аж там царівна шмаття пере. Окунь перекинувся гранатовим перснем у золотій оправі, царівна побачила та й підняла той перстень з води. Приносить додому, хвалиться:

— Який я, таточку, гарний перстень знайшла!

Батько любується, а царівна не знає, на який його й палець надіти: такий гарний!

Коли це через якийсь там час доповіли цареві, що прийшов якийсь купець. (А то Ох купцем перекинувся.) Цар вийшов:

— Що тобі треба?

— Так і так: їхав я,— каже Ох,— кораблем по морю. Віз у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду... Чи ніхто з ваших не знайшов?

— Так,— каже цар,— моя дочка знайшла.

Покликали її. Ох як узяв її просить, щоб оддала, бо йому, каже, і на світі не жить, як не привезе того персня! Так вона не оддає та й годі! Тут уже цар уступився:

— Оддай,— каже,— дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові, оддай.

А Ох так просить:

— Що хочете, те й беріть у мене,— тільки оддайте мені перстень!

— Ну, коли так,— каже царівна,— то щоб ні тобі, ні мені! — та й кинула той перстень на землю. Той перстень і розсипався пшоном — так і порозкочувалось по всій хаті. А Ох, недовго думавши, перекинувся півнем та давай клювать те пшоно. Клював-клював, все поклював. А одна пшонина закотилася під ноги царівні,— він тієї пшонини і не з'їв. Як поклював,— та в вікно й вилетів та й полетів собі...

А з тієї пшонини та перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу,— та так же то щиро просить царя й царицю, щоб її оддали за його.

— Ні за ким,— каже,— я щаслива не буду, а за ним моє щастя!

Цар довго морщився: «Як-то за простого парубка оддати свою дочку?!» А далі порадилися — та взяли їх поблагословили та й одружили, та таке весілля справляли, що увесь мир скликали! І я там був, мед-вино пив; хоч в роті не було, а по бороді текло — тим вона в мене й побіліла!

Залізний вовк

Був собі один піп, і служив у нього наймит, довго служив — год, може, з дванадцять. Ото приходить він раз до попа та й каже:

— Розщитайте [1] мене, батюшка, та заплатіть мені, буде вже мені наймитувати; може, своє хазяйствечко заведу.

— Добре,— каже піп.— Ну, знаєш же, що я тобі за твою службу заплачу? На тобі оце яйце, і як прийдеш додому, то зроби собі обору здорову та в тій оборі й розчини його; тільки гляди, не розчиняй де дорогою, а то все твоє добро пропаде.

Ну, пішов ото той наймит. Іде та й іде, коли ж думає собі: «Ану дай подивлюся, що там, у яйці».

Коли ж як розчинить, а звідтіля усякої скотини такого висипало — так просто, наче ярмарок на степу. Став, та й вже тоді стоїть, та:

— Бідна ж моя головочко! Що його в світі Божому робити тепер — як його тую скотину назад зібрати?

Коли ж де не взявся залізний вовк біжить.

— Я тобі,— каже,— оцю всю скотину назад у яйце збе-ру і яйце стулю так, що воно ізнов ціле буде, а за те, як будеш ти на посаді сидіти, то я тоді прийду та тебе з'їм.

«Що ж,— думає собі той,— поки-то ще прийдеться мені на посаді сидіти — та ще чи й прийдеться коли, а тепер,— думає,— худоба буде!»

— Добре,— каже.

Ото той залізний вовк зараз зібрав йому усю ту скотину назад у яйце і яйце стулив — знов ціле, так як було.

Пішов той наймит додому, десь там у село яке, чи що, поставив собі насамперед обору здорову-прездорову, увійшов туди, та як розбив те яйце — такого з його худоби — повнісінька обора!

Ну, став він собі хазяйнувати, та такий став з його хазяїн, такий багатир, що й на всім світі, мабуть, багатшого за

[1] Розщитати — зробити розрахунок при звільненні з роботи.

нього нема. Живе собі, та все в його добра більше та більше, та тільки не жениться він — боїться.

Коли ж був там собі один генерал, а в його була дочка, та й улюбилась вона у того чоловіка. От той генерал і каже йому:

— Чом ти не женишся? Бери мою дочку, я тобі й грошей багато за нею дам.

— Як мені можна женитися, коли отак і так,— каже.— Як сяду я на посаді, то залізний вовк прийде та й з'їсть мене.

І розказав йому усе, як було.

— Нічого то,— каже генерал,— не бійся. В мене війська багато, то як прийде вже пора тобі на посаді сидіти, то ми обставимо хату у три ряди військом, то вони його не допустять.

Ну, вже говорили, говорили там вони, говорили-радились, а далі ото вже й до весілля стали споряджаться. Ото вже й весілля у їх отправили все як слід — пора вже молодим сідати на посад. А той генерал узяв та хату своїм військом у три ряди навкруги обставив, щоб того вовка не допустити. Коли ж, тільки що посідали молоді на посаді — аж біжить вовк. Побачив, що військо стоїть, так він узяв та й перескочив через усі три ряди, та до хати. А той чоловік скоро тільки побачив його, зараз у вікно, та сів на коня, та й навтікача, а вовк собі доганяти.

Біжить він та й біжить, вовк за ним та за ним, та все ніяк його не дожене. Так уже надвечір доїжджає той чоловік, дивиться — аж у лісі хатка. Увійшов він у ту хатку, аж там сидить дід із бабою.

— Пустіть,— каже,— люди добрі, трохи в вас одпочити!

— Можна,— кажуть вони.

— Тільки,— каже,— так і так: як мені встерегтися, щоб мене залізний вовк не догнав, поки я буду в вас сидіти?

— Нічого не бійся. В нас є собачка Чутко, то він за сім миль вовка почує, то й дасть знати.

Ліг він спать, коли ж Чутко й гарчить. От ті люди зараз його й розбудили.

— Тікай,— кажуть,— бо вже залізний вовк біжить.

І дали йому того собачку і пшеничну проскурку на дорогу. От він тую проскурку із'їв, сів та й поїхав. Їде та їде, і собачка за ним біжить. Аж так почало вже смеркати, бачить

він — у лісі хатка. Він до хатки — й тут дід і баба сидять. Проситься він до їх переночувати.

— Тільки як мені,— каже,— встерегтися, щоб мене залізний вовк не нагнав?

— Не бійся,— кажуть вони,— в нас є собачка Важко, то він за дев'ять миль вовка почує.

Ліг він та й спить. Коли ж, так уже перед світом, аж Важко гарчить. Ото вони зараз його розбудили.

— Тікай,— кажуть,— бо вже залізний вовк набігає.

І дали вони йому того собачку і ячмінну проскурку на дорогу. Із'їв він тую проскурку, сів та й поїхав, і двоє собак за ним біжить.

Їде він та й їде — аж надвечір знов бачить: хатка в лісі. Він у хату — і тут дід і баба сидять.

— Пустіть,— каже він до їх,— люди добрі, переночувати. Тільки як мені встерегтися, щоб мене залізний вовк не догнав?

— Не бійся,— кажуть,— у нас є собачка Барій, то той його за дванадцять миль почує.

Ліг він спати, аж над ранком уже Барій і дає знати, що залізний вовк біжить.

От вони зараз його розбудили.

— Пора вже,— кажуть,— тобі тікати.

І дали йому й цього собачку, і дали гречану проскурку на дорогу. Із'їв він ту проскуру, сів та й поїхав. От вже він має собі троє собак, і всі вони за їм біжать.

Їде він та їде — аж увечері бачить: хатка. Він у ту хатку — нема нікого. Він і ліг собі спати, і собаки полягали: Чутко на сінному порозі, Важко на хатньому, а Барій у хаті коло його. Коли ж надбігає залізний вовк. От Чутко зараз і дав знати, що він біжить, а Важко кинувся на його, а Барій як скочив, так того вовка і розірвали.

От тоді вже він забрав своїх собак, сів та й поїхав собі додому.